
ЮРИДИЧНА НАУКА
JURIDICAL SCIENCE

НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ
№ 4(58)/2016

ЗМІСТ

ФІЛОСОФІЯ, ЛОГІКА І СОЦІОЛОГІЯ ПРАВА

Десятник В.О. Проблема марксистської діалектичної логіки7

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО

Волкова Т.І. Кваліфікуючі ознаки незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом як злочину 15

Гмирін А.А. Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ч.1 ст. 204 КК України 35

Зубець Ю.Г. Кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки злочину ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані 65

Матвійчук В.К. Наслідки вчинення злочинів проти навколишнього природного середовища: теоретичні, методологічні і практичні проблеми 86

Олейнічук О.М. Шляхи вдосконалення складу злочину, передбаченого ст. 175 КК України 114

Олійник В.П. Родовий об'єкт злочину забруднення моря 126

Соловйова А.М. Соловйова А.Б. Історія становлення і розвитку кримінального законодавства у сфері охорони об'єктів археологічної та культурної спадщини в Україні і деяких зарубіжних країнах 137

Харь І.О. Суб'єкт злочинів проти життя особи: проблеми теорії і практики 144

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

Дячук М.І. Проблеми і перспективи розвитку медіації в Республіці Казахстан 164

Карпенко М.І., Коковін Д.І. Дослідження поняття та умов екстрадиції шляхом аналізу міжнародного законодавства 184

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ

Сервецький І.В. Поняття олігархії та її суспільна небезпека 196

ЮРИДИЧЕСКАЯ НАУКА
JURIDICAL SCIENCE

НАУЧНЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ
№ 4(58)/2016

СОДЕРЖАНИЕ

ФИЛОСОФИЯ, ЛОГИКА И СОЦИОЛОГИЯ ПРАВА

Десятник В.А. Проблема марксистской диалектической логики7

УГОЛОВНОЕ ПРАВО

Волкова Т.И. Квалифицирующие признаки незаконного занятия рыбным, звериным или другим водным добывающим промыслом как преступления 15

Гмырин А.А. Объективная сторона преступления, предусмотренного ч.1 ст. 204 УК Украины 35

Зубец Ю.Г. Квалифицирующие и особо квалифицирующие признаки преступления неоказание помощи лицу, находящемуся в опасности для жизни состоянии 65

Матвейчук В.К. Последствия совершения преступлений против окружающей среды: теоретические, методологические и практические проблемы 86

Олейничук А.Н. Пути совершенствования состава преступления, предусмотренного ст. 175 УК Украины 114

Олейник В.П. Родовой объект преступления загрязнения моря 126

Соловьева А.М. Соловьева А.Б. История становления и развития уголовного законодательства в сфере охраны объектов археологического и культурного наследия в Украине и некоторых зарубежных странах 137

Харь И.А. Субъект преступлений против жизни человека: проблемы теории и практики 144

УГОЛОВНОЕ ПРОЦЕССУАЛЬНОЕ ПРАВО

Дячук М.И. Проблемы и перспективы развития медиации в Республике Казахстан 164

Карпенко Н.И., Коковин Д.И. Исследование понятия и условий экстрадиции путем анализа международного законодательства 184

НАЦИОНАЛЬНАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ УКРАИНЫ

Сервецкий И.В. Понятие олигархии и ее общественная опасность 196

JURIDICAL SCIENCE

SCIENTIFIC JURIDICAL JOURNAL
№ 4(58)/2016

CONTENTS

PHILOSOPHY AND SOCIOLOGY OF LAW

Desiatnyk V. The Problem of Marx's Dialectical Logic7

CRIMINAL LAW

Volkova T. Classifying criteria of such a crime as illegal fishing or hunting or any other sea hunting industry 15

Hmyrin A. The objective side of a crime under Article 204 Part 1 of the Criminal Code of Ukraine 35

Zubez Y. Qualified and especially aggravating circumstances of the offense of failure to provide help to a person who is in a condition dangerous to life 65

Matviychuk V. The consequences of committing crimes against the environment: theoretical, methodological and practical problems 86

Oleinichuk O. Ways to Improve of corpus delicti under Article 175 of the Criminal Code of Ukraine 114

Oleynik V. Generic object of the crime of marine pollution 126

Soloviova Alina, Soloviova Aliesia. History of formation and develop of criminal law in the field of protection of objects of archaeological and cultural heritage in Ukraine and some foreign countries 137

Khar I. Committer of crimes against a person's life: problems of theory and practice 144

CRIMINAL PROCEDURAL LAW

Dyachuk M. Problems and prospects of the mediation development in the Republic of Kazakhstan 164

Karpenko M., Kokovin D. Investigation of meanings and clauses of extradition on the basis of international legislation's analyzing 184

NATIONAL SECURITY OF UKRAINE

Servetskyi I. The concept of oligarchy and its public danger 196

УДК 340.12

V. Desiatnyk

THE PROBLEM OF MARX'S DIALECTICAL LOGIC

В.О. Десятник

*кандидат юридичних наук, доцент, професор
кафедри цивільного та трудового права, адвокат
Київський університет права
Національної академії наук України*

ПРОБЛЕМА МАРКСИСТСЬКОЇ ДІАЛЕКТИЧНОЇ ЛОГІКИ

Постановка проблеми. Пробно висунута автором цієї статті фундаментальна логіко-методологічна концепція критично-правового мислення¹ ґрунтується на одному із впливових напрямків західної філософії науки «критичний розум»². Ця філософія науки, на відміну від сучасної української юридичної науки, аргументовано стверджує неприйнятність марксистської діалектичної логіки як основи наукової методології. Згідно з цією філософією науки, теоретична система досвіду повинна описувати несуперечливий, можливий світ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Філософи В.М.Садовський, В.А. Смірнов, А.І. Бродський, Д.П. Сепетий та ін. поділяють погляди філософії науки «критичний розум» щодо марксистської діалектичної логіки. Натомість українська юридична наука в особі М.В. Костицького, П.М. Рабіновича, А.А.Козловського, О.О. Мережка та інших правознавців діалектичну логіку права вважає можливою [1, с. 5; 2, с. 271; 3, с. 177], суперечності розглядає як діалектичну єдність [4, с. 66, 70], навіть більше цього – вказує на «друге дихання» діалектичної логіки [5, с. 19].

¹ Див. мою концептуальну статтю «Критично-правове мислення» // Часопис Київського університету права. – 2014. – № 3.

² Засновником філософії науки «критичний розум» є Карл Раймонд Поппер (1902–1994), австро-англійський філософ, один із найвидатніших філософів ХХ ст., логік, методолог, автор знаменитих праць: «Відкрите суспільство та його вороги», «Злиденність історизму», «Логіка наукового дослідження», «Припущення та спростування», «Об'єктивне знання». – В.Д.

Метою статті є спроба розуміння, пояснення позицій філософії науки «критичний розум» щодо проблеми діалектичної логіки марксизму. Ці позиції разом із антиіндуктивізмом, критерієм розмежування науки та ненауки, гіпотетичністю наукового знання його об'єктивністю та зростанням, науковим методом тощо¹ є засадами філософії науки «критичний розум», а отже, її пробно висунутої мною логіко-методологічної концепції критично-правового мислення.

Основні результати дослідження. Діалектична логіка була найдивовижнішим продуктом марксистської ідеології. Саме в ній виявилася містико-іраціоналістична сутність діалектичного матеріалізму як політичної релігії [6, с. 145]. Заперечення закону несуперечності, відмова від формалізму в логіці й ототожнення мислення з буттям – основні передумови будь-якої тоталітарної ідеології. Ці передумови наявні в багатьох постмодерністських міркуваннях, популярних в наші дні, однак вони приховані під шаром гіперфілософської термінології й туманних метафор. Саме тому аналіз генезису, структури й функцій діалектичної логіки є актуальним завданням сучасної вітчизняної філософії [7, с.1, 6].

1. *Аргументи проти акценту на історичному методі в соціології.* Стаття К. Поппера «Що таке діалектика?» (1940 р.) належить до класичних філософських творів ХХ ст. [8, с. 67]². Гегель був одним із винахідників історичного методу – засновником цілої школи мислителів, які вважали, що опис історії розвитку є його причинним поясненням. Мислителі були переконані, наприклад, що можна пояснити певні соціальні інститути, якщо показати, яким чином вони повільно створювалися людством. У наші дні часто визнають, що значення історичного методу для соціальної теорії було значно завищене, однак віра в цей метод жодним чином не вичерпалася. Так, П.М. Рабінович звертає увагу на можливість конкретизації, модифікації й використання методологічного підходу, який застосовувався марксистами, – «підходу діалектико- (зокрема історико-) матеріалістичного» [10, с. 10]. І. Безклубий в монографії «Банківські правочини» вважає, що «ключ до розуміння сутності банківської справи лежить в історичній площині» [11, с. 9]). К. Поппер критично проаналізував цей метод у знаменитій праці «Злиденність історизму» [12]. В цитованому творі вчений підкреслює, що Марксів соціологія запозичила у Гегеля не тільки ту думку, що метод соціології повинен бути історичним й що соціологія, так само, як історія, повинна стати теорією соціального розвитку, а й тезу про необхідність пояснювати цей розвиток в діалектичних термінах.

¹ Опис цих методологічних засад див. у моїх статтях, опублікованих в Часописі Київського університету права. – 2014. – № 4; 2015. – № 1–4).

² Стаття К. Поппера «Що таке діалектика?», як і деякі інші його твори, насамперед «Відкрите суспільство та його вороги», «Злиденність історизму», були спрямовані не стільки західному читачеві, скільки людям, які живуть у тоталітарних режимах, зокрема в радянській системі. Місце цієї статті – спецховище, й лише окремі «добре перевірені та ідейно підготовлені» філософи-ідеологи могли з нею познайомитися для того, щоб у черговій пропагандистській брошурі «провчити неграмотного буржуазного ревізійніста». – див. докладніше с. 79–80 цитованого твору В.Н. Садовського – В.Д.

Для Гегеля історія була історією ідей. Маркс відкинув ідеалізм, але зберіг гегелівське вчення, згідно з яким рушійними силами історичного розвитку є діалектичні «суперечності», «заперечення» й «заперечення заперечень». Щодо цього Маркс та Енгельс йшли за Гегелем слід у слід, і К. Поппер підтверджує це текстурально. Гегель в «Енциклопедії філософських наук» описує діалектику як «універсальну й надзвичайну міць, перед якою ніщо не може встояти, яким би надійним і стабільним воно себе не вважало» [13, с. 207]. У цьому ж дусі пише й Енгельс в «Анти-Дюрінг»: «Отже, що ж таке заперечення заперечення? Вельми загальний і важливий закон розвитку природи, історії та мислення; закон, який проявляється в царстві тваринному й рослинному, в геології, математиці, історії, філософії» [14, с. 140]. (Схожої позиції дотримується М.В. Костицький, який зазначає: «Категорії діалектики можуть застосовуватися в процесі пізнання будь-яких сфер дійсності, у тому числі державно-правової, оскільки діалектика – це логічна теорія...» [1, с. 6]. П.М. Рабінович вважає, що: «... діалектика як наука про гранично загальні (все-загальні) закономірності всіх й усіляких явищ...» [10, с. 11]. Такої ж думки дотримується й автор фундаментальної монографії «Право як пізнання» А.А. Козловський [2, с. 271]). За Марксом, продовжує К. Поппер, головне завдання соціології – показати, як діалектичні сили діють в історії, й таким чином передбачити хід історії; або, як він каже в передмові до «Капіталу», «кінцевою метою мого твору є відкриття економічного закону руху сучасного суспільства» [15, с. 10]. Діалектичний закон руху (заперечення заперечення) лежить в основі Марксового пророцтва про неминучий кінець капіталізму: «Капіталістичний спосіб виробництва ... є перше заперечення ... Але капіталізм, з невблаганністю закону Природи, породжує своє власне заперечення. Це є заперечення заперечення» [15, с. 773]. Будь-який розвиток, пояснює К. Поппер, можна підігнати під діалектичну схему, й діалектик може не побоюватися спростування майбутнім досвідом. Є хибним не просто діалектичний підхід, хибна сама думка про теорію історичного розвитку – уявлення, згідно з яким метою наукової соціології є великомасштабні історичні прогнози [9, с. 21–22].

2. *Оцінка антидогматичної тенденції марксової діалектики.* Маркс й Енгельс наполегливо стверджували, що науку не слід інтерпретувати як масив, що складається з остаточного й усталеного знання або з «вічних істин», але треба розглядати її як щось таке, що розвивається, прогресує. Вчений – це не та людина, яка багато знає, а той, хто сповнений рішучості не залишати пошук істини. Наукові системи розвиваються, причому розвиваються, згідно з Марксом, діалектично. Проти цієї думки, власне, нема чого заперечити, хоча К. Поппер зауважує, що діалектичний опис розвитку науки не завжди можна застосувати без насильства над фактами та що краще описувати розвиток науки менш амбітним й розпливчастим чином, наприклад, в термінах теорії проб і помилок [9, с. 22]. (Діалектичний розвиток мислення методом проб та усунення помилок К. Поппер описав у статтях «Що є діалектика?» [9, с. 1–2], «Логіка соціальних наук» [16, с. 89–90] та у фундаментальній праці «Гіпотези та спростування» [17, с. 312–313]. Критичному «діалектичному» методу розв'язання суперечностей у рамках формальної логіки К. Поппер присвятив

знамениту працю «Логіка наукового дослідження» [18, с. 34]. Д. Міллер, провідний представник філософії науки «критичний розум» у Великій Британії, відзначає, що «філософія припущень і спростувань, як її стали називати, робить зайвою всю теорію індукції з усіма її темними місцями й суперечностями» [19, с. 2]¹). Реальність проте така, продовжує К. Поппер, що Марксів прогресивний та антидогматичний погляд на науку насправді ніколи не здійснювався ортодоксальними марксистами. Прогресивна, антидогматична наука критична, в критиці – саме її життя. Але марксистичні ніколи не відрізнялися терпимістю до критики марксизму, діалектичного матеріалізму. Гегель вважав, що філософія розвивається й що його система, однак, повинна залишатися останньою, найвищою й вічно неперевершеною стадією розвитку. (Так само Гегель писав і щодо сучасної йому деспотичної пруської держави, він називав Прусію «вищою точкою» й міцною цитаделлю свободи, її абсолютистська конституція є метою, до якої рухається людство [20, глава 12, ч. 2]). Марксистичні перейняли цю установку, поширивши її на систему Маркса, тому антидогматична установка Маркса здійснюється тільки в теорії, діалектика ж використовується марксистами для захисту марксизму від критики. Зазвичай критиків лають за невміння зрозуміти діалектику – цю пролетарську науку – або за зраду. Завдяки діалектиці антидогматична установка була забута й марксизм утвердився як догматизм, і догматизм досить гнучкий, щоб за допомогою діалектичного методу ухилитися від будь-якої критики. Однак для розвитку науки немає більшої перешкоди, ніж такого роду догматизм. Не може бути розвитку науки без вільного змагання думок – така сутність антидогматичного підходу, колись настільки рішуче відстоювана Марксом й Енгельсом. Загалом, зауважує К. Поппер, вільне змагання наукових ідей неможливе без свободи мислення як такого [9, с. 23]. Прихильники К. Маркса (хоча сам Маркс не використовував термін «діалектична логіка») постулювали існування особливої діалектичної логіки, на протигагу логіці формальній. Ця ідея в ХХ ст. в Радянському Союзі трансформувалася в ідею класовості логіки: логіки буржуазної (формальної) та логіки пролетарської (діалектичної). Але всі спроби побудувати особливу пролетарську, діалектичну логіку виявилися невдалими. Логіка не може бути класовою, расовою, інформаційною тощо [21, с. 149]. І сумно, й повчально спостерігати, підсумовує К. Поппер, як гегелівську «Логіку» рекомендують як основу наукової методології – не просто застарілу, але й таку, що являє собою типовий зразок донаукового та навіть дологічного мислення [9, с. 23–24].

3. *Функції діалектичної логіки в структурі марксистської філософії.* Таких функцій А. Бродський виділяє принаймні три – (а) теоретична, (б) ідеологічна (в) психологічна:

(а) *теоретична функція* діалектичної логіки полягала в тому, щоб робити марксистську філософію не тільки неперевірюваною, а й взагалі закритою для будь-якого раціонального обговорення. Досягалося це запереченням усіх

¹ Більш детальний опис теорії методу проб та усунення помилок – завдання іншого окремого дослідження. – В.Д.

основних законів звичайної логіки, в тому числі закону несуперечності [7, с. 5]. З цього питання К. Поппер писав, що марксистська теорія історії в деяких своїх ранніх формулюваннях давала перевірювані передбачення й дійсно була спростовна. Однак замість того, щоб визнати цю спростованість, послідовники Маркса переінтерпретували й теорію, й свідчення для того, щоб привести їх у відповідність. Таким способом вони врятували свою теорію від спростування, проте цього було досягнуто ціною використання засобів, що зробили її взагалі неспростовною. Таким чином, завдяки цьому прийому послідовники Маркса зруйнували її широко розрекламовані претензії на науковий статус [17, с. 37]. Одним із засобів подібного «порятунку» марксистської теорії стала її діалектизація, тобто внесення в її склад більшої кількості елементів гегельянства, ніж це було спочатку. Підсумовуючи розгляд цього питання, А. Бродський зазначає, що логічна суперечність розглядалася «діалектиками» не як проблема, а як рішення, не як питання, а як відповідь. У результаті філософія марксиста виявлялася здатною пояснити все що завгодно й будь-яке обговорення її висновків ставало безглуздом [7, с. 5].

Мислителі *гегелівсько-марксистської* школи залишають за собою право стверджувати, коли їм це потрібно, одне, а коли потрібно, зовсім протилежне, й відкидають вказівки на ці суперечності твердженням про відносність *аристотелівської* формальної логіки з її заборонаю на логічну суперечність [22, с. 192];

б) *ідеологічна функція* діалектичної логіки полягала в створенні механізмів регулятивного впливу на мислення. Досягалося це введенням у логіку змістовних (світоглядних) аспектів. Логіка – нормативна наука, тому вона може бути лише формальною. Правильність міркувань не залежить від змісту складових його висловлювань. Введення в логіку змістовних аспектів означає претензію на нормативну настанову мисленню певного світогляду. Іншими словами, діалектична логіка вказувала не тільки як людина повинна мислити, але й що вона повинна мислити. Історичне значення створеної Аристотелем логіки визначається насамперед принциповим положенням, згідно з яким правильність нашого мислення та єдність нашого знання гарантується не традицією, авторитетами й віруваннями, а винятково формами міркування. Такий же шлях до формалізму пройшла й етика, відмовившись від жорсткої й однозначної регламентації вчинків на користь формального імперативу. Такий же шлях пройшло й державне регулювання, відмовившись від кровно-споріднених зв'язків і релігійних звичаїв на користь законів. Заперечення формалізму у всіх трьох названих сферах (логіці, етиці та політиці) означає не що інше, як повернення до традиціоналістсько-авторитарного типу цивілізації, на що й претендував тоталітаризм ХХ ст. [7, с. 5];

в) *психологічна функція* діалектичної логіки полягала в створенні своєрідних механізмів «втечі від свободи». Досягалося це положенням про єдність діалектики, теорії пізнання та логіки. Переконавання в існуванні такої єдності означає заперечення автономії розуму й здатності людини ухвалювати самостійні та відповідальні рішення. Поставивши мислення людини в залежність від його буття, марксизм зводить суб'єкта пізнання й діяльності до рівня «агента» якихось анонімних історичних сил [7, с. 6].

Висновки. Отже, в цій статті викладені переконливі аргументи філософії науки «критичний розум» та інших філософів про те, що: (1) марксизм зберіг гегелівське вчення, згідно з яким рушійними силами історичного розвитку є діалектичні суперечності; (2) гегелівська діалектична логіка використовується для захисту марксизму від критики. Такі аргументи в рамках логіко-методологічної концепції критично-правового мислення, що запропонована автором цієї статті, можуть бути перспективними для подальших досліджень з метою переосмислення адекватності марксистської діалектичної логіки як методології сучасної української юридичної науки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Костицький М.В.* Про діалектику як методологію юридичної науки // Філософські та методологічні проблеми права. – 2012. – № 1.
2. *Козловський А.А.* Право як пізнання. – Чернівці: Рута, 1999.
3. *Мережко О.О.* Діалектика права. – Проблеми філософії права. – 2004. – Том II.
4. *Рабінович П.М.* Праворозуміння «природне» та «легістське»: неминучість співіснування // Право України. – 2009. – № 3.
5. *Рабінович П.М.* Методологія вітчизняного загальнотеоретичного правознавства: деякі сучасні тенденції // Право України. – 2014. – № 1.
6. *Попович М.В.* П.В. Копнин: страницы философской биографии // Вопросы философии. – 1997. – № 3.
7. *Бродский А.И.* Тайна диалектической логики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://anthropology.ru/ru/text/brodskiy-ai/tayna-dialekticheskoy-logiki>
8. *Садовский В.Н.* Что такое диалектика? // Карл Поппер и Россия. – М.: Эдиториал УРСС, 2002.
9. *Popper Karl.* What is dialectic? [Electronic resource]. – Access mode: http://www.vordenker.de/ggphilosophy/popper_what-is-dialectic.pdf
10. *Рабінович П.М.* Виявлення соціальної сутності правових і державних явищ – головне завдання юридичної науки // Юридична наука. – 2011. – № 1.
11. *Безклубий І.А.* Банківські правочини: Монографія. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре». 2007.
12. *Popper, Karl R.* The poverty of historicism. [Electronic resource]. – Access mode: [http://web.iaincirebon.ac.id/ebook/moon/Karl%20R.%20Popper-The%20Poverty%20of%20Historicism-Boston%20The%20Beacon%20Press%20\(1957\).pdf](http://web.iaincirebon.ac.id/ebook/moon/Karl%20R.%20Popper-The%20Poverty%20of%20Historicism-Boston%20The%20Beacon%20Press%20(1957).pdf).
13. *Гегель Г.* Энциклопедия философских наук. Т. 1. Наука логики. – М.: «Мысль», 1974.
14. *Энгельс Ф.* Анти-Дюринг [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s01/z0001015/st000.shtml>.
15. *Маркс К.* Капитал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.esperanto.mv.ru/Marksismo/Kapital1/kapital1-00.html#e0.1>.
16. *Popper, Karl R.* The logic of the social sciences [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.autodidactproject.org/other/positivismusstreit/popper_logic_social_sci.pdf.
17. *Popper Karl R.* Conjectures and refutations [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.rosenfels.org/Popper.pdf>.

18. *Popper Karl*. The Logic of Scientific Discovery [Electronic resource]. – Access mode: <http://strangebeautiful.com/other-text/popper-logic-scientific-discovery.pdf>

19. *Miller David*. Objective Knowledge [Electronic resource]. – Access mode: <http://www2.warwick.ac.uk/fac/soc/philosophy/people/miller/foreword2009.pdf>

20. *Popper Karl R*. The Open Society And Its Enemies. [Electronic resource]. – Access mode: [https://www.andrew.cmu.edu/user/jksadegh/A%20Good%20Atheist %20Secularist%20Skeptical%20Book%20Collection/Popper%20-%20The%20 Open%20Society%20and%20its%20Enemies.pdf](https://www.andrew.cmu.edu/user/jksadegh/A%20Good%20Atheist%20Secularist%20Skeptical%20Book%20Collection/Popper%20-%20The%20Open%20Society%20and%20its%20Enemies.pdf)

21. *Смирнов В.А.* К.Поппер прав: диалектическая логика невозможна // Вопросы философии. – 1995. – № 1.

22. *Сенетий Д.П.* Відкрите суспільство: етика та раціональність. – К. : Смолоскип, 2007.

REFERENCES

1. *Kostytskyi M.V.* Pro dialektyku yak metodolohiiu yurydychnoi nauky // Filosofski ta metodolohichni problemy prava. – 2012. – № 1.

2. *Kozlovskiy A.A.* Pravo yak piznannia. – Chernivtsi: Ruta, 1999.

3. *Merezhko O.O.* Dialektyka prava. – Problemy filosofii prava. – 2004. – Том II.

4. *Rabinovych P.M.* Pravorozuminnia «pryroдне» ta «lehistske»: nemynuchist spivisnuvannia // Pravo Ukrainy. – 2009. – № 3.

5. *Rabinovych P.M.* Metodolohiia vitchyznianoho zahalnoteoretychnoho pravo-derzhavoznavstva: deiaki suchasni tendentsii // Pravo Ukrainy. – 2014. – № 1.

6. *Popovich M.V. P.V.* Kopnin: stranicy filosofskoj biografii // Voprosy filosofii. 1997. – № 3.

7. *Brodskij A.I.* Tajna dialekticheskoy logiki. [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <http://anthropology.ru/ru/text/brodskiy-ai/tayna-dialekticheskoy-logiki>

8. *Sadovskij V.N.* Chto takoe dialektika? // Karl Popper i Rossiya. – М. : EHditorial URSS, 2002.

9. *Popper Karl*. What is dialectic? [Electronic resource]. – Access mode: http://www.vordenker.de/ggphilosophy/popper_what-is-dialectic.pdf

10. *Rabinovych P.M.* Vyjavlennia sotsialnoi sutnosti pravovykh i derzhavnykh yavlyshch – holovne zavdannia yurydychnoi nauky // Yurydychna nauka. – 2011. – № 1.

11. *Bezklubyi I.A.* Bankivski pravochyny: Monohrafiia. – К. : Vydavnychi Dim «In Yure». 2007.

12. *Popper, Karl R*. The poverty of historicism. [Electronic resource]. – Access mode: [http://web.iaincirebon.ac.id/ebook/moon/Karl%20R.%20Popper-The%20Poverty %20of%20Historicism-Boston%20The%20Beacon%20Press%20\(1957\).pdf](http://web.iaincirebon.ac.id/ebook/moon/Karl%20R.%20Popper-The%20Poverty%20of%20Historicism-Boston%20The%20Beacon%20Press%20(1957).pdf)

13. *Gegel' G.* Ehnciklopediya filosofskih nauk. Т. 1. Nauka logiki. М., «Mysl'», 1974.

14. *EHngel's F.* Anti-Dyuring. [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s01/z0001015/st000.shtml>

15. *Marks K.* Kapital. [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <http://www.esperanto.mv.ru/Marksismo/Kapital1/kapital1-00.html#e0.1>

16. *Popper, Karl R*. The logic of the social sciences. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.autodidactproject.org/other/positivismusstreit/popper_logic_social_sci.pdf

17. *Popper, Karl R*. Conjectures and refutations. [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.rosenfels.org/Popper.pdf>

18. *Karl Popper*. The Logic of Scientific Discovery. [Electronic resource]. – Access mode: <http://strangebeautiful.com/other-text/popper-logic-scientific-discovery.pdf>.

19. *Miller David*. Objective Knowledge. [Electronic resource]. – Access mode: <http://www2.warwick.ac.uk/fac/soc/philosophy/people/miller/foreword2009.pdf>.

20. *Karl R. Popper*. The Open Society And Its Enemies. [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.andrew.cmu.edu/user/jksadegh/A%20Good%20Atheist%20Secularist%20Skeptical%20Book%20Collection/Popper%20-%20The%20Open%20Society%20and%20its%20Enemies.pdf>.

21. *Smirnov V.A. K.* Popper prav: dialekticheskaya logika nevozmozhna // Voprosy filosofii. – 1995. – № 1.

22. *Sepetyi D.P.* Vidkryte suspilstvo: etyka ta ratsionalnist. – К.: Smoloskyp, 2007.

Десятник В.О. Проблема марксистської діалектичної логіки

У статті викладені переконливі аргументи філософії науки «критичний розум» стосовно того, що: (1) марксизм зберіг гегелівське вчення, згідно з яким рушійними силами історичного розвитку є діалектичні суперечності; (2) гегелівська діалектична логіка використовується для захисту марксизму від критики.

Ключові слова: діалектична логіка, логічні суперечності, закон несуперечностей, історичний розвиток, критика.

Десятник В.А. Проблема марксистской диалектической логики

В статье изложены убедительные аргументы философии науки «критический разум» о том, что: (1) марксизм сохранил гегелевское учение, согласно которому движущими силами исторического развития являются диалектические противоречия; (2) гегелевская диалектическая логика используется для защиты марксизма от критики.

Ключевые слова: диалектическая логика, логические противоречия, закон непротиворечивости, историческое развитие, критика.

Desiatnyk V. The Problem of Marx's Dialectical Logic

This article presents compelling arguments of philosophy of science «critical mind» that: (1) Marxism retained Hegel's doctrine, according to which the driving forces of historical development is a dialectical contradiction, (2) the Hegel's dialectical logic used to defend Marxism from criticism.

Key words: Dialectical logic; Logical contradictions; The law of consistency; Historical development; Criticism.

Стаття надійшла до редакції 04.04.2016.

УДК 343

T. Volkova

**CLASSIFYING CRITERIA OF SUCH A CRIME
AS ILLEGAL FISHING OR HUNTING OR ANY OTHER
SEA HUNTING INDUSTRY**

Т.І. Волкова
здобувач кафедри
кримінального права та процесу
ВНЗ «Національна академія управління»

**КВАЛІФІКУЮЧІ ОЗНАКИ НЕЗАКОННОГО
ЗАЙНЯТТЯ РИБНИМ, ЗВІРИНИМ АБО ІНШИМ
ВОДНИМ ДОБУВНИМ ПРОМИСЛОМ ЯК ЗЛОЧИНУ**

Постановка проблеми. Кваліфікуючі ознаки злочину, передбаченого ч. 2 ст. 249 Кримінального кодексу України (далі – КК України), не отримали до цього часу свого належного з'ясування в юридичній літературі. Ці ознаки та їх розуміння мають важливе значення для теорії кримінального права, а також у правозастосовчій діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Кваліфікуючі ознаки такого злочину, як незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом певною мірою досліджували такі вчені, як: С.Б. Гавриш, О.О. Дудоров, В.К. Матвійчук, Ю.А. Турлова, К.М. Орбець, Є.М. Борисов, Г.С. Поліщук, В.Я. Тацій, Ю.С. Шемшученко та інші. Проте дослідження базувалися на застарілому регулятивному законодавстві, а тому кваліфікуючі ознаки злочину не знайшли свого належного висвітлення.

Мета статті полягає у дослідженні кваліфікуючих ознак злочину, передбаченого ч. 2 ст. 249 КК України.

Основні результати дослідження. Слід акцентувати увагу на тому, що загальноvizнаним є те, що склади злочинів розрізняють за ступенем суспільної небезпечності, що в них фіксується законодавцем [1, с. 52]. Виділяють такі склади: основні і додаткові. [1, с. 52]. У нашому випадку основним слід називати такий склад злочину, який за допомогою об'єктивних і суб'єктивних ознак суспільно небезпечне діяння – незаконне зайняття рибним, звіриним або

іншим водним добувним промислом, відображене в ч. 1 ст. 249 КК України, диференціюється караністю усього суспільно небезпечного діяння. Натомість серед додаткових виділяють такі склади, як кваліфіковані і привілейовані. У нашому дослідженні до кваліфікованих складів злочину належать ті, що зазначені у ч. 2 ст. 249 КК України, які сформульовані законодавцем за суспільною небезпечністю, де суспільна небезпечність діянь відповідає такому законодавчому формулюванню: «Ті самі діяння, якщо вони вчинені із застосуванням вибухових, отруйних речовин, електроструму або іншим способом масового знищення риби, звірів чи інших видів тваринного світу або особою, раніше судимою за злочин, передбачений цією статтею, ...» [2].

Корисним, на наш погляд, є та увага науковців, яку вони приділяють поняттю обтяжуючих обставин, що містяться в ст. 67 КК України [2]. Вони виходять за межі складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 249 КК України, і є підставою для суду у призначенні більш суворого покарання у межах санкції статті Особливої частини КК України. Проте буває й так, що певна обтяжуюча обставина знаходить своє закріплення як кваліфікуюча ознака конкретного складу злочину. При застосуванні покарання в таких випадках суд не може враховувати її при призначенні покарання як таку, що його обтяжує (ст. 67 КК України). Це положення знайшло своє підтвердження в абз. 2 п. 4 постанови Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2003 № 7 (із змінами і доповненнями, внесеними постановами Пленуму Верховного Суду України від 10.12.2004 № 18, від 12.06.2009 № 8, від 06.11.2009 № 11) [3, с. 68].

Отже ч. 2 ст. 249 КК України передбачає кримінальну відповідальність за: «ті самі діяння, якщо вони вчинені із застосуванням вибухових, отруйних речовин, електроструму або іншим способом масового знищення риби, звірів чи інших видів тваринного світу або особою, раніше судимою за злочин, передбачений цією статтею, ...» [2].

Для з'ясування кваліфікуючих ознак цього злочину необхідно визначитися з термінологією, яку законодавець використовує у диспозиції ч. 2 ст. 249 КК України. Це стосується термінів «ті самі діяння», «із застосуванням», «вибухових речовин», «отруйних речовин», «електроструму», «спосіб масового знищення риби», «масового знищення звірів», «масового знищення інших видів тваринного світу», «особою, раніше судимою за злочин, передбачений цією статтею». У цьому контексті слід звернути увагу на те, що у попередній нашій статті («Об'єктивна сторона злочину – незаконне заняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, передбаченого ч. 1 ст. 249 КК України / Юридична наука. – 2016. – № 3) ми вже дослідили об'єктивну сторону злочину, передбаченого ч. 1 ст. 249 КК України, і, отже, деякі положення можемо використати для розкриття кваліфікуючих ознак.

Оскільки в ч. 2 ст. 249 КК України йдеться про поняття «ті самі діяння», а отже, вони передбачені ч. 1 цієї статті, то скористаємося термінологією, що в ній використовується. Так, під «незаконним зайняттям рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом» слід розуміти такі вилучення біоресурсів з рибогосподарських водних об'єктів: а) без дотримання дозволу (ліцензії) та (або) інших документів, наявність яких є обов'язковою; б) за наявності

таких документів, але з недотриманням передбачених у них вимог (щодо вилову водних живих ресурсів, що перевищують установлені у нормативно-правових актах ліміти чи норми вилову); в) щодо тих видів живих ресурсів або особин водних тварин, на які поширюється заборона чи обмеження вилову; г) зайняття цим промислом у заборонені строки та у заборонених місцях; д) забороненими: способами, засобами чи знаряддями [4, с. 38]. Отже, першою ознакою злочину, передбаченого ч. 1 ст. 249 КК України, як ми вже зазначали, є дії, наслідки, необхідний причинний зв'язок між ними та місце вчинення цього злочину.

Стосовно поняття «ті самі діяння», то загально визначеними в теорії кримінального права є те, що діяння – це дія або бездіяльність (дві форми поведінки особи), а тому використання такого поняття в ч. 2 аналізованої статті суперечить існуючим обов'язковим ознакам об'єктивної сторони цього злочину, де йдеться, як зазначено у нашому дослідженні щодо ознак об'єктивної сторони злочину, лише про дії, а не бездіяльність. Тому у ч. 2 потрібно використовувати поняття «ті самі дії» або «дії, передбачені ч. 1 цієї статті, якщо...» і далі по тексту диспозиції ч. 2 ст. 249 КК України.

Термін «застосуванням» означає: « – я, с. Дія за значенням застосування...» [5, с. 425]. У то же час термін «застосовувати» тлумачиться як « – ую, – уеш, недок., застосувати, – ую, – уеш, док., перех. 1. Використовувати що-небудь ... 2. Пристосовувати до чого-небудь» [5, с. 425]. Отже, коли йдеться про ті самі дії, якщо вони вчинені із застосуванням, то це означає – з використанням: вибухових, отруйних речовин, електроструму незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом.

Вживаючи поняття: «вибухові речовини», «отруйні речовини», «електрострум», «інший спосіб масового знищення водних ресурсів», законодавець використовує приписи у розумінні, що незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, вчинене із застосуванням вибухових, отруйних речовин, електричного струму, де йде мова саме про засоби чи знаряддя злочину, а далі у контексті ч. 2 зазначеної статті: «або іншим способом масового знищення риби, звірів чи інших видів тваринного світу...» [2]. Такий опис об'єктивної сторони досліджуваного злочину є непродуманим, оскільки коли йдеться, що такі дії відбуваються із використанням, тобто із застосуванням чого-небудь, то це свідчить про засоби чи знаряддя злочину, а не про спосіб, якими є певні прийоми і методи вчинення злочину, навіть коли такі предмети використовуються і призводять до масового знищення біоресурсів. Підтвердження цієї теорії певним чином ми знаходимо у працях О.О. Дудорова, де він зазначає, що при цьому слід ретельно досліджувати характерні властивості застосованих знарядь, зокрема їхню руйнівну силу, характер взаємодії з оточуючим середовищем, обсяги шкідливого впливу на довкілля [39, с. 770]. У свою чергу, С.Г. Гавриш зазначає, що при вирішенні питання про те, чи здійснювалося незаконне рибальство способом масового знищення, слід ретельно досліджувати характерні властивості застосованих знарядь, зокрема їх руйнівну силу, характер взаємодії з навколишнім середовищем, обсяги шкідливого впливу на довкілля тощо [42, с. 451; 43, с. 220–227], тому потрібно визначити-

ся з ознаками об'єктивної сторони, що використовується в ч. 2 ст. 249 КК України, а потім з термінами, які їх уособлюють.

Засоби і знаряддя вчинення злочину, в тому числі і передбаченого ст. 249 КК України, це такі предмети матеріального світу, які використовуються особою для виконання дії, спрямованої на реалізацію об'єктивної сторони злочину і завдання шкоди об'єкту, що охороняється кримінальним законом України [6, 20].

У кримінально-правовій літературі, а також у законодавчій базі питанням, що стосуються відмежування засобів від знарядь вчинення злочину приділяється неналежна увага. І це незважаючи на те, що з'ясування цих проблем має істотне теоретичне і практичне значення, у тому числі і для діяння, передбаченого ч. 2 ст. 249 КК України. До цього часу у різних галузях знань, що відносяться до кримінального циклу, з досліджуваного питання відсутня єдність поглядів і прослідковуються різні судження [7, с. 207]. Наприклад, у криміналістиці поняття «засіб вчинення злочину» являє собою збірне поняття [7, с. 207]. Ця наука має таку класифікацію і перелік засобів вчинення злочину: знаряддя, зброя, джерела підвищеної небезпеки, сили і явища природи [8, с. 103–107]. Натомість у кримінальному праві є такі визначення поняття засобів вчинення злочинів: 1) засоби вчинення злочину – це знаряддя або процеси зовнішнього світу (електричний струм, радіація і т. ін.), які винний використовує для впливу на предмет посягання, потерпілого чи інші елементи суспільних відносин, що є об'єктом злочину [9, с. 172–173]; 2) засіб вчинення злочину – це знаряддя чи інші предмети або процеси зовнішнього світу (електричний струм, радіація і т. ін.), які злочинець використовує для впливу на предмет посягання потерпілого або інші елементи суспільних відносин, що є об'єктом злочину [10, с. 103–107]; 3) засоби вчинення злочину – це знаряддя і пристрої, за допомогою яких було вчинено злочин [11, с. 28; 12, с. 133]; 4) засоби вчинення злочину – це речі, предмети, документи, механізми, пристрої та інші предмети матеріального світу, використовуючи які винний вчиняє злочин [13, с. 168]; 5) засоби вчинення злочину – це предмети матеріального світу, які особа використовує для виконання дії (бездіяльності), що спрямована на завдання шкоди об'єкту, що охороняється кримінальним законом [14, с. 20–21]; 6) засоби вчинення злочину – це навіть органи тіла чи організм винного (нога, кулак або організм винного, наприклад, при зараженні інфекційною хворобою) [15, с. 49]; 7) засоби вчинення злочину – це предмети, документи і пристрої, що полегшують його вчинення [16, с. 62].

Аналіз існуючих точок зору стосовно засобів вчинення злочинів свідчить, що переважна більшість авторів, за деяким винятком, розглядають дану ознаку об'єктивної сторони злочину як збірне поняття, що включає в себе як складову частину знаряддя злочину та інші компоненти. Це дає нам можливість акцентувати на тому, що прихильники тієї чи іншої думки лише по-різному деталізують дане визначення, що істотного не впливає на предмет нашого дослідження. Проте така кількість суджень щодо засобів вчинення злочину допоможе нам в певній мірі, відмежувати засоби вчинення злочину від знарядь такого діяння.

Нам здається, що необхідно зупинитися на аналізі деяких точок зору, що виділяються з контексту визначень переважної більшості авторів. До таких неординарних думок стосовно засобів вчинення злочину відноситься інтерпретація П.С. Дагеля. Слід погодитися з критикою цього судження, зробленою М.І. Пановим, що органи тіла або організм винного не може бути засобом вчинення злочину. Іншим судженням, що не збігається з переважною більшістю поглядів, є думка В.С. Нікіфорова, М.П. Пономарьова, які до засобів вчинення злочину відносять слова, жести і рухи тіла. Натомість ми солідарні з позицією В.К. Матвійчука та М.Г. Макарова, що ця думка має під собою теоретичну основу, яка походить з філософії і вбачає під засобами як речові, так і неречові компоненти [7, с. 208; 17, с. 28–35]. На думку В.М. Кудрявцева і В.К. Матвійчука, яку ми підтримуємо, цей підхід може призвести до поширення такого засобу вчинення злочину як дія, оскільки до неї відноситься жест [18, с. 67; 7, с. 208]. Важко не погодитися в цьому питанні з висновком В.К. Матвійчука, який вказує: «найважливіше, що необхідно взяти з наведених вище визначень це те, що знаряддя – це тільки складова частина цілого, якими є засоби вчинення злочину» [7, с. 208]. Отже, виходячи із системного підходу, в дослідженні цього питання можна констатувати й те, що знаряддя мають більш дрібні складові, що відповідають методології вивчення понять і явищ дійсності. Це дає можливість стверджувати, що засоби і знаряддя злочину – це різні ознаки об'єктивної сторони злочину.

Спираючись на принцип послідовності дослідження понять «засоби вчинення злочину» та «знаряддя вчинення злочину», звернемося до філологічного тлумачення даних понять у таких значеннях, як: 1) це все те, що спрямоване на досягнення певної мети; 2) це предмети, пристрої або їх сукупність, що необхідні для здійснення будь-якої діяльності і досягнення мети [19, с. 46]. Словник російської мови С.І. Ожегова (далі – Словник С.І. Ожегова), пояснює термін «засоби» таким чином: 1) як прийоми – спосіб дії для досягнення чого-небудь; 2) як знаряддя – предмет, сукупність пристроїв для здійснення якої-небудь діяльності [20, с. 692]. Натомість Тлумачний словник живої великоросійської мови В. Даля не тлумачить цей термін, а лише дає визначення терміна «знаряддя»: «як будь-який речовий і неречовий засіб, важіль дій, все, що є посередником між діячем і справою» [21, с. 692], у свою чергу, Енциклопедичний словник Ф.А. Брокгауза і І.А. Ефрона (далі – ЕСБЕ) пояснює термін «знаряддя» як будь-який предмет, яким користується людина для придання сили і спритності своїм рукам, і який вона виготовляє для себе штучно, для певних цілей і видів діяльності [22, с. 201].

Слід погодитися з думкою В.К. Матвійчука, що етимологічне значення терміна «засоби», запропоноване філологією, є надто широке, і його не можна застосовувати в кримінальному праві, оскільки під таким кутом можна розуміти все те, що спрямоване на досягнення мети, а отже, сюди можна було б віднести дію, спосіб, засоби, знаряддя тощо. Крім того, несприйнятливим тлумаченням поняття «засоби» наведено й у Словнику С.І. Ожегова, оскільки в ньому під таким розуміють прийом, спосіб дії, знаряддя, що ширше за засоби і знаряддя вчинення злочину [7, с. 209]. Більш вдале тлумачення терміну «знаряд-

дя» запропоноване у ЕСБЕ, оскільки у ньому є певна частка того відмінного, що за певних зусиль і доопрацювань буде свідчити про різницю між ознаками знаряддя та засобами вчинення злочину.

З аналізу диспозиції ч. 1 ст. 249 КК України чітко відслідковується той факт, що для злочину, передбаченого ч. 2 цієї статті, така ознака об'єктивної сторони, як знаряддя, є обов'язковою.

Для того, щоб провести відмежування знарядь від засобів вчинення злочину, потрібно визначити критерії такого відмежування [7, с. 210]. Так, для поняття «знаряддя вчинення злочину» такими критеріями, як правильно стверджує В.К. Матвійчук, можуть бути: 1) предмети, якими винна особа користується для надання сили і спритності своїм рукам, а в окремих випадках і ногам (де знаряддями злочину служать різні предмети матеріального світу (як заздалегідь підготовлені, так і випадково знайдені на місці вчинення злочину); 2) в умисних злочинах з матеріальними складами знаряддя злочину – це ті предмети матеріального світу, що використовуються з метою досягнення злочинного результату, тобто тих наслідків, які прямо вказані в законі, або такі, що слід розуміти зі змісту норми; 3) в умисних злочинах з формальними складами (до таких відноситься і злочин, передбачений ч. 2 ст. 249 КК України) під знаряддям вчинення злочину потрібно розуміти ті предмети матеріального світу, які винний спеціально використовує для вчинення злочину, тобто щоб своїм діям придати силу і спритність ногам і рукам; 4) знаряддя вчинення злочину завжди використовується для виконання об'єктивної сторони злочину [7, с. 210]. Натомість для поняття «засоби вчинення злочину», за твердженнями цього ж автора, такими критеріями є: 1) засоби вчинення злочину – це предмети зовнішнього світу, якими винний не завжди користується при виконанні об'єктивної сторони злочину (вони, як правило, використовуються для проведення підготовчих дій, для виконання робіт, наприклад, транспорт для прибуття на місце вчинення злочину, вибухові речовини для виконання днопоглиблювальних робіт тощо); 2) засоби вчинення злочину в деяких злочинах полегшують виконання основної дії, від якої настають злочинні наслідки; 3) засоби вчинення злочину можуть використовуватись для виконання об'єктивної сторони злочину, але їх використовують у злочинах не для досягнення злочинних наслідків, що вказані у законі, а щоб позбавитись від цих предметів або речовин, або як джерело підвищеної небезпеки (вибухові речовини) при порушенні різних правил, зокрема, правил охорони рибних запасів, водних тварин, а не спеціально для надбання результату, вказаного у законі або для порушення правил [7, с. 210–211].

Зазначене вище дає нам можливість говорити про те, що під «засобами вчинення злочину» необхідно розуміти предмети зовнішнього світу, які винна особа використовує з метою підготовчих дій або після вчинення злочину, а також при виконанні об'єктивної сторони злочину для полегшення основної дії, від якої настають злочинні наслідки (без умислу досягнення злочинного результату, вказаного у законі) або використовується як джерело підвищеної небезпеки (наприклад, вибухові речовини при виконанні днопоглиблювальних робіт), при порушенні різних правил.

Враховуючи те, що в диспозиції ч. 2 ст. 249 КК України йдеться про незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, якщо вони вчинені із застосуванням вибухових, отруйних речовин, електроструму, то воно має відбуватися з використанням певних знарядь. Отже, необхідно з'ясувати, які саме знаряддя відносяться до перерахованих нами та що вони собою являють. З цією метою звернемося до позиції авторів, які в кримінальному праві дають пояснення і визначення поняттю вибухових речовин.

Виходячи з того, що предмети зовнішнього світу в одних складах злочинів можуть виконувати функцію предмета злочину, а інших бути знаряддями або засобами вчинення злочину, то й скористаємося цим для з'ясування питання, що саме є знаряддям вчинення злочину, передбачено ст. 249 КК України. Так, одні автори зазначають, що до вибухових речовин належать порох, динаміт, тротил, нітрогліцерин та інші хімічні речовини або їх сполуки, здатні вибухнути без доступу кисню [23, с. 803]; другі – визначають, що вибухові речовини – це хімічні сполуки чи суміші, здатні під впливом зовнішнього імпульсу до самопоширення з великою швидкістю хімічної реакції з утворенням газоподібних продуктів та виділення тепла [24, с. 499]; треті – наполягають на тому, що вибухові речовини – це порох, динаміт, тротил, нітрогліцерин та інші хімічні речовини, їх сполуки або суміші, здатні вибухнути без доступу кисню [19, с. 813]; четверті відстоюють позицію, що вибуховими речовинами «... є сполуки чи суміші, здатні до швидкого самопоширюваного хімічного перетворення (вибуху) з утворенням газів і виділення значної кількості тепла. Вони є багаточисельні та мають чимало різновидів. Найбільш поширені з них – порох, тротил, піроксилін, динаміт, аконіт, нітрогліцерин, піротехнічні засоби тощо» [20, с. 748].

Аналіз зазначених точок зору свідчить, що В.О. Навроцький та В.І. Антипов висловлюють ідентичні погляди стосовно визначення вибухових речовин. Різниця все ж таки існує саме у переліку вибухових речовин у поглядах В.І. Антипова. Так, до переліку таких, що вже є у визначенні, він додає так звані знаряддя вибуху, що містять у собі вибухові речовини. Це вогнепровідні та детонуючі шнури, капсули, детонатори та ін. [25, с. 813]. Разом з тим, він зазначає, що не можуть розглядатися як вибухові речовини знаряддя вибуху, що не містять речовин, здатних до самостійного вибуху, тобто динамо-машини, елементи живлення тощо [25, с. 813]. Крім того, вказує, що в інструкціях і нормативних актах, які містять відповідні правила безпеки, часто використовується такі поняття, як «вибухові речовини» і «засоби ініціювання вибуху» [25, с. 813; 27, с. 8]. На відміну від визначень, запропонованих вище, через примірний перелік таких речовин В.П. Тихий, П.Г. Цупренко пропонують їх дефініцію, що є важливим для розуміння поняття «вибухові речовини» як знаряддя вчинення злочину (обов'язкової ознаки об'єктивної сторони), передбаченого ст. 249 КК України.

З метою більш повного з'ясування знарядь вчинення цього злочину необхідно звернутися до нормативно-правових актів, що охоплюють ці проблеми.

Згідно зі ст. 1 Гірничого Закону України від 01.10.1999 № 1127-XIV та п. 13.1 Наказу МВС України від 21.08.1998 № 622 «Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обміну, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної і холодної зброї та вибухових матеріалів» до вибухонебезпечних матеріалів (речовин) відносяться хімічні сполуки або суміші речовин, здатні до вибуху (швидкого самопоширюваного перетворення з виділенням великої кількості тепла та утворення газів) [28; 29]. Відповідно до п. 1.3 Інструкції від 09.07.2014 № 653 «Про поведження з вибуховими матеріалами в органах і підрозділах внутрішніх справ України» (далі – Інструкції № 653) терміни вживаються в такому значенні: «Вибухові матеріали – вибухові пристрої промислового та саморобного виготовлення, вибухові речовини, засоби їх ініціювання, вироби та пристрої, які містять вибухові речовини; вибуховий пристрій – спеціально виготовлений промисловим або саморобним способом пристрій одноразового застосування, який за певних обставин спроможний до вибуху з утворенням вражаючих факторів за допомогою використання енергії хімічного вибуху; вибухові речовини – хімічні речовини, здатні під впливом зовнішніх дій до швидкого хімічного перетворення, що відбувається з виділенням великої кількості тепла і газоподібних продуктів; засоби ініціювання – вироби та пристрої, що є джерелом початкового імпульсу для здійснення вибуху» [30]. У ст. 1 Закону України від 16.10.2012 № 5459-VI «Про поведження з вибуховими матеріалами промислового призначення» вживаються терміни у такому значенні: «... вибухові матеріали – вибухові речовини, засоби їх ініціювання, вироби та пристрої, які містять вибухові речовини; вибухові речовини – хімічні речовини, здатні під впливом зовнішніх дій до швидкого хімічного перетворення, що відбувається з виділенням великої кількості тепла і газоподібних продуктів; засоби ініціювання – вироби та пристрої, що є джерелом початкового імпульсу для здійснення вибуху...» [31].

Відповідно до п. 6 та п. 7 постанови Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2011 № 3 «Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поведження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами» (далі – Постанова), до вибухових речовин належать порох, динаміт, тротил, нітрогліцерин та інші хімічні речовини, їх сполуки або суміші, здатні вибухнути без доступу кисню. Під вибуховими пристроями слід розуміти саморобні чи виготовлені промисловим способом вироби одноразового застосування, спеціально підготовлені і за певних обставин спроможні за допомогою використання хімічної, теплової, електричної енергії або фізичного впливу (вибуху, удару) створити вражаючі фактори: спричинити смерть, тілесні ушкодження чи істотну матеріальну шкоду, шляхом вивільнення, розсіювання або впливу токсичних хімічних речовин, біологічних агентів, токсинів, радіації, радіоактивного матеріалу, інших подібних речовин [32, с. 151].

Проаналізувавши зазначені вище документи, можна зробити висновки, що терміни «вибухонебезпечні матеріали» та «вибухонебезпечні речовини» використані як синоніми. Натомість в Інструкції № 653 вживається поняття

«вибухові матеріали» як узагальнююче, що включає такі складові: вибухові пристрої, вибухові речовини, засоби їх ініціювання, вироби та пристрої, які містять вибухові речовини [30]. Аналогічне вживання цих понять і в Законі України від 23.12.2004 № 2288-IV «Про поведження з вибуховими матеріалами промислового призначення» [31].

Слід звернути увагу на те, що п. 6 Постанови дає примірний перелік вибухових речовин і визначення вибухових пристроїв.

З метою встановлення знарядь вчинення злочину, передбаченого ст. 249 КК України, необхідних для його кваліфікації, важливо: 1) з'ясувати понятійний апарат, який використовується для з'ясування засобів вчинення цього злочину; 2) визначитися з вибуховими пристроями, засобами ініціювання вибухових речовин; виробами та пристроями, що містять вибухові речовини; 3) максимально перерахувати вибухові речовини та деякі поняття, які вживають для їх переліку; 4) запропонувати збірне, узагальнююче поняття, яке б об'єднувало зазначені складові цих засобів.

Для цього звернемося до тлумачення терміна «речовина». Новий тлумачний словник сучасної української мови трактує цей термін як «... те, з чого складається фізичне тіло...» [33, с. 354]. Цей же словник визначає термін «матеріал» так: «...речовина, предмет, сировина, що використовується з певною метою...» [33, с. 521]. Проте більш вдало роз'яснює термін «матеріал» новий тлумачний словник української мови, зокрема, як «...те, з чого що-небудь виготовляють, виробляють, будують тощо; сировина, знадіб, знадібок...» [34, с. 154]. Як нам здається, аналіз цих двох термінів свідчить про те, що речовина – це лише те, з чого складається фізичне тіло, а матеріалом може бути сировина або предмет, з якого що-небудь виробляють чи будують. Тобто це різні за змістом і будовою складові матеріального світу. Для з'ясування 1 пункту запропонованого нами пошуку необхідно визначитися, що саме слід відносити до амонітів та аматолів. З цією метою звернемося до словників. Так, Український радянський енциклопедичний словник зазначає: «Аммоніти – взривчатые смеси нитрата аммония с твердыми горючими и взривчатыми веществами [с тринитротолуолом – амматолы, с порошком алюминия – аммоналы, с горючими веществами (дизельным топливом, древесной мукой и др.) – динамоны]. Применяются в подрывных работах, для снаряжения боеприпасов и др.» [35, с. 65]. Термін «аммоналы» трактується як «... взривчатые вещества, состоящие из смеси нитрата аммония, тринитротолуола, порошкообразного алюминия, угля и др. веществ...» [35, с. 65].

Дещо подібне тлумачення терміна «амонали» наводить Військовий енциклопедичний словник (далі – ВЕС) – це «... аммиачно-селитренные взрывчатые вещества, содержащие, кроме аммиачной селитры, нитросоединения (тротил и др.) и алюминий. Теплота взрыва 5,1–5,9 МДж/кг, водоустойчивые (сохраняют взрывные свойства после выдержки в воде). Применяются в шахтах, не опасных по газу и пыли, а также для подрыва ледовых полей и др...» [36, с. 31].

Натомість Великий тлумачний словник іншомовних слів, тлумачить термін «амонали» як «аммон (ий) + ал (алюминий)... хим. взрывчатые смеси

из группы аммиачно-селитренных; в их состав входят аммониевая селитра, алюминий, уголь, парафин, и др. добавки; применяется в горном и военном деле (см. аммониты) ...» [37, с. 95]. Термін «амоніти» означає: «... от гр. ammo (нит) + нитро) ... хим. аммиачно-селитренные взрывчатые смеси, в состав которых входят взрывчатые нитросоединения» [37, с. 95]. ВЕС трактує термін «амоніти» як: «... аммиачно-селитренные взрывчатые вещества, содержащие кроме аммиачной селитры нитросоединения (тротил, гексоген и др.), иногда с добавками нитроэфиров. Теплота взрыва 3,4–3,5 Дж/кг. Малочувствительные к удару, трению и огню. Применяются при выполнении взрывных работ, в подземных выработках; в военное время могут использоваться для снаряжения боеприпасов...» [36, с. 31].

Слід акцентувати увагу на тому, що в довідниковій літературі поняття «амотолі» визначається як: «... аммиачно-селитренные взрывчатые вещества, содержащие кроме аммиачной селитры тротил (до 60 %). Теплота взрыва наиболее распространенных аммотолов 80/20 (80% аммиачной селитры и 20% тротила) 4 МДж/кг. Применяется для снаряжения авиабомб, артиллерийских снарядов, а также для взрывных работ...» [35, с. 31]. У той же час термін «динамони» трактується як: «... аммиачно-селитренные взрывчатые вещества, содержащие кроме аммиачной селитры, легко окисляющиеся горючие добавки (порошкообразный алюминий или ферросилиций, древесный уголь и т.п.). Широко применяется при проведении взрывных работ; в военное время могут использоваться для снаряжения боеприпасов ...» [35, с. 234].

В існуючих публікаціях під вибуховими пристроями розуміють саморобні чи виготовлені промисловим способом вироби одноразового застосування, спеціально підготовлені і за певних обставин спроможні за допомогою використання хімічної, теплової, електричної енергії або фізичного впливу (вибуху, удару) створювати вражаючі фактори: спричинити смерть, тілесні ушкодження чи істотну матеріальну шкоду шляхом вивільнення, розсіювання або впливу токсичних хімічних речовин, біологічних агентів, токсинів, радіації, радіоактивного матеріалу, інших подібних речовин [32, с. 151; 24, с. 499].

Аналіз точок зору В.П. Тихого, В.О. Навроцького і п. 7 Постанови свідчить про те, що у них відсутні суперечності, а отже, виходячи з подальшого дослідження, нам залишається максимально перерахувати вибухові речовини та інші складові, що можуть або використовуються при вчиненні злочину за цією ознакою (ч. 2 ст. 249 КК України). До вибухових речовин відносяться: порох, динаміт, тротил, нітрогліцерин, піроксилін, амоніти, інші хімічні речовини, їх сполуки або суміші, здатні вибухнути без доступу кисню, вибухові суміші нітрату амонію з твердим горючим паливом і вибуховими речовинами (з тринітратонулолом – амотолі, з порошком алюмінію – амоналі, з горючими речовинами (дизельним паливом, деревинним борошном та ін.) – динамони), вибухові пристрої, засоби ініціювання вибуху.

Поняття «електрострум», яке законодавець використав у ч. 2 ст. 249 КК України, є складним словом, утвореним від словосполучення «електричний струм» [5, с. 344]. В свою чергу, «електричний» означає: – а, – е. 1) Прикм. до електрика. // Такий, що пов'язаний з електрикою, властивий їй. // Який дає

електрику (у 2 знач.) ... 2) Який діє за допомогою електрики. // Який утворюється електрикою // По якому проходить електричний струм; термін «струм» – це: – у, ч. 1) Упорядковане переміщення електронів або іонів у провіднику. // Електрична енергія, електричний заряд, що використовуються в народному господарстві, в побуті [5, с. 344]. Отже, «Будь-який упорядкований рух носіїв зарядів називається електричним струмом» [38, с. 126]. Постійний струм – це «такий струм, при якому за будь-які рівні проміжки часу через поперечне січення провідника проходить однакова кількість електрики» [38, с. 126]. Натомість перемінним струмом «називається такий струм, сила або напрям якого (або і те, і інше разом) змінюється у часі» [38, с. 171]. Це може бути електробудка, інші знаряддя, які використовують упорядкований рух заряджених частинок (електронів та іонів) у просторі. Важливо, при вирішенні питання про таке знаряддя злочину – як застосування електроструму, правоохоронним органам з'ясувати напругу (яка виражається у вольтах) та силу струму (в системі СІ прийнято називати ампер) [38, с. 126]. Слід звернути увагу на те, що Є.М. Борисов не міг використати перелік кваліфікуючих ознак, які були внесені до ч. 2 ст. 249 КК України (зі змінами Законом України від 18.02.2016 № 1019-VIII) [40, с. 62–64].

Хочемо зазначити, що визначення поняття «отруйна речовина» у довідникових джерелах відсутнє, проте існує термін «отрута», який означає «– и, ис. 1) Хімічна сполука або суміш речовин, вплив невеликої кількості якої на живу істоту суттєво порушує її функціонування аж до повного припинення життєвої діяльності. // Речовина, здатна викликати отруєння живого організму...» [5, с. 867].

Аналіз існуючих нормативно-правових актів не дає визначення поняття «іншим способом масового знищення риби, звірів чи інших видів тваринного світу». Воно не знайшло вирішення в існуючих дослідженнях [40, с. 1–173; 41, с. 1–256; 39, с. 720–782 та ін.].

Проте, на наше переконання, для того, щоб зрозуміти кваліфікуючі ознаки в повній мірі, потрібно звернутися до публікацій авторів, які намагалися їх пояснити. Так, С.Б. Гавриш вдається до пояснень понять таких, як: «спосіб масового знищення риби, звірів чи інших видів тваринного світу», а також «ті самі діяння, якщо вони вчиненні особою, раніше судимою за злочин передбачений цією статтею» [42, с. 451]. Зокрема, під способом масового знищення риби, звірів чи інших видів тваринного світу він розуміє: «прийоми і методи, застосування яких призводить до винищення тварин у великій кількості, чи загибелі всієї популяції у певній водоймі, чи знищення певного виду тваринного світу» [42, с. 451]. У той же час, С.Б. Гавриш під незаконним зайняттям рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом особою, раніше судимою за таке порушення, вважає, що воно «має місце в тому випадку, коли особа була раніше засуджена за незаконне полювання за ч.ч. 1 або 2 ст. 249 КК України і судимість не була знята чи погашена у встановленому законом порядку» [42, с. 451]. О.О. Дудоров з'ясовує ряд понять: «вибухові речовини», «отруйні речовини» та «електрострум», «інші способи масового знищення риби, звірів чи інших видів тваринного світу» та «особи раніше судимої за цей

злочин» [39, с. 770]. Зокрема, він до вибухових речовин відносить «... порох, динаміт, тротил, нітрогліцерин та інші хімічні речовини, їх сполуки або суміші, здатні вибухнути без доступу кисню» [39, с. 803]. Також автор визначає, що «отруйні речовини – це отрути, токсини (бойові, лікарські, сільськогосподарські та інші), які потрапляють всередину організму людини, через органи дихання, травлення або через шкіру, здатні викликати смерть людини або психоневрологічний розлад, порушення дихання, чи функції серцево-судинної системи, ураження нирок (нефропатію) чи печінки (гепатопатію) тощо. Вони можуть бути мінерального (миш'як, стрихнін, ртуть чи сулема, синильна кислота та інші ціаніди, пестициди тощо), рослинного (отрута виділена із мухомора, блідої поганки тощо), тваринного (змійна отрута та отрута, що виробляється членистоногими тваринами) або змішаного чи штучного (хімічного) походження [39, с. 577–578]. Крім того, О.О. Додуров до інших способів масового знищення риби, звірів чи інших видів тваринного світу відносить – «такі прийоми рибальства, які здатні викликати або спричинити загибель значної кількості водних біоресурсів, знищення популяції або певного виду тваринного світу в тій чи іншій місцевості або водоймі: застосування газу, диму, спорудження гаток, запруд, спускання води з рибогосподарських водойм тощо» [39, с. 770]. Під поняттям «особою раніше судимою» цей автор розуміє таке його визначення: «коли незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом займається особа, яку вже було засуджено за ст. 249 КК України і судимість з неї не була знята і не погашена у встановленому порядку [39, с. 770].

К.М. Оробець під способом масового знищення тварин розуміє «... систему прийомів і методів, застосування яких спричиняє загибель невизначено великої кількості представників тваринного світу (риб, ссавців та ін) чи знищення популяції в цілому на певній території або здатне спричинити таку загибель чи знищення популяції шляхом непоправного калічення представників дикої фауни [41, с. 118]. Проте автор не визначає і не аналізує перелічені в диспозиції ч. 2 ст. 249 КК України способи, а на наше переконання, зняв та способи вчинення цього злочину, як кваліфікуючі ознаки [39, с. 116–122]. В.А. Клименко зазначає, що «спосіб масового знищення має місце у випадках, коли: для добування певної кількості риби чи інших об'єктів тваринного світу використовується спосіб, при якому гине велика кількість риби, водних звірів або цінних водоростей, чи вся популяція в певній водоймі, чи знищується певний вид тваринного світу, чи добувається така кількість риби або водних звірів певного виду, яка призводить до поступового його знищення (спосіб масове знищення може полягати в штучному збезводненні водойми, використанні для добування риби великої кількості отруйних речовин, вибухових речовин, електричного струму на великій території тощо, наприклад ці добування риби шляхом використання «електровудочки» у радіусі дії цього приладу гине майже вся риба, а та, що відійшла від його паралізуючого впливу, вже ніколи не може давати потомство, оскільки електрострум вбиває клітини, які виробляють у риби інстинкт до відтворення свого виду» [44, с. 523]. П.С. Березін до способів масового знищення риби, звірів чи інших видів тваринного світу від-

носить застосування, під час зайняття незаконним рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, таких засобів, які здатні заподіяти загибелі значної кількості водних живих ресурсів, зокрема: автоматичну зброю, вибухові пристрої, а також спеціальні устаткування, прилади, здатні проводити електрострум, виділяти отруйні або ядовиті речовини тощо (автор звертає увагу на вимоги п. 13 постанови Пленуму Верховного Суду України від 10 грудня 2004 року № 17 «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля», де зазначається, що «під способом масового знищення видів тваринного світу треба розуміти такі дії, які здатні спричинити чи спричинили загибель великої кількості представників дикої фауни, знищення популяції або певного виду тваринного світу в тій чи іншій місцевості чи водоймі, застосування отруйних або вибухових речовин, газу, диму, електроструму, автоматичної зброї, травлення риби за допомогою заборонених прийомів тощо. При вирішенні питання про те, чи здійснювалося незаконне рибальство способом масового знищення, слід ретельно досліджувати характерні властивості застосованих знарядь, зокрема їхню руйнівну силу, характер взаємодії з оточуючим середовищем, обсяги шкідливого впливу на довкілля тощо)» [45, с. 873–875]. Є.М. Борисов зазначає, що особливістю масового знищення риби, звірів чи інших видів тваринного світу як способу вчинення злочину, передбаченого ст. 249 КК України є те, що внаслідок цього заподіюється шкода (або створюється реальна небезпека її заподіяння) будь-яким водним живим ресурсам: організмам, їх частинам, популяціям або будь-яким іншим біологічним компонентам екосистем, поняття яких постійно або на окремих стадіях розвитку неможливе без перебування (знаходження) у воді та які мають фактичну чи потенційну користь або цінність для людства [40, с. 153–154].

Аналіз існуючих точок зору дає нам можливість, виокремити те позитивне, що буде цінним для подальшого дослідження і належного з'ясування кваліфікуючих ознак злочину, передбаченого ч. 2 ст. 245 КК України. Таким позитивним є: 1) способи вчинення злочину – це прийоми і методи вчинення злочину; 2) під знаряддями вчинення злочину слід розуміти предмети зовнішнього світу, які винний використовує для полегшення виконання об'єктивної сторони складу злочину, з наміром досягти злочинного результату, тобто тих наслідків, що зазначені у законі (у злочинах із матеріальними складами, наприклад, ч. 1 ст. 249 КК України) або для вчинення дії (для злочинів з формальними складами); 3) наявність відмежування способів вчинення аналізованого нами злочину від знарядь його вчинення; 4) потрібно вести мову й про вибухові речовини та інші їх складові, що можуть бути або використовуються при вчиненні злочину за цією ознакою. сюди відносяться: порох, динаміт, тротил, нітрогліцерин, піроксилін інші хімічні речовини, їх сполуки або суміші, здатні вибухнути без доступу кисню, вибухові суміші нітрату амонію з твердим горючим паливом і вибуховими речовинами; 5) під терміном «електрострум» розуміють упорядкований рух електрично заряджених частинок у речовині, тобто це знаряддя, які використовують упорядкований рух заряджених частинок (електронів та іонів) у просторі, а в нашому випадку – у водному

просторі; 6) отруйні речовини – це хімічні сполуки або суміші речовин невеликої кількості, вплив яких на живу істоту суттєво порушує її функціонування аж до повного пригнічення життєвої діяльності, вони бувають у вигляді отрут, токсинів (бойові, лікарські, сільськогосподарські та ін.), зокрема, вони можуть бути: мінерального, рослинного, тваринного або змішаного чи штучного (хімічного) походження; 7) під іншими способами масового знищення риби, звірів чи інших видів тваринного світу слід розуміти – прийоми і методи рибальства, застосування яких здатне викликати або спричинити загибель значної кількості водних біоресурсів, знищення популяції або певного виду тваринного світу у водоймі (спускання води у рибогосподарській водоймі, спорудження гаток, запруд тощо); 8) слід вважати, що незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом особою, раніше судимою за таке порушення, – це коли злочин вчинено особою, яка раніше була вже засуджена за цей же злочин, передбачений ст. 249 КК України, і судимість з неї не була знята чи погашена в установленому законом порядку. Крім того, деякі способи вчинення злочину можна встановити з регулятивних нормативно-правових актів.

Висновки. Взнявши до уваги зазначені нами вище положення та виходячи із положень ч. 1 ст. 249 КК України, яку ми вже досліджували у попередній статті, у тому числі й ознаки об'єктивної сторони за ч.ч. 1 та 2 досліджуваної статті, враховуючи, що цей злочин може вчинятися лише активними діями, сформулюємо прояв цього злочину відповідно до ч. 2 цієї статті. Отже, незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом може здійснюватись: 1) із застосуванням: а) вибухових речовин; б) отруйних речовин; в) електроструму; 2) особою, раніше судимою за таке порушення; 3) іншими способами масового знищення риби, звірів чи інших видів тваринного світу.

Ознаками об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 2 КК України є: перераховані вище дії, місце вчинення злочину (рибогосподарські водні об'єкти); знаряддя вчинення злочину; способи вчинення злочину.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Благов Е.В.* Общая часть уголовного права в 20 лекциях: [курс лекций] / Е.В. Благов. – М. : Юрлит-информ, 2012. – 344 с.
2. Кримінальний кодекс України. Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // Відомості Верховної ради України. – 2001. – № 25. – Ст. 131.
3. Про практику призначення судами кримінального покарання: постанова Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2003 № 7 – (із змінами і доповненнями, внесеними постановами Пленуму Верховного Суду України від 10.12.2004 № 18, від 12.06.2009 № 8, від 06.11.2009 № 11) // Постанови Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах. – 2 –ге видання. – К. : Алерта; ЦУЛ, 2011. – 392 с.
4. *Волкова Т.І.* Об'єктивна сторона злочину – незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, передбаченого ч. 1 ст. 249 КК України / Т.І. Волкова // Юридична наука. – 2016. – № 3. – С 38.
5. *Бусел В.Т.* Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.

6. *Панов Н.И.* Способ совершения преступления и уголовная ответственность / Н.И. Панов. – Харьков : Вища школа, 1982. – 161 с.

7. *Матвійчук В.К.* Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища (кримінально-правове та кримінологічне дослідження) : Монографія / В.К. Матвійчук. – К. : Азімут – Україна, 2005. – 464 с.

8. Специализированный курс криминалистики: Учебник. – К. : КВШ МВД СССР, 1987. – 378 с.

9. Советское уголовное право. Общая часть. – М., 1981. – 294 с.

10. *Кригер Г.А.* Объективная сторона преступления / Г.А. Кригер // Советское уголовное право. Общая часть. – М. : Изд-во МГУ, 1988. – 320 с.

11. *Панов М.І.* Об'єктивна сторона злочину / М.І. Панов // Кримінальне право України: Підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти. [М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін та ін.]; За ред. професорів М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Киев – Харьков: Юрінком Інтер – Право, 2001.

12. Уголовное право Монгольской Народной Республики. Часть Общая. – М. : Юрид. лит., 1983. – 416 с.

13. *Брайнин Я.М.* Уголовная ответственность и ее основания в советском уголовном праве / Я.М. Браинин. – М. : Госюриздат, 1963. – 281 с.

14. *Бушуев Г.В.* Способ совершения преступления и его влияние на общественную опасность содеянного: Лекция / Г.В. Бушуев. – Омск : Высшая школа милиции МВД СССР, 1998. – 24 с.

15. *Дагель П.С.* Неосторожность: уголовно-правовые и криминологи-ческие проблемы / П.С. Дагель. – М. : Юрид. лит., 1977. – 49 с.

16. *Матышевский П.С.* О преступлении / П.С. Матышевский // Уголовный кодекс Украинской ССР: Научно-практический комментарий. – К. : Политиздат Украины, 1987. – С. 60–62.

17. *Макаров М.Г.* Категория «цель» в марксистской философии / М.Г. Макаров. – Л. : Наука, 1977. – 130 с.

18. *Кудрявцев В.Н.* Объективная сторона преступления / В.Н. Кудрявцев. – М. : Государственное издание юридической литературы, 1960. – 244 с.

19. Толковый словарь русского языка. / Под ред. Д.Н. Ушакова. – Т. 4. – М. : Гос. изд-во иностр. и нац. словарей, 1940. – 466 с.

20. *Ожегов С.И.* Словарь русского языка: ок. 57000 слов / Под ред. чл.-корр. АН СССР Н.Ю. Шведовой. – 19 изд. испр. – М.: Рус. яз., 1987. – 846 с.

21. *Даль В.* Толковый словарь живого великорусского языка. – М. : Рус. яз., 1999. – Т. IV. – 779 с.

22. *Брокгауз Ф.А., Эфрон И.А.* Энциклопедический словарь. – М. : Рус. яз., 1987. – 701 с.

23. *Навроцький В.О.* Злочини проти громадської безпеки / В.О. Навроцький // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 9-те вид., переробл. та доповн. – К. : Юридична думка, 2012. – С. 783–821.

24. *Тихий В.П.* Злочини проти громадської безпеки / В.П. Тихий // Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: У 2 т. / За заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Тютюгіна. – 5-е вид., допов. – Х. : Право, 2013. – Т. 2: Особлива частина / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. – 2013. – С. 461–523.

25. *Антипов В.І.* Коментар до стст. 218 - 2211 / В.І. Антипов // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України за станом законодавства та

постанов Пленуму Верховного Суду України на 01.01.1997 / За ред. В.Ф. Бойка, Я.Ю. Кондратьєва, С.С. Яценка. – К. : Юрінком, 1997. – С. 801–818.

26. *Цупренко П.Г.* Коментарий к стст. 215 - 2291 УК УССР / П.Г. Цупренко // Уголовный кодекс Украинской ССР: Науч.-практ. коммент. / Н.Ф. Антонов, М.И. Бажанов, Ф.Г. Бурчак и др. – К. : Политиздат Украины, 1987. – С. 721–777.

27. Інструкція про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення і використання вогнепальної зброї, боєприпасів до неї та вибухових матеріалів: Наказ МВС України від 25.03.1993 № 154 // УБЦ. – 1993. – № 8. – С. 2–14.

28. Гірничий закон України від 06.10.1999 № 1127-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 50. – Ст. 433.

29. Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної і холодної зброї, а також боєприпасів до зброї та вибухових матеріалів: Наказ МВС України від 21.08.1998 № 622 // Офіційний вісник України від 05.11.1998. – № 42. – 107 с.

30. Про затвердження Інструкції про поведження з вибуховими матеріалами в органах і підрозділах органів внутрішніх справ України: Наказ МВС України від 09.07.2014 № 653 // Офіційний вісник України від 12.08.2014. – № 62. – 127 с.

31. Про поведження з вибуховими матеріалами промислового призначення: Закон України від 23.12.2004 № 2288-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 6. – Ст. 138.

32. Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поведження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 № 3 // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України з кримінальних справ (1973–2011 роки): станом на 26.09.2011 / [упоряд.: Ю.М. Грошевой, О.В. Капліна, В.І. Тютюгін]. – Х. : Право, 2011. – С. 149–155.

33. Новий тлумачний словник сучасної української мови / [укл.: Радченко І.О., Орлова О.М.]. – К. : ПП Голякова В.М., 2006. – 768 с.

34. Новий тлумачний словник української мови: / [укл.: В.В. Яременко, О. Сліпущко.]. – У 3-х т. Т.2 – К-П. – К. : Аконіт, 2004. – 928 с.

35. Украинский советский энциклопедический словарь: В 3-х т. / [редкол.: А.В. Кудрявцев (ответ. ред.) и др.]. – К. : Глав. ред. УСЭ, 1988. – Т. 1. – 756 с.

36. Военный энциклопедический словарь / Пред. глав. ред. комиссии Н.В. Огарков. – М. : Воениздат, 1983. – 863 с.

37. *Надень-Червинская М.А., Червинский П.П.* Большой толковый словарь иностранных слов. Т. 1. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1995. – 320 с.

38. *Кошкин Н.И., Ширкевич М.Г.* Справочник по элементарной физике. – 3-е изд., перераб. и доп. / Н.И. Кошкин, М.Г. Ширкевич. – М. : Наука, 1972. – 256 с. с илл.

39. *Дудоров О.О.* Злочини проти довкілля / О.О. Дудоров // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України; За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К. : Юридична думка, 2012. – С. 720 – 782.

40. *Борисов Є.М.* Незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом: Кримінально-правова характеристика: дисертація на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук за спец. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право / Є.М. Борисов. – Одеса: Одеський національний ун-т імені І.І. Мечникова, 2013. – 174 с.

41. *Оробець К.М.* Кримінальна відповідальність за незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом: [монографія] / К.М. Оробець. – Х. : Право, 2014. – 256 с.

42. *Гавриш С.Б.* Коментар до ст. 249 КК України / С.Б. Гавриш // Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т; Т.2. Особлива частина / Ю.В. Баулін, В.І. Борисова, В.І. Тютюгін та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. – 5-те вид., допов. – Х. : Право, 2013. – С. 448–451.

43. Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довілля [текст]: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 10.12.2004 р., №17 // Постанови Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах. – 2-ге видання. – К. : Алерта; ЦУЛ, 2011. – С. 220–227.

44. *Клименко В.А.* Коментар до ст. 249 КК України / В.А. Клименко // Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. – 4-те вид., перепробл. та допов.; Відповід. ред. С.С. Яценко. – К. : А.С.К., 2002 – С. 521–523.

45. *Берзін П.С.* Коментар до ст. 249 КК України / П.С. Берзін // Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України (2-ге вид., перероб. та допов.); за ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. – К. : Дакор, 2008. – С. 873–875.

REFERENCES

1. *Blagov E.V.* Obshchaya chast' ugolovnoho prava v 20 lekciyah: [kurs lekciy] / E.V. Blagov. – М. : Yurлит – inform, 2012. – 344 s.

2. Kryminalnyi kodeks Ukrainy. Zakon Ukrainy vid 05.04.2001 № 2341-III // Vidomosti Verkhovnoi rady Ukrainy. – 2001. – № 25. – St. 131.

3. Pro praktyku pryznachennia sudamy kryminalnoho pokarannia: postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 24.10.2003 № 7 – (iz zminamy i dopovnenniamy, vnesenymy postanovamy Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 10.12.2004 r. № 18, vid 12.06.2009 № 8, vid 06.11.2009 № 11), // Postanovy Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy u kryminalnykh spravakh. – 2-ге vydannia. – К. : Alerta; TsUL, 2011. – 392 s.

4. *Volkova T.I.* Obiektivna storona zlochnu – nezakonnoho zainiattia rybnym, zvirynym або inshym vodnym dobuvnym promyslom, peredbachenoho ch. 1 st. 249 КК Ukrainy / T.I. Volkova // Yurydychna nauka. – 2016. – № 3. – S 38.

5. *Busel V.T.* Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (z dod. i dopov.) / Uklad. i holov. red. V.T. Busel. – К.; Irpin: VTF «Perun», 2005. – 1728 s.

6. *Panov N.I.* Sposob soversheniya prestupleniya i ugolovnaya otvetstvennost' / N.I. Panov. – Har'kov : Vishcha shkola, 1982. – 161 s.

7. *Matviichuk V.K.* Kryminalno-pravova okhorona navkolyshnoho pryrodnoho seredovyscha (kryminalno-pravove ta kryminolohichne doslidzhennia) : Monohrafiia / V.K. Matviichuk. – К. : Azimut – Ukraina, 2005. – 464 s.

8. Specializirovannyj kurs kriminalistiki: Uchebnik. – К. : KVSH MVD SSSR, 1987. – 378 s.

9. Sovetskoe ugolovnoe pravo. Obshchaya chast'. – М., 1981. – 294 s.

10. *Kriger G.A.* Ob'ektivnaya storona prestupleniya / G.A. Kriger // Sovetskoe ugolovnoe pravo. Obshchaya chast'. – М. : Izd-vo MGU, 1988. – 320 s.

11. *Panov M.I.* Obiektivna storona zlochnu / M.I. Panov // Kryminalne pravo Ukrainy: Pidruchnyk dlia studentiv yuryd. spets. vyshchykh zakladiv osvity. [M.I. Bazhanov, Yu.V. Baulin та in.]; Za red. profesoriv M.I. Bazhanova, V.V. Stashysa, V.Ia. Tatsiia. – Kyev – Kharkov : Yurinkom Inter – Pravo, 2001.

12. Uголовное право Mongol'skoj Narodnoj Respubliki. CHast' Obshchaya. – M. : YUrid. lit., 1983. – 416 s.

13. *Brajnin Ya.M.* Ugolovnaya otvetstvennost' i ee osnovaniya v sovetskom ugolovnom prave / Ya.M. Brajnin. – M. : Gosyurizdat, 1963. – 281 s.

14. *Bushuev G.V.* Sposob soversheniya prestupleniya i ego vliyanie na obshchestvennyuyu opasnost' sodeyannogo: Lekciya / G.V. Bushuev. – Omsk : Vysshaya shkola milicii MVD SSSR, 1998. – 24 s.

15. *Dagel' P.S.* Neostorozhnost': ugolovno-pravovye i kriminologi-cheskie problemy / P.S. Dagel'. – M. : Yurid. lit., 1977. – 49 s.

16. *Matyshevskij P.S.* O prestuplenii / P.S. Matyshevskij // Ugolovnyj kodeks Ukrainskoj SSR: Nauchno-prakticheskij kommentarij. – K. : Politizdat Ukrainy, 1987. – S. 60–62.

17. *Makarov M.G.* Kategoriya «cel'» v marksistskoj filosofii / M.G. Makarov. – L. : Nauka, 1977. – 130 s.

18. *Kudryavcev V.N.* Obektivnaya storona prestupleniya / V.N. Kudryavcev. – M. : Gosudarstvennoe izdanie yuridicheskoy literatury, 1960. – 244 s.

19. *Tolkovyy slovar' russkogo yazyka.* / Pod red. D.N. Ushakova. – T. 4. – M. : Gos. izd-vo inostr. i nac. slovarej, 1940. – 466 s.

20. *Ozhegov S.I.* Slovar' russkogo yazyka: ok. 57000 slov / Pod red. chl.-korr. AN SSSR N.YU. SHvedovoj. – 19 izd. ispr. – M. : Rus. yaz., 1987. – 846 s.

21. *Dal' V.* Tolkovyy slovar' zhivogo velikoruskogo yazyka. – M. : Rus. yaz., 1999. – T. IV. – 779 s.

22. *Brokgauz F.A., Ehfron I.A.* Ehnciklopedicheskij slovar'. – M. : Rus. yaz., 1987. – 701 s.

23. *Navrotskiy V.O.* Zlochyny proty hromadskoi bezpeky / V.O. Navrotskiy // Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnogo kodeksu Ukrainy / Za red. M.I. Melnyka, M.I. Khavroniuka. – 9-te vyd., pererobl. ta dopovn. – K. : Yurydychna dumka, 2012. – S. 783–821.

24. *Tykhyy V.P.* Zlochyny proty hromadskoi bezpeky / V.P. Tykhyy // Kryminalnyi kodeks Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar: U 2 t. / Za zah. red. V.Ia. Tatsiia, V.P. Pshonky, V.I. Tiutiuhina. – 5-e vyd., dopov. – Kh.: Pravo, 2013. – T. 2: Osoblyvya chastyna / Yu.V. Baulin, V.I. Borysov, V.I. Tiutiuhin ta in. – 2013. – S. 461–523.

25. *Antypov V.I.* Komentar do st.st. 218-2211 / V.I. Antypov // Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnogo kodeksu Ukrainy za stanom zakonodavstva ta postanov Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy na 01.01.1997 r. / Za red. V.F. Boika, Ya.Iu. Kondratieva, S.S. Yatsenka. – K. : Yurinkom, 1997. – S. 801–818.

26. *Cuprenko P.G.* Kommentarij k st.st. 215-2291 UK USSR / P.G. Cuprenko // Ugolovnyj kodeks Ukrainskoj SSR: Nauch.-prakt. komment. / N.F. Antonov, M.I. Bazhanov, F.G. Burchak i dr. – K. : Politizdat Ukrainy, 1987. – S. 721–777.

27. Instruksiiia pro poriadok vyhotovlennia, prydbannia, zberihannia, obliku, perevezennia i vykorystannia vohnepalnoi zbroi, boieprypasiv do nei ta vybukhovykh materialiv: Nakaz MVS Ukrainy vid 25.03.1993 № 154 // UBTs. – 1993. – № 8. – S. 2– 14.

28. Hirnychi zakon Ukrainy vid 06.10.1999 № 1127-XIV // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 1999. – № 50. – St. 433.

29. Pro zatverdzhennia Instruksii pro poriadok vyhotovlennia, prydbannia, zberihannia, obliku, perevezennia ta vykorystannia vohnepalnoi, pnevmatychnoi i kholodnoi zbroi, a takozh boieprypasiv do zbroi ta vybukhovykh materialiv: Nakaz MVS

Ukrainy vid 21.08.1998 № 622 // Ofitsiinyi visnyk Ukrainy vid 05.11.1998 r. – № 42. – 107 s.

30. Pro zatverdzhennia Instruksii pro povodzhennia z vybukhovymy materialamy v orhanakh i pidrozdilakh orhaniv vnutrishnikh sprav Ukrainy: Nakaz MVS Ukrainy vid 09.07.2014 № 653 // Ofitsiinyi visnyk Ukrainy vid 12.08.2014 – № 62. – 127 s.

31. Pro povodzhennia z vybukhovymy materialamy promysloвого pryznachennia: Zakon Ukrainy vid 23.12.2004 № 2288-IV // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 2005. – № 6. – St. 138.

32. Pro sudovu praktyku v spravakh pro vykradennia ta inshe nezakonne povodzhennia zi zbroieiu, boiovymy pryпасamy, vybukhovymy rechovynamy, vybukhovymy prystroiamy chy radioaktyvnymy materialamy: Postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 26.04.2002 № 3 // Zbirnyk postanov Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy z kryminalnykh sprav (1973–2011 roky): stanom na 26.09.2011 / [uporiad.: Yu.M. Hroshevoi, O.V. Kaplina, V.I. Tiutiuhin]. – Kh. : Pravo, 2011. – S. 149–155.

33. Novyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy / [ukl.: Radchenko I.O., Orlova O.M.] – K.: PP Holiakova V.M., 2006. – 768 s.

34. Novyi tлумachnyi slovnyk ukrainskoi movy: / [ukl.: V.V. Yaremenko, O. Slipushko.] – U 3-kh t. T.2 – K-P. – K.: Akonit, 2004. – 928 s.

35. Ukrainskij sovetskij enciklopedicheskij slovar': V 3-h t. / [redkol.: A.V. Kudryavcev (otvet. red.) i dr.] – K.: Glav. red. USEH. – 1988. – T. 1. – 756 s.

36. Voennyj ehnciklopedicheskij slovar' / Pred. glav. red. komissii N.V. Ogarkov. – M.: Voenizdat, 1983. – 863 s.

37. *Naden'-Chervinskaya M.A., Chervinskij P.P.* Bol'shoj tolkovyj slovar' inostrannykh slov. T. 1. – Rostov-na-Donu: Feniks, 1995. – 320 s.

38. *Koshkin N.I., Shirkevich M.G.* Spravochnik po ehlementarnej fizike. – 3-e izd., pererab. i dop. / N.I. Koshkin, M.G. Shirkevich – M.: Nauka, 1972. – 256 s. s ill.

39. *Dudorov O.O.* Zlochyny proty dovkillia / O.O. Dudorov // Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy; Za red. M.I. Melnyka, M.I. Khavroniuka. – K.: Yurydychna dumka, 2012. – S. 720–782.

40. *Borysov Ye.M.* Nezakonne zainiattia rybnym, zvirynym abo inshym vodnym dobuвnym promyslom: Kryminalno-pravova kharakterystyka: dysertatsiia na zdobuttia naukovoho stupenia kand. yuryd. nauk za spets. 12.00.08 – kryminalne pravo ta kryminolohiia; kryminalno-vykonavche pravo / Ye.M. Borysov. – Odesa : Odeskyi natsionalnyi un-t imeni I.I. Mechnykova, 2013. – 174 s.

41. *Orobets K.M.* Kryminalna vidpovidalnist za nezakonne zainiattia rybnym, zvirynym abo inshym vodnym dobuвnym promyslom: [monohrafiia] / K.M. Orobets. – Kh. : Pravo, 2014. – 256 s.

42. *Havrysh S.B.* Komentar do st. 249 KK Ukrainy / S.B. Havrysh // Kryminalnyi kodeks Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar: u 2 t; T.2. Osoblyva chastyna / Yu.V. Baulin, V.I. Borysova, V.I. Tiutiuhin ta in.; za zah. red. V.Ia. Tatsiia, V.P. Pshonky, V.I. Borysova, V.I. Tiutiuhina. – 5-te vyd., dopov. – Kh. : Pravo, 2013. – S. 448–451.

43. Pro sudovu praktyku u spravakh pro zlochyny ta inshi pravoporushennia proty dovkillia [tekst]: Postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 10.12.2004, №17 // Postanovy Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy u kryminalnykh spravakh. – 2 he vydannia. – K.: Alerta; TsUL, 2011. – S. 220–227.

44. *Klymenko V.A.* Komentar do st. 249 KK Ukrainy / V.A. Klymenko // Naukovo-praktychnyi komentar do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy. – 4-te vyd., peperobl. ta dopov.; Vidpovid. red. S.S. Yatsenko. – K.: A.S.K., 2002 – S. 521–523.

45. Berzin P.S. Komentar do st. 249 KK Ukrainy / P.S. Berzin // Naukovo-praktychnyi komentar do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy (2-he vyd., pererob. ta dopov.); za red. P.P. Andrushka, V.H. Honcharenka, Ye.V. Fesenka. – K. : Dakor, 2008. – S. 873–875.

Волкова Т.І. Кваліфікуючі ознаки незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом як злочину

У статті досліджуються кваліфікуючі ознаки такого злочину, як незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом. Аналізуються погляди вчених на ці ознаки, які, в свою чергу, були критично оцінені. На підставі дослідження автор робить висновки стосовно кваліфікуючих ознак зазначеного злочину.

Ключові слова: кваліфікуючі ознаки злочину, вибухові речовини, отруйні речовини, електричний струм, способи вчинення злочину, знаряддя злочину, інші способи масового знищення біоресурсів.

Волкова Т.И. Квалифицирующие признаки незаконного занятия рыбным, звериным или другим водным добывающим промыслом как преступления

В статье исследуются квалифицирующие признаки такого преступления, как незаконное занятие рыбным, звериным или другим водным добывающим промыслом. Анализируются взгляды ученых на эти признаки, которые, в свою очередь, были критически оценены. На основании исследования автор делает выводы относительно квалифицирующих признаков указанного преступления.

Ключевые слова: квалифицирующие признаки преступления, взрывчатые вещества, ядовитые вещества, электрический ток, способы совершения преступления, орудия преступления, другие способы массового уничтожения биоресурсов.

Volkova T. Classifying criteria of such a crime as illegal fishing or hunting or any other sea hunting industry

The article deals with classifying criteria of such a crime as illegal fishing or hunting or any other sea hunting industry. The paper analyzes opinions of scientists as to these criteria, which, in its turn, have been critically evaluated. And on the basis of the studying, the author makes conclusions regarding the classifying criteria of the said crime.

Keywords: Classifying criteria of the crime; Explosive substances; Toxic substance; Electric current; Means of committing a crime; Crime instrument; And other means of mass destruction of biological resources.

Стаття надійшла до редакції 09.04.2016.

УДК 343

А. Гмирін

THE OBJECTIVE SIDE OF A CRIME UNDER ARTICLE 204 PART 1 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE

А.А. Гмирін

здобувач кафедри

кримінального права та процесу

ВНЗ «Національна академія управління»

ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО Ч. 1 СТ. 204 КК УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Питання, що стосуються об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 204 КК України, мають велике значення для теорії кримінального права та кваліфікації цього злочину.

Аналіз останніх досліджень і публікацій Проблемами об'єктивної сторони цього злочину займалися такі вчені, як: П.П. Андрушко, М.М. Мінаєв, С.М. Сулейманов, А.В. Галахова, М.А. Гельфер, В.О. Навроцький, Н.О. Гуторова, В.Я. Тацій, Л.І. Блінова, О.О. Дудоров та інші. Проте до цього часу ці питання не знайшли свого належного вирішення.

Мета статті полягає в дослідженні об'єктивної сторони злочину незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів (ч.1 ст. 204 КК України).

Основні результати дослідження. Потрібно зазначити, що є загальноприйнятими положенням стосовно того, що об'єктивна сторона злочину являє собою сукупність встановлених законом про кримінальну відповідальність ознак, які характеризують зовнішній прояв злочинного посягання [1, с. 133]. Зовнішні риси (ознаки) злочинного діяння знаходять своє відображення частково в законі. З усіх структурних частин складу злочину найбільше інформації, необхідної для кваліфікації діяння як злочину, містить об'єктивна сторона. Чіткий опис ознак об'єктивної сторони досліджуваного злочину, передбаченого ч.1 ст. 204 КК України, є важливою передумовою дотримання законності в правозастосовній діяльності правоохоронних органів, оскільки притягнення особи до кримінальної відповідальності завжди пов'язане з встановленням у її поведінці конкретного суспільно небезпечного діяння, про яке йдеться в законі (ч.1 ст. 204 КК України).

Як показує вивчення вітчизняної та зарубіжної літератури з кримінального права, проблемі об'єктивної сторони злочину як загальнотеоретичній і практичній проблемі присвячена значна кількість праць [2, с. 81; 3, с. 106–141; 4, с. 5; 5, с. 128–143; 6, с. 189–211; 7, с. 3–268; 8, с. 3–343; 9, с. 313–343; 10,

с. 357–383; 11, с. 1–343; 12, с. 131–138; 13, с. 69–83; 14, с. 265–372; 15, с. 12–563]. Це певною мірою полегшує нам завдання, оскільки загальнотеоретичні питання, що стосуються зовнішньої сторони злочинного діяння, є достатньо розробленими, тому одразу варто перейти до проблеми нашого дослідження. Вважаємо лише за необхідне уточнити складові стосовно загального вчення об'єктивної сторони складу злочину, дотримуючись у цьому питанні поглядів В.К. Матвійчука. До об'єктивної сторони складу злочину слід віднести такі ознаки, як діяння (дія та бездіяльність), обстановка вчинення злочину, спосіб вчинення злочину, місце, час, знаряддя, засоби вчинення злочину та джерело злочинного діяння [16, с. 213–214].

Ознаки об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч.1 ст. 204 КК України, відтворено в загальних рисах у Законі. Проте слід погодитися з М.М. Мінаєвим, що кваліфікація злочину, передбаченого ч.1 ст. 204 КК України, значно ускладнена через недостатньо чіткий опис ознак його об'єктивної сторони у законі, через що досить складно однозначно визначити, що саме мав на увазі законодавець [17, с. 81]. Це викликано тим, що питання, які стосуються зовнішньої сторони цього злочину, надто складні, мають багатоаспектний характер та істотні дискусійні в юридичному плані моменти, які так чи інакше впливають на практику застосування норм, передбачених ч.1 ст. 204 КК України, та законотворчу діяльність і теорію кримінального права.

Для позначення обов'язкових ознак об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч.1 ст. 204 КК України, у своїх працях автори не завжди використовують обґрунтовані поняття, що можна пояснити такими причинами: 1) це намагання при аналізі та науковому їх обґрунтуванні механічного перенесення заборон з інших законодавчих актів у площину кримінального закону; 2) це неоднозначне сприйняття означених у законі ознак об'єктивної сторони як у теорії, так і на практиці; 3) це уникнення аналізу ознак об'єктивної сторони цього злочину, а натомість тяжіння до перерахування приписів диспозиції ч.1 ст. 204 КК України; 4) це відсутність у працях, які стосуються цієї теми, роз'яснення термінології на належному рівні.

Отже, завдання нашого дослідження в межах, визначених ч.1 ст. 204 КК України, полягає в тому, щоб якнайповніше: а) врахувати позитивні моменти, що стосуються розкриття ознак об'єктивної сторони цього злочину, послідовно їх самостійно визначити й обґрунтувати; б) з'ясувати термін, що використовує законодавець у ч.1 ст. 204 КК України; в) здійснити кваліфікацію цього злочину за ознаками об'єктивної сторони цього діяння (в межах ч.1 ст. 204 КК України). Визначені нами завдання і напрямки та позитивні положення допоможуть правильно назвати обов'язкові ознаки об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч.1 ст. 204 КК України.

В юридичній літературі існує значна кількість часом суперечливих поглядів на поняття об'єктивної сторони злочину незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту піддакцизних товарів (за ч.1 ст. 204 КК України). Так, В.М. Киричко, О.І. Перепелиця, В.Я. Тацій зазначають, що об'єктивна сторона злочину, передбаченого ч.1 ст. 204 КК України, може виражатися в придбанні, зберіганні, транспортуванні для збуту незакон-

но виготовлених підакцизних товарів, а отже, в самому їх збуті (злочин вважається закінченим з моменту вчинення хоча б однією з указаних у ч.1 ст. 204 КК України дій) [18, с. 213]. У подальшому В.Я. Тацій, В.М. Киричко та О.І. Перепелиця дещо уточнили свою позицію, стверджуючи, що об'єктивну сторону злочину, передбаченого ч.1 ст. 204 КК України, характеризують альтернативні незаконні дії: а) придбання незаконно виготовлених підакцизних товарів; б) зберігання таких товарів; в) транспортування таких товарів; г) збут таких товарів (злочин вважається закінченим з моменту вчинення хоча б однієї з дій) [19, с. 271]. Такої ж думки стосовно об'єктивної сторони дотримується О.О. Дудоров [20, с. 294]; П.П. Андрушко стверджує, що об'єктивна сторона злочину, передбаченого ч.1 ст. 204 КК України, дістає вияв у вчиненні одного з чотирьох альтернативно названих у них діянь щодо незаконно виготовлених алкогольних напоїв, тютюнових виробів чи інших підакцизних товарів: їх 1) придбання або 2) зберігання чи 3) транспортування з метою збуту, а також їх 4) збут (з моменту закінчення будь-якої із зазначених дій злочин вважається закінченим) [21, с. 419]. Автори Науково-практичного коментаря за ред. М.О. Потєбенька, В.Г. Гончаренка наполягають на тому, що об'єктивна сторона злочину, передбаченого ч.1 ст. 204 КК України, являє собою: незаконне придбання з метою збуту; зберігання з цією ж метою; збут чи транспортування з метою збуту незаконно виготовлених алкогольних напоїв, тютюнових виробів або інших підакцизних товарів [22, с. 280]; В.М. Слепец впевнений, що об'єктивна сторона цього злочину полягає в незаконному придбанні, зберіганні, транспортуванні або виготовленні з метою збуту, а також у збуті підакцизних товарів [23, с. 392]; О.П. Мамотенко заявляє, що при з'ясуванні об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч.1 ст. 204 КК України, виявляється, що законодавцем застосовано не досить удалий прийом закріплення відповідної кримінально-правої норми в тексті закону: назва статті містить перелік способів учинення злочинного діяння, який повторюється і в тексті статті, замість того, щоб у назві закріпити діяння, а в самій статті визначити способи його вчинення [24, с. 149–150]; М.М. Мінаєв, характеризуючи об'єктивну сторону злочину, передбаченого ч.1 ст. 204 КК України, зазначає, що вона утворює незаконно вчинені: 1) придбання незаконно виготовлених підакцизних товарів; 2) зберігання незаконно виготовлених підакцизних товарів; 3) транспортування незаконно виготовлених підакцизних товарів; 4) збут незаконно виготовлених підакцизних товарів [27, с. 83]; С.М. Сулейманов, характеризуючи об'єктивну сторону ст. 171-1 ККРФ, називає вичерпний перелік стадій обігу, виражених у чотирьох ознаках альтернативних діянь: виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, збут [25, с. 117].

Аналіз існуючих точок зору на поняття об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч.1 ст. 204 КК України, свідчить, що такі дослідники, як В.М. Киричко, О.І. Перепелиця, В.Я. Тацій, О.О. Дудоров, В.М. Слепцов, М.М. Мінаєв, а також автори Науково-практичного коментаря за ред. М.О. Потєбенька, В.Г. Гончаренка дають визначення зовнішнього прояву цього злочину (за ч.1 цієї статті) загальними фразами, переписуючи диспозицію ч.1 ст. 204 КК України, а не з використанням складових (ознак) його об'єктивної

сторони. Такий підхід не додає позитиву для правозастосовних органів. Спробу визначити ознаки об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч.1 ст. 204 КК України, зробили П.П. Андрушко, О.П. Мамогенко, С.М. Сулейманов, проте й вони допустилися певних неточностей, а також помилок. Так, П.П. Андрушко у своєму визначенні об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч.1 ст. 204 КК України, зазначає, що «така дістає вияв у вчиненні одного із чотирьох альтернативно названих у них діянь...» [21, с. 419]. Проте загальноприйнятим у теорії кримінального права є те, що поняття «діяння» складає як дію, так і бездіяльність, хоча в подальшому дослідник, визначаючи момент закінчення цього злочину, пов'язує із вчиненням будь-якої із зазначених дій. Таку ж помилку допускає й С.М. Сулейманов [25, с. 117]. Натомість О.П. Мамогенко перераховані дії в диспозиції ч.1 ст.204 КК України називає способами вчинення цього злочину [24, с. 149–150] (не враховуючи те, що спосіб вчинення злочину – це прийоми і методи, які застосовує винна особа при вчиненні того чи іншого злочину). Отже, і ці автори відійшли від правильного й повного формулювання поняття об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч.1 ст. 204 КК України, та детального з'ясування ознак зовнішнього прояву цього злочину.

Продовжуючи наше дослідження, звернемося до дискусійних проблем, які певною мірою відносяться до об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч.1 ст. 204 КК України. Насамперед до таких слід віднести: 1) співрозмірність назви ст. 204 КК України і диспозиції ч.1 цієї статті, а також значну їх ускладненість через недостатньо чіткий опис ознак у законі; 2) дискусійність проблеми, що стосується того, по-перше, які саме дії визнані законодавцем альтернативними ознаками об'єктивної сторони; по-друге – розуміння законодавчої термінології (ч.1 ст. 204 КК України); по-третє – розуміння обов'язкових ознак об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч.1 ст. 204 КК України.

Розглянемо зазначені дискусійні питання. Так, П.П. Андрушко стверджує, що у ч.1 ст. 204 КК України мова йде про незаконне придбання та інші незаконні дії, предметом злочину яких є лише незаконно виготовлені підакцизні товари (він характеризує діяння, що становлять об'єктивну сторону злочину, передбаченого цією частиною статті саме як незаконне придбання незаконно виготовлених підакцизних товарів тощо) [21, с. 488]; Л.Б. Ільковець називає предметом цього злочину незаконно виготовлені підакцизні товари [22, с. 280]; О.О. Дудоров упевнений, що ч.1 ст. 204 КК України передбачає відповідальність за будь-яке придбання, зберігання, збут чи транспортування незаконно виготовлених підакцизних товарів [20, с. 294]; Н.О. Гуророва впевнена, що придбання незаконно виготовлених підакцизних товарів – це будь-яка форма оплатної чи безоплатної передачі винному у володіння, користування або розпорядження (купівля, обмін, дарування, передача у борг, для реалізації, в якості оплати боргу та ін.) [26, с. 51]; М.М. Мінаєв стверджує, що слово «незаконно» безпосередньо відноситься у даному випадку лише до слова «придбання», а до інших слів, якими позначені окремі діяння, слово «незаконно» відноситься опосередковано, зважаючи лише на назву статті та загальний контекст диспозиції (якщо розглядати останню як складне речення, де слова

«зберігання», «збут» і «транспортування» відіграють роль однорідних підметів у реченні, тлумачення його з позиції граматики та синтаксису української мови не дає підстав однозначно вважати, що прикметник «незаконне» однаково відноситься до всіх цих слів» [17, с. 82; 27, с. 57].

Аналіз перерахованих вище точок зору, зокрема, П.П. Андрушка, Л.Б. Льковець, О.О. Дудорова, Н.О. Гудорової, М.М. Мінаєва, не містить суперечностей. Адже кожен з цих фахівців не заперечує, а підтверджує, що дії, передбачені в ч.1 ст. 204 КК України, стосуються незаконно виготовлених підакцизних товарів. У даному випадку більш важлива інша проблема, оскільки законодавець у назві статті термін «незаконне» відносить лише до такої дії, як виготовлення, а до інших дій відносить підакцизні товари, однак незаконно виготовлені товари не стають підакцизними товарами (вони не можуть бути легалізованими, адже виготовлені незаконно), а є лише аналогами підакцизних товарів. Це свідчить про невідповідність назви злочину і диспозиції статті. Проте не можна погодитися з наполяганням М.М. Мінаєва, що в ч.1 ст. 204 КК України слово «незаконне» безпосередньо відноситься тут лише до слова «придбання», а до інших слів, якими позначені окремі діяння (а на наше переконання, якими позначені окремі дії), слово «незаконне» відноситься опосередковано, зважаючи лише на назву статті та загальний контекст диспозиції [17, с. 82]. Це судження суперечить описанню диспозиції ч.1 ст. 204 КК України. Крім того, коли існує колізія між назвою статті і її диспозицією, особа, яка застосовує закон, має керуватися диспозицією статті і її правовими приписами. Однак важливо, на наш погляд, погодитися з думкою М.М. Мінаєва, що законодавець зайняв формальний підхід до визначення ознак цього злочину, але такого підходу явно недостатньо, оскільки має ще бути усвідомлення особою фактичного характеру свого діяння [17, с. 83]. На такий підхід переконливо вказувала Н.М. Ярмаш: «...для визнання поведінки особи діянням у плані об'єктивної сторони достатньо засвідчити, що в її свідомості отримав відображення фактичний сенс того, що вчиняється» [28, с. 36].

Перед тим, як проаналізувати зовнішні ознаки прояву злочину, передбаченого ч.1 ст. 204 КК України, необхідно звернутися до розуміння термінології, яка використана законодавцем у диспозиції цієї частини статті, що сприятиме сприяти розумінню суті об'єктивної сторони цього злочину. У цьому сенсі «батько» кібернетики Н. Вінер писав, що «теорія і практика права спричиняють дві групи проблем: групу проблем, яка стосується загального призначення права, розуміння справедливості в праві, і групу проблем, що стосуються технічних прийомів, при допомозі яких ці поняття стануть ефективними» [29, с. 29]. Ці положення безпосередньо стосуються принципу визначеності та єдності термінології у злочині незаконне придбання, зберігання, збут або транспортування з метою збуту незаконно виготовлених підакцизних товарів, передбаченого ч.1 ст. 204 КК України, та можливості здійснення ефективної кримінально-правової охорони відповідних суспільних відносин лише за допомогою належно визначених у законі термінів (які можуть сприяти розумінню ознак об'єктивної сторони цього злочину). Насамперед звернемося до такого терміна, як «незаконне», що використовується в законі [29]. Цей термін

означає «...а, -е. Який забороняється законом, порушує закон. // Який суперечить законіві, йде врозрід із ним ...» [30, с. 760]. Натомість, в існуючих публікаціях незаконність зазначених у ч.1 ст. 204 КК України дій вирішальним чином обумовлена незаконністю самого виготовлення підакцизних товарів, яке не включене до об'єктивної сторони цього злочину [18, с. 204]. Це, як правильно, на наш погляд, стверджують В.Я. Тацій, В.М. Киричко, О.І. Перепелиця, означає, що можливі дві різні ситуації: 1) особа може сама умисно незаконно виготовити підакцизний товар, а потім його зберігати, транспортувати чи збувати; 2) якщо особа сама не виготовляла, а лише придбала, зберігала, транспортувала чи здобувала предмети злочину, усвідомлюючи незаконність їх виготовлення, то цього достатньо для визнання таких дій незаконними [18, с. 271]. Слід також погодитися з думкою, висловленою в публікаціях, що всі зазначені у ч.1 ст. 204 КК України дії вчиняються з підакцизними товарами, які були виготовлені незаконно, але їх потрібно відрізнити від незаконних дій, вчинюваних із законно виготовленими підакцизними товарами (не підпадають і не можуть кваліфікуватися за ст. 204 КК України дії, які проявляються у порушенні встановленого законом порядку придбання, зберігання, транспортування та збуту законно виготовлених підакцизних товарів, зокрема, це може бути, коли особа зберігає законно виготовлені підакцизні товари у неналежних місцях, або їх реалізації у заборонених місцях чи особам, яким ця реалізація заборонена тощо) [18, с. 271–272].

Наступним терміном, який використовує законодавець, є «придбання», що означає «-я, с.1 Дія за знач. придбати, придбавати. 2. Те, що хто-небудь придбав (у 1 знач.); майно, власність...» [30, с. 1114]. У той же час у законі є термін «збут», який означає «-у, ч., ек. Продаж готової продукції або сировини. Знаходити збут – знаходити попит, купуватися (про товар та ін.)...» [30, с. 443]. Натомість термін «збувати» означає «...1. Перехідне. Продавати що-небудь...» [30, с. 443]. Економічна енциклопедія під збутом визначає «...комплекс після-виробничних операцій, які здійснюють юридичні та фізичні особи з моменту виготовлення продукції до її продажу покупцеві. Складова частина збуту – продаж товару формою безпосереднього й опосередкованого збуту – реалізації товару ...» [31, с. 593–594]. Термін «зберігання» тлумачиться як «-я, с. Дія за знач. зберігати...» [30, с. 440]. Натомість, слово «зберігати» означає «...1. Оберігати, тримати цілим, не давати пропасти, зникнути... 2. Тримати що-небудь у певних умовах...» [30, с. 440]. Термін «транспортування» має пояснення: «...Дія за знач. транспортувати. 2. Виробничий процес, який включає накопичення, вантаження, вивантаження, перевезення, а також зберігання вантажів на транспортних складах...» [30, с. 1469]. У той же час «транспортувати» означає «...Перевозити кого-, що-небудь з одного місця в інше, доставляти, переміщати вантажі тощо з місця на місце або на місце призначення.» [30, с. 1469].

Визначеність термінології, яка використовується в диспозиції ч.1 ст. 204 КК України, надає можливість перейти безпосередньо до аналізу таких ознак об'єктивної сторони цього злочину, як дії. Проте перед цим зупинимося на загальних питаннях форм (видів) суспільно небезпечної поведінки, якими є

дія і бездіяльність та з'ясуємо, в чому полягає різниця між ними. Зрозуміло, що дія – це активна, вольова протиправна поведінка людини, а бездіяльність – це пасивна, вольова протиправна поведінка людини. Однак для такої поведінки цього недостатньо. Звичайно, що дія як активна поведінка завжди представляє собою певні тілорухи. Разом з тим, не всі тілорухи визнаються пошукованими діями: по-перше, оскільки мова йде про ознаки об'єктивної сторони злочину, дія – ті тілорухи, які відбуваються в ситуації, коли особа повинна поводити себе пасивно; по-друге, оскільки йдеться про форму суспільно небезпечної поведінки, дія – ті тілорухи, які спрямовані на завдання суспільним відносинам істотної шкоди. Стосовно бездіяльності, то, по-перше, оскільки мова йде про форму суспільно небезпечної поведінки, бездіяльність – це те, що проявляється в утриманні від необхідних для запобігання шкоді тілорухів; по-друге, оскільки мова йде про ознаку об'єктивної сторони злочину, бездіяльність – відсутність тих тілорухів, які відбуваються в ситуації, коли особа повинна поводити себе активно.

Як уже зазначалося вище, в диспозиції статті визначені чотири альтернативні дії (які становлять обов'язкову ознаку об'єктивної сторони) злочину, передбаченого ч.1 ст. 204 КК України. Розглянемо першу з них – незаконне придбання з метою збуту незаконно виготовлених підакцизних товарів. В існуючих публікаціях цю першу дію розуміють по-різному: В.Я. Тацій, В.М. Киричко, О.І. Перепелиця стверджують, що вона проявляється в одержанні незаконно виготовлених алкогольних напоїв, тютюнових виробів або інших підакцизних товарів будь-яким способом (купівля, одержання в обмін на інші товари, у рахунок сплати боргу тощо) [9, с. 271]; О.О. Дудоров впевнений, що придбання підакцизних товарів означає, що особа у будь-якій спосіб (купівля, обмін, прийняття в рахунок сплати боргу або оплати за надання послуг чи виконану роботу тощо) дістає фактичну можливість володіти, користуватись і розпоряджатись відповідними предметами [32, с. 594]; П.П. Андрушко заявляє, що незаконне придбання незаконно виготовлених підакцизних товарів – це набуття будь-яким способом права власності на них (купівля, отримання як дарунку чи компенсації боргу тощо) з порушенням вимог законодавства, що регулює порядок здійснення господарської діяльності з реалізації алкогольних напоїв, тютюнових виробів та інших підакцизних товарів, тобто вчинення таких дій особою, яка не має ліцензії на оптову чи роздрібну торгівлю підакцизними товарами, не для особистого некомерційного використання, а з метою збуту таких товарів [21, с. 420]; Л.Б. Ільковець зазначає, що під незаконним придбанням підакцизних товарів слід розуміти заволодіння будь-яким способом цими товарами в порушення встановленого законами України та іншими нормативними документами порядку купівлі-продажу цих товарів (воно може виражатися у купівлі підакцизних товарів «з рук», у купівлі або прийнятті в дар завідомо для особи, яка придбає підакцизні товари, фальсифікованих товарів, при цьому для кваліфікації за ч.1 ст. 204 КК України таких дій необхідна наявність мети збуту) [22, с. 2280]; М.М. Мінаєв наполягає на тому, що потрібно вирішувати питання про незаконність придбання незаконно виготовлених підакцизних товарів на основі вивчення регулятивного

законодавства і такий підхід, на наш погляд, є переконливим [17, с. 91–92]. Протеслід зазначити, що регулятивне законодавство на сьогодні отримало істотні зміни, які мають бути враховані в цьому дослідженні.

Аналіз існуючих точок зору на таку форму прояву цього злочину, а саме: дію (незаконне придбання незаконно виготовлених підакцизних товарів), свідчить, що автори лише доповнюють у цьому питанні один одного. Проте нам більше імпонує своєю предметністю підхід до з'ясування зазначених дій у першій формі прояву цього злочину, запропонований М.М. Мінаєвим, яким ми і скористаємося.

Відповідно до ЗУ №481/95 «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів» (в редакції цього Закону від 28.12.2014), придбання цих підакцизних товарів з метою збуту може здійснюватися у формі імпорту чи оптової торгівлі за наявності ліцензії лише державними підприємствами (організаціями), спеціально уповноваженими на це КМУ, крім оптової торгівлі спиртом етиловим на медичні та ветеринарні цілі, яка може здійснюватись за наявності ліцензії закладами охорони здоров'я та суб'єктами господарювання або організаціями зооветеринарного постачання незалежно від форм власності (ст. 14) [33]. Імпорт (імпорт товарів) – це купівля (у тому числі з оплатою в негрошовій формі) українськими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності в іноземних суб'єктів господарської діяльності товарів із ввезенням або без ввезення цих товарів на територію України, включаючи купівлю товарів, призначених для власного споживання установами та організаціями України, розташованими за її межами (ст. 1 Розділу 1 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.04.1995 № 959-ХІІІ (в редакції від 24 грудня 2015 року № 905-ІІІ) [34]. Поняття «оптова торгівля» товарами, що названі вище, у Законі визначається як діяльність по придбанню і відповідному перетворенню товарів для наступної їх реалізації суб'єктам господарювання роздрібною торгівлі, іншим суб'єктам господарювання (абз.11 ст.1 Закону) [33].

Враховуючи те, що ЗУ № 481/95 (редакції Закону від 28.12.2014) визначає основні засади державної політики щодо регулювання виробництва, експорту, імпорту, оптової і роздрібною торгівлі зазначеними в ньому підакцизними товарами, а також значно обмеженим виробництвом, обігом з боку держави цими товарами, то визначитися стосовно незаконності придбання цих товарів не складає труднощів. Крім того, цей же Закон визначає таке поняття, як «незаконний обіг підакцизних товарів», – це обіг, який відбувається з порушенням вимог законодавства, що регулює ці питання [33].

Отже, будь-яка діяльність з придбання спиртів є незаконною в таких випадках: 1) якщо вона здійснюється особами, незареєстрованими як суб'єкти підприємницької діяльності, оскільки така діяльність має здійснюватися державними підприємствами, організаціями; 2) придбання спирту, етилового і плодового, спирту етилового ректифікованого виноградного, спирту етилового ректифікованого плодового, здійснене у вигляді імпорту чи оптової торгівлі ними підприємством недержавної форми власності, оскільки така діяльність має здійснюватися державними підприємствами, організаціями або державни-

ми підприємством (організацією) без ліцензії та (або) отримання повноважень на це зі сторони КМУ у порядку, затвердженому постановою КМУ 29 листопада 2000 року № 1753 (із змінами, внесеними згідно з постановами КМ № 230 від 02.03.2010 та № 850 від 10.08.2011) [33; 34]; 3) придбання спирту етилового, здійснене у вигляді імпорту чи оптової торгівлі особою, яка не належить до закладів охорони здоров'я або підприємств зооветеринарного постачання, внесених КМУ у встановленому порядку до відповідного реєстру зазначених закладів охорони здоров'я та суб'єктів господарювання зооветеринарного постачання [33; 35]; 4) придбання у формі імпорту спирту коньячного особою, за відсутності відповідних ліцензій суб'єктами господарювання, які не внесені КМУ до реєстру спеціалізованих коньячних підприємств, забезпечених дубовою тарою або нержавіючими чи емальованими ємкостями з дубовою клепкою для витримки спирту коньячного і плодового, кваліфікованими фахівцями та власними виробничими потужностями з виробництва спирту коньячного і плодового (абз. 4 ст. 14 Закону) [33]; 5) придбання спирту-сирцю виноградного і спирту-сирцю плодового суб'єктами господарювання, що не мають відповідних ліцензій на виробництво спирту етилового ректифікованого виноградного або спирту етилового ректифікованого плодовою (абз. 5 ст. 14 Закону) [33]; 6) придбання спирту етилового, плодового, коньячного, спиртів етилового ректифікованого виноградного та етилового ректифікованого плодового через мережу (абз. 12 ст. 14 Закону) [33]; 7) придбання спирту етилового без подання передбачених Порядком визначення виробників і покупців спирту та здійснення контролю за його обігом від 29.08.2002 № 1266 (зі змінами і доповненнями 18 червня 2014 року № 194) документів (копії ліцензії, довідки до Державної регіональної служби за своїм місцезнаходженням суб'єкта господарювання про обсяги і мету використання, наряду на відпуск спирту етилового, довіреність покупця, платіжного документа про внесення плати за спирти, платіжний документ про сплату акцизного податку або взятий на облік в Державну фіскальну службу податковий вексель на суму податку тощо) [36]; 8) придбання спирту етилового для переробки, а фактично передачу його на інші підакцизні товари без наміру його легального використання та сплати акцизного податку (наприклад, ухилення від подання набувачем придбаного спирту етилового до фіскального органу за місцем своєї реєстрації податкового векселя, що підтверджує його зобов'язання сплатити своєчасно суму акцизного податку) [36]. Обов'язковість видачі податкового векселя у таких випадках передбачена у Порядку проведення розрахунку суми зменшення акцизного податку. Вексель видається суб'єктами господарювання у разі отримання спирту етилового неденатурованого, призначеного для переробки на іншу підакцизну продукцію (вексель затверджений постановою Кабінету Міністрів України № 1260 від 27 грудня 2010 року) [37]. Сам факт збуту незаконно виготовленого спирту етилового, який був придбаний для переробки в іншу підакцизну продукцію, утворює сукупність злочинів, передбачених ч.1 ст. 204 КК України та відповідною частиною ст. 212 КК України (залежно від розміру грошових коштів).

Незаконне придбання незаконно виготовлених алкогольних напоїв і тютюнових виробів може мати місце в таких випадках: 1) без наявності ліцензії на право оптової торгівлі, імпорту алкогольних напоїв, отриманої в порядку, визначеному чинним законодавством [33; 38]; 2) при наявності недійсної ліцензії (це може бути у випадку невнесення щокварталу платежу за її видачу, така ліцензія визнається недійсною з моменту одержання суб'єктом господарювання письмового розпорядження про її анулювання) [33; 38]; 3) без реєстрації ліцензії в органі виконавчої влади уповноваженим Кабінетом Міністрів України; 4) незаконне придбання незаконно виготовленого пива солодового з метою його збуту [33].

При вирішенні питання незаконності придбання незаконно виготовлених підакцизних транспортних засобів потрібно: 1) з'ясувати чи такі товари були придбані з метою збуту; 2) керуватися загальними нормами про порядок здійснення господарської діяльності; 3) керуватися спеціальним законодавством, що регулює порядок відчуження та придбання цього майна. Стосовно загальних норм про торговельну діяльність у сфері оптової та роздрібною торгівлі транспортними засобами та їх складовими частинами, що мають ідентифікаційні номери, слід акцентувати увагу на тому, що вони регулюються Господарським і Цивільним кодексами України [39; 40], Законами України «Про захист прав споживачів» [41], «Про дорожній рух» [42], «Про захист прав покупців сільськогосподарських машин» [43], «Про систему інженерно-технічного забезпечення агропромислового комплексу України» [44], «Податковий кодекс України» [45] та іншими актами. Натомість спеціальне законодавство – це Порядок здійснення оптової та роздрібною торгівлі транспортними засобами та їх складовими частинами, що мають ідентифікаційні номери [46]. Дія цього Порядку поширюється на всіх суб'єктів господарювання незалежно від форм власності, які здійснюють передачу для реалізації транспортних засобів та їх складових частин, що мають ідентифікаційні номери, оптову та роздрібну торгівлю ними і оформлення необхідних документів (п.2 Порядку) [46]. Крім того, деякі норми цього Порядку стосуються безпосередньо осіб, які купують чи іншим чином придбали транспортні засоби (п.6 Порядку) [46]. Зокрема, забороняється придбання транспортних засобів та їх складових частин, що мають ідентифікаційні номери, із знищеними або підробленими номерами агрегатів, з дефектами, що загрожують безпеці дорожнього руху, або тих, що не пройшли перепродажної підготовки тощо [46]. Порушення цих та інших вимог при придбанні транспортних засобів з метою збуту підпадає під ознаки об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч.1 ст. 204 КК України.

Слід погодитися з думкою, яка є в існуючих публікаціях, що подібно до діяльності з метою придбання з метою збуту пива солодового та підакцизних транспортних засобів, діяльність з придбання підакцизних нафтопродуктів не потребує наявності ліцензій чи інших спеціальних дозволів, а оптова торгівля дистилатами регулюється загальними нормами про здійснення господарської діяльності [17, с. 96]. Роздрібна торгівля нафтопродуктами регулюється Правилами, затвердженими постановою КМУ від 20 грудня 1997 року № 1442

(в редакції постанови КМУ від 19 листопада 2014 року № 636 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 20 грудня 1997 року № 1442») [47]. Ці Правила поширюються на всіх суб'єктів господарювання на території України, які зареєстровані в установленому порядку і не містять конкретних обмежень у придбанні зазначених товарів (абз. 2 п. 1) [47]. Дія цих Правил не поширюється на роздрібну торгівлю скрапленим вуглеводневим газом для побутових потреб, що здійснюється відповідно до Правил роздрібною торгівлі та надання послуг з постачання скрапленого вуглеводневого газу для побутових потреб населення та інших споживачів, затверджених Постановою КМУ від 20 листопада 2003 року № 1790 [47]. Отже, висновок про незаконність придбання того чи іншого підакцизного дистилляту слід робити лише через поглиблений аналіз цих Правил. Зокрема, згідно з абз. 9 п. 3, пп. 27, 29, 32 Правил визначено незаконність придбання нафтопродуктів: 1) це продаж (а отже, і придбання) бензину, дизельного палива та скрапленого вуглеводневого газу безпосередньо з автоцистерн, а також приватними особами у канистрах та іншій тарі; 2) це придбання нафтопродуктів, у випадку їх приймання, коли вони доставлені автомобільним транспортом від постачальників, яке здійснюється працівниками АЗС без супровідних документів (товаро-транспортної накладної), за відсутності паспорта якості та декларації про відповідність, реєстраційного номера сертифіката відповідності, свідоцтва про визнання відповідності у супровідних документах на нафтопродукти, виданих у порядку, встановленому законодавством); 3) придбання нафтопродуктів, які прийняті на АЗС у разі відсутності на автоцистернах пломб вантажовідправника, їх походження (у разі пломбування автоцистерни) або невідповідності їх відбитку печатки на товаро-транспортній накладній; відсутності свідоцтва про перевірку цистерни; 4) це відсутність супровідного документа із зазначенням реєстраційного номера сертифіката відповідності чи свідоцтва про відповідність (нафтопродуктів, що підлягають обов'язковій сертифікації) у разі продажу, а отже, і при придбанні нафтопродуктів [47].

Оскільки Законом України «Про заборону ввезення і реалізації на території України етилового бензину та свинцевих добавок до бензину» від 15 листопада 2001 року № 2786-III (в редакції цього Закону із змінами, внесеними згідно із Законом № 230-VII від 14.05.2013) з 1 січня 2003 року на території України заборонено діяльність з ввезення та реалізації бензину з низьким октановим числом, придбання з метою збуту такого завідомо незаконно виготовленого бензину повинно тягти кримінальну відповідальність за ч.1 ст.204 КК України [48].

Слід погодитися з твердженнями, які існують в юридичній літературі стосовно незаконності придбання підакцизних високооктанових кисневмісних добавок до бензинів, що таке придбання може проявлятися в тому, що: 1) така продукція не має чітко вираженої сфери застосування; 2) вона призначена для використання у виготовленні високоякісних екологічно чистих бензинів моторних сумішевих (наприклад, А-76 Ек, А-80 Ек, А- ЕК, А1-93 Ек, А-95 Ек, А-98Ек); 3) придбати ці добавки можуть лише суб'єкти господарювання, уповноважені державою на виробництво таких бензинів [17, с. 96-97].

Все це свідчить, що придбання зазначених високооктанових кисневмісних добавок особою, яка не включена Кабінетом Міністрів України до відповідних нафтопереробних підприємств, є незаконною, а тому придбання такої продукції такими підприємствами з метою подальшого збуту має тягнути за собою кримінальну відповідальність за ч.1 ст. 204 КК України [17, с. 97]. Зазначена форма прояву цього злочину відбувається активними діями.

Незаконне зберігання незаконно виготовлених підакцизних товарів з метою збуту. В існуючих публікаціях стосовно цієї форми прояву злочину висловлені такі думки: В.Я. Тацій, В. М. Киричко, О.І. Перепелиця під незаконним зберіганням підакцизних товарів розуміють утримання винними предмета злочину у своєму володінні: при собі, у помешканні, чи інших визначених ним місцях [19, с. 271]; О.О. Дудоров під зберіганням вважає будь-які умисні дії, пов'язані з перебуванням підакцизних товарів, у володінні винного (при собі у будь-якому приміщенні, транспортному засобі, спеціальному сховищі тощо) [49, с. 594]; П. П. Андрушко під незаконним зберіганням незаконно виготовлених підакцизних товарів розуміє вчинення будь-яких дій, пов'язаних із фактичними володінням такими товарами незалежно від місця їх фактичного знаходження: поміщення їх у будь-якому приміщенні, будівлі, сховищі чи будь-якому іншому місці, вибраному особою чи відомому їй за умови, що вони вчиняють з метою подальшого збуту підакцизних товарів, що незаконно зберігаються особою, яка не має ліцензії на оптову чи роздрібну торгівлю ними [21, с. 420]; Л.Б. Ільковець наполягає на тому, що під незаконним зберіганням підакцизних товарів слід вважати перебування їх у фактичному володінні особи (це може бути як спеціальна схованка, так і подвір'я, кімната у будинку) з метою їх збуту [22, с. 280]; О.П. Мамотенко під зберіганням розуміє забезпечення в будь-якій формі недоторканності аналогів підакцизних товарів [24, с. 150]; М.М. Мінаєв, характеризуючи цю форму прояву злочину, не пропонує її визначення як дії [17, с. 97–99].

Аналіз існуючих точок зору стосовно незаконного зберігання незаконно виготовлених підакцизних товарів з метою їх збуту надає можливість виокремити позитивне, що може бути використане для визначення цієї форми прояву цього злочину: 1) це перебування підакцизних товарів у фактичному володінні особи; 2) це утримання винним предмета злочину у своєму володінні; 3) це тримання при собі, у будь-якому приміщенні, у транспортному засобі, у будівлі, у сховищі, на подвір'ї, у помешканні, у будь-якому іншому місці; 4) це зберігання таких товарів у своїх знайомих.

Слід звернути увагу на те, що дати повне визначення цієї форми прояву злочину буде можливим лише при аналізі регулятивних нормативно-правових актів, що стосуються цієї сфери. У цьому сенсі потрібно звернути увагу на загальні положення, які не впливають на цю форму прояву злочину, а отже, і на кваліфікацію цих дій. Важливими для нас є такі положення: 1) кількісні і якісні ознаки зберігання (місце, час, кількість, спосіб, засоби тощо) не впливають на кваліфікацію злочину у цій формі; 2) не має значення для кваліфікації і те, кому належать підакцизні товари, що зберігаються (особі, яка власне здійснює зберігання, чи іншій особі); 3) відповідальність за зберігання незаконно

виготовлених підакцизних товарів може мати місце лише при усвідомленні винним того факту, що вони є незаконно виготовленими; 4) незаконне зберігання законно виготовлених товарів не підлягає під кваліфікацію дій за ч.1 ст. 204 КК України [17, с. 97–98].

При з'ясуванні питання кваліфікації зберігання незаконно виготовленого спирту (немає значення його різновид) потрібно враховувати як приписи Закону України № 481/95 (в редакції Закону від 28.12.2014), так і правові приписи Порядку ведення Єдиного державного реєстру місць зберігання, затвердженого наказом Державної податкової адміністрації України від 28.05.2002 № 251 (із змінами, внесеними згідно з Наказом Державної податкової адміністрації від 13.11.2002 і від 07.09.2009 №489) [50]. У цьому контексті слід акцентувати увагу на тому, що виробники спиртів та алкогольних напоїв і особи, які їх реалізують, отримують ліцензії на свою діяльність лише за наявності місць зберігання підакцизних товарів, внесених до Єдиного Державного реєстру місць зберігання (п. 13 Порядку та ст. 2 Закону України від 19.12.1995 № 481/95-ВР) [59; 33]. Тому, виходячи від протилежного, можна стверджувати, що зберігання незаконно виготовленого спирту є незаконним зберіганням такого підакцизного товару підлягає кваліфікації за ч. 1 ст. 204 КК України за означеною дією. Проте слід погодитися з думкою М.М. Мінаєва, що й у випадку, коли незаконно виготовлений спирт зберігається у місці внесеному до Єдиного реєстру, а також, навпаки, коли такий спирт виготовлений легально і зберігається поза цими місцями, то таке зберігання тягне кримінальну відповідальність за ч. 1 ст. 204 КК України лише за умови завідомо незаконного характеру виготовлення спирту, що зберігається [17, с. 98]. Ці умови відносяться до алкогольних напоїв і тютюнових виробів, оскільки Єдиний реєстр включає відомості також про місце зберігання алкогольних напоїв і тютюнових виробів (п. 21 Порядку) [50].

Важливо звернути увагу на те, що спирт, алкогольні напої, тютюнові вироби як окремі категорії повинні зберігатися і обліковуватися роздільно (п. 3.2 Порядку) [50]. Тому зберігання одних підакцизних товарів у місцях, що призначені для зберігання інших, утворює злочин, передбачений ч. 1 ст. 204 КК України [17, с. 99]. Слушним є твердження М.М. Мінаєва стосовно того, що ч. 1 ст. 204 КК не охоплюється зберігання завідомо незаконно виготовлених підакцизних товарів уповноваженими органами державної влади (органами ДФС, митними органами тощо), які вилучили ці товари з незаконного обігу під час та в порядку виконання своїх повноважень, до реалізації або знищення таких товарів [17, с. 99]. Крім того, незаконним зберіганням незаконно виготовлених підакцизних товарів, які ввезені на територію України, поза митним контролем, у тому числі і на митному ліцензійному складі вважаються злочином [17, с. 99]. Проте у всіх цих випадках таке і зазначені вище випадки підлягають кваліфікації за цією ознакою, коли вони зберігалися з метою збуту, про що не вказують автори існуючих публікацій.

Незаконне транспортування незаконно виготовлених підакцизних товарів. В існуючих публікаціях з означеної форми прояву цього злочину є такі судження: 1) Л.Б. Ільковец стверджує, що під транспортуванням слід розумі-

ти переміщення незаконно виготовлених алкогольних напоїв, тютюнових виробів або інших підакцизних товарів з використанням будь-якого виду транспорту з одного місця в інше, якщо воно здійснювалося з метою збуту і коли особа усвідомлювала, що транспортує саме незаконно виготовлені підакцизні товари [22, с. 280]; 2) П.П. Андрушко вважає, що незаконне транспортування товарів – це їх переміщення з одного місця в інше з використанням будь-якого виду транспорту (автомобільного, морського, річкового, повітряного, трубопровідного, гужового) з метою подальшого збуту, вчинене особою, яка не має ліцензії на здійснення господарської діяльності з реалізації таких підакцизних товарів [21, с. 420]; 3) О.О. Дудоров стверджує, що транспортування – це переміщення підакцизних товарів транспортом (наземним, водним, повітряним) з одного місця в інше в межах України (поняттям транспортування охоплюється також пересилання, тобто переміщення відповідних предметів у просторі шляхом відправлення їх поштою, багажем, посильним або іншим способом) [49, с. 594]; 4) В.Я. Тацій, В.М. Киричко, О.І. Перепелиця упевнені, що транспортування – це переміщення зазначених предметів будь-яким видом транспорту [19, с. 271]; 5) О.П. Мамогенко заявляє, що транспортування – це переміщення аналогів підакцизних товарів у просторі з використанням будь-якого виду транспорту, виключаючи трубопровідний [24, с. 150].

Аналіз існуючих точок зору на законодавчий термін «незаконне транспортування» надає можливість використати те позитивне, що в подальшому допоможе нам визначитися з такою дією, як транспортування незаконно виготовлених підакцизних товарів з метою їх збуту. До такого позитиву слід віднести такі моменти: 1) що це переміщення незаконно виготовлених алкогольних напоїв, тютюнових виробів або інших підакцизних товарів з використанням будь-якого виду транспорту з одного місця в інше, якщо воно здійснюється з метою збуту, коли особа усвідомлювала, що транспортує саме незаконно виготовлені підакцизні товари; 2) що це переміщення з одного місця в інше підакцизних товарів з використанням будь-якого виду транспорту, вчинене особою, яка не має ліцензії на здійснення господарської діяльності з реалізації таких товарів.

З метою більш поглибленого з'ясування цієї проблеми звернемося до роз'яснень її в існуючих публікаціях, які зможуть уточнити розуміння таких дій. Так, В.Я. Тацій, В.М. Киричко, О.І. Перепелиця, на наш погляд, переконливо аргументують, що незаконним транспортуванням підакцизних товарів, які можуть кваліфікуватися за ч. 1 ст. 204 КК слід вважати дії, які вчиняються з незаконно виготовленими такими товарами [19, с. 271]. Слід звернути увагу на те, що незаконне транспортування незаконно виготовлених підакцизних товарів буде також тільки тоді, коли при цьому була мета їх збуту [22, с. 280]. Крім того, важливо звернути увагу на те, що ч.1 ст. 204 КК не закріплює мінімальну вартість та/або кількість товарів, які транспортуються (у цьому випадку слід звернутися до ч. 2 ст. 11 КК України) [49, с. 595]. Також слушною є позиція М.М. Мінаєва, що обмежувати незаконне транспортування підакцизних товарів лише межами України є недостатньо обґрунтованим, оскільки в разі транспортування незаконно виготовлених підакцизних товарів територі-

єю України та з метою їх переміщення через державний чи митний кордон України з метою їх збуту слід кваліфікувати за сукупністю злочинів за ч.1 ст. 204 та одночасно як готування чи замах на контрабанду [17, с. 100].

Для належного з'ясування цієї форми злочину потрібно звернутися до регулятивних нормативно-правових актів, які роз'яснюють об'єктивну сторону у зазначеній формі прояву цього злочину. Так, важливо зосередити увагу на тому, що транспортування незаконно виготовленого спирту будь-якого виду буде незаконним у розумінні ч.1 ст. 204 КК України, коли здійснюється без товарно-транспортних накладних (п. 10 Порядку визначення виробників і покупців спирту та здійснення контролю за його обігом, в редакції Постанови КМУ від 18 червня 2014 року № 194) [35]. Цей Порядок згідно з п.9 зазначає, що транспортування спирту здійснюється відповідно до вимог законодавства з питань перевезення небезпечних вантажів [36]. Транспортування спирту етилового, коньячного і плодового здійснюється за умови обов'язкового попереднього інформування органів ДФС у супроводженні її представників та відповідно до вимог законодавства з питань перевезення небезпечних вантажів (порядок надання інформації про транспортування та контроль за таким транспортуванням визначається ДФС за погодженням з Держмитслужбою МВС та Мінфінінфраструктури) [36]. Отже, відносини щодо транспортування спирту регулюються Законом України «Про перевезення небезпечних вантажів від 6 квітня 2000 року № 1644-III (в редакції Закону від 23. 12.2015 № 901-VIII) [51]. Згідно з абз. 9 ст. 1 цього Закону перевезення небезпечних вантажів – це діяльність, пов'язана з переміщенням небезпечних вантажів від місця їх виготовлення чи зберігання до місця призначення з підготовкою вантажу, тари, транспортних засобів та екіпажу, прийманням вантажу, здійсненням вантажних операцій і короткостроковим зберіганням вантажів на всіх етапах переміщення [51]. Зважаючи на вищезазначене, незаконне транспортування незаконно виготовлених підакцизних товарів з порушенням правил перевезення спирту слід кваліфікувати за ч. 1 ст. 204 КК України. Це також стосується транспортування автомобільним транспортом спирту і підакцизних нафтопродуктів.

Незаконним у розумінні ч.1 ст. 204 КК України є також транспортування спирту в порядку надання послуг з перевезення незаконно виготовлених підакцизних товарів (небезпечних вантажів) залізничним, повітряним, річковим або морським транспортом без наявності ліцензії на право здійснення такої діяльності, оскільки це підтверджується відповідно до Закону України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» (в редакції Закону від 08.12. 2015 № 867-VIII, п. 24 ч.1 ст. 7 Закону) [52]. Натомість транспортування спирту трубопровідним транспортом не стосується цього Закону, тому що ліцензованим видом діяльності є транспортування магістральним трубопроводом лише нафти і нафтопродуктів, а також транспортування та розподіл природного газу, газу (метану) вугільних родовищ і постачання (пп. 26 та 27 ч.1 ст. 7 цього Закону) [52]. Це також свідчить про те, що законне транспортування підакцизних нафтопродуктів, а також таке транспортування природного газу без наявності ліцензії слід кваліфікувати за ч. 1 ст. 204 КК України.

Незаконний збут незаконно виготовлених підакцизних товарів. Чинна ч.1 ст. 204 КК України свідчить, що передбачені у ній дії як альтернативні мають кримінально-правове значення лише при меті збуту підакцизних товарів, враховуючи, що така мета є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони цього злочину. Слід погодитися з думкою М.М. Мінаєва, що придбання, транспортування, зберігання могло б бути готуванням до вчинення злочину, але законодавець визначає за необхідне перенести момент його закінчення з моменту збуту незаконно виготовлених підакцизних товарів на момент вчинення однієї чи декількох дій, що передують йому [17, с. 102]. Проте М.М. Мінаєв не зазначив, що кожна дія, яка передує збуту таких товарів у сукупності з об'єктом, предметом і суб'єктивною стороною, свідчить про те, що такі злочини відносяться до так званих діянь з усіченим складом злочину. Такожне можна погодитися з твердженням цього фахівця стосовно того, що серед діянь (а на наше переконання - дій), передбачених ч.1 ст. 204 КК, збут незаконно виготовлених підакцизних товарів містить найбільшу суспільну небезпеку, оскільки саме у процесі протиправного збуту незаконно виготовлених підакцизних товарів виражається антигромадська сутність цього злочину (на наше переконання – антисуспільна сутність). Насамперед тому, що законодавець криміналізував попередні три дії і тоді, коли вони вчинені лише з метою збуту; по-друге, тому, що в ч.1 ст. 204 КК одночасно криміналізував і збут; по-третє, передбачив за всі ці дії однакові санкції; по-четверте, така позиція М.М. Мінаєва суперечить загальноновизнаному визначенню ознаки злочину – суспільна небезпечність злочину.

Як свідчить наше дослідження, серед учених відсутня однозначність розуміння такої дії, як незаконний збут незаконно виготовлених підакцизних товарів. Так, П.П. Андрушко визначає збут таких товарів, як їх оплатне відчуження у будь-якій формі, тобто оптова чи роздрібна торгівля ними як особою, яка їх незаконно виготовила, так і особою, яка їх придбала для збуту, а так само особою, яка лише збуває такі товари, зокрема займається їх реалізацією або обміном їх на інші товари, в тому числі і на незаконно виготовлені підакцизні товари (збутом повинні визнаватися також їх передача в рахунок погашення боргу чи в рахунок оплати виконаних робіт, надання послуг. Безоплатне відчуження незаконно виготовлених підакцизних товарів, наприклад, їх дарування, не є збутом як ознакою об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 204 КК) [21, с. 420–421]; О.О. Дудоров стверджує, що збут означає будь-які оплатні чи безоплатні форми передачі підакцизних товарів, унаслідок чого вони переходять у володіння і розпорядження іншої особи (наприклад, дарування, обмін, передача в рахунок погашення боргу, відшкодування завданих збитків або як оплата виконаної роботи чи надання послуг (поняттям збуту охоплюється торгівля підакцизними товарами, тобто реалізація вказаних предметів за винагороду, у т.ч. грошову, за договорами купівлі-продажу, поставки, іншими цивільно-правовими договорами) [49, с. 594]; Л.Б. Ільковець наполягає на тому, що поняття збуту означає відчуження підакцизних товарів у будь-який спосіб (оплатна передача особі, здійснення обміну, угоди купівлі-продажу, дарування тощо) [22, с. 280]; В.Я. Тацій, В.М. Киричко,

О.І. Перепелиця впевнені, що збут означає будь-яку реалізацію незаконно виготовлених підакцизних товарів: продаж, дарування, обмін, передача в рахунок погашення боргу тощо [19, с. 271]; О.П. Мамотенко заявляє, що збут – це здійснення в будь-якій формі відчуження аналогів підакцизних товарів незалежно від оплатності чи безоплатності, у результаті якого інші суб'єкти набувають можливості володіти, користуватися чи розпоряджатися такими предметами [24, с. 150].

Аналіз існуючих точок зору свідчить, що О.О. Дудоров, Л.Б. Ільковець, В.Я. Тацій, В.М. Киричко, О.І. Перепелиця, О.П. Мамотенко визначають збут по-різному. Зокрема О.О. Дудоров використовує термін «передача» [24, с. 150], Л.Б. Ільковець використовує термін «відчуження» [22, с. 280], В.Я. Тацій, В.М. Киричко, О.І. Перепелиця використовують термін «реалізація» [19, с. 271], О.П. Мамотенко користується у цьому випадку терміном «відчуження» аналогів підакцизних товарів. Натомість П.П. Андрушко наполягає на тому, що збут – це лише платне відчуження у будь-якій формі таких товарів [21, с. 420–421]. У той же час не можна погодитися з твердженням М.М. Мінаєва, коли він, аргументуючи позицію П.П. Андрушка, зазначає, що вона ґрунтується передусім на суто лексичному значенні слів «збут», «збувати» і, на наш погляд, без належної аргументації стверджує, що і в російській, і в українській мові воно тлумачиться як «продаж готової продукції», тобто як платна передача [17, с. 103]. Таке твердження суперечить тлумаченню терміна «збут», яке пропонується в Економічній енциклопедії, де зазначається, що «збут – це комплекс післявиробничих операцій, які здійснюють юридичні та фізичні особи з моменту виготовлення продукції до її продажу покупцеві. До них належить: доробка, сортування, фасування, пакування, транспортування, складування, зберігання, доставка до оптових та роздрібних покупців продаж. ... Складова частина збуту – продаж товару формою безпосереднього й опосередкованого збуту, реалізація товару...» [31, с. 593–594]. Отже, зазначене свідчить про те, що продаж є лише частиною збуту. Проте слід погодитися з думкою М.М. Мінаєва, що термін «реалізація» сам по собі передбачає платний еквівалентний характер правочину, а зворот «безоплатна реалізація» веде до логічної помилки [17, с. 104]. Варто підтримати думку стосовно того, що доцільно з мотивів дотримання юридичної техніки для визначення поняття «збут» застосовувати термінологічний зворот «платне відчуження незаконно виготовлених підакцизних товарів» [17, с. 104].

Стосовно збуту як ознаки об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч.1 ст. 204 КК, яка іменується дією, то для її з'ясування потрібно звернутися до регулятивних нормативно-правових актів. Згідно зі ст. 14 Закону України № 481/95 від 19 грудня 1995 року (із змінами, внесеними згідно із законами № 1253-VII від 13.05.2014, № 1621-VII від 31.07.2014, № 1638-VII від 12.08.2014, №71-VIII від 28.12.2014) зазначається, що збут спирту етилового, спирту етилового ректифікованого плодового здійснюється за наявності ліцензій, може здійснюватися лише державними підприємствами (організаціями) шляхом експорту або оптової торгівлі спеціально уповноваженими на це КМУ, крім оптової торгівлі спиртом етиловим на медичні та ветеринарні цілі,

яка може здійснюватися за наявності ліцензії закладами охорони здоров'я та суб'єктами господарювання або організаціями зооветеринарного постачання незалежно від форм власності [33]. Ці положення свідчать про те, що незаконний збут незаконно виготовленого спирту етилового, спирту етилового ректифікованого виноградного спирту, етилового ректифікованого плодового забороняється, оскільки ми вказали, в якому випадку, виходячи з цього закону, і який товар може збуватися. Крім того, ч.1 ст. 204 КК прямо забороняє незаконний збут незаконно виготовлених підакцизних товарів. Тому, на наш погляд, є помилковим твердження М.М. Мінаєва, що «збут незаконно виготовлених етилового і плодового, спирту етилового ректифікованого за чинним законодавством може здійснюватися шляхом оптової торгівлі зазначеними продуктами або їх експорту» [17, с. 104]. Таке судження також суперечить Порядку, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 29 листопада 2000 року № 1753 (із змінами, внесеними згідно з постановами КМУ № 230 від 02.03.2010 та № 850 від 10.08.2011) [53]. Слід звернути увагу на те, що ліцензії на право оптової торгівлі спиртом етиловим і плодovým, коньячними, алкогольними напоями й тютюновими виробами видаються Міністерством фінансів України в порядку, визначеному Положенням, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від березня 1999 року № 500 (із змінами, внесеними постановою КМУ № 230 від 02.03.2010 та № 169 від 02.03.2014) [54]. Роздрібна торгівля спиртом етиловим заборонена ч. 12 ст. 14 Закону України № 481/95 [33].

Враховуючи вимоги згаданих вище нормативно-правових актів, а також формулювання положень ч.1 ст. 204 КК України стосовно незаконного збуту незаконно виготовлених підакцизних товарів, слід відповісти ствердливо, що кримінальна відповідальність за ознакою такої дії, як збут (ч.1 ст. 204 КК) настає за незаконний збут (який суперечить регулятивним нормативно-правовим актам), вчинений фізичною або юридичною особою недержавної форми власності або державними підприємствами (організаціями) незаконно виготовленого спирту.

Незаконне виготовлення алкогольних напоїв, тютюнових виробів або інших підакцизних товарів, передбачене ч.1 ст. 204 КК України. Слід акцентувати увагу на тому, що у ч.1 ст. 204 КК йдеться про вчинення перерахованих незаконних дій стосовно незаконно виготовлених підакцизних товарів. У нашому випадку це стосується предметів, що відносяться до підакцизних товарів. Коли йдеться про алкогольні напої, то відповідно до ч. 6 ст. 1 Закону України «Про державне регулювання виробництва і об'єму спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів» від 19 грудня 1995 року № 481/95 (із відповідними змінами, внесеними законами та Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2016 році» [55]) слід розуміти, що алкогольні напої стають предметом злочинів, передбачених ст. 204 КК, у тому числі, передбаченого ч.1 цієї статті лише за умови, якщо він відповідає ознакам, які містяться у понятті «алкогольні напої», сформульованому у цьому Законі: 1) продукти,

одержані шляхом спиртового бродіння цукровмісних матеріалів або виготовлені на основі харчових спиртів; 2) має вміст спирту етилового понад 0,5 відсотка об'єктних одиниць, які зазначені у товарних позиціях 2203, 2204, 2205, 2206, 2208 (згідно з УКТ ЗЕД); 3) має вміст спирту етилового 8,5 відсотка об'ємних одиниць та більше, які зазначені у товарних позиціях 2103 90 30 00, 2106 90 (згідно з УКТ ЗЕД); 4) визнаний законом підакцизним товаром, до ціни якого включено акцизний збір (ст. 215 3.1. Закону України № 909-VIII від 24.12.2015) [33;55].

У контексті зазначеного вище та згідно з ч. 17 ст. 1 Закону України від 19.12.1995 № 481/95 незаконне виробництво (виготовлення) названих вище підакцизних товарів (алкогольних напоїв), у зазначених вище товарних позиціях, згідно з УКТ ЗЕД буде мати місце, коли це відбувається без наявності ліцензії на цей вид підприємницької діяльності Державної фіскальної служби України (Перелік органів ліцензування: Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2015 року № 609) [33; 56]. Крім того, незаконним виготовленням алкогольних напоїв зазначених нами вище товарних позицій буде також, коли стосовно такої призупинена ліцензія, тобто було тимчасове позбавлення суб'єкта господарювання права на провадження зазначеної в ліцензії діяльності у разі несплати чергового платежу за ліцензію [33]. У разі анулювання ліцензії — позбавлення суб'єкта господарювання права на провадження діяльності, зазначеної в ліцензії, тобто зазначених видів товарних позицій.

Враховуючи те, що до підакцизних товарів належать практично всі види спиртів, але в будь-якому разі це спирти, які належать до товарних груп УКТ ЗЕД під 2207, 2208, тому незаконним виготовленням цих підакцизних товарів може бути: 1) виробництво спирту етилового (у тому числі як лікарського засобу), спирту етилового ректифікованого виноградного, спирту етилового ректифікованого плодового не на державних підприємствах та без наявності ліцензій; 2) виробництво біоетанолу на підприємствах усіх форм власності за відсутності у них ліцензій; 3) виробництво спирту коньячного і плодового суб'єктами господарювання незалежно від форм власності, які не мають відповідну ліцензію; 4) виробництво спирту-сирцю виноградного і спирту-сирцю плодового суб'єктами господарювання за відсутності ліцензії незалежно від форм власності з правом реалізації як сировини іншим суб'єктам господарювання, які мають ліцензії на виготовлення цих спиртів» [33]. Щодо цієї групи підакцизних товарів може йти мова, коли ліцензія призупинена або анульована.

Слід звернути увагу також на те, що стосовно незаконного виготовлення тютюнових виробів також слід виходити з того, що вони мають бути включені до товарних груп УКТ ЗЕД під кодами 2401 2402 10 00 00, 2402 20 90 10, 2402 20 90 20, 2403 та мати такі випадки: 1) виробництво тютюнових виробів суб'єктами господарювання незалежно від форм власності за відсутності ліцензії на таку діяльність; 2) виробництво тютюнових виробів суб'єктами господарювання незалежно від форм власності при призупиненні такої ліцензії; 3) виробництво тютюнових виробів суб'єктами господарювання незалежно від форм власності при анулюванні такої ліцензії тощо [33].

Виходячи з приписів КМУ від 5 грудня 2007 року №1375 «Про затвердження переліків підприємств з усіма стадіями технологічного процесу з виготовлення нафтопродуктів, що мають право виробляти бензини моторні сумішеві із змістом етил-трет-бутилового ефіру або з добавками на основі біоетанолу» [56] із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ №319 від 20.05.2015, де затверджено переліки підприємств з усіма стадіями технологічного процесу з виготовлення нафтопродуктів, що мають право виробляти бензини моторні сумішеві А-92 Ек, А-95 Ек, А-98 Ек з добавками на основі біоетанолу від 2 об'ємних відсотків, слід виходити з того, що незаконним виготовлення таких бензинів вважатиметься тоді, коли вони були виготовлені не: на ВАТ «Нафтохімік Прикарпаття» Код згідно з ЄДРПОУ (00152230), на ВАТ «Лукойл-Одеський НПЗ» Код згідно з ЄДРПОУ (00152282); на ВАТ «Херсоннафтопереробка» Код згідно з ЄДРПОУ (00152431); на Шебелинське відділення з переробки газового конденсату і нафти управління з переробки газу та газового конденсату дочірньої компанії «Укргазвидобування» НАК «Нафтогаз України» Код згідно з ЄДРПОУ (30019775); на ЗАТ «Укртатнафта» Код згідно з ЄДРПОУ (00152307) [56; 57].

Цією ж постановою КМУ затверджено Перелік підприємств з усіма стадіями технологічного процесу з виготовлення нафтопродуктів, що мають право виробляти бензини моторні сумішеві марки А-92 Ек, А-95 Ек, А-98 Ек із змістом етил-трет-бутилового ефіру від 5 об'ємних відсотків, який може свідчити про незаконне виготовлення цих бензинів, коли вони виготовлені не на підприємствах, указаних у переліку: не на ЗАТ «Лисичанська нафтова інвестиційна компанія» Код згідно з ЄДРПОУ (32292929); не на ВАТ «Нафтохімік Прикарпаття» Код згідно з ЄДРПОУ (00152230); не на ВАТ «НПК-Галичина» Код згідно з ЄДРПОУ (00152388); не на ВАТ «Лукойл-Одеський НПЗ» Код згідно з ЄДРПОУ (00152282); не на ВАТ «Херсоннафтопереробка» Код згідно з ЄДРПОУ (00152431); не на Шебелинське відділення з переробки газового конденсату і нафти управління з переробки газу та газового конденсату дочірньої компанії «Укргазвидобування» НАК Нафтогаз України; не на ЗАТ «Укртатнафта» Код згідно з ЄДРПОУ (00152307) [56; 57]. Важливо для відповідальності, щоб ці товари були підакцизними.

Певною мірою проблема знайшла своє вирішення в законодавстві деяких зарубіжних держав [58; 59; 60; 61; 62].

Висновки. На підставі проведеного дослідження об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч.1 ст. 204 КК України, слід зазначити таке:

1) для з'ясування зовнішніх ознак прояву злочину, передбаченого ч.1 ст. 204 КК України, необхідно визначитися з термінологією, яка використана законодавцем у диспозиції цієї частини статті;

2) термін «незаконність», який використаний законодавцем у ч.1 ст. 204 КК України, слід відносити до таких дій, як: придбання незаконно виготовлених підакцизних товарів з метою їх збуту; незаконне зберігання незаконно виготовлених підакцизних товарів з метою їх збуту; незаконний збут незаконно виготовлених підакцизних товарів, незаконне транспортування з метою збуту незаконно виготовлених підакцизних товарів. Це відповідає тлумаченню

терміна «незаконне» (забороняється законом, порушує закон, суперечить законіві, йде врозрід із ним);

3) незаконність самого виготовлення підакцизних товарів слід визначати з регулятивних нормативно-правових актів;

4) цей злочин проявляється у чотирьох формах його вчинення, зазначених нами у п.2 цих висновків, включаючи й п'яту форму незаконне виготовлення підакцизних товарів, оскільки без останньої форми такого прояву неможлива кваліфікації цього злочину за ч.1 ст. 204 КК України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник для студентів юрид. вузів і фак. / за ред. П. С. Матишевського, П. П. Андрушка, С. Д. Шапченка. – К. : Юрінком Інтер, 1997. – 512 с.

2. *Бажанов М.И.* Объективная сторона преступления / М.И. Бажанов // Уголовное право УССР. Часть Общая: Учебник [Ю.В. Александров, А.Ш. Якупов, М.И. Бажанов и др.]; под ред. В.В. Сташиса, А.Ш. Якупова. – К. : Изд-во «Вища школа», 1984. – С. 81– 97.

3. *Бурчак Ф.Г., Фесенко Е.Ф.* Объективная сторона преступления / Ф.Г. Бурчак, Е.Ф. Фесенко // Уголовное право Украинской ССР на современном этапе. Часть общая, отв. ред. А.Я. Светлов, В.В. Сташис. – К. : Наукова думка, 1985. – 448 с.

4. *Гришанин П.И.* Объективная сторона преступления / П.И. Гришанин // Советское уголовное право: Часть общая: Учебное пособие. – М. : ВЮЗИ, 1961. – 147 с.

5. *Кудрявцев В.Н.* Объективная сторона преступления / В.Н. Кудрявцев. – М. : Государственное изд-во юрид. литературы, 1960. – 244 с.

6. *Коржанський М.Й.* Об'єктивна сторона злочину / М.Й. Коржанський // Кримінальне право і законодавство України. Частина Загальна: Курс лекцій / За ред. М.Й. Коржанського. – К. : Атіка, 2001. – С.189–211.

7. *Кудрявцев В.Н.* Правовое поведение: Норма и патология / В.Н. Кудрявцев. – М. : Изд-во «Наука», 1982. – 288 с.

8. *Малинин В.Б.* Причинная связь в уголовном праве / В.Б. Малинин. – СПб : Издательство «Юридический центр Пресс», 2000. – 316 с.

9. *Наумов А.В.* Объективная сторона преступлений / А.В. Наумов // Российское уголовное право. Курс лекций: в 3 т. Т.1. Общая часть / А.В. Наумов. – 4-е изд. перераб. и доп. – М. : Волтерес Клувер, 2007. – С. 313 – 343.

10. *Номоконов В. А.* Объективная сторона преступлений / В. А. Номоконов // Полный курс уголовного права : В 5 т. / Под ред. докт. юрид. наук, проф., засл. деятеля науки РФ А. И. Коробеева. Т.1.: Преступление и наказание. – СПб. : Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс» 2008. – С. 357–383.

11. *Петин И.А.* Механизм преступного насилия / И.А. Петин. – СПб : «Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2004. – 343 с.

12. *Пионтковский А.А.* Объективная сторона состава преступления / А.А. Пионтковский // Курс советского уголовного права: Часть общая. В 6 томах / Редкол.: А.А. Пионтковский и др. – М. : Изд-во Наука, 1970. – Т. 2. – С. 131–183.

13. *Семенцова И.А.* Объективная сторона состава преступления / И.А. Семенцова // Уголовное право: Общая часть. Серия «Сдаем экзамен». – Ростов н/Д : «Феникс», 2003. – С. 69–83.

14. *Таганцев В.С.* Преступная деятельность / В.С. Таганцев // Русское уголовное право: Лекции. Часть общая. В 2 т. Т. 1. – М.: Наука, 1994. – С. 265–372.
15. Уголовное право зарубежных государств. Общая часть / Под ред. и с предисл. И.Д. Козочкина. – М.: Институт международного права и экономики А.С. Грибоедова, 2001. – 576 с.
16. *Матвійчук В.К.* Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища (кримінально-правове та кримінологічне дослідження): Монографія / В.К. Матвійчук. – К.: «Азимут – Україна», 2005. – 464 с.
17. Кримінальна відповідальність за незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підкацизних товарів (ст. 204 КК України) [Текст]: дис. ... на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук; спеціальність 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право / М.М. Мінаєв; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2005. – 235 с.
18. *Киричко В.Н., Перепелица А.И., Тацій В.Я.* Преступления в сфере хозяйственной деятельности / В.Н. Киричко, А.И. Перепелица, В.Я. Тацій // Уголовное право Украины: особенная часть: [учебник] / М.И. Бажанов, Ю.В. Баулин, В.И. Борисов и др.; Под ред. М.И. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – К.: Юринком Интер, 2003. – С. 190–296.
19. *Тацій В.Я., Киричко В.М., Перепелица О.И.* Злочини у сфері господарської діяльності (стст. 199–201, 2031–206, 209, 213, 216, 219, 222, 2221, 2231–224, 227, 229, 231–232) / В.Я. Тацій, В.М. Киричко, О.И. Перепелица // Кримінальний Кодекс~України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т.2.: Особлива частина [Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.]; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна та ін. – Х.: Право, 2013. – С. 236–389.
20. Дудоров О.О. Злочини у сфері господарської діяльності / О.О. Дудоров // Кримінальне право (Особлива частина): [підручник]; За ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. [2-ге вид.] – К.: «ВД»Декор», 2013. – С. 276–354.
21. *Андрушко П.П.* Злочини у сфері господарської діяльності / П.П. Андрушко // Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: За станом законодавства і постанов Пленуму Верховного Суду України на 1 грудня 2001 року: За ред. С.С. Яценка. – К.: А.С.К., 2002. – С. 395–521.
22. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / Під ред. М.О. Потебенька, В.Г. Гончаренка: У 2 ч., 2 ч. – Особлива частина. – К.: «ФОРУМ», 2001. – 944 с.
23. *Слепец В.Н.* Налоговые преступления / В.Н.Слепец // Уголовное право Украины. Общая и особенная части: [учебник]; Под. ред. Засл. деятеля науки и техники Украины, доктора юрид. наук, профессора Е.Л. Стрельцова. – Х.: ООО «Одиссей», 2002. – С. 392–394.
24. *Мамотенко О. П.* Кримінально-правова характеристика складу злочину, передбаченого статтею 204 Кримінального кодексу України / О.П. Мамотенко // Науковий вісник Харківського державного університету. – 2014. – Випуск 6–1, Том 3. – С. 148–152.
25. *Сулейманов С. М.* Уголовная ответственность за незаконный оборот немаркированных товаров и продукции: Диссертация на соискание ученой степени канд. юрид. наук: специальность 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право / С. М. Сулейманов. – М.; Институт государства и права РАН, 2004. – 219 с.
26. *Гуторова Н. А.* Преступления в сфере хозяйственной деятельности: Раздел VII Особенной части Уголовного кодекса Украины с научно-практическим

коментарієм / Н. А. Гуророва; Отв. за вып. С. В. Карплюк.– Харьков : ООО «Одиссей», 2003. – 256 с.

27. *Хавронюк М. І.* Довідник з Особливої частини Кримінального кодексу України / М. І. Хавронюк. – К. : Істина, 2004 – 504 с.

28. *Ярмиш Н.М.* Дія як ознака об'єктивної сторони злочину (проблеми психологічної характеристики) / Н.М. Ярмиш.– Х. : Основа, 1999. – 84 с.

29. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-14 / Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26. – Ст. 131.

30. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. – К. : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.

31. Економічна енциклопедія: у трьох томах. Т.1 / Редкол.: С.В.Мочерний (відп.ред.) та ін. – К. : Видавничий центр «Академія», 2000. – 864 с.

32. *Дудоров О.О.* Злочини у сфері господарської діяльності / О.О. Дудоров // Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України; за заг. ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 9-те вид., переробл. та допов. – К. : «Юридична думка», 2012. – С. 568–719.

33. Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів: Закон України від 19.12.1995 № 481/95-ВР (в редакції, внесеній згідно з Законом України від 18.12.2014 № 71-VIII) // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 7–8, № 9. – Ст. 55.

34. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.1991 № 959-XII (в редакції від 24 грудня 2015 року №905-VIII) // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 4. – Ст. 46.

35. Порядок надання державним підприємствам повноважень на експорт, імпорт і оптову торгівлю спиртом етиловим і плодовим та включення закладів і підприємств до реєстру закладів охорони здоров'я і підприємств зооветеринарного постачання, які здійснюють оптову торгівлю спиртом етиловим для медичних і ветеринарних цілей: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.11.2000 № 1753 (в редакції із змінами, внесеними згідно з постановами КМ № 230 від 02.03.2010 р. та №850 від 10.08.2011). – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/850-96-%D0%BF>

36. Порядок визначення виробників і покупців спирту та здійснення контролю за його обігом: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.08.2002 № 1266 (в ред. Постанови КМУ від 18 червня 2014 року № 194) // Офіційний вісник України. – 2014. – № 51. – Ст. 1342.

37. Порядок проведення розрахунку суми зменшення акцизного податку: Постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.2010 № 1260 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 8. – Ст. 368.

38. Положення про порядок видачі ліцензій на право оптової торгівлі спиртом етиловим і плодовим, алкогольними напоями та тютюновими виробами: Постанова Кабінету Міністрів України від 31.03.1999 № 500 (із змінами, внесеними Постановою КМУ від 2 березня 2011 року № 169) // Офіційний вісник України. – 2011. – № 16. – Ст. 657.

39. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 436-IV (в редакції Закону України від 25.12.2015 № 922-VIII) // ВВР. – 2016. – № 9. – Ст. 89.

40. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV (в редакції Закону України від 25.12.2015 № 922-VIII) // ВВР. – 2016. – № 9. – Ст. 89.

41. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 № 1023-XII (в редакції Закону України від 03.09.2015 № 675-VIII) // ВВР. — 2015. — № 45. — Ст.410.

42. Про дорожній рух: Закон України від 30.06.1993 № 3353-XII (в редакції Закону України від 23.12.2015 № 901-VIII) // ВВР. — 2016. — № 4. — Ст. 44.

43. Про захист прав покупців сільськогосподарських машин: Закон України від 05.06.2003 № 900-IV (в редакції Закону України від 15.01.2015 N 124-VIII) // ВВР. — 2015. — № 14. — Ст.96.

44. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI XII (в редакції Закону України від 24.12.2015 № 909-VIII) // ВВР. — 2016. — № 5. — Ст. 47.

45. Про систему інженерно-технічного забезпечення агропромислового комплексу України: Закон України від 05.10.2006 № 229-V(в редакції Закону України від 15.01.2015 № 124-VIII) // ВВР. — 2015. — № 14. — Ст. 96.

46. Порядок здійснення оптової та роздрібної торгівлі транспортними засобами та їх складовими частинами, що мають ідентифікаційні номери: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.11.2009 № 1200 (зі змінами, внесеними Постановою КМУ від 18.11.2015 № 941) // Офіційний вісник України. — 2015. — № 93. — Ст. 3169.

47. Правила роздрібної торгівлі нафтопродуктами: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.12.1997 № 1442 (в редакції Постанови КМУ від 19 листопада 2014 року № 636 «Про внесення змін до Постанови КМУ від 20 грудня 1997 року № 1442») // Офіційний вісник України. — 2014. — № 95. — Ст. 2735.

48. Про заборону ввезення і реалізації на території України етилового бензину та свинцевих добавок до бензину: Закон України від 15.11.2001 № 2786-III (із змінами, внесеними згідно із Законом України від 14.05.2013 № 230-III) // ВВР. — 2014. — № 11. — Ст. 134.

49. *Дудоров О.О.* Злочини у сфері господарської діяльності / О.О. Дудоров // Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України; за заг. ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. — 9-те вид., переробл. та допов. — К. : «Юридична думка», 2012. — С. 568—719.

50. Порядок ведення Єдиного державного реєстру місць зберігання: Наказ Державної податкової адміністрації України від 28.05.2002 № 251 (із змінами, внесеними згідно з Наказом ДПА від 13.11.2002 № 484 та від 07.09.2009 № 489 «Про затвердження Змін до Порядку ведення Єдиного державного реєстру місць зберігання») // Офіційний вісник України. — 2009. — № 79. — Ст. 2703.

51. Про перевезення небезпечних вантажів: Закон України від 06.04.2000 № 1644-III (в редакції Закону України від 23.12.2015 № 901-VIII) // ВВР. — 2016. — № 4. — Ст. 44.

52. Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон України від 02.03.2015 № 222-VIII (в редакції Закону України від 08.12.2015 № 867-VIII) // ВВР. — 2016. — № 4. — Ст. 40.

53. Порядок надання державним підприємствам повноважень на експорт, імпорт і оптову торгівлю спиртом етиловим і плодовим та включення закладів і підприємств до реєстру закладів охорони здоров'я і підприємств зооветеринарного постачання, які здійснюють оптову торгівлю спиртом етиловим для медичних і ветеринарних цілей: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.11.2000 № 1753 (в редакції із змінами, внесеними згідно з постановами КМ № 230 від 02.03.2010 та

№850 від 10.08.2011) // Офіційний вісник України. – 2000. – № 48. – Ст. 2436; 2010. – №16. – Ст. 750; 2011. – № 61. – Ст. 2436.

54. Положення про порядок видачі ліцензій на право оптової торгівлі спиртом етиловим і плодовим, алкогольними напоями та тютюновими виробами: Затверджено Постановою КМУ від 31 березня 1999 року № 500 (із змінами, внесеними Постановами КМУ № 230 від 2 березня 2010 року та № 169 від 02.03.2011) // Урядовий кур'єр. – 1999. – 10 квітня; Урядовий кур'єр. – 2010. – № 230; Урядовий кур'єр. – 2011. – № 169.

55. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2016 році: Закон України від 20.11.2012 № 5503-VI (із змінами і доповненнями, внесеними згідно із законами № 1166-VII від 27.03. 2014 ; № 1621-VII від 31.07.2014 ; в редакції Закону України від 24.12.2015 № 909-VIII) // ВВР. – 2016. – № 5. – Ст. 47

56. Про затвердження переліків підприємств з усіма стадіями технологічного процесу з виготовлення нафтопродуктів, що мають право виробляти бензини моторні сумішеві із змістом етил-трет-бутилового ефіру або з добавками на основі біоетанолу: Постанова Кабінету Міністрів України від 5 грудня 2007 року № 1375 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 93 – Ст. 3402.

57. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 5 грудня 2007 року № 1375: Постанова КМУ від 20 травня 2015 року № 319 // Офіційний вісник України. – 2015. – № 42. – Ст. 1313.

58. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn. V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. – St. Petersburg: «Yuridicheskyy Center – Press», 2002. – 366 p.

59. The Latvian Penal / edited and introduction by candidate of law A. I. Lukashov and candidate of law E.A. Sarkisova, translated from Latvian by candidate of Law A.I. Lukashov. – St. Petersburg: «Yuridicheskyy Center – Press», 2001. – 313 p.

60. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. – St. Petersburg: «Yuridicheskyy Center – Press», 2001. – 298 p.

61. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova; – St Petersburg: «Yuridicheskyy Center – Press», 2002. – 366 p.

62. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. – St Petersburg: «Yuridicheskyy Center – Press», 2002. – 226 p.

REFERENCES

1. Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna: Pidruchnyk dlia studentiv yuryd. vuziv i fak. / za red. P. S. Matyshevskoho, P. P. Andrushka, S. D. Shapchenka. – K. : Yurinkom Inter, 1997. – 512 s.

2. *Bazhanov M.I.* Obektivnaya storona prestupleniya / M.I. Bazhanov // Ugolovnoe pravo USSR. Chast' Obshchaya: Uchebnik [Yu.V. Aleksandrov, A.Sh. Yakupov, M.I. Bazhanov i dr.]; pod red. V.V. Stashisa, A.Sh. Yakupova. – K. : Izd-vo «Vishcha shkola», 1984. – S. 81–97.

3. *Burchak F.G., Fesenko E.F.* Obektivnaya storona prestupleniya / F.G. Burchak, E.F. Fesenko // Ugolovnoe pravo Ukrainской SSR na sovremennom ehtape. Chast' obshchaya, otv. red. A.YA. Svetlov, V.V. Stashis. – K. : Naukova dumka, 1985. – 448 s.
4. *Grishanin P.I.* Obektivnaya storona prestupleniya / P.I. Grishanin // Sovetskoe ugovolnoe pravo: Chast' obshchaya: Uchebnoe posobie. – M. : VYUZI, 1961. – 147 s.
5. *Kudryavcev V.N.* Obektivnaya storona prestupleniya / V.N. Kudryavcev. – M. : Gosudarstvennoe izd-vo yurid. literatury, 1960. – 244 s.
6. *Korzhanskyi M.I.* Obiektivna storona zlochynu / M.I. Korzhanskyi // Kryminalne pravo i zakonodavstvo Ukrainy. Chastyna Zahalna: Kurs lektsii / Za red. M.I. Korzhanskoho. – K. : Atika, 2001. – S. 189–211.
7. *Kudryavcev V.N.* Pravovoe povedenie: Norma i patologiya / V.N. Kudryavcev. – M. : Izd-vo «Nauka», 1982. – 288 s.
8. *Malinin V.B.* Prichinnaya svyaz' v ugovolnom prave / V.B. Malinin. – SPb: Izdatel'stvo «Yuridicheskij centr Press», 2000. – 316 s.
9. *Naumov A.V.* Obektivnaya storona prestuplenij / A.V. Naumov // Rossijskoe ugovolnoe pravo. Kurs lekcij: v 3 t. T.1. Obshchaya chast' / A.V. Naumov. – 4-e izd. pererab. i dop. – M. : Volteres Kluver, 2007. – S. 313–343.
10. *Nomokonov V. A.* Obektivnaya storona prestuplenij / V. A. Nomokonov // Polnyj kurs ugovolnogo prava : V 5 t. / Pod red. dokt. yurid. nauk, prof., zasl. deyatelya nauki RF A. I. Korobeeva. T.1.: Perstuplenie i nakazanie. – SPb. : Izd-vo R. Aslanova «Yuridicheskij centr Press» 2008. – S. 357–383.
11. *Petin I.A.* Mekhanizm prestupnogo nasillya / I.A. Petin – SPb: «Izd-vo R. Aslanova «Yuridicheskij centr Press», 2004. – 343 s.
12. *Piontkovskij A.A.* Obektivnaya storona sostava prestupleniya / A.A. Piontkovskij // Kurs sovetskogo ugovolnogo prava: Chast' obshchaya. V 6-ti tomah / Redkol.: A.A. Piontkovskij i dr. – M. : Izd-vo Nauka, 1970. – T. 2. – S. 131–183.
13. *Semencova I.A.* Obektivnaya storona sostava prestupleniya / I.A. Semencova // Ugolovnoe pravo: Obshchaya chast'. Seriya «Sdaem ehkzamen». – Rostov n/D: «Feniks», 2003. – S. 69–83.
14. *Tagancev V.S.* Prestupnaya deyatel'nost' / V.S. Tagancev // Russkoe ugovolnoe pravo: Lekcii. Chast' obshchaya. V 2 t. T. 1. – M.: Nauka, 1994. – S. 265–372.
15. Ugolovnoe pravo zarubezhnyh gosudarstv. Obshchaya chast' / Pod red. i s predisl. I.D. Kozochkina. – M.: Institut mezhdunarodnogo prava i ehkonomiki A.S. Griboedova, 2001. – 576 s.
16. *Matviichuk V.K.* Kryminalno-pravova okhrona navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshcha (kryminalno–pravove ta kryminolohichne doslidzhennia): Monohrafiia / V.K. Mtaviichuk. – K. : «Azymut – Ukrayna», 2005. – 464 s.
17. Kryminalna vidpovidalnist za nezakonne vyhotovlennia, zberihannia, zbut abo transportuvannia z metoiu zbutu pidaktsyzykh tovariv (st. 204 KK Ukrainy) [Tekst]: dys... na zdobuttia naukovoho stupenia kand. yuryd. nauk; spetsialnist 12.00.08 – kryminalne pravo ta kryminolohiia; kryminalno-vykonavche pravo / M.M. Minaiev; Kyivskiy natsionalnyi un-t im. Tarasa Shevchenka. – K., 2005. – 235 s.
18. *Kirichko V.N., Perepelica A.I., Tacij V.Ya.* Prestupleniya v sfere hozyajstvennoj deyatel'nosti / V.N. Kirichko, A.I. Perepelica, V.Ya. Tacij // Ugolovnoe pravo Ukrainy: osobennaya chast': [uchebnik] / M.I. Bazhanov, Yu.V. Baulin, V.I. Borisov i dr.; Pod red. M.I. Bazhanova, V.V. Stashisa, V.Ya. Taciya. – K.: YUrinkom Inter, 2003. – S.190–296.
19. *Tatsii V.Ia., Kyrychko V.M. Perepylytsia O.I.* Zlochyny u sferi hospodarskoi diialnosti (stst. 199-201, 2031-206, 209, 213, 216, 219, 222, 2221, 2231-224, 227, 229, 231-2322) / V.Ia. Tatsii, V.M. Kyrychko, O.I. Perepylytsia // Kryminalnyi Kodeks Ukrainy.

Naukovo-praktychnyi komentar: u 2-kh t. T.2.: Osoblyva chastyna [Iu.V. Baulin, V.I. Borysov, V.I. Tiutiuhin ta in.]; za zah. red. V.Ia. Tatsiia, V.P. Pshonky, V.I. Borysova, V.I. Tiutiuhina ta in. – Kh. : Pravo, 2013. – S. 236–389.

20. *Dudorov O.O.* Zlochyny u sferi hospodarskoi diialnosti / O.O. Dudorov // Kryminalne pravo (Osoblyva chastyna): [pidruchnyk]; Za red. O.O. Dudorova, Ye.O. Pysmenskoho. [2-he vyd.] – K. : «VD»Dekor», 2013. – S. 276–354.

21. *Andrushko P.P.* Zlochyny u sferi hospodarskoi diialnosti / P.P. Andrushko // naukovo–praktychnyi komentar do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy: Za stanom zakonodavstva i postanov Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy na 1 hrudnia 2001 r.: Za red.. S.S. Yatsenka. – K. : A.S.K., 2002. – S. 395–521.

22. Naukovo-praktychnyi komentar do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy / Pid red.. M.O. Potebenka, V.H. Honcharenka: U 2-kh ch. 2 ch. – Osoblyva chastyna. – K. : «FORUM», 2001. – 944 s.

23. *Slepec V.N.* Nalogovye prestupleniya / V.N.Slepec // Ugolovnoe pravo Ukrainy. Obshchaya i osobennaya chasty: [uchebnik]; Pod. red. Zasl. deyatelya nauki i tekhniki Ukrainy, doktora yurid. nauk, professor E.L. Strel'cova. – H. : OOO «Odyssey», 2002. – S. 392–394.

24. *Mamotenko O.P.* Kryminalno-pravova kharakterystyka skladu zlochynu, peredbachenoho statteiu 204 Kryminalnoho kodeksu Ukrainy / O.P. Mamotenko // Naukovyi visnyk Kharkivskoho derzhavnoho universytetu. Vypusk 6–1 Tom.3. 2014. – S. 148–152.

25. *Sulejmanov, S.M.* Ugolovnaya otvetstvennost' za nezakonnij oborot nemarkirovannykh tovarov i produktsii: Dissertatsiya na soiskanie uchenoi stepeni kand. yurid. nauk: special'nost' 12.00.08 – ugolovnoe pravo i kriminologiya; ugolovno-ispolnitel'noe pravo / S. M. Sulejmanov. – M.; Institut gosudarstva i prava RAN, 2004. – 219 s.

26. *Gutorova, N. A.* Prestupleniya v sfere hozyajstvennoj deyatel'nosti: Razdel VII Osobennoj chasty Ugolovnogo kodeksa Ukrainy s nauchno-prakticheskim kommentariem / N. A. Gutorova; Otv. za vyp. S. V. Karplyuk.– Har'kov: OOO «Odyssey», 2003. – 256 s.

27. *Khavroniuk M. I.* Dovidnyk z Osoblyvoi chastyny Kryminalnoho kodeksu Ukrainy / M. I. Khavroniuk. – K.: Istyna, 2004 – 504 s.

28. *Yarmysh N.M.* Diia yak oznaka obiektyvnoi storony zlochynu (problemy psykhologichnoi kharakterystyky) / N.M. Yarmysh.– Kh. : Osnova, 1999. – 84 s.

29. Kryminalnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 5 kvitnia 2001 r. № 2341-14 / Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 2001. – № 25–26. – St. 131.

30. Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (z dod. i dopov.) / Uklad. ta holov. red. V. T. Busel. – K.; VTF «Perun», 2005. – 1728 s.

31. Ekonomichna entsyklopediia: u trokh tomakh. T.1 / Redkol.: S.V.Mochernyi (vidp.red.) ta in. – K. : Vydavnychi tsestr «Akademii», 2000. – 864 s.

32. *Dudorov O.O.* Zlochyny u sferi hospodarskoi diialnosti / O.O. Dudorov // Naukovo-praktychnyi komentar do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy; za zah. red. M.I. Melnyka, M.I. Khavroniuka. – 9-te vyd., pererobl. ta dopov. –K. : «Iurydychna dumka», 2012. – S. 568–719.

33. Pro derzhavne rehuliuвання vyrobnytstva i obihu spyrtu etylovoho, koniachnoho i plodovoho, alkoholnykh napoiv ta tiutiunovykh vyrobiv: Zakon Ukrainy vid 19.12.1995 № 481/95-VR (v redaktsii, vnesenii zghidno z Zakonom Ukrainy vid 18.12.2014 r. № 71-VIII) // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 2015. – № 7–8, №9. – St. 55.

34. Prozovnishnoekonomichnu diialnist: Zakon Ukrainy vid 16.04.1991 № 959-XII (v redaktsii vid 24 hrudnia 2015 r. №905-VIII) // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. — 2016. — №4. — St. 46.

35. Poriadok nadання derzhavnym pidpriemstvam povnovazhen na eksport, import i optovu torhivliu spyrtoom etylovym i plodovym ta vkluchennia zakladiv i pidpriemstv do reiestru zakladiv okhorony zdorovia i pidpriemstv zooveterynarnoho postachannia, yaki zdiisniuiut optovu torhivliu spyrtoom etylovym dlia medychnykh i veterynarnykh tsilei: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 29.11.2000 № 1753 (v redaktsii iz zminamy, vnesenymy zghidno z postanovamy KM № 230 vid 02.03.2010 r. ta № 850 vid 10.08.2011 r.) <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/850-96-%D0%BF>.

36. Poriadok vyznachennia vyrobnykiv i pokuptsiv spyrtoom ta zdiisnennia kontroliu za yoho obihom: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 29.08.2002 № 1266 (v red. Postanovy KМУ vid 18 chervnia 2014 r. № 194) // Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. — 2014. — № 51. St. 1342.

37. Poriadok provedennia rozrakhunku sumy zmeshennia aktsyznogo podatku: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 27.12.2010 № 1260 // Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. 2011. — № 8. — St. 368.

38. Polozhennia pro poriadok vydachi litsenzii na pravo optovoi torhivli spyrtoom etylovym i plodovym, alkoholnymy napoiamy ta tiutiunovymy vyrobamy: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 31.03.1999 № 500 (iz zminamy, vnesenymy Postanovoiu KМУ vid 2 bereznia 2011 r. № 169) // Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. — 2011. — № 16. — St. 657.

39. Hospodarskyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 16.01.2003 № 436-IV (v redaktsii Zakonu Ukrainy vid 25.12.2015 № 922-VIII) // VVR. — 2016. — № 9. — St. 89.

40. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 16.01.2003 № 435-IV (v redaktsii Zakonu Ukrainy vid 25.12.2015 № 922-VIII) // VVR. — 2016. — № 9. — St. 89.

41. Pro zakhyst prav spozhyvachiv: Zakon Ukrainy vid 12.05.1991 № 1023-XII (v redaktsii Zakonu Ukrainy vid 03.09.2015 № 675-VIII) // VVR. — 2015. — № 45. — St. 410.

42. Pro dorozhnii rukh: Zakon Ukrainy vid 30.06.1993 № 3353-XII (v redaktsii Zakonu Ukrainy vid 23.12.2015 № 901-VIII) // VVR. — 2016. — № 4. — St. 44.

43. Pro zakhyst prav pokuptsiv silskohospodarskykh mashyn: Zakon Ukrainy vid 05.06.2003 № 900-IV (v redaktsii Zakonu Ukrainy vid 15.01.2015 N 124-VIII) // VVR. — 2015. — № 14. — St. 96.

44. Podatkovi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 02.12.2010 r. № 2755-VI KhII (v redaktsii Zakonu Ukrainy vid 24.12.2015 № 909- VIII) // VVR. — 2016. — № 5. — St. 47.

45. Pro systemu inzhenerno-tekhnichnoho zabezpechennia ahropromyslovoho kompleksu Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 05.10.2006 № 229-V (v redaktsii Zakonu Ukrainy vid 15.01.2015 № 124-VIII) // VVR. — 2015. — № 14. — St. 96.

46. Poriadok zdiisnennia optovoi ta rozdribnoi torhivli transportnymy zasobamy ta yikh skladovymy chastynamy, sheho maiut identyfikatsiini nomery: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 11.11.2009 № 1200 (zi zminamy, vnesenymy Postanovoiu KМУ vid 18.11.2015 № 941) // Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. — 2015. — № 93. — St. 3169.

47. Pravyla rozdribnoi torhivli naftoproduktamy: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 20.12.1997 № 1442 (v redaktsii Postanovy KМУ vid 19 lystopada 2014 r. № 636 «Pro vnesennia zmin do Postanovy KМУ vid 20 hrudnia 1997 r. № 1442») // Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. — 2014. — № 95. — St. 2735.

48. Pro zaboronu vvezennia i realizatsii na terytorii Ukrainy etylovanoho benzynu ta svyntsevykh dobavok do benzynu: Zakon Ukrainy vid 15.11.2001 № 2786-III (iz zminamy, vnesene my zghidno iz Zakonom Ukrainy vid 14iu05.2013 r. № 230-III) // VVR. – 2014. – № 11. – St. 134.

49. *Dudorov O.O.* Zlochyny u sferi hospodarskoi diialnosti / O.O. Dudorov // Naukovo-praktychnyi komentar do Kryminalnogo kodeksu Ukrainy; za zah. red. M.I. Melnyka, M.I. Khavroniuka. – 9-te vyd., pererobl. ta dopov. – K. : «Iurydychna dumka», 2012. – S. 568–719.

50. Poriadok vedennia Yedynoho derzhavnogo reiestru mistv zberihannia: Nakaz Derzhavnoi podatkovoi administratsii Ukrainy vid 28.05 2002 r. № 251 (iz zminamy, vnesenymi zghidno z Nakazom DPA vid 13.11. 2002 № 484 ta vid 07.09.2009 № 489 «Pro zatverdzhennia Zmin do Poriadku vedennia Yedynoho derzhavnogo reiestru mistv zberihannia») // Ofitsiyni visnyk Ukrainy. – 2009. – № 79. – St. 2703.

51. Pro perevezennia nebezpechnykh vantazhiv: Zakon Ukrainy vid 06.04.2000 № 1644-III (v redaktsii Zakonu Ukrainy vid 23.12.2015 № 901-VIII) // VVR. – 2016. – № 4. – St. –44.

52. Pro litsenzuvannia vydiv hospodarskoi diialnosti: Zakon Ukrainy vid 02.03.2015 № 222-VIII (v redaktsii Zakonu Ukrainy vid 08.12.2015 № 867-VIII) // VVR. – 2016. – № 4. – St. 40.

53. Poriadok nadannia derzhavnym pidpriemstvam povnovazhen na eksport, import i optovu torhivliu spyrtom etylovym i plodovym ta vkluchennia zakladiv i pidpriemstv do reiestru zakladiv okhorony zdorovia i pidpriemstv zooveterynarnoho postachannia, yaki zdiisniuiut optovu torhivliu spyrtom etylovym dlia medychnykh i veterynarnykh tsilei: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 29.11.2000 № 1753 (v redaktsii iz zminamy, vnesenymi zghidno z postanovamy KM № 230 vid 02.03.2010 r. ta № 850 vid 10.08.2011) // Ofitsiyni visnyk Ukrainy. – 2000. – № 48. – St. 2436; 2010 – № 16. – St. 750; 2011. – № 61. – St. 2436.

54. Polozhennia pro poriadok vydachi litsenzii na pravo optovoi torhivli spyrtom etylovym i plodovym, alkoholnymy napoiamy ta tiutiunovymy vyrobamy: Zatverdzheno Postanovoiu KMU vid 31 bereznia 1999 № 500 (iz zminamy, vnesenymi Postanovamy KMU № 230 vid 2 bereznia 2010 ta № 169 vid 2.03. 2011) // Uriadovyi kurier. – 1999. – 10 kvitnia; Uriadovyi kurier. – 2010. – № 230; Uriadovyi kurier. – 2011. – № 169.

55. Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo zabezpechennia zbalansovanosti biudzhetykh nadkhodzhen u 2016 rotsi: Zakon Ukrainy vid 20.11.2012 № 5503-VI (iz zminamy i dopovnenniamy, vnesenymi zghidno iz zakonamy № 1166-VII vid 27.03. 2014; № 1621-VII vid 31.07.2014; v redaktsii Zakonu Ukrainy vid 24.12.2015 № 909-VIII) // VVR. – 2016. – № 5. – St. 47.

56. Pro zatverdzhennia perelikiv pidpriemstv z usima stadiiamy tekhnolohichnogo protsesu z vyhotovlennia naftoproduktiv, shcho maiut pravo vyrobliaty benzyny motorni sumishevi iz zmistom etyl-tret-butylavoho efiru abo z dobavkamy na osnovi bioetanolu: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 5 hrudnia 2007 r. № 1375 // Ofitsiyni visnyk Ukrainy. – 2007. – № 93 – St. 3402.

57. Pro vnesennia zmin do postanovy Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 5 hrudnia 2007 r. № 1375: Postanova KMU vid 20 travnia 2015 r. № 319 // Ofitsiyni visnyk Ukrainy. – 2015. – № 42. – St. 1313.

58. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn. V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. – St. Petersburg: “Yuridichesky Center – Press”, 2002. – 366 p.

59. The Latvian Penal / edited and introduction by candidate of law A. I. Lukashov and candidate of law E.A. Sarkisova, translated from Latvian by candidate of Law A.I. Lukashov. – St. Petersburg: “Yuridichesky Center – Press”, 2001. – 313 p.

60. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. – St. Petersburg: «Yuridichesky Center – Press», 2001. – 298 p.

61. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova. – St. Petersburg: «Yuridichesky Center – Press», 2002. – 366 p.

62. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. – St Petersburg: «Yuridichesky Center – Press», 2002. – 226 p.

Гмирін А.А. Об’єктивна сторона злочину, передбаченого ч. 1 ст. 204 КК України

У статті проведено аналіз об’єктивної сторони злочину незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту подакцизних товарів. Проаналізовані точки зору стосовно існуючих форм прояву цього злочину піддано критичному аналізу та зроблено висновки на підставі цього дослідження. Автор стверджує, що неможлива кваліфікація цього злочину за відсутності незаконного виготовлення подакцизних товарів.

Ключові слова: *незаконність, придбання, збут, транспортування, зберігання, незаконно виготовлені подакцизні товари, об’єктивна сторона злочину, мета збуту незаконно виготовлених подакцизних товарів.*

Гмирин А.А. Объективная сторона преступления, предусмотренного ч. 1 ст. 204 УК Украины

В статье проведен анализ объективной стороны преступления незаконное изготовление, хранение, сбыт или транспортировка с целью сбыта подакцизных товаров. Проанализированы точки зрения относительно существующих форм проявления этого преступления и сделаны выводы на основании этого исследования. Автор утверждает, что невозможна квалификация этого преступления при отсутствии незаконного изготовления подакцизных товаров.

Ключевые слова: *незаконность, приобретение, сбыт, транспортировка, хранение, незаконно изготовленные подакцизные товары, объективная сторона преступления, цель сбыта незаконно изготовленных подакцизных товаров.*

Hmyrin A. The objective side of a crime under Article 204 Part 1 of the Criminal Code of Ukraine

The article analyzes the actus reus of illegal manufacture, storage, sale or transportation for selling purposes of excisable goods. Analyzed perspective on existing forms of this crime, subjected to critical analysis and conclusions based on this study. The author argues that this crime cannot be qualified without the illicit manufacture of excisable goods.

Keywords: *Illegality; Purchase; Sale; Transportation; Storage; Illegally manufactured excise goods actus reus; The purpose of selling illegally manufactured excisable goods.*

Стаття надійшла до редакції 06.04.2016.

УДК 343

Y. Zubez

QUALIFIED AND ESPECIALLY AGGRAVATING CIRCUMSTANCES OF THE OFFENSE OF FAILURE TO PROVIDE HELP TO A PERSON WHO IS IN A CONDITION DANGEROUS TO LIFE

Ю.Г. Зубець

здобувач кафедри кримінального права, кримінології,
цивільного та господарського права
ВНЗ «Національна академія управління»

КВАЛІФІКУЮЧІ ТА ОСОБЛИВО КВАЛІФІКУЮЧІ ОЗНАКИ ЗЛОЧИНУ НЕНАДАННЯ ДОПОМОГИ ОСОБІ, ЯКА ПЕРЕБУВАЄ В НЕБЕЗПЕЧНОМУ ДЛЯ ЖИТТЯ СТАНІ

Постановка проблеми. Кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки злочину, передбаченого ст. 136 КК України, на сьогодні не отримали належно-го розкриття в юридичній літературі. Ці ознаки мають важливе значення для теорії кримінального права, а також у правозастосовній діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Кваліфікуючі ознаки злочину, передбаченому ч. 2 ст. 136 КК, та особливо кваліфікуючі ознаки злочину, передбаченому ч. 3 ст. 136 КК України, досліджували такі вчені: В.В. Бабіна, С.Р. Багіров, Й.І. Горелік, О.М. Костенко, А.Ю. Кошелева, В.Б. Малінін, А.А. Музика, П.І. Орлов, А.В. Савченко, М.І. Хавронюк, Н.М. Ярмиш, О.В. Хуторянський та ін. Безумовно, що праці цих вчених мають значну наукову і практичну цінність, але, незважаючи на це, питання кваліфікуючих ознак злочину, передбаченого ст. 136 КК України, не знайшли свого належного вирішення.

Мета статті полягає у дослідженні кваліфікуючих і особливо кваліфікуючих ознак злочину, передбаченого ст. 136 КК України.

Основні результати дослідження. Склади злочинів розрізняють за суспільною небезпекою діянь, що в них фіксуються [1, с. 52]. У цьому сенсі, відповідно, виділяють склади: 1) основні; 2) додаткові [1, с. 52]. У нашому випадку основним є склад злочину, за допомогою ознак якого диференціюється караність суспільно небезпечного діяння ненадання допомоги особі, відображеного в ч. 1 ст. 136 КК України. У свою чергу, серед додаткових виділяються склади: а) кваліфіковані або особливо кваліфіковані; б) привілейовані. До кваліфікованих складів належать ті, що зафіксовані в ч. 2 ст. 136 КК України, а до особливо кваліфікованих – ті, що передбачені ч. 3 ст. 136 КК України.

Отже, така класифікація складів злочинів за суспільною небезпечністю, фіксованих у ч. 2 та 3 ст. 136 КК України, де підвищеною є суспільна небезпечність діянь, відповідає законодавчому формулюванню: 1) «Ненадання допомоги малолітньому, який завідомо перебуває в небезпечному для життя стані, при можливості надати таку допомогу або неповідомлення про такий стан дитини належним установам чи особам...»; 2) «Діяння, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили смерть потерпілого...» [2].

Важливо звернути увагу на те, що перелік обтяжуючих обставин міститься в ст. 67 КК України [2]. Вони виходять за межі складу злочину, передбаченого ч. 3 ст. 136 КК України, і є підставою для суду в призначенні більш суворого покарання в межах санкції статті цього Кримінального кодексу. Але буває й так, що певна обтяжуюча обставина знаходить своє закріплення як кваліфікуюча ознака конкретного складу злочину - вчинення злочину щодо малолітнього (ненадання допомоги малолітньому, який завідомо перебуває в небезпечному для життя стані). При застосуванні покарання в таких випадках суд не може враховувати її при призначенні покарання як таку, що його обтяжує (ст. 67 КК України), а має використовувати як кваліфікуючу ознаку злочину, передбаченою ч. 2 ст. 136 КК України. Це положення знайшло своє підтвердження в абз. 2 п. 4 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 7 від 24.10.2003 (із змінами і доповненнями, внесеними постановами Пленуму Верховного Суду України № 8 від 10 грудня 2004 року, № 8 від 12 червня 2009 року, № 11 від 06.11.2009) [3, с. 68].

Отже, ч. 2 ст. 136 КК України передбачає відповідальність за кваліфікуючий вид діяння, зазначений в диспозиції статті. До нього належить «Ненадання допомоги малолітньому, який завідомо перебуває в небезпечному для життя стані, при можливості надати таку допомогу або неповідомлення про такий стан дитини належним установам чи особам» [2]. У той же час ч. 3 ст. 136 КК України передбачає відповідальність за особливо кваліфікуючий вид діяння, зазначений у диспозиції статті. До нього належить «Діяння, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили смерть потерпілого...» [2].

Для з'ясування об'єктивної сторони цих кваліфікуючих або особливо кваліфікуючих ознак злочину, зокрема: 1) ненадання допомоги малолітньому, який завідомо перебуває в небезпечному для життя стані, при можливості надати таку допомогу; 2) неповідомлення про такий стан дитини належним установам чи особам, необхідно проаналізувати термінологію, яку законодавець використовує у диспозиції ч. 2 ст. 136 КК України. Це стосується таких термінів: «ненадання допомоги», «малолітній», «який завідомо», «перебуває в небезпечному для життя стані», «при можливості надати таку допомогу», «неповідомлення про такий стан дитини», «належним установам», «належним особам». У цьому сенсі слід акцентувати увагу на тому, що у попередній статті «Об'єктивна сторона злочину ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, передбачена ч. 1 ст. 136 КК України» (див. Юридична наука. – 2016. № 2. – С. 60–83) ми з'ясували зміст терміну «ненадання допомоги», який означає «діяння, яке у передбачених кримінальним

законом випадках тягне кримінальну відповідальність» [4, с. 135]. У нашому випадку, ненадання допомоги малолітньому, який завідомо перебуває в небезпечному для життя стані, при можливості надати таку допомогу або неповідомлення про такий стан дитини належним установам чи особам [2]. Виходячи з цього, можна констатувати, що кримінально-правового визначення поняття «ненадання допомоги» на цей час не існує, тому варто з'ясувати зміст терміна «ненадання», який означає «дія за значенням надати» [5, с. 709], отже протилежне за логічним мисленням означає ненадання, а саме, зокрема, що-небудь не здійснювати, якийсь рух [4, с. 60]. Термін «допомога» тлумачиться як «1. Сприяння, підтримка в чому-небудь... Захист, порятунк у біді... Ті хто приходить на допомогу кому-небудь...» [5, с. 319]. У той же час термін «небезпечний» трактується «...який містить небезпеку для кого-небудь або здатний створити її...» [5, с. 747]. Натомість термін «небезпека» означає «стан коли кому, чому-небудь щось загрожує...» [5, с. 747]. Крім того, термін «стан» вказує на «1. Обставини, умови, в яких хто-, що-небудь перебуває...; ситуація, зумовлена певними обставинами, умовами...» [5, с. 1383]. Термін «повідомлення», означає «1. Дія знач. повідомити, повідомляти і повідомлятися. 2. Те, що сповіщається комусь; письмова чи усна інформація // Дані, інформація, передані, викладені ким-небудь» [5, с. 998]. У той же час слово «повідомляти» трактується так: «...Доповідати, робити донесення про що-небудь. // Казати що-небудь». [5, с. 998]. Отже, термін «неповідомлення» слід розуміти як заперечення від слів «неповідомлення» та «повідомляти».

Звернення до довідникових джерел надало можливість визначити зміст термінів «надання», «надавати», «допомога», а також їх протилежне значення в словах «надання допомоги малолітньому» в ч. 2 ст. 136 КК України. Для розуміння цих правових приписів варто проаналізувати існуючі точки зору, викладені в публікаціях. Так, Н.П. Короленко стверджує, що ч. 2 цієї статті встановлює кримінальну відповідальність за вчинення указанного злочину стосовно малолітнього (особа у віці до 14 років) [6, с. 308]; М.І. Хавронюк зауважує, що кваліфікуючим видом злочину, передбаченого ч. 2 ст. 136 КК України, є ненадання допомоги малолітньому, який завідомо перебуває в небезпечному для життя стані, при можливості надати таку допомогу (малолітнім визнається особа, яка не досягла 14-річного віку) [7, с. 341, с. 336]; О.В. Хуторянський вірно зазначає, що зміст терміна «малолітній» у КК України не розкривається, а визначається у ч. 1 ст. 31 ЦК України: «...малолітньої особою вважається фізична особа, яка не досягла чотирнадцяти років» [8, с. 157; 9]. У той же час цей автор звертає увагу на термін «дитина», вважаючи, що законодавець має на увазі особу, якій не виповнилося 18 років [8, с. 158].

Аналіз названих точок зору свідчить, що вони є належно обґрунтованими, за винятком позиції, висловленої О.В. Хуторянським стосовно дитини в ч. 2 ст. 136 КК України, де потерпілим стосовно неповідомлення про небезпечний для життя стан вважається особа, якій не виповнилося 18 років. Натомість законодавець називає дитиною того ж малолітнього, але робить це для того, щоб не повторювати термін «малолітній».

Аналіз існуючих точок зору на приписи закону «ненадання допомоги особі» у попередній статті (див. Юридична наука. – 2016. – № 2. – С. 60–83) дав змогу визначити те позитивне, що може бути корисним для реалізації мети цього дослідження: 1) невиконання встановленого законом обов'язку надати допомогу особі, яка перебуває в небезпечному для життя становищі; 2) невжиття заходів, необхідних для відвернення небезпеки для життя потерпілого; 3) нерятування особи, яка потребує допомоги.

Для подальшого з'ясування зовнішнього прояву злочинів, передбачених ч. 2 ст. 136 КК України, необхідно звернутися до таких правових приписів ч. 2 ст. 136 КК України, як «небезпечний для життя стан». Для цього з'ясуємо зміст термінів «небезпечний», «небезпека» і «стан». Термін «небезпечний» означає «...який може заподіяти кому-небудь щось неприємне, якесь нещастя. // Який містить небезпеку для кого-небудь або здатний створити її. // Який загрожує чієму-небудь життю, здоров'ю...» [5, с. 747]. Натомість термін «небезпека» свідчить про «...Можливість якогось лиха, нещастя, якоїсь катастрофи, шкоди і т. ін. // Стан коли кому-, чому-небудь щось загрожує...» [5, с. 747]. У той же час термін «стан», означає «...1. Обставини, умови в яких хто-, що-небудь перебуває, існує; ситуація зумовлена певними обставинами, умовами...» [5, с. 1383]. Стосовно злочину, передбаченого ч. 2 ст. 136 КК України, йдеться лише про ненадання допомоги малолітньому, який завідомо перебуває в небезпечному для життя стані, при можливості надати таку допомогу або неповідомлення про такий стан дитини належним установам чи особам, а винна особа не є такою, про яку можна говорити, що вона є причиною для наявності знаходження потерпілого (малолітнього) в такій обстановці.

Вищезазначене наблизило нас до визначення термінології, яка використана в ч. 2 ст. 136 КК України. Проте необхідно ще визначити зміст поняття «небезпечний для життя стан». Так, М.І. Хавронюк зазначає, що небезпечний для життя стан може означати ситуацію, коли особа під час пожежі не може вийти з приміщення, альпініст упав у провалину і повис на страховому шнурі, рибалка опинився у воді, людина збита автомобілем, залишилася на проїзній частині дороги (причини, через які особа потрапила в небезпечний для життя стан, а саме: її необережна чи умисна поведінка або причини об'єктивного характеру, не мають значення для кваліфікації злочину) [10, с. 336]. В.І. Косенюк стверджує, що небезпечний для життя стан – це такий, який може виникнути внаслідок стихійних сил природи, джерел підвищеної небезпеки, диких тварин тощо (без допомоги іншої людини ця особа позбавлена можливості вийти з небезпечного стану) [11, с. 89]. П.П. Андрушко переконаний, що небезпечний для життя стан – це безпорадний стан особи, коли вона без сторонньої допомоги не має можливості вжити ефективних заходів для самозбереження (причини безпорадності, малолітство, старість, хвороба, інший безпорадний стан – це наркотичне чи алкогольне сп'яніння особи, травма, непритомність, відсутність необхідних навичок поведінки і знань в екстремальних умовах, наприклад, невміння плавати, використовувати певні механізми, технічні засоби чи невміння керувати ними, нещасний випадок тощо) [12, с. 280]. М.Й. Коржанський впевнений, що небезпечне для життя станови-

ще може бути наслідком хвороби, старості, малолітства, неприємності, сильного сп'яніння, це може бути безпорадний стан, перебуваючи в якому особа потребує негайної допомоги [13, с. 222]. В.Є. Болдарь, В.О. Гоцелюк, Ю.О.Кочер аргументують, що небезпечний для життя стан – це сукупність об'єктивних факторів, які характеризують обстановку, що склалася, як таку, перебування в якій може спричинити смерть (потенційними джерелами безпеки для життя можуть бути природні сили, техногенні фактори, у тому числі і механічні, хімічні, термічні) [14, с. 100]. Н.П. Короленко наполягає на тому, що небезпечне для життя становище - це ситуація, при якій потерпілий позбавлений можливості самостійно вжити заходів до самозбереження внаслідок того, що знаходиться в безпорадному стані [15, с. 307]. Автори Науково-практичного коментаря під небезпечним для життя становищем розуміють стан, у якому опинилася особа, коли вона без сторонньої допомоги не має можливості до самозбереження внаслідок безпорадного стану (причиною такого стану є хвороба, старість, малолітство або інший безпорадний стан, зокрема непритомність, наркотичне або алкогольне сп'яніння, травма, нещасний випадок під час знаходження в екстремальній ситуації, наприклад, невміння плавати тощо. Такий стан може бути також обумовлений діями або поведінкою винного) [16, с. 88].

Аналіз існуючих точок зору на поняття «небезпечний для життя стан» надає можливість виокремити позитивне, що може бути використане для формування цього поняття. До такого позитиву можна віднести: 1) це сукупність об'єктивних і суб'єктивних факторів, що характеризують обстановку як таку, перебування в якій може спричинити небезпеку для життя; 2) це умови, в яких опинилася особа, коли вона позбавлена можливості без сторонньої допомоги вжити заходів до самозбереження; 3) причинами такого стану можуть бути: дії стихійних сил природи; джерела підвищеної безпеки; хвороба, непритомність, старість, малолітство; дикі тварини; техногенні фактори (у тому числі механічні, хімічні, термічні); власна необережна чи умисна поведінка потерпілого (наркотичне чи алкогольне сп'яніння особи, відсутність необхідних навичок поведінки і знань в екстремальних умовах, нещасний випадок, травма); 4) власна необережна чи умисна поведінка потерпілого або причини об'єктивного характеру не мають значення для кваліфікації цього злочину. Все це відноситься до ненадання допомоги малолітньому, який завідомо перебуває в небезпечному для життя стані, при можливості надати таку допомогу або до неповідомлення про такий стан дитини належним установам чи належним особам.

Отже, під небезпечним для життя станом слід розуміти сукупність об'єктивних і суб'єктивних факторів (умов), що характеризують обстановку, в якій опинився малолітній, коли він позбавлений можливості без сторонньої допомоги вжити заходів до самозбереження.

Наступною формою прояву злочину, передбаченого ч. 2 ст. 136 КК України, є неповідомлення про перебування в небезпечному для життя стані дитини (малолітнього) належним установам чи особам. Маючи розуміння термінів «повідомлення» та «повідомляти», а отже, розуміючи термін «непо-

відомлення» як такий, що має протилежне значення стосовно до двох попередніх термінів, а саме: не повідомляти, не доповідати, не доводити до будь-якого відома, не сповіщати кому-небудь тощо, у значенні правових приписів у ч. 2 ст. 136 КК України не повідомляти про небезпечний для життя стан дитини (малолітнього). Слід зазначити, що в джерелах з кримінального права цю форму прояву злочину помилково називають об'єктивною стороною [8, с. 87].

Для того, щоб запропонувати визначення злочинів, передбачених ч. 2 ст. 136 КК України, необхідно перейти безпосередньо до з'ясування ознак об'єктивної сторони цих злочинів. Аналіз існуючих публікацій, що стосуються об'єктивної сторони злочинів, передбачених ст. 136 КК України, свідчить про те, що автори не мають єдності у поглядах на неї. Натомість стосовно злочинів, передбачених ч. 2 цієї статті, лише О.В. Хуторянський зазначає, що вони вчиняються шляхом бездіяльності і не передбачають обов'язковості настання суспільно небезпечних наслідків, у тому числі і тих, які передбачені ч. 1 ст. 136 КК України [8, с. 151]. Проте прояв злочинів, перерахованих нами у цій статті, складають обов'язкові ознаки об'єктивної сторони, а отже, на наше переконання, їх і потрібно досліджувати.

Констатація О.В. Хуторянським, що обов'язковими умовами ненадання допомоги є наявність небезпечного для життя особи стану та можливість надати допомогу потерпілому, у нашому випадку малолітньому, є сукупність умов, які утворюють обстановку ненадання допомоги, ще не розкриває цю ознаку об'єктивної сторони злочину. До цієї ознаки об'єктивної сторони злочину ми ще повернемося в подальшому.

Низка понять, які використовують автори в своїх працях для з'ясування обов'язкових ознак об'єктивної сторони злочину ненадання допомоги малолітньому, який завідомо перебуває в небезпечному для життя стані, при можливості надати таку допомогу, та суперечності в цьому сенсі викликані цілком зрозумілими чинниками: 1) це намагання при аналізі та науковому обґрунтуванні заборон уникнути аналізу об'єктивної сторони цього злочину, а натомість тяжіння до тлумачення форм прояву цього злочину; 2) це відхід від аналізу загальних положень і переходу до конкретних положень, зокрема активної чи пасивної поведінки; 3) це ухиляння від з'ясування поняття «обстановка» вчинення цього злочину на загальнотеоретичному рівні.

Отже, завдання нашого дослідження в межах, визначених цією статтею, полягає в тому, щоб якнайповніше: а) врахувати позитивні моменти, що стосуються розкриття ознак об'єктивної сторони злочинів, передбачених ч. 2 ст. 136 КК, послідовно їх визначити й обґрунтувати; б) користуючись загальним поняттям об'єктивної сторони злочину, визначити належну сукупність ознак, що характеризують зовнішні прояви злочинів, передбачених ч. 2 ст. 136 КК України; в) віднайти й обґрунтувати обов'язкові ознаки об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 2 ст. 136 КК України; г) здійснити кваліфікацію діянь, передбачених ч. 2 ст. 136 КК України, за ознаками об'єктивної сторони цього злочину.

Виходячи із встановленої послідовності висвітлення цих проблем, зупинимося на окресленні позитивних сторін, які стосуються таких основних

вимог: 1) необхідно при обґрунтуванні ознак об'єктивної сторони цього діяння відштовхуватися від приписів кримінального закону (ч. 2 ст. 136 КК України); 2) потрібно безпосередньо аналізувати ознаки об'єктивної сторони цього злочину, а не описувати форми прояву цього злочину; 3) необхідно встановити такі ознаки об'єктивної сторони цього злочину, як діяння (дію або бездіяльність), обстановку вчинення злочину.

Вищезазначені завдання і напрямки та позитивні моменти дослідження допоможуть нам правильно назвати обов'язкові ознаки об'єктивної сторони злочинів: 1) ненадання допомоги дитині (малолітньому), яка завідомо перебуває в небезпечному для життя стані; 2) неповідомлення про небезпечний для життя стан дитини (малолітнього) належним установам чи особам. Насамперед варто зупинитися на таких ознаках об'єктивної сторони вказаного злочину, як дії [12, с. 154]. Загальновизнаним, на наш погляд, є те, що це протиправний активний усвідомлений вольовий акт зовнішньої поведінки суб'єкта, що виражається у здійсненні суспільно небезпечного посягання, передбаченого ч. 2 ст. 136 КК України.

Аналіз понять, що використані у диспозиції ч. 2 ст. 136 КК України, а також визначених вище дефініцій зовнішньої сторони злочинного ненадання допомоги дитині (малолітньому), яка завідомо перебуває в небезпечному для життя стані, дає нам підстави говорити про те, що поняття «ненадання допомоги неповнолітньому, який завідомо перебуває в небезпечному для життя стані, при можливості надати таку допомогу або неповідомлення про такий стан дитини належним установам чи особам, означені у диспозиції ч. 2 ст. 136 КК України, асоціюється з такими ознаками об'єктивної сторони названого складу злочину, як дія та бездіяльність [2]. Наше твердження має під собою підстав, оскільки спирається на описання об'єктивної сторони, яка передбачає у названому складі злочину дію, бездіяльність, обстановку вчинення злочину. Так, дія – це активна вольова поведінка людини, а бездіяльність – пасивна вольова поведінка особи. Проте такої характеристики для їх розмежування недостатньо, в тому числі і для досліджуваного злочину. Очевидно, що дія як активна вольова поведінка завжди являє собою певний рух тіла, яким вважається навіть неістотний рух м'язів, міміка, жестикуляція, і оскільки слова вимовляються через посередність певних рухів м'язів – це також рух тіла [17, с. 67]. Разом з тим, слід визнати, по-перше, що будь-які тілорухи, які відбуваються в ситуації, коли особа має поводити себе пасивно, але вона діє активно – відмовляє в наданні допомоги малолітньому, який завідомо перебуває у небезпечному для життя стані, при можливості надати таку допомогу або не повідомляє про такий стан дитини; по-друге, оскільки мова йде про форму (вид) суспільно небезпечної поведінки, дія – це тілорухи, які направлені на завдання відповідної шкоди [17, с. 67].

Спроектуємо ці теоретичні положення на форми прояву злочину, передбаченого ч. 2 ст. 136 КК України. Так, перша форма прояву цього злочину – це ненадання допомоги малолітньому, який перебуває в небезпечному для життя стані, при можливості надати таку допомогу, свідчить про те, коли на прохання потерпілого, який знаходиться (опинився) в небезпечному для життя стані та

не може самостійно, без сторонньої допомоги, вжити заходів до самозбереження і звернувся до людини, яка біля нього опинилася, допомогти йому врятуватися, а винна особа йому відмовила в допомозі, хоча мала можливість це зробити, то його поведінка буде характеризуватися активною вольовою поведінкою – дією, а самовідмовою в допомозі потерпілому. Ці положення відповідають загальнотеоретичним приписам, що стосуються такої ознаки об'єктивної сторони цього злочину, як дії. Висновки щодо такої ознаки зовнішнього прояву, як дії стосуються і другої форми прояву цього злочину (або неповідомлення про такий стан дитини), що підтверджується волею законодавця, адже на це також вказує ч. 3 ст. 136 КК України: «Діяння, передбачені частиною першою або другою цієї статті...» [2]. Залежно від характеру діяльності у даному випадку відбувається дія негативна (це зовні виражена за нашим прикладом активна поведінка фізичної особи) [18, с. 9].

Стосовно ж бездіяльності, то зрозуміло, що вона як пасивна вольова протиправна поведінка особи являє собою насамперед відсутність тілорухів, але бездіяльність – це далеко не будь-яка відсутність тілорухів [17, с. 69]. Цю позицію слід підтримати, виходячи з того, що: по-перше, оскільки мова йде про форму суспільно небезпечної поведінки, бездіяльність – це те, що проявляється в утриманні від необхідних для недопущення шкоди тілорухів; по-друге, оскільки мова йде про ознаку об'єктивної сторони злочину, бездіяльність – відсутність тих тілорухів, які відбуваються в ситуації, коли особа повинна обов'язково вести себе активно (для іншого заборон не встановлено) [17, с. 69]. Тобто треба врахувати те, що це правова поведінка за предметом правового регулювання в галузі кримінального права, яка проявляється у формі неправомірної бездіяльності – невиконанні загального обов'язку надати допомогу неповнолітньому, який завідомо знаходиться у небезпечному для життя стані, або невиконання загального обов'язку повідомляти про такий стан дитини, є бездіяльністю, тобто ознакою об'єктивної сторони цього злочину.

Як уже зазначалося вище, деякі автори аналізують не ознаки об'єктивної сторони, а форми прояву злочину. Так, О.В. Хуторянський, який не вдаючись до аналізу об'єктивної сторони, безальтернативно стверджує, що, відповідно до правової природи досліджуваного злочину, об'єктивна сторона ненадання допомоги характеризується тільки бездіяльністю [8, с. 81]. Позитивним все ж таки є звернення О.В. Хуторянського до диференціації видів бездіяльності на: 1) бездіяльність, що створює конкретну небезпеку; 2) бездіяльність – невтручання [8, с. 81; 19, с. 7-8; 20, с. 20–21]. Фахівець правильно констатує, що для злочину, передбаченого ст. 136 КК України, характерна бездіяльність-невтручання, оскільки вона має місце після виникнення небезпечного для життя стану і обов'язок діяти стосується запобігання настанню суспільно небезпечних наслідків [8, с. 81], хоча при цьому не зроблено спроби до з'ясування вчинення цих злочинів шляхом активних дій. На наше переконання, небезпечний для життя стан не є причиною такого з боку винної особи. Слід зауважити, що диференціація бездіяльності О.В. Хуторянського не має пальму першості, її широко використовують у сучасній науці кримінального права [21, с. 11; 22, с. 12; 23, с. 7; 24, с. 9; 25, с. 26].

Наполягаючи на тому, що злочин, передбачений ст. 136 КК України, вчиняється лише шляхом бездіяльності, О.В. Хуторянський стверджує, що бездіяльність слід розглядати не як абсолютну, а як бездіяльність за своїм характером (головним змістом) [8, с. 82]. Намагаючись отримати підтримку свого судження, він посилається на дослідження Н.М. Ярмиш, яка стверджує, що «Фізичний зміст поведінки особи, яка не виконала обов'язок діяти – активна вона чи пасивна у той момент, коли була необхідність учинити необхідну дію, – ніякого правового значення не має. Тим самим, що сама «пасивність» не абсолютна, а відносна. Який би вигляд не мав зовнішній бік так званої «бездіяльності», – насправді вона завжди є дією, щонайменше внутрішньою» [25, с. 25]. Однак О.В. Хуторянський робить суперечливий висновок, що об'єктивна сторона ненадання допомоги, хоча й характеризується бездіяльністю, але бездіяльність у цьому випадку слід сприймати як відносно пасивну поведінку особи, яка повинна була діяти і не вчинила необхідних дій незалежно від того, активною чи пасивною була її поведінка загалом [8, с. 82]. Це положення суперечить теоретичним надбанням у кримінальному праві стосовно дії як активної вольової протиправної поведінки особи, яка визначається такою ознакою об'єктивної сторони злочину, як дії. Вірно наголошуючи на тому, що ненадання засобів для надання допомоги полягає в тому, що суб'єкт не передає необхідні й належні йому засоби самому потерпілому та іншим особам для надання допомоги в момент, коли життю потерпілого загрожує реальна небезпека, робить хибний висновок, що прояв ненадання допомоги обов'язково має характеризуватися такими ознаками, як: 1) момент гострої небезпеки для життя потерпілого; 2) неможливою чи значною складністю надати допомогу без відповідних засобів [8, с. 85]. Адже ненадання допомоги, коли неможливо її надати через загрозу життю особі, яка її не надала, звільняє таку особу від кримінальної відповідальності. У подальшому цей автор озвучує правильне рішення щодо того, що виявлення ненадання допомоги повинні вчинятися в обстановці, яка характеризується реальною потребою надання такої допомоги та реальною можливістю винної особи її надати [8, с. 86; 26, с. 46; 20, с. 16].

Потрібно зважити на те, що така форма, як ненадання допомоги може характеризуватися як шляхом дії, так і бездіяльності (для ч. 2 ст. 136 КК України), обстановкою вчинення злочину. Крім того, прояв такого ненадання допомоги малолітньому, який завідомо перебуває у небезпечному для життя стані, не є вичерпним. Проте, як зазначається в кримінальному праві, найбільш поширеними проявами першої форми є: 1) ненадання допомоги, зокрема, фізичної допомоги (спасіння на воді особи, яка тоне, витягнення з провалля, перенесення безпомічної особи з проїзної частини дороги тощо); 2) ненадання засобів для порятунку особи, які має така особа або може їх дістати для інших осіб, які беруть участь у порятунку потерпілого; 3) несприятній особі подолати загрозу для життя [8, с. 85]. Така допомога має характеризуватися безпосереднім фізичним впливом на потерпілого з метою його вилучення з небезпечного для життя стану. Стосовно другого прояву ненадання допомоги малолітньому, який завідомо перебуває в небезпечному для життя стані – ненадання засобів для порятунку особи, що має фізична особа або може їх

дістати для інших осіб, які беруть безпосередньо участь у порятунку потерпілого, є: 1) обстановка небезпеки для життя потерпілого; 2) необхідність засобів для порятунку потерпілого, без яких неможливий порятунок, або така допомога буде мати значні труднощі; 3) одна особа неспроможна без допомоги інших осіб і без засобів сприяти вилученню з небезпечного стану потерпілого; 4) нездатність потерпілого прийняти заходи до самозбереження [8, с. 86]. Натомість третій прояв ненадання допомоги особі, що стосується несприяння особі подолати загрозу для життя, характеризується такими ознаками: 1) коли є в наявності обстановка небезпечного для життя потерпілого стану; 2) коли особа не сприяє самому потерпілому чи іншим особам усунути наявну загрозу для життя особи; 3) коли суб'єкт сам не усуває цю небезпеку (суб'єкт не здійснює відповідного впливу на самого потерпілого, інших осіб, предмети чи засоби для того, щоб сприяти усуненню загрози для життя потерпілого) [8, с. 86]. Проте прояв цього злочину зовні складають обов'язкові ознаки об'єктивної сторони, а отже, їх і потрібно досліджувати. Такими обов'язковими ознаками об'єктивної сторони цього злочину є діяння (дія або бездіяльність), а також обстановка вчинення цього злочину. Однак зазначення в юридичних джерелах, що час вчинення цього злочину є визначальною ознакою, є необґрунтованим, оскільки коли є збіг умов, а саме: подій і часу, то береться за основу збіг – обстановка вчинення злочину [8, с. 87]. Крім того, твердження про природу повідомлення, яка не визначається, хоча вона має визначатися завданнями і цілями, що ставляться у ході систематизації відповідних явищ і поза цими цілями і завданнями пізнання явищ і використання здобутих наукових результатів у практиці кваліфікації, а отже, і природа явища позбавлена будь-якого сенсу [27, с. 87]. Вищезазначене дає змогу стверджувати, що визначені О.В. Хуторянським обов'язкові ознаки цього прояву, такі як: 1) суб'єкт повідомлення; 2) зміст (предмет) повідомлення; 3) адресат повідомлення, а також час, способи та засоби повідомлення [8, с. 87-88], не відносяться до кримінально-правової характеристики злочину. Крім того, час, способи та засоби повідомлення лежать за межами цього складу злочину (ст. 136 КК України).

Стосовно такої ознаки об'єктивної сторони, як дія – неповідомлення про небезпечний для життя стан, то це активна поведінка, яка має проявлятися у прямій відмові повідомити про такий стан на прохання потерпілого. Натомість така ознака об'єктивної сторони злочину, як бездіяльність проявляється в тому, що винна особа, знаючи про такий стан і маючи можливість повідомити належним особам або установам, ухиляється виконати покладений ч. 2 ст. 136 КК України на неї такий обов'язок повідомити про те, що потерпілий (неповнолітній) знаходиться в небезпечному для життя стані.

Слід звернути увагу на те, що особа має надати допомогу малолітньому, який завідомо знаходиться у небезпечному для життя стані, а при відсутності можливості повідомити належним установам чи особам про перебування дитини в небезпечному для життя стані, щоб ці установи (особи) змогли надати необхідну допомогу. У контексті зазначеного проаналізуємо точки зору стосовно належних установ чи осіб. Так, П.П. Андрушко до належних установ відносить установи, організації, підприємства (медичні заклади, органи полі-

ції, органи надзвичайних ситуацій, аварійні служби тощо), до функцій яких входить надання необхідної допомоги або які можуть у даних умовах надати таку допомогу чи вжити заходів для її надання іншими органами (органи влади тощо) [12, с. 282]; В.І. Косенюк під належними установами розуміє пожежну частину, служби рятування на воді, швидку медичну допомогу, які зобов'язані і мають можливість надати допомогу потерпілому [28, с. 89]; Н.П. Короленко належними установами вважає пожежну частину, відділення міліції, швидку допомогу [15, с. 307]; М.І. Хавронюк до таких установ відносить установи, підприємства і організації, що зобов'язані за законом, іншими нормативними актами або цивільно-правовим договором надати допомогу особам, які перебувають у небезпечному для життя стані [7, с. 340]; О.В. Хуторянський вірно зазначає, що перелік адресатів повідомлення про небезпечний для життя стан не може бути чітко визначений [8, с. 90]. Крім того, вчений, на наш погляд, правильно стверджує, що «...до кола адресатів повідомлення про небезпечний для життя стан можуть належати також органи та організації з посиланням на «Юридичну енциклопедію», як: 1) один із різновидів юридичної особи, державна або недержавна організація...; 2) орган, що виконує функції державної влади або державного управління (державна установа), а також частина державного апарату...; 3) організація, що забезпечує виконання функцій держави... та ін.» [29, с. 134; 8, с. 92].

Аналіз існуючих точок зору стосовно належних установ, передбачених ч. 2 ст. 136 КК України, надає можливість виокремити позитивне: 1) що такими є установи, органи та організації; 2) такими можуть бути підрозділи МНС, установи та підрозділи гірничорятувальної служби; установи та підрозділи залізниці; 3) всі установи, органи й організації зобов'язані надавати допомогу особам, які знаходяться у небезпечному для життя стані.

До таких адресатів повідомлення про небезпечний для життя стан дитини відносять належних осіб. Так, В.І. Косенюк до таких осіб відносить службових чи інших осіб, які зобов'язані і мають можливість надати допомогу потерпілому [28, с. 89]; М.І. Хавронюк такими особами називає службових та інших осіб, які зобов'язані за законом, іншим нормативним актом або цивільно-правовим договором надати допомогу особам, які перебувають у небезпечному для життя стані [7, с. 340]; П.П. Андрушко до належних осіб відносить службових осіб та осіб, до професійних обов'язків яких входить надання необхідної допомоги, а також будь-яких громадян, які в даних конкретних умовах можуть надати необхідну допомогу особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані [12, с. 282]; О.В. Хуторянський стверджує, що належними особами в цьому разі можуть виступати фізичні особи, до компетенції яких належать такі питання: 1) рятування людей, надання медичної допомоги, забезпечення безпеки життєдіяльності на відповідному об'єкті (території, акваторії), забезпечення безпеки виробництва, забезпечення громадянського порядку та громадянської безпеки; 2) організація роботи, навчання, відпочинку, пересування, перевезення тощо; 3) інформаційна комунікація, зокрема прийняття, оброблення та передача інформації; 4) коло прав та обов'язків цих фізичних осіб,

які виникають у них у зв'язку з їх професійним, службовим чи соціальним становищем [8, с. 93].

Аналіз існуючих точок зору стосовно адресатів повідомлення про небезпечний для життя стан дитини дозволяє виділити такі позитивні положення: 1) що це належні установи, тобто установи, органи, організації, підрозділи, до компетенції яких належать рятування людей, забезпечення безпеки виробництва, забезпечення громадського порядку, забезпечення громадської безпеки, надання медичної допомоги, забезпечення безпеки життєдіяльності на відповідному об'єкті (території, акваторії); 2) що належними особами є фізичні особи, до службових або професійних обов'язків належить рятування людей, надання медичної допомоги, забезпечення безпеки життєдіяльності на відповідному об'єкті (території, акваторії), забезпечення безпеки виробництва, забезпечення громадського порядку та громадської безпеки; організація роботи, навчання, відпочинку, переміщення, інформаційної комунікації.

На підставі дослідження О.В. Хуторянський приходить до висновку, що «під неповідомленням як формою об'єктивної сторони злочину ненадання допомоги слід зрозуміти не тільки не вчинення суб'єктом відповідних дій, спрямованих на передачу інформації про небезпечний для життя стан особи, а й передання суб'єктом інформації неналежному адресату; передання суб'єктом неналежної інформації; несвоєчасне передання суб'єктом інформації» [8, с. 101]. Проте з приписів ч. 2 ст. 136 КК України не впливає, що неповідомлення про небезпечний для життя стан – це несвоєчасне передання суб'єктом інформації або передання суб'єктом неналежної інформації.

Відповідно до ч. 2 ст. 136 КК України злочини, передбачені цією частиною статті, за конструкцією об'єктивної сторони відносяться до формальних складів злочинів. Це означає, що злочин вважається закінченим з моменту вчинення діянь, передбачених ч. 2 ст. 136 КК України.

До інших обов'язкових ознак об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 2 ст. 136 КК України, слід віднести обстановку вчинення цього злочину. Коли обстановка вчинення злочину є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони (як це є в ст. 136 КК України), то вона впливає на: 1) кваліфікацію вчиненого; 2) на розвиток об'єктивної сторони злочину; 3) на ступінь суспільної небезпеки злочину; 4) є необхідною ознакою злочину [30, с. 96]. Враховуючи те, що обстановка вчинення злочину відноситься до умов, у яких вчиняється злочин, і є збігом подій і обставин вчинення злочину, то обстановкою, в нашому випадку, вчинення злочину є знаходження потерпілого у небезпечному для життя стані. Ці умови для цього злочину є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони цього злочину, її назва – обстановка вчинення злочину.

Особливо кваліфікуюча ознака злочину, передбаченого ч. 3 ст. 136 КК України, сформульована у цій частині статті таким чином «Діяння, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили смерть потерпілого» [2]. Виходячи з правових положень цієї частини статті, до діянь, передбачених ч. 1 та 2 ст. 136 КК України, слід віднести: 1) ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, при можливості надати таку допомогу або неповідомлення про такий стан особи належним

установам чи особам, якщо це спричинило тяжкі тілесні ушкодження; 2) ненадання допомоги малолітньому, який завідомо перебуває в небезпечному для життя стані, при можливості надати таку допомогу або неповідомлення про такий стан дитини належним установам чи особам [2]. Крім того, термін «діяння» ч. 3 ст. 136 КК України з позиції теорії кримінального права означає дію або бездіяльність, тобто вказує на те, що законодавець звертає увагу і фіксує правовий припис, що йдеться тут про такі ознаки об'єктивної сторони злочинів, як дії або бездіяльність, що передбачені ч. 1 та ч. 2 ст. 136 КК України. Також законодавець визначає в цьому випадку таку особливо кваліфікуючу ознаку ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, при можливості надати таку допомогу або неповідомлення про такий стан особи належним установам чи особам; ненадання допомоги малолітньому, який завідомо перебуває в небезпечному для життя стані, при можливості надати таку допомогу або неповідомлення про такий стан дитини належним установам чи особам, якщо вони спричинили смерть потерпілого. Відповідно до змісту диспозиції ч. 3 ст. 136 КК України та дослідження правових положень ч. 1 та 2 цієї ж статті, обов'язковими ознаками об'єктивної сторони злочинів, передбачених ч. 3 цієї статті, є: діяння (дія або бездіяльність), суспільно небезпечні наслідки у вигляді смерті особи, необхідний причинний зв'язок між діяннями та наслідками, що настали у вигляді смерті потерпілої особи, обстановка вчинення злочину (небезпечний для життя стан). Тому слід погодитися з твердженням О.В. Хуторянського, що «наслідком у вигляді настання смерті особи є єдиним і безальтернативним. ... настання інших наслідків не охоплюється цією нормою» [8, с. 151].

Оскільки суспільно небезпечні наслідки у вигляді смерті потерпілого (яким може бути як повнолітня, неповнолітня або малолітня особа) визнаються особливо кваліфікуючою ознакою злочинів, передбачених ч. 3 ст. 136 КК України, то виникає необхідність дослідити її зміст у сенсі з'ясування суспільно небезпечних наслідків надання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. Передусім необхідно з'ясувати, що являють собою злочинні наслідки як ознака об'єктивної сторони у злочинах з матеріальними складами. Так, В.М. Кудрявцев, визначає, що злочинні наслідки – це передбачена кримінально-правовою нормою матеріальна чи нематеріальна шкода, що заподіюється злочинним діянням охоронюваним законом суспільним відносинам або їх учасникам (об'єкту посягання) [31, с. 137]. Подібною у цьому контексті є також позиція П.С. Берзіна, який стверджує, що злочинними наслідками є відповідні зміни в об'єкті злочину, які властиві всім злочинам, а коли ці наслідки включено до змісту об'єктивної сторони складу злочину, їх слід визнавати обов'язковим елементом такого складу злочину [32, с. 10]. У той же час Н.Ф. Кузнецова, визнаючи комплексний характер суспільно небезпечних наслідків, об'єднує їх загальним поняттям «єдиної шкоди», яке, відповідно, є ознакою об'єктивної сторони відповідного складу злочину [33, с. 19, 79]. Натомість В.К. Матвійчук, користуючись філософськими категоріями «підстава» і «наслідок», зазначає, що ці категорії відображають зв'язок між протилежними моментами дійсності, за якого певне явище (підстава) визначає

інше – наслідок, а отже, підстава завжди є цілісною нерозчленованою сутністю, що за своєю природою зумовлює наслідок, який характерний для злочинів із матеріальними складами [34, с. 153].

Отже, злочинні наслідки – це зміни в об'єкті злочину, викликані підставами (діяннями), дослідженими нами за ч. 1 та 2 ст. 136 КК України, тобто вчиненням злочину. У цьому сенсі за своєю природою смерть потерпілого як наслідок ненадання йому допомоги, оскільки такий перебував у небезпечному для життя стані, при можливості надати таку допомогу або неповідомлення про такий стан особи належним установам чи особам, чи ненадання допомоги малолітньому, який завідомо перебуває в небезпечному для життя стані, при можливості надати таку допомогу або неповідомлення про такий стан дитини належним установам чи особам, належить до матеріальних наслідків для життя, які стосуються конкретної фізичної особи (або осіб).

Смерть особи розуміється як повна і незворотна втрата головним мозком людини всіх його функцій, що реєструється на фоні працюючого серця та примусової вентиляції легень (абз. 4 п. 1 Розд. 1. Загальні положення діагностичних критеріїв смерті мозку та процедури констатації моменту смерті людини) [35]. До клінічних діагностичних критеріїв смерті мозку відносять: 1) повну та стійку відсутність свідомості (кома); 2) атонію всіх груп м'язів; 3) відсутність реакції на великі больові подразнення в зоні тригемінальних точок на будь-яких інших рефлексів, що замикають вище шийного відділу спинного мозку; 4) відсутність реакції зіниць на пряме яскраве світло, при цьому повинно бути відомо, що жодні препарати, які розширюють зіниці, не застосовувались; 5) нерухомі очні яблука (очі ляльки); 6) відсутність кореальних рефлексів; 7) відсутність окулоцефалічних рефлексів. Для викликання окулоцефалічного рефлексу лікар займає положення біля ліжка так, щоб голова хворого підтримувалась долонями лікаря, а великі пальці піднімали повіки. Голова повертається на 90° в один бік і підтримується в цьому положенні 3-4 с, потім – у протилежний бік на той самий час. Якщо при поверненні голови очі не рухаються і стійко зберігають середнє положення, це свідчить про відсутність окулоцефалічних рефлексів. Окулоцефалічні рефлекси не досліджуються за наявності або при підозрі на травматичне ушкодження шийного відділу хребта; 8) відсутність окулоцефалічних рефлексів. Для дослідження окулоцефалічних рефлексів проводиться двостороння калорична проба. Перед її проведенням необхідно переконатися у відсутності перфорації барабанних перетинок. Голову хворого підтримають на 30° вище від горизонтального рівня. У зовнішній слуховий прохід вводять катетер малих розмірів, здійснюють помірне зрошування зовнішнього слухового проходу холодною водою ($t=20^{\circ}\text{C}$, 100 мл) протягом 10 сек. При збереженій функції стовбура головного мозку через 20–25 с з'являється ністагм або відбувається відхилення ока у бік повільного компонента ністагму. Відсутність ністагму або відхилення очних яблук при калорійній пробі, що виконана з обох боків, свідчить про відсутність окулоцефалічних рефлексів; 9) відсутність фарингальних і трахеальних рефлексів, які визначаються шляхом руху ендотрахеальної трубки в трахеї та верхніх дихальних шляхах, а також при просуванні катетера в бронхах для аспірації

секрету; 10) відсутність самостійного дихання. Визначати відсутність дихання не дозволяється простим відключенням від апарата штучної вентиляції легень, оскільки гіпоксія, яка при цьому розвивається, шкідливо впливає на організм, передусім на мозок і серце (пункти 1–10 п. 1 Розділу 2. Клінічні діагностичні критерії смерті мозку) [35].

Таким чином, смерть потерпілого при ненадання йому допомоги, коли він перебуває в небезпечному для життя стані, при можливості надання такої допомоги або повідомлення про такий стан потерпілого, цілком і повністю відповідає наведеній обов'язковій ознаці об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 3 ст. 136 КК України. Важливо, що причиною цього наслідку є вчинення діянь, передбачених частинами першою або другою цієї статті. У цьому випадку існує необхідний причинний зв'язок між діями і наслідками – смертю потерпілого. Певною мірою ці положення вирішуються у зарубіжному кримінальному законодавстві [36; 37; 38; 39; 40].

Висновки. На підставі викладеного можна зробити такі висновки:

1) що злочин, передбачений ч. 2 ст. 136 КК України, відноситься до формальних складів і обов'язковими його ознаками об'єктивної сторони є: діяння (дія або бездіяльність), обстановка вчинення злочину;

2) злочин, передбачений ч. 3 ст. 136 КК України, відноситься до матеріальних складів і обов'язковими його ознаками об'єктивної сторони є: діяння (дія або бездіяльність), наслідки – смерть потерпілого, необхідний причинний зв'язок між діями передбаченими частинами першою або другою ст. 136, якщо вони спричинили смерть потерпілого, обстановка вчинення цього злочину.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Благов Е.В.* Общая часть уголовного права в 20 лекциях: [курс лекций] / Е.В. Благов. – М.: Юрлит-информ, 2012. – 344 с.

2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року // Відомості Верховної ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.

3. Про практику призначення судами кримінального покарання: Постанова пленуму Верховного Суду України № 7 від 24.10.2003 (із змінами і доповненнями, внесеними постановами Пленуму Верховного Суду України № 18 від 10 грудня 2004 року, №8 від 12 червня 2009 року, № 11 від 06.11.2009) // Постанови пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах. – [2-ге видання]. – К.: Алерта; ЦУЛ, 2011. – 392 с.

4. *Костенко О.М.* Залишення без допомоги / О.М. Костенко // Юридична енциклопедія: В 6 т./ редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Т.4; Н-П. – К.: Укр. енциклопедія, 2002. – 720 с.

5. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) // Уклад., голов. ред. В.Т. Бусел. – К. – Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.

6. *Короленко Н.П.* Преступления против жизни и здоровья личности / Н.П. Короленко // Уголовный кодекс Украины. Комментарий; под ред. Ю.А. Кармазина и Е.Л. Стрельцова. – Харьков, ООО «Одиссей», 2001. – С. 275–321.

7. *Хавронюк М.І.* Коментар до стст. 135 та 136 КК України / М.І. Хавронюк // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України; за ред.

М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 9-те вид., переробл. та допов. – К. : Юрид. думка, 2012. – С. 336–341.

8. *Хуторянський О.В.* Кримінально-правова характеристика ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані: Дисертація на здобуття наукового ступеня канд. ... юрид. наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право / О.В. Хуторянський. – К. : Національна академія внутрішніх справ, 2013. – 215 с.

9. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 435-1 // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.

10. *Хавронюк М.І.* Коментар до ст.ст. 135 і 136 КК України / Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 9-те вид., переробл. та допов. – К. : Юридична думка, 2012. – С. 336–341.

11. *Косицюк В.І.* Коментар до ст. 136 КК України / В.І. Косицюк // Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т.2. Особлива частина / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; За заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгін. – 5-те вид., допов. – Х. : Право, 2013. – С. 89–90.

12. *Андрушко П.П.* Коментар до ст. 135 та ст. 136 КК / П.П. Андрушко // Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України; за ред. С.С. Яценко. – К. : А.С.К., 2002. – С. 279–282.

13. *Коржанський М.Й.* Науковий коментар Кримінального кодексу України / М.Й. Коржанський. – К. : Атака, Академія, Ельга – Н, 2001. – 656 с.

14. *Болдарь Г.Є., Гоцелюк В.О., Кочер Ю.О.* Злочини проти життя та здоров'я особи / Г.Є. Болдарь, В.О. Гоцелюк, Ю.О. Кочер // Кримінальне право. Особлива частина: [підручник]; за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. – [2-ге вид.]. – К. : «ВД» Декор», 2013. – С. 40–106.

15. *Короленко Н.П.* Преступления против жизни и здоровья личности / Н.П. Короленко // Уголовный кодекс Украины. Комментарий; под ред. Ю.А. Кармазина и Е.Л. Стрельцова. – Харьков, ООО «Одиссей», 2001. – С. 275–321.

16. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України; Під заг. ред. Потебенька М.О., Гончаренка В.Г. в 2-х ч. Ч.2. – К. : «Форум», 2001. – 944 с.

17. *Благов Е.В.* Общая часть уголовного права в 20 лекциях: [курс лекций] / Е.В. Благов. – М. : Юрлитинформ, 2012. – 344 с.

18. *Полонка І.А.* Доктринальна ідея диференціації правової поведінки: теоретико-методологічний аспект / І.А. Полонка // Юридична наука. – 2015. – №11. – С. 7–16.

19. *Горелик И.И.* Преступления, опасные для жизни и здоровья (поставление в опасность и оставление в опасности): Автореф. дис. на соискание ученой степени д-ра юрид. наук, спец. 12.00.08. – уголовное право и кримінологія; уголовно-исправительное право / И.И. Горелик. – Ленинград, 1965. – 37 с.

20. *Горелик И.И.* Квалификация преступления, опасного для жизни и здоровья / И.И. Горелик. – Минск: Высшейшая шк., 1973. – 318 с.

21. *Бабіна В.В.* Кримінальна відповідальність за залишення в небезпеці: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук; спец. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право / В.В. Бабіна. – К., 2010. – 20 с.

22. *Берзін П.С.* Злочинні наслідки в механізмі кримінально-правового регулювання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук; спец. 12.00.08. –

кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право / П.С. Берзін. – К., 2010. – 33 с.

23. *Кошелева А.Ю.* Особенности причинной связи в составах преступлений, совершенных путем бездействия: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право / А.Ю. Кошелева. – Екатеринбург, 2005. – 27 с.

24. *Малинин В.Б.* Причинная связь в уголовном праве (Вопросы теории и практики): автореф. дис. на соискание ученой степени докт. юрид. наук: спец. 12.00.08. – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право / В.Б. Малинин. – СПб., 1999. – 36 с.

25. *Ярмиш Н.М.* Теоретичні проблеми причинно-наслідкового зв'язку в кримінальному праві (філософсько-правовий аналіз): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук: спец. 12.00.08. – кримінальне право та кримінологія кримінально-виконавче право / Н.М. Ярмиш.–Х., 2003. – 37 с.

26. *Орлов П.И.* Уголовная ответственность за оставление в опасности потерпевшего при автопроисшествии: [учебное пособие] / П.И. Орлов. – Харьков : Юрид. ин-т, 1982. – 91 с.

27. *Капітанська С.А.* Правомірна бездіяльність як форма правової поведінки [дис. к.ю.н.: 12.00.08...] / С.А. Капітанська. – К., 2005. – 202 с.

28. *Косинюк В.І.* Коментар до ст. 136 КК України / В.І. Косинюк // Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т.2. Особлива частина / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; За заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгін. – 5-те вид., допов. – Х. : Право, 2013. – С. 89–90.

29. Юридична енциклопедія: в 6 т. Т.4 / [Редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред. та ін.)]. – К.: Укр. енциклопедія: Т-Я, 2004. – 588 с.

30. *Астахова О.О.* Значення обстановки вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони злочину / О.О. Астахова // Юридична наука. – 2015. – №7. – С. 90–98.

31. *Кудрявцев В.Н.* Объективная сторона преступления / В.Н. Кудрявцев. – М. : Государственное изд-во юрид. литературы, 1960. – 244 с.

32. *Берзін П.С.* Злочинні наслідки в механізмі кримінально-правового регулювання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук: спец. 12.00.08. – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право / П.С. Берзін. – К., 2010. – 33 с.

33. *Кузнецова Н. Ф.* Значение преступных последствий для уголовной ответственности / Н. Ф. Кузнецова. – М. : Госюриздат, 1958. – 219 с.

34. *Матвійчук В.К.* Теоретичні та прикладні проблеми кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища: [Монографія] / В.К. Матвійчук. – К. : Національна академія управління, 2011. – 368 с.

35. Діагностичні критерії смерті мозку та процедура констатації смерті людини: Наказ МОЗ від 23.09.2013 р. № 821 «Про встановлення діагностичних критеріїв смерті мозку та процедури констатації моменту смерті людини» // Офіційний вісник України. – 2013. – № 82. – Ст. 3065.

36. THE LITHUANIAN PENAL CODE. Adopted by Act VIII of 1968 September 26, 2000 Edited by Doctor of Law, professor V Pavilionis Preface by Candidate of Law, assistant professor N I Matsnev Introduction by Doctor of Law, professor V Pavilionis, Doctor of Law, assistant professor A Abramavichus, Doctor of Law, assistant professor A

Drakshene, Translated from Lithuanian by Candidate of Linguistics, assistant professor V.P. Kazanskene Saint Petersburg Yundicheskyy Center Press, 2002.

37. Кримінальний кодекс Російської Федерації 1996 р. зі змінами станом на 16.07.2015 (російською мовою) / Уголовный кодекс Российской Федерации (1996, с изменениями от 16.07.2015): Информационный портал, Уголовный Кодекс РФ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.ug-kodeks.ru/doc/ug-kodeks.doc. – Заголовок з екрану.

38. The Polish Penal Code / edited by candidate of law, assistant professor A I Lukashov, and D j, prof N F Kuznetsova introduction by candidate of law, assistant professor A I Lukashov and candidate of law E A Sarkisova, translated from Polish by D.A. Barilovitch. – St Petersburg «Yundicheskyy Centei Press», 2001. – 234 p

39. The Kirghiz Penal code / Adopted by the Legislative Y26 Assembly of the Zhogorku Kenesh of the Kirghiz Republic of September 18, 1997. In the wording of The Laws of the Kirghiz Republic No. 124 of September 21, 1998, No. 141 of December 9, 1999, No.77 of July 23, 2001, No.92 of November 19, 2001, No.36 of March 12, 2002 / Preface by Vice-Procurator of St. Petersburg, Candidate of Law A.P.Stukanov and Deputy-Chief of the Procuracy Department of St. Petersburg, Candidate of Law P.Yu. Konstantinov. – St. Petersburg: «Yuridicheskii Center-Press», 2001. – 352 p.

40. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova; – St Petersburg: «Yuridicheskyy Center – Press», 2002. – 366 p.

REFERENCES

1. *Blagov E.V.* Obshchaya chast' ugovnogo prava v 20 lekciiyah: [kurs lekcii] / E.V. Blagov. – M. : YUrlit-inform, 2012. – 344 s.

2. Kryminalnyi kodeks Ukrainy vid 5 kvitnia 2001 r. // Vidomosti Verkhovnoi rady Ukrainy. – 2001. – № 25-26. – St. 131.

3. Pro praktyku pryznachennia sudamy kryminalnoho pokarannia: Postanova plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy №7 vid 24.10.2003 roku – (iz zminamy i dopovnenniamy vnesenymy postanovamy Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy № 18 vid 10 hrudnia 2004 roku №8 vid 12 chervnia 2009 roku № 11, № 11 vid 06.11. 2009) // Postanovy plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy u kryminalnykh spravakh. – [2-he vydannia]. – K. : Alerta; TsUL, 2011. – 392 s.

4. *Kostenko O.M.* Zalyshennia bez dopomohy / O.M. Kostenko // Yurydychna entsyklopediia: V 6t. / redkol.: Yu.S. Shemshuchenko (holova redkol.) ta in. T.4; N-P. – K. : Ukr. entsyklopediia, 2002. – 720 s.

5. Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (z dod. i dopov.) // Uklad. Holov. Red. V.T. Busel. – K. : Irpin: VTF «Perun», 2005. – 1728 s.

6. *Korolenko N.P.* Prestupleniya protiv zhizni i zdorov'ya lichnosti / N.P. Korolenko // Ugolovnyj kodeks Ukrainy. Kommentarij; pod red. YU.A. Karmazina i E.L. Strel'cova. – Har'kov, OOO «Odisej», 2001. – S. 275–321.

7. *Khavroniuk M.I.* Komentar do st.st. 135 ta 136 KK Ukrainy / M.I. Khavroniuk // Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy; za red. M.I. Melnyka, M.I. Khavroniuka. – 9-te vyd., pererobl. ta dopov. – K. : Yuryd. dumka, 2012. – S. 336–341.

8. *Khutorianskyi O.V.* Kryminalno-pravova kharakterystyka nenadannia dopomohy osobi, yaka perebuvaie v nebezpechnomu dlia zhyttia stani: Dysertatsiia na zdobuttia

naukovoho stupenia kand.. yuryd. nauk, za spetsialnistiu 12.00.08 – kryminalne pravo ta kryminolohiia; kryminalno-vykonavche pravo / O.V. Khutorianskyi. – K. : Natsionalna akademiia vnutrishnikh sprav, 2013. – 215 s.

9. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 16 sichnia 2003 roku № 435-1 // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 2003. – № 40–44. – St. 356.

10. *Khavroniuk M.I.* Komentar do stst. 135 i 136 KK Ukrainy / Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnogo kodeksu Ukrainy / Za red. M.I. Melnyka, M.I. Khavroniuka. – 9-te vyd., pererobl. ta dopov. – K. : Yurydychna dumka, 2012. – S. 336–341.

11. *Kosyniuk V.I.* Komentar do st. 136 KK Ukrainy / V.I. Kosyniuk // Kryminalnyi kodeks Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar: u 2 t. T.2. Osoblyva chastyna / Yu.V. Baulin, V.I. Borysov, V.I. Tiutiuhin ta in.; Za zah. red. V.Ia. Tatsiia, V.P. Pshonky, V.I. Borysova, V.I. Tiutiuhin. – 5-te vyd., dopov. – Kh. : Pravo, 2013. – S. 89–90.

12. *Andrushko P.P.* Komentar do st. 135 ta 136 KK / P.P. Andrushko // Naukovo-praktychnyi komentar do Kryminalnogo kodeksu Ukrainy; za red. S.S. Yatsenko. – K. : A.S.K., 2002. – S. 279–282.

13. *Korzhanskyi M.I.* Naukovi komentar Kryminalnogo kodeksu Ukrainy / M.I. Korzhanskyi. – K. : Ataka, Akademiia, Elha – N, 2001. – 656 s.

14. *Boldar H.Ie., Hotseliuk V.O., Kocher Yu.O.* Zlochyny proty zhyttia ta zdorovia osoby / H.Ie. Boldar, V.O. Hotseliuk, Yu.O. Kocher // Kryminalne pravo. Osoblyva chastyna: [pidruchnyk]; za red.. O.O. Dudorova, Ye.O. Pysmenskoho, – [2-he vyd.]. – K. : «VD» Dekor», 2013. – S. 40–106.

15. *Korolenko N.P.* Prestupleniya protiv zhizni i zdorov'ya lichnosti / N.P. Korolenko // Ugolovnyy kodeks Ukrainy. Kommentariy; pod red. YU.A. Karmazina i E.L. Strel'cova. – Har'kov, OOO «Odisej», 2001. – S. 275–321.

16. Naukovo-praktychnyi komentar do Kryminalnogo Kodeksu Ukrainy; Pid zah. red.. Potebenka M.O., Honcharenka V.H. v 2-kh ch. Ch.2 – K., – «Forum», 2001. – 944 s.

17. *Blagov E.V.* Obshchaya chast' ugolovnogo prava v 20 lekciyah: [kurs lekciy] / E.V. Blagov. – M. : Yurlitinform, 2012. – 344 s.

18. *Polonka I.A.* Doktrynalna ideia dyferentsiatsii pravovoi povedinky: teoretyko-metodolohichniy aspekt / I.A. Polonka // Yurydychna nauka. – 2015. – №11. – S. 7–16.

19. *Gorelik I.I.* Prestupleniya, opasnye dlya zhizni i zdorov'ya (postavlenie v opasnost' i ostavlenie v opasnosti): Avtoref. dis. na soiskanie uchenoy stepeni d-ra yurid. nauk, spec. 12.00.08. – ugolovnoe pravo i kriminologiya; ugolovno-ispravitel'noe pravo / I.I. Gorelik. – Leningrad, 1965. – 37 s.

20. *Gorelik I.I.* Kvalifikatsiya prestupleniya, opasnogo dlya zhizni i zdorov'ya / I.I. Gorelik. – Minsk: Vyshejschaya shk., 1973. – 318 s.

21. *Babina V.V.* Kryminalna vidpovidalnist za zalyshennia v nebezpetsi: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. yuryd. nauk; spets. 12.00.08 – kryminalne pravo ta kryminolohiia; kryminalno-vykonavche pravo / V.V. babina. – K., 2010. – 20 s.

22. *Berzin P.S.* Zlochynni naslidky v mekhanizmi kryminalno-pravovoho rehuliu-vannia: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia dokt. yuryd. nauk; spets. 12.00.08. – kryminalne pravo ta kryminolohiia; kryminalno-vykonavche pravo / P.S. Berlin. – K., 2010. – 33 s.

23. *Kosheleva A.Yu.* Osobennosti prichinnoj svyati v sostavah prestuplenij, sovershennyh putem bezdejstviya: avtoref. dis. na soiskanie uchenoy stepeni kand. yurid. nauk; spec. 12.00.08 – ugolovnoe pravo i kriminologiya; ugolovno-ispolitel'noe pravo / A.Yu. Kosheleva. – Ekaterinburg, 2005. – 27 s.

24. *Malinin V.B.* Prichinnaya svyaz' v ugovnomn prave (Voprosy teorii i praktiki): avtoref. dis. na soiskanie uchenoj stepeni dokt. jurid. nauk: spec. 12.00.08. – ugovnoe pravo i kriminologiya; ugovno-ispolnitel'noe pravo / V.B. Malinin. – SPb., 1999. – 36 s.

25. *Yarmysh N.M.* Teoretychni problemy prychnynno-naslidkovoho zviazku v kryminalnomu pravi (filosofsko-pravovyi analiz): avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia dokt. yuryd. nauk: spets. 12.00.08. – kryminalne pravo ta kryminolohiia kryminalno-vykonavche pravo / N.M. Yarmysh. – Kh., 2003. – 37 s.

26. *Orlov P.I.* Ugolovnaya otvestvennost' za ostavlenie v opasnosti poterpevshego pri avtoproisshestvii: [uchebnoe posobie] / P.I. Orlov. – Har'kov : YUrid. in-t, 1982. – 91 s.

27. *Kapitanska S.A.* Pravomirna bezdiialnist yak forma pravovoi povedinky [dys. k.i.u.n.: 12.00.08...] / S.A. Kapitanska. – K., 2005. – 202 s.

28. *Kosyniuk V.I.* Komentar do st. 136 KK Ukrainy / V.I. Kosyniuk // Kryminalnyi kodeks Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar: u 2 t. T.2. Osoblyva chastyna / Yu.V. Baulin, V.I. Borysov, V.I. Tiutiuhin ta in.; Za zah. red. V.Ia. Tatsiia, V.P. Pshonky, V.I. Borysova, V.I. Tiutiuhin. – 5-te vyd., dopov. – Kh.: Pravo, 2013. – S. 89–90.

29. Yurydychna entsyklopediia: v 6 t. T.4 / [Redkol.: Yu.S. Shemshuchenko (vidp. red. ta in.)]. – K. : Ukr. entsyklopediia: T-Ya, 2004. – 588 s.

30. *Astakhova O.O.* Znachennia obstanovky vchynennia zlochynu yak oznaky obiektyvnoi storony zlochynu / O.O. Astakhova // Yurydychna nauka. – 2015. – №7. – S. 90–98.

31. *Kudryavcev V.N.* Ob'ektivnaya storona prestupleniya / V.N. Kudryavcev. – M. : Gosudarstvennoe izd-vo jurid. literatury, 1960. – 244 s.

32. *Berzin P.S.* Zlochynni naslidky v mekhanizmi kryminalno-pravovoho rehuliuвання: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia dokt. yuryd. nauk: spets. 12.00.08. – kryminalne pravo ta kryminolohiia; kryminalno-vykonavche pravo / P.S. Berlin. – K., 2010. – 33 s.

33. *Kuznecova N.F.* Znachenie prestupnyh posledstvij dlya ugovno-noj otvestvennosti / N.F. Kuznecova. – M. : Gosyurizdat, 1958. – 219 s.

34. *Matviichuk V.K.* Teoretychni ta prykladni problemy kryminalno-pravovoi okhorony navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshcha: [Monohrafiia] / V.K. Matviichuk. – K. : Natsionalna akademiia upravlinnia, 2011. – 368 s.

35. Diahnostychni kryterii smerti mozku ta protsedura konstatatsii smerti liudyny: Nakaz MOZ vid 23.09.2013 r. № 821 «Pro vstanovlennia diahnostychnykh kryteriiv smerti mozku ta protsedury konstatatsii momentu smerti liudyny» // Ofitsiyni visnyk Ukrainy. – 2013. – № 82. – St. 3065.

36. THE LITHUANIAN PENAL CODE. Adopted by Act VIII of 1968 September 26, 2000 Edited by Doctor of Law, professor V Pavilionis Preface by Candidate of Law, assistant professor N I Matsnev Introduction by Doctor of Law, professor V Pavilionis, Doctor of Law, assistant professor A Abramavichus, Doctor of Law, assistant professor A Drakshene, Translated from Lithuanian by Candidate of Linguistics, assistant professor V P. Kazanskene Saint Petersburg Yundichesky Center Press, 2002.

37. Kryminalnyi kodeks Rosiiskoi Federatsii 1996 r. zi zminyamy stanom na 16.07.2015 (rosiiskoiu movoiu) / Uholovnyi kodeks Rossyiskoi Federatsyy (1996, s yzmenenyamy ot 16.07.2015): Ynformatsyonnyi portal, Uholovnyi Kodeks RF [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: www.ug-kodeks.ru/doc/ug-kodeks.doc. – Zaholovok z ekranu.

38. The Polish Penal Code / edited by candidate of law, assis–tant professor A 1 Lukashov, and D j, prof N F Kuznetsova introduction by candidate of law, assistant

professor A I Lukašov and candidate of law E A Sarkisova, translated from Polish by D A Barilovitch — St Petersburg «Yundichesky Centei Press», 2001 — 234 p.

39. The Kirghiz Penal code / Adopted by the Legislative Y26 Assembly of the Zhogorku Kenesh of the Kirghiz Republic of September 18, 1997. In the wording of The Laws of the Kirghiz Republic No. 124 of September 21, 1998, No. 141 of December 9, 1999, No.77 of July 23, 2001, No.92 of November 19, 2001, No.36 of March 12, 2002 / Preface by Vice-Procurator of St. Petersburg, Candidate of Law A.P.Stukanov and Deputy-Chief of the Procurement Department of St. Petersburg, Candidate of Law P.Yu. Konstantinov.— St. Petersburg: «Yuridicheski Center-Press», 2001. — 352 p.

40. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova; — St Petersburg: «Yuridichesky Center — Press», 2002. — 366 p.

Зубець Ю.Г. Кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки злочину ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані

У статті проведено дослідження кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак злочину ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. Автор досліджує існуючі точки зору, критично їх оцінює, пропонує свої нарботки стосовно задекларованої проблеми.

Ключові слова: кваліфікуючі ознаки, особливо кваліфікуючі ознаки, потерпілий, наслідки, причинний зв'язок, діяння.

Зубець Ю.Г. Квалифицирующие и особо квалифицирующие признаки преступления неоказание помощи лицу, находящемуся в опасном для жизни состоянии

В статье проведено исследование квалифицирующих и особо квалифицирующих признаков преступления неоказание помощи лицу, находящемуся в опасном для жизни состоянии. Автор исследует существующие точки зрения, критически их оценивает, предлагает свои наработки по задекларированной проблеме.

Ключевые слова: квалифицирующие признаки, особенно квалифицирующие признаки, потерпевший, последствия, причинная связь, деяния.

Zubez Y. Qualified and especially aggravating circumstances of the offense of failure to provide help to a person who is in a condition dangerous to life

The article studies qualified and especially aggravating circumstances of the offense of failure to provide help to a person who is in a condition dangerous to life. The author examines the current perspective, critically evaluates their offers regarding their working of declared problem.

Keywords: Qualified circumstances; Especially aggravating circumstances; Victim impact; The causal connection; The act.

Стаття надійшла до редакції 05.04.2016.

УДК 343:349,6 (477)

V. Matviychuk

THE CONSEQUENCES OF COMMITTING CRIMES AGAINST THE ENVIRONMENT: THEORETICAL, METHODOLOGICAL AND PRACTICAL PROBLEMS

В.К. Матвійчук

*доктор юридичних наук, професор,
перший проректор
ВНЗ «Національна академія управління»*

НАСЛІДКИ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА: ТЕОРЕТИЧНІ, МЕТОДОЛОГІЧНІ І ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ

Постановка проблеми. В науці кримінального права існує досить багате розмаїття думок щодо питання термінологій, які окреслюють таку ознаку об'єктивної сторони злочину, як наслідки вчинення злочинів проти навколишнього природного середовища. Дана проблема потребує одностайного вирішення, оскільки має важливе значення не тільки для теорії кримінального права, але й у правозастосувальній діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-прикладними проблемами такої ознаки об'єктивної сторони злочину, як наслідки злочинів проти навколишнього природного середовища займалися А.А. Піонтковський, В.М. Кудрявцев, П.І. Гришаєв, М.І. Бажанов, М.В. Володько, М.А. Хазін, С.Я. Лихова, Є.Ф. Фесенко, Г.В. Тімейко, Е.М. Жевлаков, Н.Ф. Кузнецова, С.Б. Гавриш. Безумовно, що дослідження цих учених мають значну наукову й практичну цінність, але, незважаючи на це, зазначені автори, по-перше, використовують досить велике розмаїття термінів для назви однієї і тієї ж ознаки складу злочину, а, по-друге, існують розбіжності в цьому питанні з позицією законодавця, який чітко диференціює в нормах КК Особливої частини відповідальність залежно від настання або ненастання злочинних наслідків. Вищезазначене свідчить, що питання наслідку в науці кримінального права не знайшли поки що свого остаточного вирішення.

Мета статті полягає в дослідженні теоретичних, методологічних і практичних проблем наслідків вчинення злочинів проти навколишнього природного середовища.

Основні результати дослідження. Терміни «наслідок» і «результат», які використовуються в науці кримінального права, у кримінальному законодавстві мають право на існування. Разом з тим, у кримінальному праві не повинно

спостерігатися розмаїття термінів для назви однієї і тієї ж ознаки складу злочину. Для того, щоб вирішити цю проблему, потрібно звернутися до КК України, а також до етимологічного тлумачення термінів «результат» і «наслідки». Так, «Руссо-український словарь» поняття «результат» трактує як щось таке, що настало внаслідок, в результаті [1, с. 189]. Інше джерело тлумачить результат як кінцевий підсумок, що завершує собою що-небудь [2, с. 551]. Таке тлумачення терміна «результат» призводить до невизначеності, тому для з'ясування змісту цього поняття потрібно використати такі філософські категорії, як причина і наслідок, які відображають одну з форм взаємозв'язку, взаємодії явищ, де причина – це явище, дія якого викликає друге явище (результат), яке, у свою чергу, може стати причиною [3, с. 531]. Іншими словами, термін «результат» має використовуватися для позначення процесу взаємозв'язку. Крім того, в кримінальному законодавстві така ознака, як результат (термін) відсутня. Щодо терміна «наслідок», то необхідно зазначити, що цей термін також не знайшов тлумачення в довідковій літературі. Для його пояснення вкрай важливо скористатися філософськими категоріями «підстава» і «наслідок». Ці категорії відображають зв'язок між протилежними моментами дійсності, за якого певне явище (підстава) визначає інше (наслідок) [3, с. 364]. Підстава завжди є цілісною нерозчленованою сутністю, що за своєю природою зумовлює наслідок, характерний для злочинів із матеріальним складом. Слід зазначити, що діяння, виходячи за свої межі (за рамки норми), передбачає кримінально-правову заборону в складах злочину з матеріальними складами. Підстава існує як наслідок, надаючи йому свій зміст і визначеність.

Такі ознаки об'єктивної сторони, як дія чи бездіяльність досить глибоко досліджені вченими й отримали широке висвітлення в юридичній літературі. Це також стосується і проблеми існування таких термінів, як «діяння» чи «поведінка». Більш детально варто зупинитися на інших ознаках об'єктивної сторони складів злочинів проти навколишнього природного середовища. Насамперед проаналізуємо таку ознаку об'єктивної сторони складів злочину проти навколишнього природного середовища, як наслідки у чинному КК України, зокрема зупинимось на деяких суперечливих загальнотеоретичних проблемах, що стосуються цього питання. Проаналізуємо деякі судження С.Б. Гавриша, які суперечать загальновизнаним положенням з цього питання. Так, С.Б. Гавриш підтримує судження Г.В. Тімейка, Е.М. Жевлакова, Н.Ф. Кузнецової, що будь-який наслідок є ніщо інше, як настання шкідливих змін в об'єкті злочинного посягання [4, с. 255]. В той же час учений підмінє їх судження своїм благом, а не користується суспільними відносинами як об'єктом злочину. Крім того, необгрунтовано правове, екологічне благо називає аксіомою. Користуючись цим С.Б. Гавриш стверджує, що наслідки є не що інше, як матеріальне перетворення об'єкта (блага), його пошкодження чи руйнування, порушення його функцій чи інша негативна зміна, що здійснюється протиправною поведінкою особи [4, с. 256]. Вчений робить абстрактний висновок, що зміни в навколишньому природному середовищі і є зміною об'єкта [4, с. 256], хоча очевидно, що зміни в навколишньому природному середовищі можуть бути і природного походження. Але суть не в цьому, а в

тому, що підміна об'єкта як суспільних відносин предметом (благами) виключає з цього наслідку суб'єктів, учасників, а також не створює кримінально-правових відносин, в рамках яких тільки і можливо говорити про об'єкт злочину. Адже до посягання на суспільні відносини об'єкта злочину не існує, а є лише правомірні відносини, які охороняються кримінальним правом, тому варто погодитися із загальноновизнаною думкою, що «зміни в предметах посягання, хоча б вони були ушкоджені чи зовсім знищені... мають значення лише доказу шкідливих змін в об'єкті». Обґрунтування своєї позиції С.Б. Гавриш намагається здійснити шляхом штучного відокремлення предмета від об'єкта та заперечуючи сталу формулу об'єкта як цінності [4, с. 257]. Таке обґрунтування суперечливе, адже сам автор у своєму дослідженні вважає синонімами об'єкт і предмет цих злочинів. Крім того, не варто забувати, що предмет є самостійною ознакою складу злочину, а не складовою об'єкта злочину, що цілком очевидно. Непереконливим також є твердження С.Б. Гавриша, що інших доказів заподіяння шкоди об'єкту, крім впливу на його предмет, немає [4, с. 257] тому що дослідник вважає предмет злочину і предмет відносин синонімами, а також ототожнює об'єкт і предмет злочину. В цьому аспекті вірним було б судження, що «шкода об'єкту заподіюється шляхом впливу на предмет відносин, як умови, що забезпечують охорону певних відносин з приводу...». Таким чином, суб'єкт, вчиняючи злочин, руйнує через предмет відносин самі суспільні відносини і завдає їм істотної шкоди, що призводить до наслідків, які зазначені в диспозиції (ознаки об'єктивної сторони складу злочину). Ці наслідки можуть мати оціночний чи формалізований характер, тому це не суперечить судженню С.Б. Гавриша, що механізм заподіяння шкоди може бути досліджений тільки через вивчення змін, зроблених «екологічним» злочином у його об'єкті [4, с. 257]. С.Б. Гавриш фактично розуміє об'єкт як предмет злочину, ми ж розуміємо об'єкт як суспільні відносини, а отже, наслідки відносяться до об'єктивної сторони злочину. Тому вірним буде твердження П.С. Берзіна та О.С. Міхліна, що злочинний наслідок має не лише фізичну, але й правову оцінку [5, с. 24; 6, с. 16], яка дається в КК України або інших нормативних актах. Проте не можна погодитися з твердженням С.Б. Гавриша, що створення загрози шкоди природному середовищу чи порушення екологічної безпеки, що характеризується фізичною, соціальною та нормативною ознаками, є наслідками екологічних злочинів [4, с. 258–259]. Це суперечить конструкції описання злочинів із матеріальними складами, де законодавець пов'язує момент закінчення злочину з настанням наслідків, а не із загрозою їх настання, і це очевидно. Звичайно, слід погодитися з С.Б. Гавришем, що термін «наслідки злочину» – це загальне поняття, яке в конкретних складах злочину наповнюється конкретними наслідками і конкретною термінологією [4, с. 260–261]. Проте використання терміна «результат» з точки зору закону недоцільне, на що зверталася увага вище. В той же час заслуговують на увагу судження С.Б. Гавриша щодо деталізації та уніфікації злочинних наслідків, але вони потребують окремого самостійного дослідження. Це можливо зробити на рівні окремого наукового дослідження, оскільки ці судження не мають достатнього обґрунтування та є супер-

ечливими, а також неоднозначні при правовій оцінці їх правовими приписами, що може призвести до юридичного й практичного хаосу.

Тому, давши оцінку положенням, що стосуються наслідків, перейдемо до аналізу тих положень, які є в чинному КК України. Дослідження складів злочинів проти навколишнього природного середовища в чинному КК України засвідчило, що ці злочини переважно мають так звані матеріальні склади. Зокрема, до них відносяться такі злочини, які передбачені стст. 236, 237, ч. 2 ст. 238 (за ознакою, що спричинили загибель людей чи інші тяжкі наслідки), ч. 2 ст. 239 (що спричинили загибель людей, їх масове захворювання або інші тяжкі наслідки), ч. 2 ст. 240 (за ознакою, якщо вони спричинили загибель людей або інші тяжкі наслідки), ч. 2 ст. 241 (якщо вони спричинили загибель людей або інші тяжкі наслідки), ч. 2 ст. 242 (за ознаками, якщо вони спричинили загибель або захворювання людей, масову загибель об'єктів тваринного і рослинного світу або інші тяжкі наслідки), ч. 2 ст. 243, ч. 1 ст. 244 (за ознакою заподіяння істотної шкоди), ст. 245 КК, ст. 246 КК (за ознакою істотної шкоди), ст. 247 КК, ч. 1 ст. 248, ч.1 ст. 249 КК (за ознакою заподіяння істотної шкоди), ст. 251 КК, ст. 252 КК, ч.2 ст. 253 КК (за ознакою наслідків, передбачених ч. 1 цієї статті), ст. 254 КК. Правильність нашого судження підтверджують терміни, що використовуються в диспозиціях перерахованих вище статей (за ознаками- наслідками нами були названі вище злочини з матеріальними складами). Вивчення кримінальних справ цієї категорії у 2001–2006 рр. показує, що з 94 % цих справ на досудовому слідстві і під час судового розгляду наслідки, зазначені в диспозиції цих статей, були встановлені, і лише в 6 % випадках – ні, що зумовило додаткові затрати засобів і часу, а також припинення кримінальних справ. Крім того, намітилась тенденція упущень у цьому питанні на 1 % порівняно з розглядом справ у попередні роки (за Кодексом 1960 р.).

Наслідки злочинів проти навколишнього природного середовища слід розуміти як такі, що прямо передбачені відповідною нормою чинного КК України. В той же час ці наслідки в законі (КК України 2001 р.) описані, як свідчить наше дослідження, неоднозначно. Законодавець виділяє поняття: «інші тяжкі наслідки» (ст. ст. 236, 237, ч. 2 ст. 238, ч. 2 ст. 239, ч. 2 ст. 240, ч. 2 ст. 241, ч. 2 ст. 242, ч. 2 ст. 243, ч. 2 ст. 245, ст. 251, ч. 2 ст. 252, ч. 2 ст. 253 КК України); «тяжкі наслідки» (ст. 247 КК); «істотна шкода» (ч. 1 ст. 244, ст. 246, ч. 1 ст. 248, ч. 1 ст. 249 КК України); «загибель людей» (ст. 236, ст. 237, ч. 2 ст. 238, ч. 2 ст. 239, ч. 2 ст. 240, ч. 2 ст. 241, ч. 2 ст. 242, ч. 2 ст. 243, ч. 2 ст. 245, ч. 2 ст. 252, ч. 2 ст. 253 КК України); «екологічне забруднення значних територій» (ст. 236 КК); «масове захворювання людей» (ч. 2 ст. 239, ч. 2 ст. 240 КК України); «захворювання людей» (ч. 2 ст. 242, ч. 2 ст. 243 КК України); «масове захворювання населення» (ч. 2 ст. 253 КК України); «масову загибель об'єктів тваринного і рослинного світу» (ч. 2 ст. 242, ч. 2 ст. 243 КК); «масову загибель тварин» (ч. 2 ст. 245 КК України); «масове знищення звірів, птахів чи інших видів тваринного світу» (ч. 2 ст. 248); «масове знищення риби, звірів чи інших видів тваринного світу» (ч. 2 ст. 249); «яке спричинило поширення епізоотій» (ст. 251 КК); «тяжкі технологічні аварії» (ч. 2 ст. 253 КК України); «екологічні

катастрофи» (ч. 2 ст. 253 КК України); «тривале зниження родючості земель» (ст. 254); «втрата родючості земель» (ст. 254); «виведення земель із сільсько-господарського обігу» (ст. 254); «змивання гумусного шару» (ст. 254); «порушення структури ґрунту» (ст. 254). Така різноманітна кількість понять, що позначають злочинні наслідки в чинному КК України, не сприяє точному розумінню закону й однозначному його застосуванню на практиці. В той же час слід зазначити, що законодавець деякі наслідки в чинному КК України перевів в оціночні поняття порівняно з попереднім КК України 1960 р., що є певним кроком у зворотному напрямку. Такі наслідки, як істотна шкода легко було б формалізувати у грошовому вимірі, що сприяло б однозначному розумінню цих наслідків на практиці.

У зв'язку з тим, що така ознака об'єктивної сторони складу злочину, як наслідки в чинному КК України розуміється й оцінюється на практиці неоднозначно, варто зупинитися на тлумаченні наслідків досліджуваних злочинів. Насамперед необхідно з'ясувати, що слід розуміти під іншими тяжкими наслідками (ст.ст. 236, 237, ч. 2 ст. 238, ч. 2 ст. 239, ч. 2 ст. 240, ч. 241, ч. 2 ст. 242, ч. 2 ст. 243, ч. 2 ст. 245, ст. 251, ч. 2 ст. 252, ч. 2 ст. 253). З цією метою звернемося до опублікованих праць з цієї проблеми. Автори, які коментують цю ознаку, не мають істотних розходжень. Але таке їх роз'яснення необхідно конкретизувати для окремих складів злочину. Так, зокрема, С.Б. Гавриш і З.Г. Корчева (відповідно до ст. 236 КК) вважали, що ці наслідки будуть тоді, коли заподіяна шкода здоров'ю людей або інші збитки, наприклад, зруйнування або пошкодження заповідних територій [4, с. 215]. У свою чергу, В.І. Антипов прийшов до висновку, що ця ознака має місце, коли заподіяні тяжкі тілесні ушкодження одній чи кільком особам, середньої тяжкості тілесних ушкоджень двом або більше особам, великих матеріальних збитків державній, громадській організації або громадянам, а так само тривалий простій підприємств, цехів або їх виробничих дільниць, або загибель чи пошкодження великої кількості сільгосппродукції, пошкодження на значних площах угідь посівів, насаджень, падіж або захворювання багатьох голів худоби, втрата рекреаційного значення значних територій тощо [7, с. 525]. Натомість стосовно ч. 2 ст. 227-1 КК 1960 р. В.І. Антипов під іншими тяжкими наслідками розуміє велику екологічну шкоду або великі майнові збитки [8, с. 698]. П.П. Андрушко під такими наслідками, але стосовно ст. 157 КК 1960 р., розуміє втрату поголів'я худоби чи птиці від хвороб, падежу тощо [9, с. 486]. М.М. Панько під такими наслідками розуміє завдану велику екологічну шкоду або великі майнові збитки: захворювання хоча б однієї людини, які потягли за собою наслідки, віднесені до тяжких; захворювання двох і більше людей, які потягли за собою наслідки, які відносяться до тілесних ушкоджень середньої тяжкості; підвищення рівня захворюваності, прояв шкідливих спадкових змін, скорочення тривалості життя, порушення статевих функцій; загибель чи пошкодження великої кількості сільгосппродукції, значних площ угідь, посівів, насаджень, падіж чи захворювання багатьох голів худоби [10, с. 498]. О.О. Дудоров стверджує, що зазначені наслідки мають місце, коли заподіяні ушкодження, масове захворювання людей, виведення з ладу назавжди або на тривалий період виробничих підпри-

емств чи інших важливих споруд (гребель, систем водо- та енергопостачання, зв'язку тощо), масова загибель об'єктів тваринного світу, знищення лісових масивів на значних площах, спричинені особливо великі матеріальні збитки, у т. ч. пов'язані з відновленням належної якості довкілля, неможливість проживання населення на певній території і вимушене переселення людей [11, с. 631–632]. М.Й. Коржанський під іншими тяжкими наслідками розуміє захворювання значної кількості людей чи втрату ними працездатності, або велику матеріальну шкоду [12, с. 398]. Деякі автори до інших тяжких наслідків зазначеного злочину відносять: масові захворювання людей, масову загибель тварин і рослин, поширення епідемій, епізоотій тощо [13, с. 414].

Аналіз зазначених точок зору на тлумачення такої ознаки об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 236 КК України, як інші тяжкі наслідки, свідчить, що жодних суперечностей у позиціях вищезгаданих авторів немає, а спостерігається лише характерна для кожного з них різниця ступеня деталізації цих наслідків. Усі ці погляди мають право на існування, тому наше завдання полягає в найширшому їх узагальненні, яке повинно охопити всі ці точки зору. Проте необхідно звернути увагу на певні неточності при тлумаченні ознаки «інші тяжкі наслідки», яких припустилися перераховані нами автори. Передусім вони стосуються того, що фахівці ототожнюють поняття «завдання тілесних ушкоджень» і «захворювання» [7, с. 525; 10, с. 498; 11, с. 631–632; 12, с. 398; 14, с. 892–903; 15, с. 601; 16, с. 192; 17, с. 330–331; 18, с. 32; 19, с. 42; 20, с. 267; 21, с. 11; 22, с. 42–47; 23, с. 326; 24, с. 267; 25, с. 25; 26, с. 24; 27, с. 32; 28, с. 48–102; 29, с. 42–43]. Ці поняття хоча й тісно пов'язані між собою, проте мають різні об'єктивні навантаження і різний зміст, тому в тлумаченні зазначеної вище ознаки ці поняття необхідно чітко розмежувати. Деякі автори при тлумаченні досліджуваної ознаки помилково зазначають захворювання худоби, не включаючи худобу до загальноприйнятого поняття «тваринний світ» [7, с. 225; 10, с. 498]. Таким чином, під іншими тяжкими наслідками стосовно ст. 236 КК України слід розуміти шкоду, заподіяну здоров'ю людей: а) коли заподіяні тяжкі тілесні ушкодження одній, кільком або більше особам; б) коли заподіяні середньої тяжкості тілесні ушкодження двом або більше особам; в) захворювання хоча б однієї людини, яке потягло за собою наслідки, які відносяться до тяжких, тобто поєднані зі стійкою втратою працездатності не менше як на одну третину; г) захворювання двох і більше людей, які потягли за собою наслідки, що відносяться до середньої тяжкості, тобто тривалий розлад здоров'я або значну втрату працездатності менше як на одну третину; д) захворювання значної кількості людей; е) масове захворювання людей; є) підвищення рівня захворюваності людей; ж) прояв шкідливих спадкових змін у людей; з) скорочення тривалості життя людей; и) порушення статевих функцій у людей; і) поширення епідемій.

Інші збитки: а) великі матеріальні збитки державній, громадській організаціям, підприємствам, установам або громадянам; б) виведення з ладу назавжди виробничих підприємств чи інших важливих споруд (гребель, систем водо- та енергопостачання, автоматизації, зв'язку тощо); в) виведення з ладу на тривалий період виробничих підприємств чи інших важливих споруд, а так

само тривалий простій підприємств, цехів або їх виробничих дільниць; г) загибель чи пошкодження великої кількості сільгосппродукції; д) пошкодження або знищення на значних площах угідь, посівів, насаджень рослин (в тому числі і лісових масивів); е) масове захворювання чи загибель об'єктів тваринного світу, в тому числі падіж або масове захворювання багатьох голів худоби; є) поширення епізоотій чи епіфізотій; ж) втрата рекреаційного значення значних територій; з) особливо великі матеріальні збитки, у тому числі пов'язані з відновленням належної якості навколишнього природного середовища; и) неможливість проживання населення на певній території і, у зв'язку з цим, вимушене переселення людей.

Щодо інших тяжких наслідків, передбачених ст. 237 КК України, В.І. Антипов, О.О. Дудоров, М.М. Панько, М.Й. Коржанський розглядають їх аналогічно, як і до ст. 236 КК України [7, с. 527; 11, с. 634; 10, с. 499–500; 12, с. 267]. На відміну від них, С.Б. Гавриш і З.Г. Корчева під такими наслідками розуміють істотне погіршення довкілля або стану на визначеній забрудненій території, захворювання або масову загибель тварин, птахів, рибних запасів [30, с. 216]. Деякі автори під іншими тяжкими наслідками стосовно досліджуваного складу злочину розуміють настання екологічної катастрофи чи підвищеної екологічної небезпеки, масової загибелі тварин чи знищенні рослин, у великих матеріальних збитках, підвищенні захворюваності населення, розширенні зони ураження небезпечними речовинами чи випромінювання, поширенні тяжких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень людей тощо [13, с. 417]. Слід зазначити, що В.І. Антипов, М.І. Хавронюк, М.М. Панько, М.Й. Коржанський дають дещо звужений перелік наслідків, що не відповідає змісту диспозиції ст. 237 КК України, а отже, і значенню поняття «інші тяжкі наслідки». Цікавою з цього погляду є позиція С.Б. Гавриша та З.Г. Корчевої, в якій вірно доповнюється перелік наслідків із зазначеною ознакою. Проте перелік має певні вади, оскільки в ньому допущені помилки. Автори, називаючи такі наслідки, як «захворювання або масову загибель тварин, птахів, рибних запасів...», не враховують те, що поняття «тварини» охоплює звірів, птахів і рибу, тому необхідно вести мову про звірів, птахів і рибу саме в такому контексті. Крім того, зазначений ними перелік інших тяжких наслідків надто обмежений. Дещо повніший перелік наслідків, що характеризують ознаку «інші тяжкі наслідки», запропонований авторським колективом Науково-практичного коментаря до КК України за ред. М.О. Потєбенька та В.Г. Гончаренка, але й він потребує удосконалення.

Перелік наслідків, який відноситься до інших тяжких наслідків, у ст. 237 КК України має бути доповнений переліком зі ст. 236 КК України. Таким чином, маючи перелік інших тяжких наслідків, його слід доповнити такими положеннями: а) істотне погіршення навколишнього природного середовища або стану тваринного і рослинного світу; б) настання екологічної катастрофи чи підвищення екологічної небезпеки; в) розширення зони ураження небезпечними речовинами чи випромінювання. Зазначені доповнення будуть корисними для практики застосування ст. 237 КК України. Такі положення

повинні знайти висвітлення у відповідній постанові Пленуму Верховного Суду України.

Щодо інших тяжких наслідків, передбачених ст. 238 КК України, В.І. Антипов, М.М. Панько, М.Й. Коржанський, О.О. Дудоров, С.Б. Гавриш та З.Г. Корчева [7, с. 530; 10, с. 527-530; 12, с. 268; 11, с. 637; 30, с. 217] застосовують те ж тлумачення, що й у ст. 236 КК України. Лише автори Науково-практичного коментаря до КК України (за ред. М.О. Потебенька та В.Г. Гончаренка) під іншими тяжкими наслідками стосовно ст. 238 КК України розуміють результат різкого погіршення земель, водних ресурсів, атмосферного повітря, харчових продуктів і продовольчої сировини, внаслідок чого значно постраждали здоров'я людей, рослинний та тваринний світ [13, с. 420]. Доповнення переліку інших тяжких наслідків, передбачених нами стосовно ст. 236 КК України, запропонованими цією групою авторів, має певний сенс. Перелік має бути доповнений такими положеннями: зміни, що викликали різке забруднення земель, водних об'єктів, атмосферного повітря, харчових продуктів, продовольчої сировини. З приводу ознаки «інші тяжкі наслідки», яка передбачена ч. 2 ст. 239 та ч. 2 ст. 240 КК України, В.І. Антипов, М.І. Хавронюк, М.Й. Коржанський, М.М. Панько, С.Б. Гавриш і З.Г. Корчева спираються на свої висновки, запропоновані до аналогічних наслідків в ст. 236 КК України. Варто зауважити, що їх пояснення не мають при цьому достатньої аргументації. Насамперед тому, що ч. 2 ст. 239 і ч. 2 ст. 240 КК України поряд з ознакою «інші тяжкі наслідки» окремо містить ознаку «масове захворювання людей», яка в попередніх складах злочину відносилася до інших тяжких наслідків як їх складова. Тому під іншими тяжкими наслідками стосовно ч. 2 ст. 239 і ч. 2 ст. 240 КК України слід розуміти заподіяну шкоду здоров'ю людей: а) коли заподіяні тяжкі тілесні ушкодження одній, кільком або більше особам; б) коли заподіяні середньої тяжкості тілесні ушкодження двом або більше особам; в) захворювання хоча б однієї людини, яке потягло за собою наслідки, які відносяться до тяжких; г) захворювання двох і більше людей, які потягли за собою наслідки, що відносяться до середньої тяжкості; д) підвищення рівня захворюваності людей; е) прояв шкідливих спадкових змін у людей; є) скорочення тривалості життя людей; и) порушення статевих функцій у людей.

Натомість під іншими збитками потрібно розуміти: а) великі матеріальні збитки; б) виведення з ладу такого засобу виробництва, як земля чи виведення її з ладу на тривалий період (до ст. 240 КК). Необхідно зазначити, що шкода, завдана забрудненням земель, визначається на підставі Методики визначення розмірів шкоди, яка зумовлена забрудненням і засміченням земельних ресурсів через порушення природоохоронного законодавства, затвердженої наказом Мінекобезпеки України від 27 жовтня 1997 року № 171 [31].

Слід звернутися до ознаки «інші тяжкі наслідки», яка передбачена ст. 241 КК. Певні пояснення щодо неї можна знайти в авторів Науково-практичного коментаря до КК України за ред. М.О. Потебенька та В.Г. Гончаренка, які до інших тяжких наслідків відносять виникнення надзвичайних екологічних ситуацій, аварій, масового захворювання людей, тварин, їх

смерті та загибелі; захворювання однієї чи кількох осіб на тяжку хворобу; масове отруєння або захворювання; виникнення епідемічних чи інфекційних захворювань серед широкого кола осіб; поява виродження або видимих відхилень у розвитку дітей; значне зниження тривалості життя людей; істотне пригнічення імунної системи [13, с. 426]. Положення, запропоновані зазначеним авторським колективом до ст. 241 КК України разом із нашою пропозицією інших тяжких наслідків стосовно ст. 236 КК України, матимуть більш вичерпний перелік і стабілізуватимуть правозастосовну діяльність.

Піж іншими тяжкими наслідками стосовно ч. 2 ст. 242 і ч. 2 ст. 243 КК України, враховуючи аналіз інших кваліфікуючих ознак, слід розуміти лише ті, які лежать за їх межами. Отже, зважаючи на те, що автори праць, які стосуються цієї проблеми, не дають пояснення (переліку) інших тяжких наслідків, спробуємо дати таке пояснення на підставі матеріалів досудового слідства і розгляду справ цієї категорії в судах. Вивчення кримінальних справ стосовно ч. 2 ст. 242 і 243 КК України (всіх справ за 2001–2007 рр.) свідчить, що такими наслідками були: 1) заподіяння тяжких і середньої тяжкості тілесних ушкоджень; 2) підвищення рівня захворюваності людей; 3) прояв шкідливих спадкових змін у людей; 4) скорочення тривалості життя людей; 5) порушення статевих функцій у людей; 6) масове отруєння; 7) поява виродження або видимих відхилень у розвитку дітей; 8) істотне пригнічення імунної системи; 9) особливо великі матеріальні збитки, в тому числі пов'язані з відновленням належної якості водних об'єктів та інших природних об'єктів; 10) неможливість проживання населення на певній території, і в зв'язку з цим вимушене переселення людей тощо.

У юридичній літературі з приводу ознаки «інші тяжкі наслідки» щодо ч. 2 ст. 245 КК України існують такі думки: 1) це велика матеріальна шкода, в тому числі і витрати через гасіння вогню тощо [30, с. 225]; 2) це завдана велика шкода екологічній обстановці, масова міграція тварин з місцевості, що знаходиться поруч з територією знищення лісових масивів [10, с. 521–522]; 3) це заподіяння тілесних ушкоджень кільком потерпілим, велика матеріальна шкода [12, с. 273].

Позиції С.Б. Гавриша, З.Г. Корчевої, М.М. Панька, М.Й. Коржанського щодо зазначеної ознаки мають позитивне значення. В той же час вони не сприяють удосконаленню правозастосовної практики і, у свою чергу, потребують суттєвих пояснень. Перелік зазначених наслідків необхідно доповнити: 1) завданням тілесних ушкоджень тяжких і середньої тяжкості; 2) великі витрати на поновлення лісів і т. ін.; 3) суттєва втрата оздоровчих і захисних функцій унаслідок знищення лісу тощо. Стосовно інших тяжких наслідків, передбачених ст. 251 КК України, в юридичній літературі існують незначні розходження, але лише щодо переліку таких наслідків. Наприклад, деякі автори до таких наслідків відносять: втрату поголів'я худоби чи птиці від падежу; масова загибель дичини, бджіл, риби; захворювання людей на хвороби, спільні для людей і тварин; великий розмір шкоди, заподіяної навколишньому природному середовищу [13, с. 447]; інші цей перелік доповнюють зниженням якості продукції і сировини тваринного походження [7, с. 569]; треті цей пере-

лік доповнюють масовим отруєнням людей, масовим захворюванням і падежем тварин за відсутності епізоотії, що завдало великих матеріальних збитків, пов'язаних із запровадженням каран-тинних заходів, втратою продукції і сировини тваринного походження [11, с. 669]. Ці питання висвітлені у пропонуваному дослідженні і в публікаціях автора статті.

Щодо ознаки «інші тяжкі наслідки», передбаченої ч. 2 ст. 252 КК України, існує дві точки зору. Згідно з першою до таких наслідків відносять спричинення тяжких тілесних ушкоджень одній чи кільком особам, середньої тяжкості тілесних ушкоджень двом і більше особам, великих матеріальних збитків чи іншої шкоди, зокрема втрата популяції тварин, занесених до Червоної книги, без можливості її відновлення [7, с. 573]. Згідно з другою точкою зору, до таких наслідків зараховують велику шкоду екологічній обстановці, масову загибель або міграцію тварин із місцевості, якій завдана шкода [10, с. 535]. Цей перелік доцільно доповнити тим, що зроблений мною до ст. 236 КК України. Зазначене доповнення підтверджується вивченням досудового слідства та справами, що розглянуті в судах. Як свідчить вивчення судової практики з означеної категорії справ, під ознакою «інші тяжкі наслідки» необхідно розуміти ті, які запропоновані автором статті до ст. 236 КК України.

Щодо тяжких наслідків, які зазначені в ст. 247 КК України, в існуючих публікаціях викладені різні погляди, які не суперечать один одному, а лише доповнюють перелік наслідків цієї ознаки. Так, під тяжкими наслідками розуміють: заповідання значної матеріальної шкоди; зараження хворобами або загибель значної частини площ лісу; залишення великої площі землі без посадок [30, с. 227]; загибель урожаю, поширення епіфітотії, знищення чи значного пошкодження посівів тощо [12, с. 276]; знищення гризунами вирощеного урожаю, їх масове розплодження, зараження сільськогосподарських культур отруйними речовинами, отруєння людей, свійських і диких тварин та птиці, значне поширення епіфітотії, втрата насінням генеративних і вегетативних якостей чи їх зниження, зниження врожайності сільськогосподарських культур, знищення чи пошкодження посівів і насаджень інших культур тощо [7, с. 556]. Ці проблеми достатньо досліджені автором статті, тому проблеми при застосуванні чинного законодавства не виникають.

Також потребує практичних рекомендацій ознака істотної шкоди (наслідки), яка характерна для ч. 1 ст. 244, ч. 1 ст. 246, ч. 1 ст. 248, ч. 1 ст. 249 КК України. Зокрема, існує думка, що питання про заповідання істотної шкоди стосовно ч. 1 ст. 244 КК України має вирішуватися у кожному конкретному випадку окремо з урахуванням усіх обставин справи (при цьому повинні враховуватися площа забруднення, масштаби втрат живих організмів моря, розмір бюджетних видатків, спрямованих на ліквідацію наслідків порушення [7, с. 548]. Варто погодитися з думкою В.І. Антипова, але його рекомендації не дозволяють чітко кваліфікувати діяння за зазначеними наслідками. Тому потрібно розробити практичні рекомендації із зазначених наслідків, що були б зрозумілими для працівників, які мають застосовувати чинне законодавство. З цією метою необхідно звернутися до роз'яснення поняття «істотний», тому що воно означає суть чого-небудь, надто важливе, необхідне, істотна ознака чого-

небудь [3, с. 638]. Оскільки основною ознакою континентального шельфу є живі організми моря, природні багатства (основні компоненти континентального шельфу та люди), то їх знищення повністю або пошкодження, забруднення, яке значно знижує їх якість і функції, фіксується тоді, коли це стосується: 1) значної площі шельфу; 2) значного забруднення континентального шельфу; 3) значного забруднення вод у районі континентального шельфу; 4) знищення великої кількості живих організмів сидячих видів, тобто організмів, які в період свого розвитку прикріплені до морського судна чи під ним або можуть пересуватися тільки по морському дну чи в його надрах (краби, мідії, водорості, кунумарії, морські зірки, водорості «сидячі»; 5) значних бюджетних видатків, що спрямовуються на ліквідацію наслідків порушення; 6) шкоди здоров'ю людей і є істотною шкодою. Це також стосується істотної шкоди – наслідків, зазначених у ст. 246 КК України. Звісно, коли основний компонент лісу складає деревостанна рослинність, то їх порубка: 1) на значній лісосічній ділянці; 2) у великій кількості; 3) цінної деревини; 4) втрати водоохоронних, захисних, санітарно-гігієнічних, оздоровчих, рекреаційних функцій; 5) велика вартість зрубаного лісу; 6) значна екологічна цінність деревостану; 7) знищення місць знаходження диких тварин; 8) велика шкода лісовому господарству також буде складати істотну шкоду. Такої ж позиції дотримується і судова практика, хоча вона не враховує втрату корисних функцій лісу. Для визначення істотної шкоди необхідно враховувати такі нормативні акти: постанову КМ «Про розміри компенсації за добування (збирання) та шкоду, заподіяну видам тварин і рослин, занесеним до Червоної книги України від 1 червня 1993 року № 399 [32]; постанову КМ «Про такси для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісовому господарству» від 5 грудня 1996 року № 1464 [33]; постанову КМ «Про затвердження такс на деревину лісових порід, що відпускається на пні, і на живицю» від 20 січня 1997 року № 44 [34]; постанову КМ «Про розміри та порядок визначення втрат сільськогосподарського і лісгосподарського виробництва, які підлягають відшкодуванню» від 17 листопада 1997 року № 1279 [35]; постанову КМ «Про затвердження такс для обчислення розміру відшкодування шкоди, заподіяної порушенням природоохоронного законодавства у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України» від 21 квітня 1998 року № 521 [36]; постанову КМ «Про порядок класифікації надзвичайних ситуацій» від 15 липня 1998 року № 1099; Лист Державного комітету будівництва, архітектури та житлової політики України та Державного комітету України по земельних ресурсах «Про відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам» № 7/250 від 26 березня 1999 року [37]; наказ Держкомзему, Держбуду України, Держводгоспу, Мінагропрому, Держкомлісгоспу, Української академії аграрних наук «Про порядок грошової оцінки земель не сільськогосподарського призначення (крім земель населених пунктів)» від 29 серпня 1997 року № 86/19/148/86/76/88 [38]. Щодо існуючих публікацій стосовно цієї ознаки, то необхідно зазначити, що вони мають загальний характер. Позиції авторів, викладені у цих публікаціях, збігаються [7, с. 553; 11, с. 657]. Щодо ознаки істотної шкоди при вчиненні злочинів, передбачених стст. 248 та 249 КК України, в юридичній літературі існують

подібні думки. Деякі автори розуміють істотну шкоду як таку, що оцінюється за такими критеріями: вартість предмета незаконного полювання, кількість добутого, особливу цінність звірів і птахів (враховуючи їх зникнення), екологічну цінність фауни, незначну поширеність породи у даній місцевості, складність відтворення певної породи тощо [13, с. 442–443]. Ця група авторів аналогічно пояснює істотну шкоду щодо злочину, передбаченого ст. 249 КК України, лише стосовно інших предметів злочину [39, с. 445]. Інші автори її розуміють через: 1) велику вартість предмета незаконного полювання за таксовими цінами; 2) велику кількість добутого; 3) особливу цінність звірів і птахів (враховуючи їх зникнення); 4) значну екологічну цінність фауни; 5) незначну поширеність породи у даній місцевості; 6) складність відтворення певної породи [7, с. 561]. Аналогічно вирішується питання щодо такої ознаки, яка передбачена в ст. 249 КК України [7, с. 565–566]. Деяко по-іншому тлумачиться ознака «істотна шкода» стосовно ст. 248 КК України. Це знищення хоча б одного лося, зубра, ведмедя, підрич популяції тварин, відстріл невеликих звірів і птахів, але на велику суму або великої кількості, яка в декілька разів перевищує величину, зазначену у дозвільному документі [7, с. 662–663]. Стосовно ст. 249 КК – це знищення місць нересту, вилов або відстріл хоча б одного морського ссавця, загибель великої кількості мальків, риб і водних безхребетних тих видів, які занесені до Червоної книги [7, с. 66]. Ці думки авторів доповнюють одна одну та не містять істотних суперечностей. Таку ж позицію підтримує і судова практика.

Як свідчить дослідження злочинів проти навколишнього природного середовища, в КК 1960 р. такої ознаки об'єктивної сторони складу злочину, як загибель людей не було. Ця ознака стала характерною для складів злочинів, передбачених стст. 236, 237, ч. 2 ст. 238, ч. 2 ст. 239, ч. 2 ст. 240, ч. 2 ст. 241, ч. 2 ст. 242, ч. 2 ст. 243, ч. 2 ст. 522 чинного КК України. У публікаціях, що стосуються ознаки «загибель людей» у злочинах цієї категорії, викладені схожі думки. Під загибеллю людей розуміють смерть хоча б однієї людини [40, с. 215–230; 41, с. 521–573; 42, с. 496–535; 43, с. 629–671; 44, с. 407–449]. Зазначене тлумачення цієї ознаки відповідає вивченим нами матеріалам досудового слідства та вирокам суддів. Необхідно лише зазначити, що за цією ознакою необхідно кваліфікувати зазначені діяння, якщо була спричинена загибель як однієї, кількох осіб, так і масова їх загибель.

Щодо такої ознаки, як екологічне забруднення значних територій (ст. 236), то необхідно акцентувати увагу на тому, що вона характерна лише для чинного КК України. Ця ознака по-різному характеризується у різних публікаціях. Так зазначається, що екологічне забруднення пов'язане із забрудненням землі, водних ресурсів, атмосферного повітря або продуктів харчування в цілому регіоні, радіоактивними, хімічними та іншими речовинами, які створюють реальну загрозу життю і здоров'ю людей [30, с. 215]. Також до екологічного забруднення значних територій відносять забруднення різними небезпечними речовинами, матеріалами, відходами лісових масивів, водойм, морського середовища, атмосферного повітря, земельних ділянок (наприклад, зміна на даній території радіоактивного фону у розмірах, які створюють небез-

пеку для життя і здоров'я людини, генетичного фонду рослин і тварин) [11, с. 632]. Іноді визначення цієї ознаки повністю віддають на суб'єктивний відкуп суду, зауважуючи, що визначення цієї ознаки належить до компетенції суду з урахуванням фактичних обставин справи, розмірів заподіяної шкоди [13, с. 413]. Слід зазначити, що перша та друга точки не суперечать одна одній, а лише доповнюють тлумачення цієї ознаки. Позиція третьої групи авторів не має достатнього пізнавального характеру. При вирішенні питання про кваліфікації за ознакою екологічного забруднення значних територій необхідно враховувати ст. 1 Закону України від 20 квітня 2000 року «Про планування і забудову територій», де поняття «територія» визначається як частина земної поверхні разом із повітряним простором і розташованими під нею надрами [45]. Все це дає підставу стверджувати, що ознака «екологічне забруднення значних територій» має оціночний характер і встановлюється з урахуванням конкретних (фактичних) обставин справи, що відносяться до предмета доказування. При цьому необхідно враховувати суть понять «території» та «значний», яке означає «Чималий, досить великий (кількісно, розміром, величиною) і т. ін....» [46, с. 377]. Отже, під екологічним забрудненням значних територій слід розуміти забруднення різними засобами (речовинами, матеріалами, відходами, покидьками, що створюють реальну загрозу для життя і здоров'я людей, генетичного фонду рослин і тварин) землі, водних об'єктів, атмосферного повітря, лісових масивів, надр, рослин, тварин на великих (кількісно, розміром) територіях.

Ознака «захворювання людей» (ч. 2 ст. 242, ч. 2 ст. 243 КК) в юридичній літературі має різну інтерпретацію. Цю ознаку визначають як: 1) заподіяння шкоди здоров'ю окремих осіб або хоча б однієї людини, що відповідає за ступенем тяжкості тяжким або середньої тяжкості тілесним ушкодженням; заподіяння шкоди здоров'ю населення (поява спадкових патологій, потворності або інших відхилень у розвитку дітей, скорочення тривалості життя, істотне підвищення рівня захворюваності населення тощо [11, с. 647]; 2) хворобу двох або більше осіб [7, с. 542]; 3) захворювання, небезпечні для життя і (або) здоров'я великої кількості людей чи на великій площі і поєднані з нестійкою втратою працездатності [10, с. 514]. Не варто погоджуватися із зазначеними точками зору, оскільки перша не враховує положення закону, де зазначається «захворювання людей», а не людини. Крім того, в ній усупереч позиції закону йдеться про завдання середньої тяжкості й тяжких тілесних ушкоджень, що не відповідає буквальному (граматичному тлумаченню) цієї ознаки і призводить до підміни цієї ознаки іншими тяжкими наслідками. Третя точка зору, що передбачає захворювання великої кількості людей чи на великій площі, не відповідає зазначеній ознаці. Крім того, необхідно зауважити, що поняття «захворювання» формулюють медичні науки, а не кримінальне право, тому в даному випадку варто звертатися до спеціальної довідкової літератури. Так, захворюваність – це статистичний показник стану здоров'я населення: кількість зареєстрованих захворювань на 100, 1 тис. або 10 тис. населення певної території за 1 рік [46, с. 338]; захворюваність – «поява хвороби десь, у когось» [46, с. 338]; захворювати – це занедужувати, починати хворіти тощо. [46, с. 338]. Зазначені

тлумачення також підтверджують нашу позицію, що захворюваність – це не завдання тілесних ушкоджень, а наявність хвороби. Враховуючи вищевикладене, до ознаки «захворювання людей» слід відносити: 1) захворювання не менше як двох осіб на захворювання, небезпечні для життя та здоров'я; 2) поява спадкових патологій, потворності та інших відхилень у розвитку дітей, скорочення тривалості життя, істотне підвищення захворюваності населення.

Запропоноване тлумачення ознаки «захворювання людей» (ч. 2 ст. 239, ч. 2 ст. 240 КК), яке відповідає її описанню і буквальному розумінню в законі, дозволяє перейти до дослідження такої ознаки, як «масове захворювання людей». Ця ознака також неоднозначно трактується в юридичній літературі: 1) це одночасне захворювання принаймні десятка осіб [7, с. 532]; 2) масове захворювання людей – це захворювання, небезпечне для життя або здоров'я великої кількості людей чи на великій площі, поєднані з нестійкою втратою працездатності [10, с. 508]. Зрозуміти цю ознаку без пояснення такої ознаки (наслідку), як масове захворювання населення (ч. 2 ст. 253 КК) неможливо. В юридичній літературі ці поняття не розрізняють [11, с. 673; 13, с. 538]. З метою надання практичних рекомендацій необхідно звернутися до довідникової літератури. Під населенням розуміють сукупність людей, які проживають на Землі, в якій-небудь країні, області і т. ін., людність, люд, народ, люди, які проживають в якомусь одному місці [46, с. 579]. В той же час люди – це суспільні істоти, які є найвищим ступенем розвитку живих організмів, мають свідомість тощо [46, с. 499]. Перше визначення (населення) пов'язане з територією, державою, місцем, друге – лише зі ступенем розвитку живих організмів, як істотою. На основі цих визначень і вищезазначених точок зору поняття «масове захворювання людей» можна визначити як захворювання (одночасне або послідовне) великої кількості людей безвідносно до певного місця і поєднане з нестійкою втратою працездатності. Під масовим захворюванням населення слід розуміти захворювання великої кількості людей, які проживають на якій-небудь території, в якомусь одному місці. Зазначені вище судження дозволяють запропонувати положення, які сприятимуть вдосконаленню чинного законодавства. Зокрема, стст. 241–243 КК України варто доповнити частиною третьою такого змісту: «Діяння, передбачені частиною першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили масове захворювання населення, масову загибель людей або екологічну катастрофу»

Такі ознаки (наслідки), як «масова загибель тваринного і рослинного світу» (ч. 2 ст. 242, ч. 2 ст. 243 КК); «масова загибель тварин» (ч. 2 ст. 245 КК); «масове знищення звірів, птахів чи інших видів тваринного світу» (ч. 2 ст. 248 КК); «масове знищення риби, звірів чи інших видів тваринного світу» (ч. 2 ст. 249 КК) є новими ознаками. Винятком у чинному КК України є лише ознака «масова загибель риби», яка була зафіксована в ч. 2 ст. 228 КК України 1960 року. Проведемо дослідження зазначених нами ознак. Насамперед звернемося до таких ознак, як «масова загибель об'єктів тваринного і рослинного світу» та «масова загибель тварин». Проаналізуємо існуючі точки зору щодо зазначених ознак у юридичній літературі. Так, одні автори під ознакою масової

загибелі об'єктів тваринного і рослинного світу розуміють загибель такого числа тварин або знищення рослин на таких площах, які є співставними з розмірами загальної популяції відповідного виду тварин або площею зростання відповідних рослин (наприклад, це загибель значної кількості тварин, усієї або більшої частини риби у водоймі або на значній площі, великої кількості цінних порід риб, інших об'єктів тваринного світу, знищення або пошкодження посівів, рослин на значних площах угідь) [7, с. 542]. Аналогічне визначення ці автори дають і стосовно масової загибелі тварин [7, с. 551]. Друга точка зору полягає в тому, що під цими ознаками розуміють оціночне поняття, яке потрібно у кожному конкретному випадку враховувати, зокрема кількість і екологічну цінність знищених об'єктів флори і фауни, можливість їх відтворення, площу виведених з ладу угідь або площу, на якій знищено тварин, рибу чи рослини, вартісне вираження шкоди, заподіяної довкіллю й обрахованої за відповідними таксами, обсяг і вартість робіт, які необхідно провести для ліквідації негативних наслідків [11, с. 647-650]. Прихильники третьої точки зору цю ознаку характеризують як приведення в непридатний стан рослин на великих площах, у великій кількості чи на значну суму; приведені в непридатний або частково непридатний стан або в часткову непридатність урожаю сільськогосподарських рослин у великій кількості чи на значну суму; знищенні тварин; знищенні засобів сільськогосподарського виробництва – посівного матеріалу, земель, насаджень; знищенні і отруєнні риби тощо [13, с. 428]. Віддаючи належне цінності зазначеним тлумаченням, варто звернути увагу на такі недоліки. Автори зазначених точок зору від загибелі зазначених природних об'єктів переходять до їх безпосереднього знищення, що не відповідає буквальному описанню законів (ч. 2 ст. 242, ч. 2 ст. 243 і ч. 2 ст. 245 КК України). Щодо іншого роз'яснення, то ці положення доповнюють зміст ознак. На підставі зазначеного аналізу під ознакою (наслідками) «масова загибель об'єктів тваринного і рослинного світу» слід розуміти загибель такої кількості тварин або рослин на таких площах, які є співставними з розмірами загальної популяції відповідного виду тварин або площею зростання відповідних рослин (наприклад, загибель значної частини тварин, великої кількості цінних порід об'єктів тваринного і рослинного світу на значних площах). При оцінці такої ознаки потрібно в кожному конкретному випадку враховувати такі критерії: 1) велика кількість; 2) велика екологічна цінність зазначених природних об'єктів; 3) можливість їх відтворення; 4) вартісне велике вираження шкоди; 5) обсяг і вартість робіт, які необхідно провести для ліквідації негативних наслідків.

Щодо ознак «масове знищення звірів, птахів чи інших видів тваринного світу» (ч. 2 ст. 248 КК); «масове знищення риби, звірів чи інших видів тваринного світу» (ч. 2 ст. 249 КК), то наслідки, які виникли таким же способом, як вищезазвані, свідчать, що вони є результатом безпосередньої дії, спрямованої на зазначені об'єкти природи, на відміну від попередніх ознак. Такі наслідки можуть бути, коли полюванням чи незаконним зайняттям рибним, звіриним або іншим добувним промислом знищується повністю або майже повністю зазначені предмети злочину на території мисливського угіддя чи його певної частини, або на території певного водного об'єкта. В наявних публікаціях

питання зазначених наслідків автори чомусь обійшли. Цей підхід суперечить теорії кримінального права, коли досліджуються лише прямо зазначені наслідки, а ті, що впливають зі змісту кримінально-правової норми, залишаються осторонь такого вивчення.

У ст. 251 КК України називають такі наслідки, як «спричинення поширення епізоотії». Ці наслідки в юридичній літературі не мають суттєвих розходжень. Так, деякі автори під поширенням епізоотії розуміють як первісне зараження тварин епізоотичною хворобою, так і розповсюдження хвороби, наприклад, за межі території, на якій введено карантинний режим [7, с. 569]. Інші характеризують як поширення заразних хвороб тварин за відносно короткий проміжок часу на значній території, що характеризується безперервністю епізоотичного процесу [10, с. 533]. Зазначені погляди лише доповнюють один одного. На підставі викладеного можна стверджувати, що під поширенням епізоотії слід розуміти як первісне зараження тварин епізоотичною хворобою, так і розповсюдження заразних хвороб, тварин за відносно короткий проміжок часу на значній території, що характеризується безперервністю епізоотичного процесу. Такої позиції дотримується і судова практика щодо зазначеної категорії справ.

Щодо таких наслідків, як «тяжкі екологічні аварії» (ст. 253 КК) в юридичній літературі існують суперечності. Під такою ознакою розуміють вихід з ладу (через відсутність обов'язкових інженерних систем захисту довкілля) одного з технологічних ланцюгів виробництва, певного агрегата, зупинка всього виробництва, велике пошкодження ємності зі шкідливими речовинами тощо, що заподіяло або могло заподіяти шкоду навколишньому природному середовищу або власності [7, с. 576]. Деякі автори під зазначеною ознакою розуміють велику за масштабами і тяжку за наслідками подію техногенного характеру, що спричинила загибель людей або створює на об'єкті чи окремій території загрозу життю та здоров'ю людей і призводить до руйнування будівель, споруд, обладнання транспортних засобів, порушення виробничого або транспортного процесу чи завдає істотної шкоди довкіллю (наприклад, аварія з викидом сильнодіючих, отруйних речовин, радіаційна аварія) [11, с. 673]. Деякі дослідники ототожнюють технологічну аварію з катастрофою і вважають, що це подія, внаслідок якої втрачений контроль над промисловим об'єктом, спорудою, ядерною установкою і т. п., яке призвело чи може призвести до шкідливого впливу на людей і навколишнє середовище, що перевищує допустимі межі, встановлені нормами, правилами і стандартами безпеки [10, с. 538]. У висвітлених думках є певні недоліки: 1) в останній точці зору робиться ототожнення понять «аварія» та «катастрофа», що явно суперечить науково-обґрунтованій думці в науці; 2) автори першої точки зору недостатньо обґрунтовують обмеження щодо впливу аварії на інші об'єкти та пов'язують аварію лише з виробництвом; 3) автори другої точки зору вживають у визначенні поняття «катастрофа», вказуючи на великий масштаб події і наслідків. У той же час у всіх цих визначеннях є раціональне зерно, яке ми і використовуємо для характеристики досліджуваної ознаки. Враховуючи вищевикладене, слід запропонувати визначення тяжкої екологічної аварії. Тяжка екологічна

аварія – наслідок діяння, передбаченого ч. 2 ст. 253 КК, – це викид з вини людини у навколишнє природне середовище певними об'єктами (введенням в експлуатацію без обов'язкових інженерних систем захисту навколишнього природного середовища споруд, які можуть викликати стан екологічної аварії) шкідливих речовин у таких обсягах, що виникає загальна небезпека для навколишнього природного середовища, людей і матеріальних утворень.

Ознака об'єктивної сторони (наслідки) «екологічна катастрофа» по-різному оцінюється в юридичній літературі: 1) велика за масштабом аварія чи інша подія, що призводить до тяжких наслідків [13, с. 451]; 2) надзвичайна подія природного характеру, яка зумовлює виникнення надзвичайної екологічної ситуації (наприклад, надзвичайно великі за площами поширення лісові, торф'яні пожежі, катастрофічне затоплення тощо) [11, с. 673]; 3) подія (як правило, несподівана), яка сталася у зв'язку з відсутністю обов'язкових інженерних систем захисту довкілля і спричинила шкоду навколишньому природному середовищу глобального або державного характеру: вихід із користування великих земельних ділянок (наприклад, 30-кілометрової зони навколо Чорнобильської АЕС), знищення фауни і флори у басейні річки чи його значній частині, загибель або захворювання великої кількості людей. Зазначені точки зору мають певні неточності та деякий відхід від ознаки «екологічна катастрофа», яка зазначена в диспозиції ст. 253 КК України, що призводить до пересічення понять, що суперечить законам формальної логіки. Так, автори першої точки зору необґрунтовано зводять катастрофу до аварії та іншої події, що призводять до тяжких наслідків. У суспільному житті, у сфері навколишнього природного середовища, технічному забезпеченні виробництва тощо є багато подій, які призводять до тяжких наслідків, але їх не слід відносити до катастрофи. Прихильники другої версії зводять екологічну катастрофу лише до фактора (причини) природного характеру. Така точка зору не має нічого спільного із зазначеною в ст. 253 КК України досліджуваною ознакою. Більш прийнятною є думка третьої групи авторів, які пов'язують цю ознаку з діяльністю людини, хоча ця подія мотивується лише відсутністю інженерних систем захисту довкілля.

З метою пошуку виходу з цієї ситуації звернемося до довідкової літератури. Енциклопедичний словник тлумачить катастрофу як велику аварію в процесі господарської діяльності, що спричинила шкоду для людини, навколишнього середовища (людські жертви, погіршення здоров'я населення або якості природного середовища тощо) в значних розмірах (як правило, до катастрофи відносять великі аварії, за яких загинуло не менше певної кількості людей (як правило, не менше 10 людей), матеріальна шкода перевищила певну суму або відбувся збіг цих обставин [47, с. 307]. Новий тлумачний словник української мови характеризує катастрофу як раптове лихо, подію з тяжкими трагічними наслідками; знищення, загибель, руйнація [48, с. 229]. Для того, щоб сформулювати визначення поняття «катастрофа» потрібно з усіх відповідних визначень врахувати такі ознаки: 1) раптове лихо; 2) подію з тяжкими трагічними наслідками; 3) знищення, загибель, руйнація; 4) виникає в процесі господарської діяльності; 5) велика подія за масштабом; 6) надзвичайна подія;

7) викликає надзвичайну екологічну ситуацію; 8) яка спричинена відсутністю обов'язкових інженерних систем захисту довкілля; 9) яка завдала шкоду навколишньому природному середовищу глобального або державного характеру.

Таким чином, під екологічною катастрофою необхідно розуміти (наслідок діяння, передбаченого ч. 2 ст. 253 КК) раптовий викид у навколишнє природне середовище певними об'єктами внаслідок широкомасштабної аварії з вини людини (введенням в експлуатацію без обов'язкових інженерних систем захисту навколишнього природного середовища споруд, які можуть викликати стан екологічної катастрофи) великої кількості шкідливих матеріальних утворень, що призвело до різких або кумулятивних вкрай несприятливих і незворотних перетворень навколишнього природного середовища, погіршення екологічної рівноваги, втрати стійкості ландшафтів, у результаті чого зазначене середовище переходить в інший екологічний стан з меншим, порівняно з вихідним рівнем його складності, речовинним, енергетичним, інформаційним і людським потенціалом.

Щодо наслідків, зазначених у диспозиції ст. 254 КК України, погляди, викладені в юридичній літературі, суттєво не відрізняються. Під тривалим зниженням родючості землі розуміють зменшення врожайності (наприклад, через ґрунтовтому) будь-якої сільськогосподарської культури на три і більше років (коли рентабельність вирощування сільськогосподарських культур наближаються до критичної відмітки, коли вирощування сільськогосподарських культур стає екологічно недоцільним [7, с. 578]; під такими наслідками вважають зниження здатності землі продукувати (формувати) врожай, що триває 2 роки [13, с. 452]. Ці дві різні точки зору доповнюють одна одну. Але вони мають певні неточності та недоліки. Перша передбачає зниження родючості землі як природного процесу, а не результату людської негативної діяльності. Ці положення також стосуються і другого погляду. Крім того, як перша, так і друга точка зору під тривалістю розуміють більше 2, 3 і більше років, не обґрунтовуючи це положення. Також це стосується і законодавчої неточності термінології, зокрема вживання поняття «земля» замість поняття «ґрунт».

На основі зазначеного вище й тлумачення термінів «тривалий» (що довго продовжується) [46, с. 1266]; «тривати» (відбуватися протягом якогонебудь часу, продовжуватися) [46, с. 1266], а також залежно від виду або типу ґрунту, його походження (генезис) і характеру ґрунтоутворювальних процесів, що відбуваються в ньому (піщані, супіщані, глинисті й суглинисті), поновлення родючості має різні терміни [49, с. 205], оскільки родючість ґрунту – це здатність ґрунту задовольнити кореневі системи достатньою кількістю повітря, тепла і сприятливим фізико-хімічним середовищем для продуктивної діяльності (потенційна – природна і ефективна – придбана родючість ґрунту) [7, с. 578]. Зважаючи на це, зазначення авторами терміну три роки або більше двох років надто довільне. Цей термін може встановлюватися по кожній конкретній справі залежно від наведених нами чинників і конкретних обставин справи. Під тривалим зниженням родючості ґрунту (землі – в законі) необхідно розуміти зниження здатності ґрунту продукувати (формувати) врожай

будь-якої сільськогосподарської культури тривалий час залежно від типу ґрунту, коли вирощування сільськогосподарських культур стає екологічно недоцільним (наближається до критичної відмітки нерентабельності).

Зазначені положення мають знайти місце у відповідній постанові Пленуму Верховного Суду України.

Щодо ознаки «втрата родючості землі» в кримінально-правовій літературі існують такі погляди: 1) це повна втрата родючості або її втрата до такого рівня, при якому вирощувати сільськогосподарські культури стає нерентабельним [7, с. 578]; 2) значне зниження властивостей земель, що призводить до втрати їх здатності продукувати врожай [13, с. 452].

Можна погодитися із зазначеними тлумаченнями ознаки «втрати родючості землі», але з певними уточненнями, а саме: що поновлення родючості ґрунту потребує суттєвих матеріальних затрат.

Слід звернутися до ознаки складу злочину «виведення земель із сільськогосподарського обороту», передбаченого ст. 254 КК України. З приводу роз'яснення цієї ознаки в юридичній літературі існують такі погляди: 1) це тимчасове припинення (консервація) використання земель або вилучення земель із використання назавжди внаслідок приведення їх у такий стан, за якого вони не можуть бути використані для вирощування сільськогосподарських культур через їх засолення, ерозію, забруднення, отруєння тощо або внаслідок економічної збитковості їх використання за призначенням [7, с. 578]. Консервація земель – виведення з господарського обороту (сільськогосподарського або промислового) земель на певний термін для здійснення заходів щодо відновлення родючості та екологічно задовільного стану ґрунтів, а також для встановлення або повернення (відновлення) втраченої екологічної рівноваги у конкретному регіоні [7, с. 578]; 2) це вимушена консервація земель, спричинена деградацією (механічною, фізичною, хімічною, фізико-хімічною, біологічною, гідромеліоративною) ґрунтів, яка не давала можливості забезпечити відтворення їх природних властивостей при існуючому використанні [13, с. 452]; 3) це викликане процесами не лише пов'язаними з утратою родючості ґрунтів, але й утворенням ярів, зсувів тощо [11, с. 674]. Слід зазначити, що перша та друга точки зору доповнюють одна одну та не суперечать одна одній. Третя точка зору не відповідає чинному законодавству ст. 254 КК України, оскільки такий вихід земель із сільськогосподарського обігу визначається як природний процес, а не як наслідок діяння людини. Таким чином, під виведенням земель із сільськогосподарського обігу (наслідки) необхідно розуміти як тимчасове припинення (консервацію, спричинену механічною, фізичною, хімічною, фізико-хімічною, біологічною, гідромеліоративною та іншою деградацією ґрунтів) використання земель або вилучення земель із використання назавжди внаслідок приведення їх у такий стан, за яким вони не можуть бути використані для вирощування сільськогосподарських культур через їх засолення, ерозію, забруднення, отруєння тощо або внаслідок екологічної збитковості їх використання за призначенням внаслідок негативного діяння людини.

Такий наслідок, як змивання гумусного шару (ст. 254 КК) в існуючих публікаціях або взагалі не висвітлюється, або якщо й висвітлюється, то не на

підставі практики. З приводу цієї ознаки є лише одна точка зору – це таке використання земель, за якого внаслідок неправильного зрошування, недотримання правил догляду за іригаційними спорудами тощо змивається верхній шар ґрунту або з нього потоками води вимивається перегній [7, с. 578]. Проте змивання гумусного шару може також відбуватися просто змиванням гумусного шару (горизонту) і не внаслідок використання земель сільськогосподарського призначення. На підставі викладеного пропонується таке роз'яснення наслідку змивання гумусного шару – це таке використання земель, за якого внаслідок неправильного зрошування, недотримання правил догляду за іригаційними спорудами тощо змивається верхній шар ґрунту або з нього потоками води вимивається перегній, або просто умисне змивання гумусного шару для використання землі за іншим призначенням.

Ознака ст. 254 КК «порушення структури ґрунту» трактується як зміна форм і розмірів ґрунтових агрегатів під впливом надмірного антропогенного навантаження, водної і вітрової ерозії, забруднення тощо [13, с. 452]; це така зміна його механічного та хімічного складу, яка впливає на фізичні та водні властивості ґрунту, внаслідок чого ґрунт втрачає (повністю або частково) властивості засобу сільськогосподарського виробництва (родючість) [7, с. 578]. З першою точкою зору не можна погодитися, оскільки вона визначає наслідки не як результат злочинної діяльності людей, а як антропогенні природні впливи на ґрунт. Друга точка зору більш вдала і може з нашими доповненнями бути сприйнята практикою. Таким чином, під порушенням структури ґрунту необхідно розуміти негативне діяння людини, яке викликає зміну форм і розмірів ґрунтових агрегатів внаслідок зміни у ґрунті механічного та хімічного складу, що впливає на фізичні та водні властивості ґрунту, внаслідок чого ґрунт втрачає (повністю або частково) властивості засобу сільськогосподарського виробництва.

Крім того, питання, які окреслюють проблему, що розглядається в даній статті, піднімалися і піднімаються не тільки вітчизняними вченими, але й зарубіжними, та мають певну полемізацію в кримінально-правовому колі деяких зарубіжних країн [50, с. 375; 51, с. 170, 52, с. 10–30; 53, с. 285; 54, с. 511].

Висновки. На підставі викладеного можна стверджувати, що твердження П.Ф. Повеліциної, В.О. Широкова, Е.М. Жевлакова про те, що злочини у сфері охорони навколишнього природного середовища за своєю конструкцією, як правило, відносяться до так званих формальних складів, є помилковим. У чинному КК України 2001 р. до злочинів, що містять формальні склади злочинів, що стосуються навколишнього природного середовища, відносяться: ч. 1 ст. 238 КК, а також ч. 2 ст. 238 КК (за винятком ознак: 1) що спричинили загибель людей; 2) чи інші тяжкі наслідки); ч. 1 ст. 239 КК; ч. 1 ст. 240 КК, а також частина 2 ст. 240 КК (за винятком ознак: 1) якщо вони спричинили загибель людей; 2) їх масове захворювання; 3) інші тяжкі наслідки); ч. 1 ст. 241 КК; ч. 1 ст. 242 КК; ч. 1 ст. 243 КК, а також ч. 3 ст. 243 КК; ст. 244 КК (за винятком ознаки заподіяння істотної шкоди); ст. 248 КК (за винятком ознаки заподіяння істотної шкоди ч. 1); ч. 2 ст. 249 КК; ст. 250 КК; ч. 1 ст. 253 КК.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Русско-украинский словарь. – Т. 3. – К. : Наукова думка, 1968. – 189 с.
2. *Ожегов С.И.* Словарь русского языка: Ок. 5700 слов / Под ред. чл.-корр. АН СССР Н.Ю. Шведовой. – 19 изд., испр. – М. : Рус. яз., 1987. – 846 с.
3. *Философский энциклопедический словарь* / Гл. редакция: Л.Ф. Иличев, П.Н.Федосеев, С.М. Ковалев, В.Г. Панов. – М. : Сов. энциклопедия, 1983. – 840 с.
4. *Гавриш С.Б.* Кримінально-правова охорона довкілля в Україні. Проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства / С.Б. Гавриш. – К. : Інститут Законодавства Верховної Ради України, 2002. – 636 с.
5. *Берзін П.С.* Злочини у сфері господарської діяльності: методика обчислення матеріальної шкоди / П.С. Берзін – К. : Юрискон-сульт, 2005. – 149 с.
6. *Михлин А.С.* Последствия преступления / А.С. Михлин. – М. : Юрид. лит., 1969. – 104 с.
7. *Антипов В.И.* Комментарий к ст. ст. 1631, 2271 УК Украины / В.И. Антипов // Уголовный кодекс Украины: Научно-практический комментарий (по состоянию уголовного законодательства и постановлений Пленума Верховного Суда Украины на 25 октября 1995 г.); отв. ред. В.И. Шапун, С.С. Яценко. – К. : «Фіта», 1995. – С. 524–525, 739–742.
8. *Багрий-Шахматов Л.В.* Об уголовной политике в Украине / Л.В. Багрий-Шахматов // *Правова система України: теорія і практика. Тези доп. і наук. повідомл. наук.-практ. конф. (Київ, 7–8 жовтня 1993 р.); відп. ред. Ю.С. Шемшученко, В.Ф. Погорілко; укл. М.І. Малишко, В.М. Стретович.* – К. : Наукова думка, 1993. – С. 362–364.
9. *Андрушко П.П.* Коментар до ст. ст. 158, 159 КК України / П.П. Андрушко // *Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України (за станом законодавства та постанов Пленуму Верховного Суду України на 25 травня 1994 року): відп. ред. Я.Ю. Кондратьев, С.С. Яценко.* – К. : «Юринком» – Редакція Бюлетня законодавства і юрид. практ. України, 1994. – С. 485–487.
10. *Панько М.М.* Преступления против окружающей среды / М.М. Панько // *Уголовный кодекс Украины. Комментарий: под ред. Ю. А. Кармазина, Е.Л. Стрельцова.* – Харьков, ООО «Одиссей», 2001. – С. 496–541.
11. *Дудоров О.О.* Злочини проти довкілля / О. О. Дудоров // *Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року; за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка.* – К. : Каннон, 2001. С. 629–674.
12. *Коржанський М.Й.* Науковий коментар Кримінального кодексу України / М. Й. Коржанський. – К. : Атіка, Академія, Ельга-Н, 2001. – 656 с.
13. *Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: Особлива частина/ П.П. Андрушко, Т.М. Арсенюк, О.Г. Атаманюк та ін.; М.О. Потебенько, В. Г. Гончаренко (заг. ред.)* – К. : Форум, 2001. – 942 с.
14. *Абдуразаков С.А., Ахмедов Г.А.* Субъект преступления по Уголовному кодексу Узбекской ССР / С.А. Абдуразаков, Г.А. Ахмедов // *Вопросы совершенствования законодательства Узбекской ССР / Ред. кол.: Г.А. Ахмедов и др.* – Ташкент : Изд-во «Фан», 1970. – С. 137–147.
15. *Юровский Д.Ю.* Комментарий к ст. 228 Ук УССР / Д.Ю. Юровский // *Уголовный кодекс Украинской ССР. Научно-практический комментарий / Н.Ф. Антонов, М.И. Бажанов, Я.М. Брайнин и др.* – К. : Политиздат Украины, 1978. – С. 600–601.

16. *Грабовская Н.П.* Преступления против общественной безопасности, общественного порядка и народного здоровья населения / Н.П. Грабовская // Курс советского уголовного права; отв. ред. Н. А. Беляев. – Л. : Издательство Ленингр. гос. ун-та им. А.А. Жданова, 1981. – Т. 5. – С. 3–219.

17. *Комиссаров А.Н.* Преступления, посягающие на рациональное использование и охрану воды и воздуха / А.Н. Комиссаров // Советское уголовное право. Особенная часть / Н.В. Васильев, М.А. Гельфер, П.И. Гришаев и др; под ред. П.И. Гришаева, Б. В. Здравомыслова. – М. : Юрид. лит., 1988. – С. 328–333.

18. *Повелицына П.Ф.* Уголовно-правовая охрана природы в СССР: автореф. дис. на соискание научн. степени докт. юрид. наук: спец. 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовноисправительное право / П.Ф. Повелицына – М., 1991. – 48 с.

19. *Пакутин В.* Уголовно-правовая охрана вод и воздуха от загрязнений / В. Пакутин // Соц. законность. – 1977. – № 6. – С. 40–42.

20. *Чхиквадзе В.М.* Социалистическая законность в СССР: Доклад на кон. Международной ассоциации юридических наук в Варшаве / В.М. Чхиквадзе. – М. : Госюриздат, 1958. – С. 5–14.

21. *Мунтян В.Л.* Правовые проблемы рационального природопользования: автореф. дис. на соискание научн. степени докт. юрид. наук / В.В. Мунтян. – К., 1975. – 49 с.

22. *Лопушанський Ф.А., Светлов О.Я., Костенко О.М., Лановенко І.П., Мілер А.Й., Трофимов С.В., Шемшученко Ю.С.* Боротьба з екологічними злочинами: Кримінально-правове і криминологічне дослідження / Ф.А. Лопушанський, О.Я. Светлов, І.П. Лановенко та ін. – К. : Наукова думка, 1994. – 148 с.

23. *Владимиров В.Н.* Хозяйственные преступления / В.Н. Владимиров // Комментарий к Уголовному кодексу РСФСР / Г.З. Анашкин, К.М. Ахметин, С.В. Бородин и др.; Отв. ред. Ю.Д. Северин. – М. : Юрид. лит., 1980. – С. 325–326.

24. *Сташис В.В., Таций В.Я.* Хозяйственные преступления / В.В. Сташис, В.Я. Таций // Уголовное право Украинской ССР на современном этапе. Часть Особенная. – К. : Наукова думка, 1985. – 267 с.

25. *Широков В.* Ответственность за незаконную порубку леса / В. Широков // Сов. юстиция. – 1983. – № 11. – С. 23–26.

26. *Вольфман Г.* Уголовно-правовая охрана леса / Г. Вольфман // Радянське право. – 1981. – № 11. – С. 23–24.

27. *Гавриш С.Б.* Кримінальна відповідальність за незаконну порубку лісу (ст. 160 КК УРСР) / С.Б. Гавриш // Радянське право. – 1980. – № 7. – С. 32–33.

28. *Матшевский П.С.* Преступления против социалистической собственности / П. С. Магичевский // Уголовное право УССР. Особенная часть: Учебник (Авт. кол.: Ю.В. Александров и др.); под ред. М.И. Бажанова и др. – К. : Вища школа, 1989. – С. 147–165.

29. *Жевлаков Э.Н.* Общие вопросы квалификации преступлений в области охраны окружающей среды: Учебное пособие / Э.Н. Жевлаков. – М. : ВЮЗИ, 1986. – 86 с.

30. *Гавриш С.Б., Корчева З.Г.* Злочини проти довкілля / С.Б. Гавриш, З.Г. Корчева // Кримінальне право України: Особлива частина. – К. : Юринком Інтер; Х. : Право, 2002. – С. 214–230.

31. Про затвердження Методики визначення розмірів шкоди зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів через порушення природоохорон-

ного законодавства: Наказ Мінекобезпеки від 27 жовтня 1997 року. – № 171 // Офіційний вісник України. – 1988. – № 18. – Ст. 664.

32. Про розміри компенсації за добування (збирання) та шкоду, заподіяну видам тварин і рослин, занесеним до Червоної книги України: Постанова КМ України від 1 червня 1993 року № 399 // ЗП України. – 1993. – № 11. – Ст. 226; 1996. – № 13. – Ст. 361; 1999. – № 11. – Ст. 442.

33. Про мисливське господарство та полювання: Закон України від 22 лютого 2000 року // Офіційний вісник України. – 2000. – № 12. – Ст. 442.

34. Про затвердження такс на деревину лісових порід, що відшкодовуються на пні, і на живицю: Постанова Кабінету Міністрів України від 20 січня 1997 року № 44 // ЗП України. – 1997. – № 1. – Ст. 21.

35. Про розміри та порядок визначення витрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва, як підлягають відшкодуванню: Постанова КМ України від 17 листопада 1997 року № 1279 // Офіційний вісник України. – 1997. – № 47. – Ст. 40.

36. Такси для обчислення розміру відшкодування шкоди, заподіяної порушенням природоохоронного законодавства у межах територій та об'єктів природо-заповідного фонду України: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 квітня 1998 року № 521 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 16. – Ст. 600.

37. Про відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам: Лист Державного комітету України по земельним ресурсам від 26 березня 1999 року № 7/250 (Окремий відбиток).

38. Про порядок грошової оцінки земель несільськогосподарського призначення (крім земель населених пунктів): Наказ Держкомзему, Держбуду України, Держводгоспу, Мінагропрому, Держкомлісгоспу Української академії аграрних наук від 29 серпня 1997 року № 86/19/ 148/86/76/88 (Окремий відбиток).

39. Науковий коментар Кримінального кодексу України / Проф. Коржанський М.Й. – К. : Атіка, Академія, Ельга-Н, 2001. – 637 с.

40. *Гальперин И.М.* Уголовная политика и уголовное законодательство / И.М. Гальперин // Основные направления борьбы с преступностью; под ред. И.М. Гальперина и В.И. Курляндского. – М. : Юрид. лит., 1975. – 585 с.

41. *Атрохин В.Г., Солодухин Е.Д.* Лесная хрестоматия / В.Г. Атрохин, Е.Д. Солодухин. – М. : Лесн. пром-сть, 1988. – 399 с.

42. *Панов Н.И.* Способ совершения преступления и уголовная ответственность / Н.И. Панов. – Харьков, Вища школа, 1982. – 161 с.

43. *Жалинский А.Э.* Содержание уголовной политики / А.Э. Жалинский // Направление уголовной политики в борьбе с преступностью. Межвузовский сб. научных трудов. – Свердловск: Свердл. юрид. ин-т, 1986. – С. 12–18.

44. *Наумов А. В.* Уголовный закон в условиях перехода к рыночной экономике / А.В. Наумов // Сов. гос. и право. – 1991. – № 2. – С. 35–36.

45. Про планування і забудову територій: Закон України від 20 квітня 2000 року // Офіційний вісник України. – 2000. – № 20. – Ст. 813.

46. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К. : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. – 1440 с.

47. Советский энциклопедический словарь / Гл. ред. А.М. Прохоров. – М. : Сов. энциклопедия, 1984. – 1600 с.

48. Новий тлумачний словник української мови. – К. : Вид-во «Аконіт», 1999. – Т. 3. – 928 с.

49. Экологический энциклопедический словарь. – М. : Изд. дом «Ноосфера», 1999. – 930 с.
50. *Feclaff L.* The Impact of Environmental Concern on the Development of International / L. Feclaff Law. – Natural Resources Journ, 1973. – № 2. – P. 357.
51. *Symonides S.* Protection de l'environnement humain au regard du droit international / S. Symonides. – In: Polish Yearbook of International law, 1974. – Warsawa, 1995. – 170 p.
52. Philippe Sands. European Community Environmental Law: the Evolution of a Regional Regime of International Environmental Protection // Yale Law Journal. June, 1991. – P. 10–30.
53. MacCormac. Law and Legal System / MacCormac // The Modern Law Review. – 1979. – Vol. 42. – № 3. – P. 285.
54. Manual on urban air management. – Copenhagen, 1991. – 511 p.

REFERENCES

1. Russko-ukrainskij slovar'. – T. 3. – K.: Naukova dumka, 1968. – 189 s.
2. *Ozhegov S.I.* Slovar' russkogo yazyka: Ok. 5700 slov / Pod red. chl.-korr. AN SSSR N. Yu. Shvedovoj. – 19 izd., ispr. – M. : Rus. yaz., 1987. – 846 s.
3. Filosofskij ehnciklopedicheskij slovar' / Gl. redakciya: L.F. Ilichev, P.N. Fedoseev, S.M. Kovalev, V.G. Panov – M. : Sov. ehnciklopediya, 1983. – 840 s.
4. *Havrysh S.B.* Kryminalno-pravova okhorona dovykillia v Ukraini. Problemy teorii, zastosuvannia i rozvytku kryminalnoho zakonodavstva / S.B. Havrysh. – K. : Instytut Zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy, 2002. – 636 s.
5. *Berzin P.S.* Zlochyny u sferi hospodarskoj diialnosti: metodyka obchyslennia materialnoi shkody / P. S. Berzin. – K.: Yuryskon-sult, 2005. – 149 s.
6. *Mihlin A.S.* Posledstviya prestupleniya / A.S. Mihlin. – M. : Yurid. lit., 1969. – 104 s.
7. *Antipov V.I.* Kommentarij k st. st. 1631, 2271 UK Ukrainy / V. I. Antipov // Ugolovnyj kodeks Ukrainy: Nauchno-prakticheskij kommentarij (po sostoyaniyu ugovolnogo zakonodatel'stva i postanovlenij Plenuma Verhovnogo Suda Ukrainy na 25 oktyabrya 1995 g.); otv. red. V.I. SHakun, S. S. Yacenko. – K. : «Fita», 1995. – S. 524–525, 739–742.
8. *Bahryi-Shakhmatov L.V.* Ob uholovnoi polytyke v Ukrayne / L.V. Bahryi-Shakhmatov // Pravova systema Ukrainy: teoriia i praktyka. Tezy dop. i nauk. povidoml. nauk.-prakt. konf. (Kyiv, 7–8 zhovtnia 1993 r.); vidp. red. Yu.S. Shemshuchenko, V.F. Pohorilko; ukl. M.I. Malysko, V.M. Stretovyeh. – K. : Naukova dumka, 1993. – S. 362–364.
9. *Andrushko P.P.* Komentar do st. st. 158, 159 KK Ukrainy / P.P. Andrushko // Naukovo-praktychni komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy (za stanom zakonodavstva ta postanov Plenumu Verhovnogo Sudu Ukrainy na 25 travnia 1994 roku): vidp. red. Ya.Yu. Kondratev, S.S. Yatsenko. – K. : «Iuryнком» – Redaktsiia Biuletnia zakonodavstva i yuryd. prakt. Ukrainy, 1994. – S. 485–487.
10. *Pan'ko M.M.* Prestupleniya protiv okruzhayushchej srody / M.M. Pan'ko // Ugolovnyj kodeks Ukrainy. Kommentarij; pod red. Yu.A. Karmazina, E.L. Strel'cova. – Har'kov, OOO «Odyssey», 2001. – S. 496–541.
11. *Dudorov O.O.* Zlochyny proty dovykillia / O.O. Dudorov // Naukovo-praktychni komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy vid 5 kvitnia 2001 roku; za red. M.I. Melnyka, M.I. Khavroniuka. – K. : Kannon, 2001. – S. 629–674.

12. *Korzhanskyi M.Y.* Naukovyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy / M.Y. Korzhanskyi. – K. : Atika, Akademiia, Elha-N, 2001. – 656 s.

13. Naukovo-praktychnyi komentar do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy: Osoblyvya chastyna / P.P. Andrushko, T.M. Arseniuk, O.H. Atamaniuk ta in.; M.O. Potebenko, V.H. Honcharenko (zah. red.). – K. : Forum, 2001. – 942 s.

14. *Abdurazakov S.A., Ahmedov G.A.* Sub'ekt prestupleniya po Ugolovnomu kodeksu Uzbekskoj SSR / S.A. Abdurazakov, G.A. Ahmedov // Voprosy sovershenstvovaniya zakonodatel'stva Uzbekskoj SSR / Red. kol.: G.A. Ahmedov i dr. – Tashkent: Izd-vo «Fan», 1970. – S. 137–147.

15. *Yurovskij D.Yu.* Kommentarij k st. 228 Uk USSR / D.Yu. Yurovskij // Ugolovnyj kodeks Ukrainskoj SSR. Nauchno-prakticheskij kommentarij / N.F. Antonov, M.I. Bazhanov, Ya.M. Brajnin i dr. – K. : Politizdat Ukrainy, 1978. – S. 600–601.

16. *Grabovskaya N.P.* Prestupleniya protiv obshchestvennoj bezopasnosti, obshchestvennogo porjadka i narodnogo zdorov'ya naseleniya / N.P. Grabovskaya // Kurs sovetskogo ugolovnogo prava; otv. red. N.A. Belyaev. – L. : Izdatel'stvo Leningr. gos. un-ta im. A.A. Zhdanova, 1981. – T. 5. – S. 3–219.

17. *Komissarov A.N.* Prestupleniya, posyagayushchie na racional'noe ispol'zovanie i ohranu vody i vozduha / A.N. Komissarov // Sovets-koe ugolovnoe pravo. Osobennaya chast' / N.V. Vasil'ev, M.A. Gel'fer, P.I. Grishaev i dr; pod red. P.I. Grishaeva, B.V. Zdravomyslova. – M. : YUrid. lit., 1988. – S. 328–333.

18. *Povelicyna P.F.* Ugolovno-pravovaya ohrana prirody v SSSR: avtoref. dis. na soiskanie nauchn. stepeni dokt. jurid. nauk: spec. 12.00.08 – ugolovnoe pravo i kriminologiya; ugolovnoispravitel'noe pravo / P. F. Povelicyna – M., 1991. – 48 s.

19. *Pakutin V.* Ugolovno-pravovaya ohrana vod i vozduha ot zagryaznenij / V. Pakutin // Soc. Zakonnost'. – 1977. – № 6. – S. 40–42.

20. *Chkhikvadze V.M.* Socialisticheskaya zakonnost' v SSSR: Dok-lad na kon. Mezhdunarodnoj asociacii Yuridicheskikh nauk v Varshave / V. M. Chkhikvadze. – M. : Gosyurizdat, 1958. – S. 5-14.

21. *Muntyan V.L.* Pravovye problemy racional'nogo prirodopol'zovaniya: avtoref. dis. na soiskanie nauchn. stepeni dokt. jurid. nauk / V.V. Muntyan. – K., 1975. – 49 s.

22. *Lopushanskyi F.A., Svetlov O.Ya., Kostenko O.M., Lanovenko I.P., Miler A.Y., Trofymov S.V., Shemshuchenko Yu.S.* Borotba z ekolohichnymi zlochynamy: Kryminalno-pravove i kryminolohichne doslidzhennia / F.A. Lopushanskyi, O.Ya. Svetlov, I.P. Lanovenko ta in. – K. : Naukova dumka, 1994. – 148 s.

23. *Vladimirov V.N.* Hozyajstvennye prestupleniya / V.N. Vladimirov // Kommentarij k Ugolovnomu kodeksu RSFSR / G.Z. Anashkin. K.M. Ahmetin, S.V. Borodin i dr.; Otv. red. Yu.D. Severin. – M. : Yurid. lit., 1980. – S. 325–326.

24. *Stashis V.V., Tacij V.Ya.* Hozyajstvennye prestupleniya / V.V. Stashis, V.Ya. Tacij // Ugolovnoe pravo Ukrainskoj SSR na sovremennom ehtape. Chast' Osobennaya. – K. : Naukova dumka, 1985. – 267 s.

25. *Shirokov V.* Otvetstvennost' za nezakonnyu porubku lesa / V. Shirokov // Sov. yusticiya. – 1983. – № 11. – S. 23–26.

26. *Vol'fman G.* Ugolovno-pravovaya ohrana lesa / G. Vol'fman // Radyans'ke pravo. – 1981. – № 11. – S. 23–24.

27. *Havrysh S.B.* Kryminalna vidpovidalnist za nezakonnu porubku lisu (st. 160 KK URSS) / S.B. Havrysh // Radianske pravo. – 1980. – № 7. – S. 32–33.

28. *Matyshevskij P.S.* Prestupleniya protiv socialisticheskoy sobstvennosti / P.S. Matishevs'kij // Ugolovnoe pravo USSR. Osobennaya chast': Uchebnik (Avt. kol.:

Yu.V. Aleksandrov i dr.); pod red. M.I. Bazhanova i dr. – K. : Vishcha shkola, 1989. – S. 147–165.

29. *Zhevlakov Eh.N.* Obshchie voprosy kvalifikatsii prestuplenij v oblasti ohrany okruzhayushchej srede: Uchebnoe posobie / Eh.N. Zhevlakov. – M. : VYUZI, 1986. – 86 s.

30. *Havrysh S.B., Korcheva Z.H.* Zlochyny proty dovkillia / S.B. Havrysh, Z.H. Korcheva // Kryminalne pravo Ukrainy: Osoblyva chastyna. – K.: Yuryнком Inter; Kh. : Pravo, 2002. – S. 214–230.

31. Pro zatverdzhennia Metodyky vyznachennia rozmiriv shkody zumovlenoi zabrudnenniam i zasmichenniam zemelnykh resursiv cherez porushennia pryrodookhoronnoho zakonodavstva: Nakaz Minekobežpeky vid 27 zhovtnia 1997. – № 171 // Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. – 1988. – № 18. – St. 664.

32. Pro rozmyry kompensatsii za doбування (zbyrannia) ta škodu, zapodiiianu vydam tvaryn i roslyn, zanesenym do Chervonoj knyhy Ukrainy: Postanova KM Ukrainy vid 1 chervnia 1993 r. № 399 // ZP Ukrainy. – 1993. – № 11. – St. 226; 1996. – № 13. – St. 361; 1999. – № 11. – St. 442.

33. Pro myslyvske hospodarstvo ta poliuвання: Zakon Ukrainy vid 22 liutoho 2000 r. // Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. – 2000. – № 12. – St. 442.

34. Pro zatverdzhennia taks na derevynu lisovykh porid, shcho vidshkodovuiutsia na pni, i na zhyvytsiu: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 20 sichnia 1997 r. № 44 // ZP Ukrainy. – 1997. – № 1. – St. 21.

35. Pro rozmyry ta poriadok vyznachennia vytrat silskohospodarskoho i lisohospodarskoho vyrobnytstva, yak pidliahaiut vidshkoduvanniu: Postanova KM Ukrainy vid 17 lystopada 1997 r. № 1279 // Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. – 1997. – № 47. – St. 40.

36. Taksy dlia obchyslennia rozmiru vidshkoduvannia shkody, zapodiiianoj porushenniam pryrodookhoronnoho zakonodavstva u mezhakh terytorii ta obiektiv pryrodopovidnoho fondu Ukrainy: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 21 kvitnia 1998 r. № 521 // Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. – 1998. – № 16. – St. 600.

37. Pro vidshkoduvannia zbytkiv vlasnykam zemli ta zemlekorystuvacham: Lyst Derzhavnogo komitetu Ukrainy po zemelnym resursam vid 26 bereznia 1999 r. № 7/250 (Okremyi vidbytok).

38. Pro poriadok hroshovoi otsinky zemel nesilskohospodarskoho pryznachennia (krim zemel naselenykh punktiv): Nakaz Derzhkomzemu, Derzhbudu Ukrainy, Derzhvodhospu, Minahropromu, Derzhkomišhospu Ukrainskoi akademii ahrarnykh nauk vid 29 serpnia 1997 r. № 86/19/ 148/86/76/88 (Okremyi vidbytok).

39. Naukovyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy / Prof. Korzhanskyi M.Y. – K. : Atika, Akademiia, Elha-N. – 2001. – 637 s.

40. *Gal'perin I.M.* Ugolovnaya politika i ugolovnoe zakonoda-tel'stvo / I.M. Gal'perin // Osnovnye napravleniia bor'by s prestupnost'yu; pod red. I.M. Gal'perina i V.I. Kurlyandskogo. – M. : YUrid. lit., 1975. – 585 s.

41. *Atrohin V.G., Soloduhin E.D.* Lesnaya hrestomatiya / V.G. Atrohin, E.D. Soloduhin. – M. : Lesn. prom-st', 1988. – 399 s.

42. *Panov N.I.* Sposob soversheniia prestupleniia i ugolovnaya otvetstvennost' / N.I. Panov. – Har'kov, Vishcha shkola, 1982. – 161 s.

43. *Zhalinskij A.Eh.* Soderzhanie ugolovnoj politiki / A.Eh. Zhalinskij // Napravlenie ugolovnoj politiki v bor'be s prestupnost'yu. Mezhuvozkivskij sb. nauchnykh trudov. – Sverdlovsk: Sverdl. yurid. in-t, 1986. – S. 12–18.

44. Naumov A.V. Ugolovnyj zakon v usloviyah perekhoda k rynochnoj ehkonomike / A.V. Naumov // Sov. gos. i pravo. – 1991. – № 2. – S. 35–36.
45. Pro planuvannia i zabudovu terytorii: Zakon Ukrainy vid 20 kvitnia 2000 r. // Ofitsiyni visnyk Ukrainy. – 2000. – № 20. – St. 813.
46. Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy / Uklad. i holov. red. V.T. Busel. – K. : Irpin: VTF «Perun», 2003. – 1440 s.
47. Sovetskij ehnciklopedicheskij slovar' / Gl. red. A.M. Prohorov. – M. : Sov. ehnciklopediya, 1984. – 1600 s.
48. Novyi tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy. – K. : Vyd-vo «Akonit», 1999. – T. 3. – 928 s.
49. Ehkologicheskij ehnciklopedicheskij slovar'. – M. : Izd. dom «Noosfera», 1999. – 930 s.
50. Feclaff L. The Impact of Environmental Concern on the Development of International / L. Feclaff Law. – Natural Resources Journ, 1973. – № 2. – P. 357.
51. Symonides S. Protection de l'environnement humain au regard du aroit international / S. Symonides. – In: Polish Yearbook of International law, 1974. – Warsawa, 1995. – 170 p.
52. Philippe Sands. European Community Environmental Law: the Evolution of a Regional Regime of Internasjonal Environmental Protection // Yale Law Journal. June, 1991. – P. 10–30.
53. MacCormacr. Law and Legal System / MacCormacr // The Modern Law Review. – 1979. – Vol. 42. – № 3. – P. 285.
54. Manual on urban air management. – Copenhagen, 1991. – 511 p.

Матвійчук В.К. Наслідки вчинення злочинів проти навколишнього природного середовища: теоретичні, методологічні і практичні проблеми

У статті досліджено наслідки вчинення злочинів як ознаки об'єктивної сторони діянь проти навколишнього природного середовища. Проаналізовано існуючі судження щодо теоретичних і методологічних підходів у задекларованій проблемі та існуючу практику. Зроблено висновки і надано пропозиції щодо удосконалення законодавства у цій сфері та практики застосування кримінально-правових форм.

Ключові слова: наслідки вчинення злочинів, сфера навколишнього природного середовища, екологічна аварія, екологічна катастрофа.

Матвейчук В.К. Последствия совершения преступлений против окружающей среды: теоретические, методологические и практические проблемы

В статье исследуются последствия совершения преступлений как признака объективной стороны деяний против окружающей среды. Проанализированы существующие суждения относительно теоретических и методологических подходов в задекларированной проблеме и существующая практика. Сделаны выводы и предложения по совершенствованию законодательства в этой сфере и практики применения уголовно-правовых форм.

Ключевые слова: последствия совершения преступлений, сфера окружающей среды, экологическая авария, экологическая катастрофа.

Matviychuk V. The consequences of committing crimes against the environment: theoretical, methodological and practical problems

The article deals with the consequences of crimes, as signs the objective of offenses against the environment. The author examines the existing opinions on the theoretical and

methodological approaches to the declared problem, examines current practices and provides conclusions and proposals to improve legislation in this area and the practice of criminal forms.

Keywords: *Consequences of committing crimes; The scope of environmental protection; Ecological disaster; Ecological catastrophe.*

Стаття надійшла до редакції 06.04.2016.

УДК 343

О.М. Oleinichuk

WAYS TO IMPROVE OF CORPUS DELICTI UNDER ARTICLE 175 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE

О.М. Олейнічук

*здобувач кафедри кримінального права,
кримінології, цивільного та господарського права
ВНЗ «Національна академія управління»*

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 175 КК УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Актуальність цієї публікації зумовлена тим, що в ході роботи над дисертаційним дослідженням на тему: «Кримінальна відповідальність за невивлату заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат» нами було проведено глибокий та всебічний аналіз численних джерел як вітчизняного, так і зарубіжного законодавства та сформульовано відповідні пропозиції щодо вдосконалення ст. 175 КК України. Однак вони були висвітлені у різні роки й у різних джерелах, тому видається доцільним об'єднати всі висловлені пропозиції в межах однієї публікації з урахуванням необхідної їх актуалізації та доцільності.

Ч. 7 ст. 43 Конституції України, передбачено, що право на своєчасне одержання винагороди за працю захищається законом; ст. 46, що громадяни мають право на соціальний захист; ст. 53, що держава забезпечує надання державних стипендій та пільг учням і студентам [1]. Дослідження складу злочину невивлати заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат, є досить важливим, адже в ст. 1 Кримінального кодексу України зафіксовано, що його завданням є правове забезпечення охорони прав і свобод людини й громадянина, власності тощо [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Суттєвий внесок у дослідження питань кримінальної відповідальності за злочин щодо невивлати заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат зробили П.П. Андрушко, А.П. Бабій, С.І. Бородін, Ю.С. Варанкіна, Ю.В. Гродецький, Н.Ю. Гронська, І.О. Зінченко, О.В. Кладков, Д.Л. Кокорін, Л.М. Кривоченко, А.С. Курманов, С.Я. Лихова, М.І. Мельник, О.В. Панкратова, Є.І. Соктоєва, В.В. Топчій та інші. Проблемами заробітної плати та соціального забезпечення переймаються й міжнародні організації та спільноти [3; 4; 5; 6; 7].

Але в цілому запропоноване дослідження ґрунтується на працях автора, опублікованих раніше у різних фахових та інших виданнях, а також оприлюднених у ході проведення різного роду наукових заходів (конференцій, круглих столів тощо).

Мета статті полягає в узагальненні, систематизації та гармонізації висунутих автором цього дослідження у різний час пропозицій щодо внесення змін і доповнень до ст. 175 КК України.

Основні результати дослідження. Нами запропоновано зміни до Кримінального кодексу України з обґрунтуванням таких поданих пропозицій.

1. Зміни та доповнення до ст. 175 КК України передусім викликані проведеним всебічним дисертаційним дослідженням проблем кримінальної відповідальності за безпідставну не виплату заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат, які склалися при застосуванні кримінального законодавства України та вирішенні їх за допомогою аналізу історичних джерел карного права, положень наукової школи, емпіричної та соціологічної бази, суміжного та міжгалузевого розмежування, кримінальних норм деяких зарубіжних держав.

2. Заміна визначення такої ознаки складу цього злочину, як потерпілий з терміна «громадянам» на визначення «будь-якій фізичній особі, що має на це право» назріла вже досить давно. У зазначеному перекоонує як судова практика та аргументація різних вчених, у т.ч. і автора цієї статті у публікації [8], так і офіційні пропозиції та зауваження Верховного Суду України на проект Закону України «Про посилення відповідальності за несвоєчасну виплату або безпідставну не виплату заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших встановлених законом виплат» (реєстр. № 2473 від 14 травня 2008 року), у якому зверталася увага законодавця на недолік чинної редакції частини першої статті 175 КК, а саме: з редакції цієї статті випливає, що під охорону кримінального закону підпадають лише громадяни України, а іноземцям або особам без громадянства такі гарантії не надаються [9]. Також, зазначене відповідає й положенням ч. 1 ст. 55 Кримінального процесуального кодексу України [10] тощо. Слід відмітити, що, на відміну від України, жодне зарубіжне законодавство не визначає потерпілим у подібних складах злочину громадянина. Як правило, потерпілими є працівники або будь-які фізичні особи, яким не виплачено відповідні встановлені виплати, а саме: 1) у злочинах з формальним складом – ч. 3 ст. 152 КК Казахстану 2014 р. [11]; ст. 152 КК Киргизстану [12; 13, с. 165]; ч. 1 та ч. 2 ст. 145-1 КК РФ [14]; ст. 153-1 КК Таджикистану [15]; ст. 192-7 КК Узбекистану внесена змінами станом на 20 серпня 2015 року [16]; ч. 2 ст. 257 КК Іспанії [17; 18, с. 83]; стст. 166 та 167 КК Македонії [19]; стст. 224 та 229 КК Чорногорії [20]; стст. 196 та 202 КК Словенії [21]; стст. 132 та 134 КК Хорватії [22]; частина XVII ст. 387 КК Мексики [23]; абз.2 § 412 КК Норвегії [24; 25, с. 303-304]; §1а (§1 у старій редакції [26, с. 158]) та § 3 ст. 218 КК Польщі [27]; ч. 1 ст. 214 КК Словаччини [28] та 2) з матеріальним складом – це ч. 3 ст. 145-1 КК РФ [14]; п.а ч. 2, ч. 3 та ч. 4 ст. 214 КК Словаччини [28] та ст. 159 КК Швейцарії [29; 30, с. 184].

У зв'язку із тим, що спеціальних суб'єктів, не зазначених у кримінальному законі, неможливо притягнути до відповідальності, пропонується розширити зазначену ознаку цього складу злочину. Першим доповненням до перелічених керівників буде текст «а також іншого відособленого структурного підрозділу, що має відокремлену бухгалтерію», адже такі «частково залежні»

від юридичної особи керівники структурних підрозділів мають можливість самостійно розпоряджатися відповідними коштами, а тому можуть також вчиняти ці злочини. У зазначеній частині також враховано досвід законодавця та вчених вищезазначених зарубіжних країн [11–30] у власній інтерпретації. Другим доповненням після зазначеного вище буде такий текст «чи капітаном будь-якого судна у разі покладення на нього таких обов'язків». Введення такого доповнення обумовлено як урахуванням історичного досвіду такої кримінальної відповідальності [31; 32, с. 135], так і тим, що на капітана можуть покладатися обов'язки ведення судової бухгалтерії та виплати екіпажу заробітної плати тощо [33]. Наступне доповнення після цього замінює застаріле визначення «громадянином – суб'єктом підприємницької діяльності» на те, яке насамперед відповідає Цивільному кодексу України [34] та наповнює новим змістом відповідно до нововведень Податкового кодексу України [35]. Пропонуємо такі зміни: «чи фізичною особою – підприємцем або фізичною особою, яка провадить незалежну професійну діяльність і використовує найману працю» [36].

Аналіз вироків щодо засуджених за ст. 175 КК України у період з 2007 р. по 2015 р. показав, що немає єдиного підходу до кваліфікації при однакових умовах вчинення цього злочину, а саме: при нецільовому використанні коштів на інші потреби як за ч. 1, так і ч. 2 цієї статті. Дослідження 1017 вироків, у т.ч. 50 вироків, винесених за ч. 2, підтверджують вищезазначене, також звертаємо увагу, що у близько 5 % цих вироків саме за ч.1 було прямо зазначено корисливий мотив. Отже, все це свідчить про недосконалість положень цієї статті і потребує внесення подальших змін, а тому ми пропонуємо у ч. 2 цієї статті додати після слова «внаслідок» слово «іншого» та після слова «коштів» текст «з корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах», що дозволить, наприклад, розмежувати нецільове використання відповідних коштів на потреби підприємства і на особисті безпосередньо корисливі.

В інтересах суспільної безпеки та для зручності кваліфікації вважаємо, що слід додати особливо кваліфіковану частину з формулюванням нової кваліфікуючої ознаки «спричинило тяжкі наслідки», яка є з матеріальним складом, з відповідною санкцією як тяжкий злочин. Пропонуємо такий текст нової ч. 3: «Діяння, передбачені частиною першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили тяжкі наслідки». При розгляді цього питання також враховано досвід зарубіжних країн, закріплений у таких кримінальних нормах, а саме: ч. 3 ст. 145-1 КК РФ [14]; п.а ч. 2, ч. 3 та ч. 4 ст. 214 КК Словаччини [28] та ст. 159 КК Швейцарії [29; 30, с. 184].

До попередньо зазначеного слід додати, що у ч.3 Висновку Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України від 31.05.2008 на пропозицію Кабінету Міністрів України розглянути проект Закону України «Про посилення відповідальності за несвоєчасну виплату або безпідставну невикладу заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших встановлених законом виплат» від 14.05.2008 реєстр. №2473, зокрема було зазначено, що введення до ч. 2 ст. 175 КК нової кваліфікуючої ознаки у вигляді спричинення тяжких наслідків потребує розкриття її змісту подібно до того, як це передба-

чено, наприклад, у стст. 364, 423 КК [37]. Також враховуючи те, що у реальній судовій практиці доволі часто трапляються випадки, коли суми невиклат на одного потерпілого доволі значні, наприклад, у вирокі № 37880486 з Єдиного державного реєстру судових рішень (<http://www.reyestr.court.gov.ua>) за ч. 1 практично всі суми невиклати заробітної плати на одного потерпілого трохи більше 20 тис. грн (загальна сума більше 700 тис. грн), у якому суб'єкта цього злочину реально засуджено до 1 року позбавлення волі з додатковим покаранням на 3 роки. У вирокі № 43059282 за ч. 1 сума такої невиклати наближається до 20 тис. грн в одного потерпілого (загальна сума до 40 тис. грн). Винного засуджено до обмеження волі протягом 1 року, незважаючи на те, що таке покарання не передбачене її санкцією, а відноситься до ч. 2 цієї статті, причому на підставі стст. 75 та 76 КК України суд звільнив від відбуття основного покарання, залишивши лише додаткове, яке полягає у позбавленні права обіймати адміністративно-господарські посади та займатися фінансово-господарською, організаційно-розпорядчою діяльністю строком на 1 рік. Пропонуємо з метою запобігання доведення до таких значних невиклат на одного потерпілого додати до нової третьої частини таку примітку: «Тяжкими наслідками у цій статті вважається завдана одній особі сукупна матеріальна шкода (заборгованість), яка у тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян».

Чинну ч. 3 пропонуємо залишити як ч. 4 з виключенням слова «громадянам» у зв'язку із вищезазначеними змінами ч. 1.

Висновок. На підставі викладеного можна запропонувати нову редакцію ст. 175 КК України:

«Стаття 175. Невиклата заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат

1. Безпідставна невиклата заробітної плати, стипендії, пенсії чи іншої установленої законом виплати будь-якій фізичній особі, що має на це право, більш як за один місяць, вчинена умисно керівником підприємства, установи або організації незалежно від форми власності, а також іншого відособленого структурного підрозділу, що має відокремлену бухгалтерію, чи капітаном будь-якого судна у разі покладення на нього таких обов'язків, чи фізичною особою – підприємцем або фізичною особою, яка провадить незалежну професійну діяльність і використовує найману працю, -

карається ...

2. Те саме діяння, якщо воно було вчинене внаслідок іншого нецільового використання коштів з корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах, призначених для виплати заробітної плати, стипендії, пенсії та інших установлених законом виплат, —

карається ...

3. Діяння, передбачені частиною першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили тяжкі наслідки, —

карається ...

4. Особа звільняється від кримінальної відповідальності, якщо до припинення до кримінальної відповідальності нею здійснено виплату заробітної плати, стипендії, пенсії чи іншої встановленої законом виплати.

Примітка. Тяжкими наслідками у цій статті вважається завдана одній особі сукупна матеріальна шкода (заборгованість), яка у тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 року (із змінами та доповненнями) // Урядовий кур'єр від 13.07.1996. – №129-130.

2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 №2341-III (із змінами та доповненнями) // Голос України від 19.06.2001. – №107.

3. ICFTU Campaign on the Non-Payment of Wages in Russia. – Access mode: <http://www.warwick.ac.uk/fac/soc/complabstuds/russia/campaign.doc>.

4. ILO. International Labour Conference. Session (91;2003;Geneva) [Reports]. – Geneva : ILO, 2003. Report 3 (P. 1B) : Protection of Wages: Standards and safeguards relating to the payment of labour remuneration. – Geneva : ILO, 2003. – xi, 346 p. – ISBN 92-2-112874-1.

5. World social protection report 2014-15 : building economic recovery, inclusive development and social justice / International Labour Organization. – Geneva: ILO, June 2014. – xxv, 336 S. : Tab., graph. Darst., Lit. S. 315-336. – ISBN 978-92-2-128660-8.

6. Global Wage Report 2014/15. ILO. Inclusive Labour Markets, Labour Relations and Working Conditions Branch / International Labour Organization. – Geneva: ILO, 05 December 2014. – 132 S. – ISBN 978-92-2-128664-6.

7. Convention concerning the Protection of Wages, 1949, No.95 (Entry into force: 24 Sep 1952) / Adoption: Geneva, 32nd ILC session (01 Jul 1949) – Status: Up-to-date instrument (Technical Convention). – Access mode: http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C095#A27.

8. Олейнічук О.М. Потерпілий як компонент структурної (складової) частини (елемента) об'єкта злочину, передбаченого ст. 175 КК України // Актуальні проблеми суспільних дисциплін: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції 27 березня 2015 року. – Умань: ПП Жовтий, 2015. – 152 с. – С. 104–112.

9. Пропозиції та зауваження Верховного Суду України на проект Закону України «Про посилення відповідальності за несвоєчасну виплату або безпідставну невиклату заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших встановлених законом виплат» (реєстр. № 2473 від 14 травня 2008 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/81b1cba59140111fc2256bf7004f9cd3/9362db8d6fb8122bc2257494004722f8?OpenDocument>.

10. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI (із змінами та доповненнями) // Голос України від 19.05.2012. – № 90–91.

11. Кримінальний кодекс Республіки Казахстан 2014 р. зі змінами станом на 02.08.2015 (російською мовою) / Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 02.08.2015 г.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252. – Заголовок з екрану.

12. Кримінальний кодекс Киргизької Республіки 1997 р. зі змінами станом на 28.07.2015 (російською мовою) / Уголовный кодекс Кыргызской Республики от 1 октября 1997 года № 68 (с изменениями и дополнениями по состоянию на

28.07.2015 г.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://online.adviser.kg/Document/?link_id=1000871624. – Заголовок з екрану.

13. Уголовный кодекс Кыргызской Республики / Принят Законодательным собранием Жогорку Кенеша Кыргызской Республики 18 сентября 1997 г. (в редакции Законов Кыргызской Республики от 21 сентября 1998 г. № 124, 9 декабря 1999 г. № 141, 23 июля 2001 г. № 77, 19 ноября 2001 г. № 92, 12 марта 2002 г. № 36) / Предисловие канд. юрид. наук, зам. прокурора Санкт-Петербурга А.П. Стуканова. канд. юрид. наук, зам. начальника управления прокуратуры С.-Петербурга П.Ю. Константинова. – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. – 352 с.

14. Кримінальний кодекс Російської Федерації 1996 р. зі змінами станом на 16.07.2015 (російською мовою) / Уголовный кодекс Российской Федерации (1996, с изменениями от 16.07.2015): Информационный портал, Уголовный Кодекс РФ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ug-kodeks.ru/doc/ug-kodeks.doc. – Заголовок з екрану.

15. Кримінальний кодекс Республіки Таджикистан 1998 р. зі змінами станом на 26.07.2014 (російською мовою) / Уголовный кодекс Республики Таджикистан (1998, с изменениями от 26.07.2014): Сайт Бюро ОБСЕ по демократическим институтам и правам человека Legislationline [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.legislationline.org/download/action/download/id/5708/file/Tajikistan_CC_am2014_ru.pdf. – Заголовок з екрану.

16. Кримінальний кодекс Республіки Узбекистан 1994 р. зі змінами станом на 20.08.2015 (російською мовою) / Уголовный кодекс Республики Узбекистан (1994, с изменениями от 20.08.2015): Национальная база данных законодательства Республики Узбекистан Центра правовой информатизации при Министерстве юстиции Республики Узбекистан [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lex.uz/pages/getpage.aspx?lact_id=111457. – Заголовок з екрану.

17. Кримінальний кодекс Королівства Іспанія 1995 р. зі змінами станом на 01.07.2015 (іспанською мовою) / Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal del Reino de España (Esta revisión vigente desde 01 de Julio de 2015) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://noticias.juridicas.com/base_datos/Penal/lo10-1995.html. – Заголовок з екрану.

18. Уголовный кодекс Испании. Под редакцией и с предисловием доктора юридических наук, профессора Н.Ф. Кузнецовой и доктора юридических наук, профессора Ф.М. Решетникова. – М.: Издательство ЗЕРЦАЛО, 1998. – 218 с.

19. Кримінальний кодекс Республіки Македонія 1996 р. зі змінами станом на вересень 2009 р. (англійською мовою) / Criminal Code of the Republic of Macedonia (1996, amended 2009): Сайт Бюро ОБСЕ з демократичних інститутів і прав людини Legislationline [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.legislationline.org/documents/action/popup/id/16066/preview>. – Заголовок з екрану.

20. Кримінальний кодекс Чорногорії 2003 р. зі змінами станом на 2011 р. (англійською мовою) / Criminal Code of Montenegro (2003, amended 2011): Сайт Всесвітньої організації інтелектуальної власності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/me/me027en.pdf>. – Заголовок з екрану.

21. Кримінальний кодекс Республіки Словенії 2008 р. (англійською мовою) / Criminal Code of the Republic of Slovenia (2008): Сайт Бюро ОБСЕ з демократичних інститутів і прав людини Legislationline [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://www.legislationline.org/download/action/download/id/3773/file/Slovenia_CC_2008_en.pdf. – Заголовок з екрану.

22. Кримінальний кодекс Республіки Хорватія 2011 р. зі змінами станом на 14.12.2012 (хорватською мовою) / Criminal Code of the Republic of Croatia (2011, amended 14.12.2012): Сайт Всесвітньої організації інтелектуальної власності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/hr/hr/hr085hr.pdf>. – Заголовок з екрану.

23. Кримінальний кодекс Мексиканських Сполучених Штатів 1931 р. зі змінами станом на 17.04.2012 (іспанською мовою) / Código Penal Federal de los Estados Unidos Mexicanos, Publicado el 14 de agosto de 1931, Texto vigente última reforma publicada DOF 17-04-2012: Сайт Всесвітньої організації інтелектуальної власності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/es/mx/mx101es.pdf>. – Заголовок з екрану.

24. Загальногромадянський кримінальний кодекс Королівства Норвегії 1902 р. зі змінами станом на 19.06.2015 (норвезькою мовою) / Almindelig borgerlig Straffelov av Kongeriket Norge (Straffeloven), som endret ved lov 19 juni 2015: Сайт Lovdata є приватним фондом створеним в 1981 році Міністерством юстиції та юридичним факультетом в Осло [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1902-05-22-10/*#КАРІТТЕЛ_1. – Заголовок з екрану.

25. Уголовное законодательство Норвегии / Науч. ред. и вступ. статья докт. юрид. наук, профессора Ю.В. Голика; перевод с норвежского А.В. Жмени. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2003. – 375 с.

26. Уголовный кодекс Республики Польша / Науч. ред. канд. юрид. наук, доц. А.И. Лукашов, докт. юрид. наук, проф. Н.Ф. Кузнецова; вступ. статья канд. юрид. наук, доц. А.И. Лукашова, канд. юрид. наук, проф. Э.А. Саркисовой; перевод с польского Д.А. Барилевич. – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. – 234 с.

27. Кримінальний кодекс Республіки Польща 1997 р. зі змінами станом на 22.07.2015 (польською мовою) / Kodeksu Karnego Rzeczpospolita Polska 1997 roku, ze zmianami na dzień 07.22.2015: Baza Internetowy System Akt w Prawnych – ISAP [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://isap.sejm.gov.pl/Download?id=WDU19970880553&type=3>. – Заголовок з екрану.

28. Кримінальний кодекс Словацької Республіки 2005 р. зі змінами станом на 2010 р. (словацькою та англійською мовами) / Criminal Code of the Slovak Republic (2005): Сайт Бюро ОБСЄ з демократичних інститутів і прав людини Legislationline [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.legislationline.org/download/action/download/id/3763/file/Slovakia_CC_2005_en.pdf. – Заголовок з екрану.

29. Кримінальний кодекс Швейцарської Конфедерації 1937 р. зі змінами станом на 01.07.2014 (англійською мовою) / Criminal Code of the Swiss Confederation (1937, amended 01.07.2014): Сайт Бюро ОБСЄ з демократичних інститутів і прав людини Legislationline [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.legislationline.org/download/action/download/id/5686/file/Swiss_CC_1937_am2014_en.pdf. – Заголовок з екрану.

30. Уголовный кодекс Швейцарии / Научное редактирование, предисловие и перевод с немецкого канд. юрид. наук А.В. Серебренниковой. – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. – 350 с.

31. Уголовное уложение 22 Марта 1903 г. – С.-Петербург: Издание Н.С. Таганцева, 1904. – 1125 с.

32. *Олейнічук О.М.* Кримінальна відповідальність за злочин, передбачений статтею 175 КК України: історична ретроспектива (XVIII – початок XX століття) / *О.М. Олейнічук* // Юридична наука. – 2012. – №1. – С. 129–136.

33. *Давиденко Л.М.* Особливості правового статусу капітана судна в міжнародному мореплаванні / *Л.М. Давиденко* // Актуальні проблеми держави і права. – 2011. – Вип. 60. – С. 425–429.

34. Цивільний кодекс України від 12.03.2003 № 435-IV (із змінами та доповненнями) // *Голос України* від 12.03.2003. – № 45.

35. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI // *Голос України* від 04.12.2010. – № 229.

36. *Олейнічук О.М.* Суб'єкт складу злочину, передбаченого статтею 175 КК України / *О.М. Олейнічук* // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2014. – № 1(147). – С. 130–136.

37. Висновок Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України від 31.05.2008 на проект Закону «Про посилення відповідальності за несвоєчасну виплату або безпідставну невикладку заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших встановлених законом виплат» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=32459&pf35401=123296>.

REFERENCES

1. Konstytutsiia Ukrainy: pryiniata Verkhovnoiu Radoiu Ukrainy 28 chervnia 1996 roku (iz zminamy ta dopovnenniamy) // *Uriadovy kurier* vid 13.07.1996. – № 129–130.

2. Kryminalnyi kodeks Ukrainy vid 05.04.2001 №2341-III (iz zminamy ta dopovnenniamy) // *Holos Ukrainy* vid 19.06.2001, №107.

3. ICFTU Campaign on the Non-Payment of Wages in Russia. – Access mode: <http://www.warwick.ac.uk/fac/soc/complabstuds/russia/campaign.doc>.

4. ILO. International Labour Conference. Session (91;2003;Geneva) [Reports]. – Geneva : ILO, 2003. Report 3 (P. 1B) : Protection of Wages: Standards and safeguards relating to the payment of labour remuneration. – Geneva : ILO, 2003 – xi, 346 p. – ISBN 92-2-112874-1.

5. World social protection report 2014-15 : building economic recovery, inclusive development and social justice / International Labour Organization. – Geneva: ILO, June 2014. – xxv, 336 S. : Tab., graph. Darst., Lit. S. 315-336. – ISBN 978-92-2-128660-8.6. Global Wage Report 2014/15. ILO. Inclusive Labour Markets, Labour Relations and Working Conditions Branch / International Labour Organization. – Geneva: ILO, 05 December 2014. – 132 S. – ISBN 978-92-2-128664-6.

7. Convention concerning the Protection of Wages, 1949, No.95 (Entry into force: 24 Sep 1952) / Adoption: Geneva, 32nd ILC session (01 Jul 1949) – Status: Up-to-date instrument (Technical Convention). – Access mode: http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C095#A27.

8. *Олейнічук О.М.* Потерпів, як компонент структурної (складової) частини (елемента) об'єкта злочину, передбаченого ст.175 КК України // *Актуальні проблеми суспільних дисциплін: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції 27 березня 2015 року.* – Умань: ПП Жовтви, 2015. – 152 с. – С. 104–112.

9. Пропоzytsii ta zavvazhennia Verkhovnoho Sudu Ukrainy na proekt Zakonu Ukrainy «Pro posylennia vidpovidalnosti za nesvoiechasnu vyplatu abo bezpidstavnu nevyplatu zarobitnoi platy, stypendii, pensii chy inshykh vstanovlenykh zakonom vyplat»

(reiestr. №2473 vid 14 travnia 2008 roku). [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/81b1cba59140111fc2256bf7004f9cd3/9362db8d6fb8122bc2257494004722f8?OpenDocument>.

10. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy vid 13 kvitnia 2012 roku №4651-VI (iz zminamy ta dopovnenniamy) // Holos Ukrainy vid 19.05.2012, №90-91.

11. Kryminalnyi kodeks Respubliky Kazakhstan 2014 r. zi zminamy stanom na 02.08.2015 (rosiiskoiu movoiu) / Уголовный кодекс Respublyky Kazakhstan ot 3 yiulia 2014 hoda № 226-V (s yzmenenyiamy y dopolnenyiamy po sostoiانيu na 02.08.2015 h.) [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252. – Zaholovok z ekranu.

12. Kryminalnyi kodeks Kyrhyskoi Respubliky 1997 r. zi zminamy stanom na 28.07.2015 (rosiiskoiu movoiu) / Уголовный кодекс Кыргызской Respublyky ot 1 oktiabria 1997 hoda № 68 (s yzmenenyiamy y dopolnenyiamy po sostoiانيu na 28.07.2015 h.) [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://online.adviser.kg/Document/?link_id=1000871624. – Zaholovok z ekranu.

13. Ugolovnyj kodeks Kyrgyzskoj Respubliki / Prinyat Zakonodatel'ny'm sobranie'm ZHogorku Kenesha Kyrgyzskoj Respubliki 18 sentyabrya 1997 g. (v redakcii Zakonov Kyrgyzskoj Respubliki ot 21 sentyabrya 1998 g. № 124, 9 dekabrya 1999 g. № 141, 23 iyulya 2001 g. № 77, 19 noyabrya 2001 g. № 92, 12 marta 2002 g. № 36) / Predislovie kand. yurid. nauk, zam. prokurora Sankt-Peterburga A. P. Stukanova. kand. yurid. nauk, zam. nachal'nika upravleniya prokuratury S.-Peterburga P. YU. Konstantinova. – Spb.: Izdatel'stvo «YUridicheskij centr Press», 2002. – 352 s.

14. Kryminalnyi kodeks Rosiiskoi Federatsii 1996 r. zi zminamy stanom na 16.07.2015 (rosiiskoiu movoiu) / Уголовный кодекс Rosyiskoi Federatsyy (1996, s yzmenenyiamy ot 16.07.2015): Ynformatsyonnyi portal, Уголовный Кодекс RF [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: www.ug-kodeks.ru/doc/ug-kodeks.doc. – Zaholovok z ekranu.

15. Kryminalnyi kodeks Respubliky Tadzhykystan 1998 r. zi zminamy stanom na 26.07.2014 (rosiiskoiu movoiu) / Уголовный кодекс Respublyky Tadzhykystan (1998, s yzmenenyiamy ot 26.07.2014): Sait Biuro OBSE po demokratycheskym ynstytutam y pravam cheloveka Legislationline [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.legislationline.org/download/action/download/id/5708/file/Tajikistan_CC_am2014_ru.pdf. – Zaholovok z ekranu.

16. Kryminalnyi kodeks Respubliky Uzbekystan 1994 r. zi zminamy stanom na 20.08.2015 (rosiiskoiu movoiu) / Уголовный кодекс Respublyky Uzbekystan (1994, s yzmenenyiamy ot 20.08.2015): Natsyonalnaia baza dannykh zakonodatel'stva Respublyky Uzbekystan Tsentra pravovoi ynformatyzatsyy pry Mynysterstve yustytssy Respublyky Uzbekystan [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://lex.uz/pages/getpage.aspx?lact_id=111457. – Zaholovok z ekranu.

17. Kryminalnyi kodeks Korolivstva Ispaniia 1995 r. zi zminamy stanom na 01.07.2015 (ispanskoiu movoiu) / Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal del Reino de España (Esta revisión vigente desde 01 de Julio de 2015) [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://noticias.juridicas.com/base_datos/Penal/lo10-1995.html. – Zaholovok z ekranu.

18. Ugolovnyj kodeks Ispanii. Pod redakciej i s predisloviem doktora yuridicheskikh nauk, professora N.F. Kuznecovoj i doktora yuridicheskikh nauk, professora F.M. Reshetnikova. – M.: Izdatel'stvo ZERCALO, 1998. – 218 s.

19. Kryminalnyi kodeks Respubliky Makedoniia 1996 r. zi zminamy stanom na veresen 2009 r. (anhliiskoiu movoiu) / Criminal Code of the Republic of Macedonia

(1996, amended 2009): Sait Biuro OBSIe z demokratychnykh instytutiv i prav liudyny Legislationline [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.legislationline.org/documents/action/popup/id/16066/preview>. – Zaholovok z ekranu.

20. Kryminalnyi kodeks Chornohorii 2003 r. zi zminamy stanom na 2011 r. (anhliiskoiu movoiu) / Criminal Code of Montenegro (2003, amended 2011): Sait Vsesvitnoi orhanizatsii intelektualnoi vlasnosti [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/me/me027en.pdf>. – Zaholovok z ekranu.

21. Kryminalnyi kodeks Respubliki Slovenii 2008 r. (anhliiskoiu movoiu) / Criminal Code of the Republic of Slovenia (2008): Sait Biuro OBSIe z demokratychnykh instytutiv i prav liudyny Legislationline [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.legislationline.org/download/action/download/id/3773/file/Slovenia_CC_2008_en.pdf. – Zaholovok z ekranu.

22. Kryminalnyi kodeks Respubliki Khorvatiia 2011 r. zi zminamy stanom na 14.12.2012 (khorvatskoiu movoiu) / Criminal Code of the Republic of Croatia (2011, amended 14.12.2012): Sait Vsesvitnoi orhanizatsii intelektualnoi vlasnosti [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/hr/hr/hr085hr.pdf>. – Zaholovok z ekranu.

23. Kryminalnyi kodeks Meksykanskykh Spoluchenykh Shtativ 1931 r. zi zminamy stanom na 17.04.2012 (ispanskoiu movoiu) / Código Penal Federal de los Estados Unidos Mexicanos, Publicado el 14 de agosto de 1931, Texto vigente última reforma publicada DOF 17-04-2012: Sait Vsesvitnoi orhanizatsii intelektualnoi vlasnosti [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/es/mx/mx101es.pdf>. – Zaholovok z ekranu.

24. Zahalnohromadianskyi kryminalnyi kodeks Korolivstva Norvegii 1902 r. zi zminamy stanom na 19.06.2015 (norvezkoiu movoiu) / Almindelig borgerlig Straffelov av Kongeriket Norge (Straffeloven), som endret ved lov 19 juni 2015: Sait Lovdata ye pryvatnym fondom stvorenym v 1981 rotsi Ministerstvom yustytzii ta yurydychnym fakultetom v Oslo [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1902-05-22-10/*#KAPITTEL_1. – Zaholovok z ekranu.

25. Ugolovnoe zakonodatel'stvo Norvegii / Nauch. red. i vstup. stat'ya dokt. yurid. nauk, professora Yu.V. Golika; perevod s norvezhskogo A.V. Zhmeni. – SPb.: Izd-vo «Yuridicheskij centr Press», 2003. – 375 s.

26. Ugolovnyj kodeks Respubliki Pol'sha / Nauch. red. kand. yurid. nauk, doc. A.I. Lukashov, dokt. yurid. nauk, prof. N.F. Kuznecova; vstup. stat'yakand. yurid. nauk, doc. A.I. Lukashova, kand. yurid. nauk, prof. Eh.A. Sarkisovoj; perevod s pol'skogo D.A. Barilovich – SPb.: Izdatel'stvo «Yuridicheskij centr Press», 2001. – 234 s.

27. Kryminalnyi kodeks Respubliki Polshcha 1997 r. zi zminamy stanom na 22.07.2015 (polskoiu movoiu) / Kodeksu Karnego Rzeczpospolita Polska 1997 roku, ze zmianami na dzień 07.22.2015: Baza Internetowy System Aktów Prawnych – ISAP [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://isap.sejm.gov.pl/Download?id=WDU19970880553&type=3>. – Zaholovok z ekranu.

28. Kryminalnyi kodeks Slovatskoi Respubliki 2005 r. zi zminamy stanom na 2010 r. (slovatskoiu ta anhliiskoiu movamy) / Criminal Code of the Slovak Republic (2005): Sait Biuro OBSIe z demokratychnykh instytutiv i prav liudyny Legislationline [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.legislationline.org/download/action/download/id/3763/file/Slovakia_CC_2005_en.pdf. – Zaholovok z ekranu.

29. Kryminalnyi kodeks Shveitsarskoi Konfederatsii 1937 r. zi zminamy stanom na 01.07.2014 r. (anhliiskoiu movoiu) / Criminal Code of the Swiss Confederation (1937, amended 01.07.2014): Sait Biuro OBSIe z demokratychnykh instytutiv i prav liudyny

Legislationline [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.legislationline.org/download/action/download/id/5686/file/Swiss_CC_1937_am2014_en.pdf. – Zaholovok z ekranu.

30. Ugolovnyj kodeks Shvejtsarii / Nauchnoe redaktirovanie, predislovie i perevod s nemckogo kand. yurid. nauk A. V. Serebrennikovoj. – SPb.: Izdatel'stvo «YUridicheskij centr Press», 2002. – 350 s.

31. Ugolovnoe ulozhenie 22 Marta 1903 g. – Izdanie N.S.Taganceva. – S.-Peterburg», 1904. – 1125 s.

32. *Olieinichuk O.M.* Kryminalna vidpovidalnist za zlochyn, peredbachenyi statteiu 175 KK Ukrainy: istorychna retrospektyva (KhVIII – pochatok KhKh stolittia) / O.M. Olieinichuk // Yurydychna nauka. – 2012. – №1. – S. 186. – S. 129-136.

33. *Davydenko L.M.* Osoblyvosti pravovoho statusu kapitana sudna v mizhnarodnomu moreplavstvi / L.M. Davydenko // Aktualni problemy derzhavy i prava. – 2011. – Vyp. 60. – S. 425-429.

34. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy vid 12.03.2003 №435-IV (iz zminamy ta dopovnenniamy) // Holos Ukrainy vid 12.03.2003 – № 45.

35. Podatkovyi kodeks Ukrainy vid 02.12.2010 № 2755-VI // Holos Ukrainy vid 04.12.2010. – № 229.

36. *Olieinichuk O.M.* Subiekt skladu zlochynu, peredbachenoho statteiu 175 KK Ukrainy / O.M. Olieinichuk // Biuleten Ministerstva yustytysii Ukrainy. – 2014. – №1(147). – S. 130-136.

37. Vysnovok Holovnoho naukovo-ekspertnoho upravlinnia Aparatu Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 31.05.2008 roku na proekt Zakonu «Pro posylennia vidpovidalnosti za nesvoiechasnu vyplatu abo bezpidstavnu nevyplatu zarobitnoi platy, stypendii, pensii chy inshykh vstanovlenykh zakonom vyplat». [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=32459&pf35401=123296>.

Олейнічук О.М. Шляхи вдосконалення складу злочину, передбаченого ст. 175 КК України

У статті узагальнено, систематизовано та актуалізовано запропоновані автором у різний час пропозиції щодо внесення змін і доповнень до ст. 175 КК України, що регулює питання кримінальної відповідальності за безпідставну не виплату заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат. Крім того, запропоновано нову редакцію зазначеної вище статті КК України.

Ключові слова: склад злочину, не виплати, заробітна плата, стипендія, пенсія, інші установлені законом виплати.

Олейничук А.Н. Пути усовершенствования состава преступления, предусмотренного ст. 175 УК Украины

В статье обобщены, систематизированы и актуализированы представленные автором в разное время предложения о внесении изменений и дополнений в ст. 175 УК Украины, регулиющую вопросы уголовного наказания за безосновательную невыплату заработной платы, стипендии, пенсии или других установленных законом выплат. Кроме того, предложена новая редакция указанной выше статьи УК Украины.

Ключевые слова: состав преступления, невыплаты, заработная плата, стипендия, пенсия, другие установленные законом выплаты.

Oleinichuk O. Ways to Improve of corpus delicti under Article 175 of the Criminal Code of Ukraine

This article summarized, systematized and updated changes and additions, proposed by the author at different times, to Article 175 of the Criminal Code of Ukraine, which regulates issues of criminal penalties for groundless failure to pay salary, scholarship, pension or any other statutory payments. In addition, proposed a new version of above article of the Criminal Code of Ukraine.

Keywords: *Corpus delicti; Non-payment; Salary; Scholarship; Pension; Other statutory payments.*

Стаття надійшла до редакції 08.04.2016.

УДК 343

V. Oleynik

GENERIC OBJECT OF THE CRIME OF MARINE POLLUTION

В.П. Олійник

здобувач кафедри

кримінального права, кримінології,

цивільного та господарського,

ВНЗ «Національна академія управління»

РОДОВИЙ ОБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ ЗАБРУДНЕННЯ МОРЯ

Постановка проблеми. Питання, що стосується родового об'єкта злочину, передбаченого ст. 243 КК України, має важливе теоретичне та практичне значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що проблеми родового об'єкта злочину, передбаченого ст. 243 КК України, досліджували такі вчені: В.І. Тютюгін, М.І. Мельник, М.І. Хавронюк, О.О. Дудоров, М.І. Панов, В.К. Матвійчук та ін. Проте до цього часу ці питання не знайшли свого належного вирішення.

Мета статті полягає в дослідженні родового об'єкта злочину забруднення моря.

Основні результати дослідження. У законодавстві України про кримінальну відповідальність за забруднення моря тривалий час були відсутні кримінально-правові норми [1, с. 64], тому в теорії кримінального права і правозастосовній діяльності не вироблено єдиних підходів до визначення як родового, так і безпосереднього об'єктів злочину, передбаченого ст. 243 КК України. У цьому контексті аналіз злочину з точки зору системного підходу, визначення його змісту, структурних і деталізуючих одиниць, виділення відповідних елементів і ознак складу є першоосновою формування цього конкретного складу злочину (ст. 243 КК України), описаного і закріпленого в означеній статті як юридичної конструкції, оскільки елементи й ознаки останніх конструюються і закріплюються в законі як логіко-юридичні моделі не самі по собі, не довільно, а на підставі аналогічних структурних одиниць злочину певного виду як системного утворення (це стосується і нашого пошуку) [2, с. 110].

Відповідно до традиційного підходу, що склався у вітчизняній кримінально-правовій науці та в кримінальному праві країн СНД, юридичний аналіз норм, передбачених ст. 243 КК України, почнемо з дослідження родового об'єкта посягання, оскільки саме об'єкт визначає криміналізацію суспільно небезпечного діяння. Він же слугує і відправним критерієм кваліфікації зло-

чину [3, с. 62–63], оскільки кожний злочин посягає на певний об'єкт, завдає йому істотної шкоди або ставить під загрозу завданням такої шкоди ці суспільні відносини [4, с. 52; 5, с. 302]. Виходячи з цього, необхідно озвучити, що злочинне діяння неможливе без об'єкта, проти якого воно спрямоване.

Загальновідомим є те, що вчення про об'єкт злочину в науці кримінального права є одним з найбільш важливих і надто складних питань, оскільки, як суспільні відносини, має специфічний структурний склад суб'єктів, зміст і предмет відносин, а також потерпілого від злочину (як змінну структурну частину, тобто таку, що не завжди, не у всіх випадках має місце) [2, с. 109–110]. У науці кримінального права існують різноманітні підходи до розуміння об'єкту злочину. До найбільш поширених історичних концепцій об'єкта злочину В.Г. Гришук відносить такі: 1) об'єкт злочину – суб'єктивне право (В.Д. Спасович); 2) об'єкт злочину – захищений інтерес (Ф. Ієрінг, Ф. Ліст, Б.С. Нікіфоров); 3) об'єкт злочину – блага та інтереси, що охороняються законом (правові блага) (А.Н. Круглевський, Г.В. Колоколов, Є.Я. Нимировський); 4) об'єкт злочину – безпека і добробут громадян (О.Ф. Кістяківський); 5) об'єкт злочину є: а) правові норми і конкретні блага та інтереси (М.Д. Сергієвський); б) посереднім об'єктом є порушений припис, норма, а безпосереднім об'єктом – суспільне відношення, що є реальним проявом цього припису (І.Я. Фойніцький); в) з формального боку є блага та інтереси, що охороняються цією нормою (Л.С. Білогриць-Котляревський); г) норми права в її реальному бутті (М.С. Таганцев); 6) об'єкт злочину – окремі особи чи групи осіб (П.Д. Калмиков); 7) об'єкт злочину – охоронювані кримінальним законом суспільні відносини (А.А. Піонтковський, Є.А. Фролов) [6, с. 159–164]. Вони мають належне обґрунтування.

Сприйнятливим також є узагальнення сучасних концепцій об'єкта злочину в теорії кримінального права професором В.К. Гришуком, яке він подає у такому вигляді: об'єкт злочину – охоронювані кримінальним законом суспільні відносини (В.Я. Тацій, М.Й. Коржанський, М.І. Бажанов, А.В. Савченко, Б.О. Кирись, В.О. Навроцький, Н.О. Гуторова, Ю.Л. Шевцова та ін.); 2) об'єкт злочину – це соціальні блага (цінності), що охороняються кримінальним законом (П.С. Матишевський, Є.В. Фесенко, С.Б. Гавриш); 3) об'єкт злочину – людина незалежно від віку, розумового розвитку, соціального статусу тощо (Г.П. Новосолов); 4) об'єкт злочину – окремі особи або багато осіб (П.Я. Козаченко, З.А. Незнамова); 5) об'єкт злочину – охоронювані кримінальним законом соціально значущі цінності, інтереси, блага (А.В. Пашковська, А.В. Наумов); 6) об'єкт злочину – суспільні відносини, які є відповідним порядком, встановленим приписами правових норм, а також соціальні блага (Г.В. Чеботарьова); 7) об'єкт злочину двоякий – соціальна оболонка є завжди першим об'єктом, а всі інші об'єкти перебувають в середині цієї оболонки (В.М. Трубніков); 8) об'єкт злочину – охоронюваний кримінальним законом порядок суспільних відносин (О.М. Костенко, П.П. Андрушко, А.В. Ландіна); 9) об'єкт злочину – особливо цінні суспільні відносини, які охороняються кримінальним законом [6, с. 166].

Проведене дослідження дає змогу стверджувати, що цей підхід набув поширення в кримінально-правовій доктрині, до прихильників якого слід віднести В.К. Грищука [6, с. 166], Я.М. Браїніна [7, с. 70], В.М. Кудрявцева [8, с. 130], А.А. Музику [9, с. 25], Л.В. Левицьку, Т.О. Мудрака, О.В. Сіренка, П.В. Цимбала [10, с. 18], А.В. Савченка, В.В. Кузнецова і О.Ф. Штанька [11, с. 79], В.К. Матвійчука [12, с. 21], М.І. Панова [2, с. 109–110].

У науці кримінального права існують ще й інші сучасні концепції поняття «об'єкт злочину»: 1) С.Я. Лихова [13, с. 79], Ю.М. Жмур [14, с. 3], Ю.І. Гревцов [15, с. 100–101] підтримують і, в певній мірі, розвивають концепцію об'єкта злочину як правовідносини; 2) В.П. Ємельянов наполягає на тому, що об'єктом злочину є охоронювані кримінальним законом конкретні сфери життєдіяльності людей, які і виступають безпосередніми об'єктами злочинів як реальних явищ дійсності [16, с. 214–215].

У юридичній літературі пропонується й інша періодизація та класифікація розвитку концепцій об'єкта злочину, за якою в історії розвитку вчення про об'єкт злочину виділяють декілька етапів: 1) перший етап (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) характеризується наявністю різних концепцій, до числа яких іноді відносять так звані «теорії суб'єктивного права», норми права і правові блага [17, с. 325]; 2) другий етап розробки вчення про об'єкт злочину – період панування в нашій країні марксистсько-ленінського вчення, керуючись яким вітчизняна кримінально-правова наука взяла на озброєння тезу: «Об'єкт злочину – це суспільні відносини, і тільки вони» [17, с. 325]; 3) третій етап – це сучасні концепції розвитку об'єкта злочину. Він характеризується тим, що в ньому кримінально-правова теорія вже не декларує єдність думок, оскільки не тільки в науковій, але й у навчальній літературі все більше проявляється два основних, концептуальних підходи до трактовки поняття об'єкта злочину [17, с. 336]. Привертає увагу й те, що перший етап має значно більше прихильників та орієнтує на таке вирішення питання про об'єкт злочину, яке мало місце в радянській науці, тобто на переважне визнання об'єктом злочину суспільні відносин [17, с. 337]. Проте останнім часом з'явилося також немало прибічників другого підходу, який їх об'єднує критичним сприйняттям об'єкта злочину як суспільних відносин [17, с. 337]. П.П. Андрушко робить деякі уточнення до узагальнення концепцій об'єкта В.К. Грищуком, зокрема він уточнює своє ставлення до об'єкта злочину, а саме: що під таким розуміє соціальні цінності, натомість порядок відносин (взаємовідносин) між суб'єктами розглядає як вид соціальних зв'язків між суб'єктами, які, у свою чергу, є одним із видів соціальних цінностей, що охороняються кримінальним законом [18, с. 5]. Крім того, П.П. Андрушко звертає увагу на те, що С.Б. Гавриш відстоює концепцію об'єкта злочину – як правового блага, а не об'єкт злочину – соціальні блага (цінності), що охороняються кримінальним законом [18, с. 5–7].

Звертаємо увагу на те, що питання про об'єкт злочину як проблему загалом, ми не досліджуємо, оскільки предмет дослідження у назві статті сформульований інакше, тому, не вдаючись до деталей аналізу кожної з наведених концепцій об'єкта злочину і виходячи з періодизації, зазначимо, що варто погодитися з дослідниками, які об'єкт злочину розглядають саме з позиції тео-

рії суспільних відносин. Представниками цієї теорії є, зокрема, В.Я. Тацій, В.К. Грищук, В.К. Матвійчук, А.А. Музика, М.Й. Коржанський, В.О. Навроцький, М.І. Карпенко, М.І. Панов, І.О. Харь, О.І. Габро та ін.

Беручи за основу триступеневу класифікацію об'єктів злочинів, прихильниками якої ми є, визначимо місце норми, що нами досліджується (ст. 243 КК України) у системі Особливої частини КК, її значення, що надасть можливість надати точну кваліфікацію вказаного злочину. Це може статися, коли ми найбільш точно встановимо як родовий, так і безпосередній об'єкти злочину, передбаченого ст. 243 КК України. Така класифікація ґрунтується на співвідношенні філософських категорій: загального, особливого та окремого і, відповідно, включає три рівні: загальний, родовий, безпосередній [8, с. 81–82; 19, с. 124–125; 20, с. 60–62; 21, с. 56–57]. Таку тричленну класифікацію об'єктів злочину підтримує переважна більшість науковців у галузі кримінального права. Відповідно до цієї класифікації, з позиції прихильників концепції, об'єкт злочину – суспільні відносини, що поставлені під охорону кримінального закону; слід зазначити, що загальний об'єкт – вся сукупність суспільних відносин, що поставлені під охорону кримінального закону, натомість родовий об'єкт злочину – група суспільних відносин, тотожних або однорідних за своєю сутністю, а безпосередній – конкретні суспільні відносини, які охороняються кримінально-правовою нормою [22, с. 59–60].

З приводу родового об'єкта злочинів, що стосуються навколишнього природного середовища, в системі яких знаходяться і досліджувані відносини, на які посягають діяння, передбачені ст. 243 КК України, вважається, що ними є: 1) відносини соціалістичної власності, матеріалізовані в природних багатствах [23, с. 17]; 2) відносини з порушення правил виробництва, промислів [24, с. 119]; 3) відносини з порядку використання природних багатств у господарській діяльності чи суспільні відносини з їх використання [25, с. 515]; 4) самі природні багатства [26, с. 262]; 5) блага, що охороняються кримінальним правом, і сама природа, природні об'єкти, екологічна безпека як особливо важливі і неперехідні цінності [27, с. 11–12]; 6) соціалістичні суспільні відносини, що забезпечують раціональне використання й охорону природних багатств [28, с. 102]; 7) природоохоронні відносини, спрямовані на захист навколишнього природного середовища людини, його покращення й оздоровлення, а також наукове обґрунтування, раціональне використання і відтворення природних ресурсів, збереження нормального екологічного стану біосфери [29, с. 286]; 8) суспільні відносини, що забезпечують природні умови людей з метою задоволення їх різнобічних потреб [30, с. 22]; 9) деякі інші інтереси соціалістичного господарства в різних його сферах: лісового господарства, рибальства, мисливства тощо [31, с. 281]; 10) відносини з охорони природного середовища, його використання в інтересах соціалістичного суспільства [32, с. 80]; 11) суспільні відносини, що проявляються у використанні, збереженні і покращенні природного середовища в інтересах соціалістичного суспільства, куди входить і охорона радянського народного господарства, порядок управління, громадська безпека та інше в ролі складових, додаткових об'єктів [33, с. 6–7]; 12) суспільна безпека, яка частіше всього розуміється як стан захищеності суспільних

інтересів [34, с. 31]; 13) комплекс фактичних суспільних відносин, їх правові форми і матеріальні оболонки, здійснення яких забезпечує життєдіяльність людини, використання нею навколишнього середовища як безпосереднього базису існування, задоволення розумних соціалістичних потреб і гарантує її безпеку [35, с. 177]; 14) суспільні відносини з приводу умов (стосунків), що забезпечують охорону, раціональне використання, оздоровлення і відтворення сприятливого навколишнього природного середовища [1, с. 121].

Як бачимо, прихильники першої точки зору, зокрема В.Л. Мунтян, помилково відносять об'єкт цих злочинів до діянь проти власності. Автори другого судження, зокрема А.Н. Трайнін, необгрунтовано визначають об'єкт досліджуваних злочинів як виробництво промислів, а не відносини, що суперечить призначенню такої охорони. Прибічники третьої точки зору, зокрема Г.А. Кригер, без достатніх на те підстав розуміють під родовим об'єктом досліджуваних злочинів порядок використання природних ресурсів. Варто погодитися із Є.М. Жевлаковим і Ю.І. Ляпуновим, які, критикуючи нормативістський підхід до об'єкта, зазначають, що порядок використання не може бути відносинами з приводу природних багатств, а лише регламентує їх використання [36, с. 14; 37, с. 13]. Натомість прихильники четвертої точки зору, зокрема Б.М. Леонтьєв, всупереч загально визнаній в юридичних джерелах позиції, стверджують, що об'єктом злочинів проти навколишнього природного середовища є самі природні багатства, а не суспільні відносини, що зводить об'єкт до предмета злочину. Автори п'ятої точки зору, зокрема С.Б. Гавриш, ототожують об'єкт цих злочинів з різними благами, тобто повторюють попереднього автора. І.М. Тяжкова називає об'єктом злочину соціалістичні суспільні відносини, які забезпечують раціональне використання й охорону природних багатств. Слід зазначити, що це визначення страждає неповнотою і охоплює лише консервативну другу форму такої охорони, а саме: раціональне використання природних ресурсів.

Більш прийнятним є визначення родового об'єкта цих злочинів, що пропонує В.Я. Тацій (автор сьомої точки зору), але і його визначення потребує уточнення, оскільки має бути спрямоване на охорону позитивних відносин (сприятливе навколишнє природне середовище). Вирізняється певними змістовними неточностями визначення об'єктів цих злочинів у В.Д. Пакутіна, який в основу таких відносин включає господарські стосунки, не враховуючи економічну складову (восьма точка зору). Натомість в авторів дев'ятої точки зору, наприклад, у З.А. Вишинської, суспільні відносини чомусь підміняються категорією «інтерес», який лише мотивує до створення відносин. Позиція прибічників десятої точки зору, зокрема Т.А. Бушуєвої, надто загальна і не може сприяти з'ясуванню суті об'єкта цих злочинів. Потребує належного упорядкування позиція авторів одинадцятої точки зору, зокрема Г.З. Корчевої, оскільки її визначення є конгломератом значної кількості не зв'язаних між собою відносин. Не можна погодитися із пропозицією стосовно об'єкта досліджуваних злочинів, запропованою Н.О. Лопашенко, оскільки суспільна небезпека є станом, а не суспільними відносинами. Подібну помилку стосовно визначення родового об'єкта злочину робить також О.А. Дубовик.

Найбільш прийнятним є визначення родового об'єкта цих злочинів, запропоноване В.К. Матвійчуком, яке має бути доповнене гарантуванням безпечного для життя та здоров'я людей навколишнього природного середовища.

Висновки. Отже, під родовим об'єктом злочину, передбаченого ст. 243 КК України, слід розуміти суспільні відносини, які забезпечують умови з охорони, раціонального використання, оздоровлення і відтворення сприятливого навколишнього природного середовища як такої системи, яка гарантуватиме безпечне для життя та здоров'я людей середовище їх існування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Матвійчук В.К.* Теоретичні та прикладні проблеми кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища: [монографія] / В.К. Матвійчук. – К.: Національна академія управління, 2011. – 368 с.

2. *Панов М.І.* Проблеми складу злочину та його функції у доктрині кримінального права / М.І. Панов // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2013. – № 1(1). – С. 103–125.

3. *Гаухман Л.Д.* Кваліфікація преступлений: закон, теорія, практика / Л.Д. Гаухман. – [3-е изд., перераб. и дополн.]. – М.: АО «Центр «Юр Информ», 2005. – 457 с.

4. *Матвійчук В.К., Присяжний В.М.* Забруднення, засмічення та виснаження водних об'єктів: відповідальність, досудове і судове слідство та запобігання: [монографія] / В.К. Матвійчук, В.М. Присяжний. – К.: КНТ, 2007. – 272 с.

5. *Наумов А.В.* Российское уголовное право [Курс лекций]: В 3 т. Т.1. Общая часть / А.В. Наумов. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Волтерс Клувер, 2007. – 736 с.

6. *Гришук В.К.* Кримінальне право України: Загальна частина [навч. посібник для студентів юрид. фак. вищ. навч. закл.] / В.К. Гришук. – К.: Ін Юре, 2006. – 586 с.

7. *Брайнін Я.М.* Основні питання загального вчення про склад злочину / Я.М. Брайнін. – К.: Вид-во Київського університету, 1964. – 189 с.

8. *Кудрявцев В.Н.* Объективная сторона преступления / В.Н. Кудрявцев. – М.: Гос. изд-во юрид. лит. 1960. – 244 с.

9. *Музика А.А.* Відповідальність за злочини у сфері обігу наркотичних засобів / А.А. Музика. – К.: Логос, 1998. – 323 с.

10. *Левицька Л.В., Мудрак Т.О., Сіренко О.В., Цимбал П.В.* Кримінальне право України. Загальна частина: [навч. посібник] / Л.В. Левицька, Т.О. Мудрак, О.В. Сіренко, П.В. Цимбал. – Ірпінь: Національна академія ДПС України, 2005. – 206 с.

11. *Савченко А.В., Кузнецов В.В., Штанько О.В.* Сучасне кримінальне право України: [Курс лекцій] / А.В. Савченко, В.В. Кузнецов, О.Ф. Штанько. – К.: Вид-во Паливода А.В., 2005. – 640 с.

12. *Матвейчук В.К.* Уголовно-правовая борьба органов внутренних дел с преступным загрязнением водных объектов: [учебное пособие] / В.К. Матвейчук. – К.: НИ и РИО Украинской академии внутренних дел, 1992. – 79 с.

13. *Лихова С.Я.* Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (Розділ V. Особлива частина КК України): [монографія] / С.Я. Лихова. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський Університет», 2006. – 573 с.

14. *Жмур Ю.М.* Кримінально-правовий захист недоторканності житла в Україні: Автореф. канд. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 — кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право / Ю.М. Жмур. — Запоріжжя: Класичний приватний ун-т., 2012. — 21 с.
15. Общая теория государства и права. Академический курс в 2-х томах. Под ред. Проф. Марченко. Т. 2 Теория права. — М.: Изд-во «Зерцало», 1998 г. — 532 с.
16. *Емельянов В.П.* Терроризм и преступления с признаками терроризирования: уголовно-правовое исследование / В.П. Емельянов. — СПб: Юридический центр Пресс, 2002. — 219 с.
17. *Новоселов Г.П.* Объект преступления / Г.П. Новоселов // Полный курс уголовного права: В 5Т: Под ред. докт. юрид. наук, проф. А.И. Коробеева. — Т. 1: Преступление и наказание. — СПб.: Юридический центр Пресс, 2008. — С. 325–326.
18. *Андрушко П.П.* Злочини проти виборчих прав громадян та їх права брати участь у референдумі: об'єкт і система / П.П. Андрушко // Кримінальне право України. — № 12. — 2006. — С. 3–63.
19. *Пионтковский А.А.* Курс советского уголовного права. В 6 т. Т. 2. Часть общая. Преступление / А.А. Пионтковский: редкол.: Пионтковский А.А., Ромашкин П.С., Чхиквадзе В.М. — М.: Наука, 1970. — 516 с.
20. *Тацій В.Я.* Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України: [Навчальний посібник] / В.Я. Тацій. — Харків: Українська юридична академія, 1994. — 80 с.
21. *Хохлова І.В., Шем'яков О.П.* Кримінальне право України. Загальна частина: [навчальний посібник для студентів юрид. спец. вищ. закл. освіти] / І.В. Хохлова, О.П. Шем'яков. — Донецьк: Норд-Пресс, 2005. — 217 с.
22. Кримінальне право України. Загальна частина: Практикум: [навч. посібник] / І.П. Козаченко, О.М. Костенко, В.К. Матвійчук та ін. — К.: КНТ, 2006. — 432 с.
23. *Мунтян В.Л.* Правова охорона природи Української РСР / В.Л. Мунтян. — К.: Вид-во Київського державного університету, 1966. — 104 с.
24. *Трайнин А.Н.* Должностные и хозяйственные преступления / А.Н. Трайнин. — М.: Юриздат, 1938. — 136 с.
25. *Кригер Г.А.* Хозяйственные преступления / Г.А. Кригер // Курс советского уголовного права. Часть особенная. В 6 т. / А.А. Пионтковский и др. (редкол.). — М.: Наука, 1971. — Т. 5. — С. 379–559.
26. *Леонтьев Б.* Преступление против природных богатств СССР / Б. Леонтьев // Советское уголовное право. Часть особенная: [учебник] / В.Д. Меньшагин, В.Н. Кудрявцев, Б.А. Куринов и др.; под ред. В.Д. Меньшагина и др. 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Изд-во Моск. ун-та, 1975. — С. 261–274.
27. *Гаврыш С.Б.* Основные вопросы ответственности за преступления против природной среды: (проблемы теории и развития уголовного законодательства Украины): автореф. дис. на соискание научн. степени докт. юрид. наук: спец. 12.00.08 — уголовное право и криминологія; уголовно-исправительное право / С.Б. Гаврыш. — Харьков, 1994. — 42 с.
28. *Тяжкова И.М.* Некоторые вопросы уголовно-правовой охраны природы / И.М. Тяжкова // Научно-технический прогресс и правовая охрана природы: Проблемы совершенствования природоохранительного законодательства в условиях научно-технического прогресса / Под ред. В.В. Петрова. — М.: Изд-во Моск. ун-та, 1978. — С. 101–103.

29. *Тацій В.Я.* Преступления против природных богатств СССР / В.Я. Тацій // Уголовное право УССР. Особенная часть: [учебник] / Под ред. М.И. Бажанова и др. – К.: Вища школа. Головное изд-во, 1989. – С. 285–305.

30. *Пакутин В.Д.* Уголовно-правовая охрана внешней природной среды и природных ресурсов СССР: [учебное пособие] / В.Д. Пакутин. – Уфа: Башкирский гос. университет, 1976. – 157 с.

31. *Вышинская З.А.* Советское уголовное право. Часть особенная: [учебник] / З.А. Вышинская, М.М. Исаев, А.А. Пионтковский и др.; общ. ред. А.А. Герцензон, З.А. Вышинская. – М.: Госюриздат, 1951. – 431 с.

32. *Бушуева Т.А., Дагель П.С.* Объект уголовно-правовой охраны природы / Т.А. Бушуева, П.С. Дагель // Советское государство и право. – 1977. – № 8. – С. 77–83.

33. *Корчева Г.З.* Уголовно-правовая охрана природы в УССР: [учебное пособие] / Г.З. Корчева. – Харьков: Вища школа, 1975. – 83 с.

34. *Лопашенко Н.А.* Экологические преступления: Комментарий к гл. 26 УК РФ / Н.А. Лопашенко. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2002. – 802 с.

35. *Дубовик О.Л.* Экологические преступления: Комментарий к гл. 26 УК РФ / О.Л. Дубовик. – М.: Спартак, 1998. – 352 с.

36. *Жевлаков Э.Н.* Понятие экологических преступлений. Объект и система / Э.Н. Жевлаков // Проблемы борьбы с экологическими правонарушениями в свете решений XXVII съезда КПСС. – М.: ВЮЗИ, 1990. – С. 5–24.

37. *Ляпунов Ю.И.* Основные теоретические проблемы уголовно-правовой охраны природы в СССР: автореф. дис. на соискание учен. степени докт. юрид. Наук: спец. 12.00.08. – уголовное право и криминология; уголовно-исправительное право / Ю.И. Ляпунов. – М.: Акад. МВД СССР, 1974. – 39 с.

REFERENCES

1. *Matviichuk V.K.* Teoretychni ta prykladni problemy kryminalno-pravovoi okhrony navkolyshnoho pryrodnoho seredovyschcha: [monohrafiia] / V.K. Matviichuk. – K.: natsionalna akademiia upravlinnia, 2011. – 368 s.

2. *Panov M.I.* Problemy skladu zlochynu ta yoho funktsii u doktryni kryminalnoho prava / M.I. Panov // Visnik Asotsiatsii kryminalnoho prava Ukrainy. – 2013. – № 1(1). – S. 103–125.

3. *Gauhman L.D.* Kvalifikaciya prestuplenij: zakon, teoriya, praktika / L.D. Gauhman. – [3-e izd., pererab. i dopoln.]. – M.: AO «Centr «YUr Inform», 2005. – 457 s.

4. *Matviichuk V.K., Prysiashnyi V.M.* Zabrudnennia, zasmichennia ta vysnazhennia vodnykh ob'ektiv: vidpovidalnist, dosudove i sudove slidstvo ta zapobihannia: [monohrafiia] / V.K. Matviichuk, V.M. Prysiashnyi. – K.: KNT, 2007. – 272 s.

5. *Naumov A.V.* Rossijskoe ugovolnoe pravo [Kurs lekcij]: V 3 t. T.1. Obshchaya chast' / A.V. Naumov. – 4-e uzd., pererab. i dop. – M.: Volters Kluver, 2007. – 736 s.

6. *Hryshchuk V.K.* Kryminalne pravo Ukrainy: Zahalna chastyna [navch. posibnyk dlia studentiv yuryd. fak. vyshch. navch. zakl.] / V.K. Hryshchuk. – K.: In Yure, 2006. – 586 s.

7. *Brainin Ya.M.* Osnovni pytannia zahalnoho vchennia pro sklad zlochynu / Ya.M. Brainin. – K.: Vyd-vo Kyivskoho universytetu, 1964. – 189 s.

8. *Kudryavcev V.N.* Obektivnaya storona prestupleniya / V.N. Kudryavcev. – M.: Gos. izd-vo yurid. lit. 1960. – 244 s.

9. *Muzyka A.A.* Vidpovidalnist za zlochyny u sferi obihu narkotychnykh zasobiv / A.A. Muzyka. — K.: Lohos, 1998. — 323 s.
10. *Levitska L.V., Mudrak T.O., Sirenko O.V., Tsymbal P.V.* Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna: [navch. posibnyk] / L.V. Levitska, T.O. Mudrak, O.V. Sirenko, P.V. Tsymbal. — Irpin: Natsionalna akademiia DPS Ukrainy, 2005. — 206 s.
11. *Savchenko A.V., Kuznietsov V.V., Shtanko O.V.* Suchasne kryminalne pravo Ukrainy: [Kurs lektsii] / A.V. Savchenko, V.V. Kuznietsov, O.F. Shtanko. — K.: Vyd-vo Palyvoda A.V., 2005. — 640 s.
12. *Matvejchuk V.K.* Ugolovno-pravovaya bor'ba organov vnutrennih del s prestupnym zagryazneniem vodnyh ob'ektov: [uchebnoe posobie] / V.K. Matvejchuk. — K.: NI i RIO Ukrainskoj akademii vnutrennih del, 1992. — 79 s.
13. *Lykhova S.Ia.* Zlochyny u sferi realizatsii hromadianskykh, politychnykh ta sotsialnykh prav i svobod liudyny i hromadianyna (Rozdil V Osoblyva chastyna KK Ukrainy): [monohrafiia] / S.Ia. Lykhova. — K.: Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr «Kyivskiy Universytet», 2006. — 573 s.
14. *Zhmur Yu.M.* Kryminalno-pravovy zakhyt nedotorkanosti zhytla v Ukraini: Avtoref. kand. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.08 — kryminalne pravo ta kryminolohiia; kryminalno-vykonavche pravo / Yu.M. Zhmur. — Zaporizhzhia: Klasychnyi pryvatnyi un-t., 2012. — 21 s.
15. Obshchaya teoriya gosudarstva i prava. Akademicheskij kurs v 2-h tomah. Pod red. Prof. Marchenko. T. 2 Teoriya prava. — M.: Izd.-vo «Zercalo», 1998 g. — 532 s.
16. *Emel'yanov V.P.* Terrorizm i prestupleniya s priznakami terrorizirovaniya: ugolovno-pravovoe issledovanie / V.P. Emel'yanov. — SPb: Yuridichnij centr Press, 2002. — 219 s.
17. *Novoselov G.P.* Obekt prestupleniya / G.P. Novoselov // Polnyj kurs ugolovnogo prava: V 5T.: Pod red. dokt. yurid. nauk, prof. A.I. Korobeeva. — T.1: Prestuplenie i nakazanie. — SPb.: YUridicheskij centr Press, 2008. — S. 325–326.
18. *Andrushko P.P.* Zlochyny proty vyborchykh prav hromadian ta yikh prava braty uchast u referendumy: ob'ekt i systema / P.P. Andrushko // Kryminalne pravo Ukrainy. — № 12. — 2006. — S. 3–63.
19. *Piontkovskij A.A.* Kurs sovetskogo ugolovnogo prava. V 6 t. T.2. Chast' obshchaya. Prestuplenie / A.A. Piontkovskij; redkol.: Piontkovskij A.A., Romashkin P.S., Chkhikvadze V.M. — M.: Nauka, 1970. — 516 s.
20. *Tatsii V.Ia.* Ob'ekt i predmet zlochnu v kryminalnomu pravi Ukrainy: [Navchalnyi posibnyk] / V.Ia. Tatsii. — Kharkiv: Ukrainka yurydychna akademiia, 1994. — 80 s.
21. *Khokhlova I.V., Shemiakov O.P.* Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna: [navchalnyi posibnyk dlia studentiv yuryd. spets. vshch. zakl. osvity] / I.V. Khokhlova, O.P. Shemiakov. — Donetsk: Nord—Press. — 2005. — 217 s.
22. Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna: Praktykum: [navch. posibnyk] / I.P. Kozachenko, O.M. Kostenko, V.K. Matviichuk ta in. — K. i KNT, 2006. — 432 s.
23. *Muntian V.L.* Pravova okhorona pryrody Ukrainskoi RSR / V.L. Muntian. — K.: Vyd-vo Kyivskoho derzhavnoho universytetu, 1966. — 104 s.
24. *Trajnin A.N.* Dolzhnostnye i hozyajstvennye prestupleniya / A.N. Trajnin. — M.: Yurizdat, 1938. — 136 s.
25. *Kruger G.A.* Hozyajstvennye prestupleniya / G.A. Kruger // Kurs sovetskogo ugolovnogo prava. Chast' osobennaya. V 6 t. / A.A. Piontkovskij i dr. (redkol.). — M.: Nauka, 1971. — T. 5. — S. 379–559.

26. *Leont'ev B.* Prestuplenie protiv prirodnyh bogatstv SSSR / B. Leont'ev // Sovetskoe ugovolnoe pravo. CHast' osobennaya: [uchebnik] / V.D. Men'shagin, V.N. Kudryavcev, B.A. Kurinov i dr.; pod red. V.D. Men'shagina i dr. 2-e izd., pererab. i dop. – M.: Izd-vo Mosk. un-ta, 1975. – S. 261–274.

27. *Gavrysh S.B.* Osnovnye voprosy otvetstvennosti za prestupleniya protiv prirodnoj sredy: (problemy teorii i razvitiya ugovolnogo zakonodatel'stva Ukrainy): avtoref. dis. na soiskanie nauchn. stepeni dokt.yurid.nauk: spec. 12.00.08 – ugovolnoe pravo i kriminologiya; ugovolno-ispravitel'noe pravo / S.B. Gavrysh. – Har'kov, 1994. – 42 s.

28. *Tyazhkova I.M.* Nekotorye voprosy ugovolno-pravovoj ohrany prirody / I.M. Tyazhkova // Nauchno-tekhnicheskij progress i pravovaya ohrana prirody: Problemy sovershenstvovaniya prirodoohranitel'nogo zakonodatel'stva v usloviyah nauchno-tekhnicheskogo progressa / Pod red. V.V. Petrova. – M.: Izd –vo Mosk. un-ta, 1978. – S. 101–103.

29. *Tacij V.Ya.* Prestupleniya protiv prirodnyh bogatstv SSSR / V.Ya. Tacij // Ugovolnoe pravo USSR. Osobennaya chast': [uchebnik] / Pod red. M.I. Bazhanova i dr. – K.: Vishcha shkola. Golovnoe izd-vo, 1989. – S. 285–305.

30. *Pakutin V.D.* Ugovolno-pravovaya ohrana vneshnej prirodnoj sredy i prirodnyh resursov SSSR: [uchebnoe posobie] / V.D. Pakutin. – Ufa: Bashkirskij gos. universitet, 1976. – 157 s.

31. *Vyshinskaya Z.A.* Sovetskoe ugovolnoe pravo. Chast' osobennaya: [uchebnik] / Z.A. Vyshinskaya, M.M. Isaev, A.A. Piontkovskij i dr.; obshch. red. A.A. Gercenzon, Z.A. Vyshinskaya. – M.: Gosyurizdat, 1951. – 431 s.

32. *Bushueva T.A., Dagal' P.S.* Obekt ugovolno-pravovoj ohrany prirody / T.A. Bushueva, P.S. Dagal' // Sovetskoe gosudarstvo i pravo. – 1977. – № 8. – S. 77–83.

33. *Korcheva G.Z.* Ugovolno-pravovaya ohrana prirody v USSR: [uchebnoe posobie] / G.Z. Korcheva. – Har'kov: Vishcha shkola, 1975. – 83 s.

34. *Lopashenko N.A.* Ehkologicheskie prestupleniya: Kommentarij k gl. 26 UK RF / N.A. Lopashenko. – SPb.: Izd – vo «Yuridicheskij centr Press», 2002. – 802 s.

35. *Dubovik O.L.* Ehkologicheskie prestupleniya: Kommentarij k gl. 26 UK RF / O.L. Dubovik. – M.: Spartak, 1998. – 352 s.

36. *Zhevlakov Eh.N.* Ponyatie ehkologicheskikh prestuplenij. Obekt i sistema / Eh.N. Zhevlakov // Problemy bor'by s ehkologicheskimi pravonarusheniyami v svete reshenij XXVII sezda KPSS. – M.: VYUZI. – 1990. – S. 5–24.

37. *Lyapunov Yu.I.* Osnovnye teoreticheskie problemy ugovolno-pravovoj ohrany prirody v SSSR: avtoref. dis. na soiskanie uchen. stepeni dokt. jurid. Nauk: spec. 12.00.08. – ugovolnoe pravo i kriminologiya; ugovolno-ispravitel'noe pravo / Yu.I. Lyapunov. – M.: Akad. MVD SSSR, 1974. – 39s.

Олійник В. Родовий об'єкт злочину забруднення моря

У статті порушено питання, які стосуються родового об'єкта злочину, передбаченого ст. 243 КК України. Проаналізовано дискусійні положення, висвітлені в юридичних джерелах стосовно родового об'єкта цього злочину. Автор пропонує власне визначення родового об'єкта злочину, що досліджується.

Ключові слова: родовий об'єкт, злочин, суспільні відносини, концепція об'єкта.

Олейник В. Родовой объект преступления загрязнения моря

В статье поднимаются вопросы, касающиеся родового объекта преступления, предусмотренного ст. 243 УК Украины. Анализируются дискуссионные положения,

освещенные в юридических источниках относительно родового объекта этого преступления. Автор предлагает собственное определение родового объекта преступления, которое исследуется.

Ключевые слова: *родовой объект, преступление, общественные отношения, концепция объекта.*

Oleynik V. Generic object of the crime of marine pollution

The article raised issues concerning the generic object of the crime under Art. 243 of the Criminal Code of Ukraine. Analyzes the controversial provisions covered in legal sources concerning generic object of the crime. The author offers his own definition of a generic object of the crime that is investigated.

Keywords: *Generic object; Crime; Public relations; The concept of the object.*

Стаття надійшла до редакції 08.04.2016.

УДК 351.862.22

А.М. Соловійова

*кандидат юридичних наук, доцент,
докторант Класичного приватного університету*

А.Б. Соловійова

*студентка 4 курсу
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

ІСТОРИЯ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ОХОРОНИ ОБ'ЄКТІВ АРХЕОЛОГІЧНОЇ ТА КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В УКРАЇНІ І ДЕЯКИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

Alina Soloviova

*Candidate of Juridical Sciences, assistant professor,
Doctoral student
of Classical Private University*

Aliesia Soloviova

*4th year student
of Taras Shevchenko National University of Kyiv*

HISTORY OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF CRIMINAL LAW IN THE FIELD OF PROTECTION OF OBJECTS OF ARCHAEOLOGICAL AND CULTURAL HERITAGE IN UKRAINE AND SOME FOREIGN COUNTRIES

Formulation of the problem. International law today appears to focus on the strengthening of protection for movable assets, notably including artistic and archaeological assets, which might be packaged within the overall definition of cultural property.

Furthermore, while the protection of immovable property is now included in the international normative framework, at least with reference to extremely serious phenomena (war crimes and other violent acts arising during armed conflict), the movable property sector – as we see – appears, by comparison, defenceless in terms of criminal law protection. Having thus defined our area of study, further precision still is called for, since the diversity of objects endowed with cultural importance has already led to a diversity of choices in the international instruments devoted to this subject [1].

Cultural property refers to property that has some special relationship with a particular culture or nation state. Cultural property includes objects found at archeological sites, which provide insight into earlier civilizations, and artworks produced by members of a culture and that are thought to embody or represent that culture in a distinctive way. The contours of the definition are vague and shifting, but the controversies over the use of cultural property are real and raise important problems for domestic and international law [2].

The aim of the article is investigate history of formation and development of criminal law in the field of protection of objects of archaeological and cultural heritage in Ukraine and some foreign countries.

The main results of the study. Although one can trace international legislation at least as far back as 1464, when Pope Pius II prohibited art exports from the papal state, the contemporary legal framework is largely a product of recent decades.

Second, enforcement of cultural property law relies heavily on non-penal sanctions such as the return, restitution, and forfeiture of stolen goods. Principles of deterrence and retribution are of limited significance. Third, although art moves actively through the underground, its individual uniqueness makes it difficult to conceal and market. Cultural property therefore can never become a means of exchange among gangsters. Indeed, stolen art is often exchanged for ransom, rather than for fair market value or profit. Finally, cultural property law depends on municipal enforcement, especially customs procedures [3].

The targeting, destruction, and plunder of cultural property during armed conflict – either as incidental to the exigencies of war or as deliberate acts in and of themselves – has an extremely long history.

Cultural assets are then considered in legal doctrine as part of mankind's rights, both in their individual dimension, relative to the law applying to each cultural object and to the rights of peoples' historical and cultural identity. They receive the public attention appropriate to their universality. A special importance is attributed to religious objects, a symbol of the collective identity. Recent conflicts have strongly evidenced the importance of such items, which have been subjected to wide and indiscriminate assaults, sometimes tending even to destroy the identity of a people [1].

Damage and looting during the Crusades represent some of the earliest accounts of the vulnerability of cultural property during warfare (Boylan 2002, 43), while the destruction of politically potent reminders of the Royalist regime in the French Revolution demonstrates the symbolic value inherent in such objects. During the late 17th and early 18th centuries, Napoleon was renowned for his theft of art and antiquities in conquered lands, returning to France with his "spoils of war." These examples serve to highlight the contentious role cultural property plays in armed conflict, and that the conquest and of an enemy can rest on more than just military defeat [4].

In the years before World War II only three international treaties refer to cultural heritage without using the term itself explicitly. All three belong to the category of rules of conduct in wartime. They are the Hague Conventions of 1899

and of 1907 both predecessors of the 1954 Hague Convention and the Montevideo Convention on the Protection of Artistic and Scientific Institutions and Historic Monuments (the so called Roerich Pact named after its initiator) signed by 21 states of the Americas. Reference to cultural heritage is made in these treaties in enumerating types of buildings dedicated to cultural and scientific purposes and historic monuments which are to be respected and spared by belligerents [5].

The 1969 European Convention on the Protection of the Archaeological Heritage is mainly concerned with archaeological excavations and the extraction of information from these excavations. It entered into force in 1970. The main thrust is that the parties undertake to prevent illicit excavations, to take the necessary measures to ensure that excavations are authorized and entrusted only to qualified persons, as well as to control and protect the results obtained. The parties accept to take those steps necessary for scientific publication concerning excavation and discoveries, to facilitate the circulation of archaeological objects for scientific, cultural, and educational purposes. The Convention was ratified by twenty-four European countries. Pressure for revision of the Convention came in the late 1970s from the Parliamentary Assembly which was concerned with underwater archaeology and the illegal trade in antiquities [6].

Beyond the 1907 Convention there was the Hague Convention in 1954 and then the Second Protocol to the Hague Convention of 1954 for the Protection of Cultural Property in Armed Conflict 1999 (“Second Protocol”).

The Second Protocol was adopted in response to the gaps contained within the 1954 Convention. The main crux of the Hague Conventions is to prevent the destruction of cultural property and artifacts during war, including eliminating the use of cultural property as a weapon of war. Beyond the treatment of cultural property in war, the Second Protocol states that Prosecution is warranted when there is a violation of the conventions. Beyond these specific conventions, crimes relating to cultural property can also be found in the ICC Rome Statute (“Statute”) [7].

The Unidroit Convention presents an international framework to contest private sector transactions in stolen art and cultural property. Among other things, it allows claimants in countries that are party to the Convention to sue in the courts of other signatory countries for the return of stolen or illegally exported cultural property. It is significant that the Unidroit Convention unequivocally requires all objects demonstrated stolen to be returned and limits the possibilities for compensation in the case of return to holders who have been diligent in searching the title [8].

The emergence of the legislation in the sphere of protection of archaeological and cultural heritage in the different countries was accompanied by different historical processes. The Archaeological Resources Protection Act of 1979 provides some protection to Native American tribes in their attempts to preserve their cultural treasures. The act requires that a permit to excavate on Indian lands can be secured only by the consent of the Native American tribe.

Although archaeological resources are artifacts that are at least 100 years of age, and thus, would not include religious objects of recent origin, the requirement of a permit from the Native American tribe to excavate upon Indian land has

undoubtedly halted much of the taking of Native American artifacts and religious objects from Indian lands [9].

The National Historic Preservation Act was passed in 1966 to provide for the maintenance and expansion of a National Register of districts, sites, buildings, structures, and objects significant in American history, architecture, archaeology, and culture, and to provide matching grants-in-aid to the National Trust for Historic Preservation in the United States for the purpose of preserving historical properties for the public benefit.

Pursuant to the Nation Historic Preservation Act, the head of any federal agency having direct or indirect jurisdiction over a proposed federal, or federally assisted, undertaking in any state must consider the effect of the undertaking on any district, site, building, structure, or object included, or eligible to be included, in the National Register, prior to approval of the expenditure of any federal funds on the undertaking or prior to the issuance of any license [9].

In China, the Law on Protection of Cultural Relics protects ancient tombs of historical, artistic, and/or scientific value. According to the Law, ancient tombs are generally state property that may be designated as “sites to be protected for their historical and cultural value” (hereinafter “historical and cultural sites”) either at the national or local level, depending on their value. The Law regulates the repair, maintenance, and movement of immovable cultural relics, and restricts construction around historical and cultural sites. For example, within the “protection area” of a historical and cultural site, construction, blasting, drilling, and digging are generally prohibited. If such activities must be carried out “under special circumstances,” preapproval must be obtained from the relevant government authority. The transfer and commercial operation of ancient tombs are also prohibited or restricted [10].

The first important stages of the whole integrated system of protection of sites of archaeological and cultural heritage should be allocated from XVII–XVIII century, when in the Ukraine started the active selection and a certain systematization of “antiquities”. But the beginning of the history and development of criminal law was «Ugolovnoe Ulozheniye» in 1903, the document of the period when Ukraine was part of the Russian Empire. In particular Art. 550 of this regulation provide liability for damage to the monument, delivered to government approval, as well as the subject of science or art, which belonged to the imperial court or public libraries, museums, public repository.

Article 554 establishes penalty for damage graves or tombstones, if such damage committed without intent to abuse the dead, art. 563 – for damage by fire, explosion or flooding public library, museum or other public or public storage objects of art or science, and art. 568 – for the actions under Art. 563 committed through negligence. In addition, article 573 criminalizes even the assignment of the found treasure in a foreign land.

The next stage of the formation of criminal law protection of archaeological and cultural heritage has been the so-called “Soviet” stage. In article 87 of the Criminal Code (hereinafter – CC) in 1922 of the USSR was established criminal liability for desecration of a monument to the revolution, and in article 102 of the

Criminal Code – for concealing the collections and monuments and art, which are subject to registration, recording or transfer to the public repository.

The Criminal Code of the Ukrainian SSR in 1960 contained only one legal norm – “The destruction and the destruction of cultural monuments” (Article 207.) in the section “Crimes against public safety, public order and public health.”

During the term of the Criminal Code of the Ukrainian SSR 1960 wording of this article has been slightly modified. In 1983, article 207 of the Criminal Code of the Ukrainian SSR “The destruction and the destruction of monuments of history and culture” was criminalized the willful destruction, destruction or damage of monuments of history and culture, taken under protection of the state, or territories and objects of natural reserve fund.

Today, the Constitution of Ukraine, which was adopted at the fifth session of the Ukrainian parliament (Verkhovna Rada), on the 28th of June 1996, proclaims the following: “Cultural heritage shall be protected by law” (part 4, article 54); “The State shall ensure the preservation of historical monuments and other objects of cultural value...” (part 5, article 54); “Everyone shall be obliged not to harm nature or cultural heritage, and to compensate for any damage he/she inflicted” (article 66) [11].

The cultural heritage of Ukraine is an integral part of the world’s cultural heritage. The preservation and enhancement of cultural values is among priorities in the government’s policy in the sphere of culture (see, for instance, The Conceptual Directions of Policies by Executive Bodies of Power in the Sphere of Culture, presented by the Cabinet of Ministers of Ukraine in June 1997 and approved by the Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine No 675 as of 23 June, 1997). In accordance with the Law of Ukraine On the basics of National Security of Ukraine (Article 3), “spiritual, moral and ethic, cultural and historic values are the basis of national security”. In 2008-2009, the following laws were adopted: Law on Joining the International Convention on the Protection of Intangible Cultural Heritage; Law on Approval of the List of Cultural Monuments which cannot be Subject to Privatisation; Law on Amendments to the Law of Ukraine on Museums; Law on Amendments to Some Laws of Ukraine in Connection with the Approval of the Parliament; Law on Amendments to the Law on State Programme for Cultural Heritage Protection [12].

Today, in Criminal Code of Ukraine such liability is provided for in Article 298. In accordance with article 298 of the Criminal Code of Ukraine, the Illegal conduct of archeological investigations, excavation, other earth or underwater works on the project of archaeological heritage – punishable by a fine up to 100 tax-free minimum incomes, or restraint of liberty for a term up to two years, or imprisonment for the same term, with or without the deprivation of the right to occupy certain positions or engage in certain activities for a term up to three years [13].

Summary. Thus, the history of formation and development of the criminal legislation of Ukraine in the sphere of protection of objects of archaeological and cultural heritage originates from the time of stay in Ukraine within the Russian Empire. Criminal law in the field of protection of objects of archaeological and cul-

tural heritage has changed over the centuries, depending on the historical processes that have taken place on the territory of Ukraine.

REFERENCES:

1. Manacorda Stefano. Criminal Law Protection of Cultural Heritage: An International Perspective / Stefano Manacorda // Electronic resource: file:///C:/Documents%20and%20Settings/User/Downloads/9781441979452-c1.pdf.
2. Posner Eric. The international protection of cultural property: some skeptical observations / Eric A. Posner // Electronic resource: http://chicagounbound.uchicago.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1315&context=public_law_and_legal_theory.
3. *Nafziger James*. International Penal Aspects of Protecting Cultural Property / James A. R. Nafziger // Electronic resource: http://obs-traffic.museum/sites/default/files/ressources/files/Nafziger_international_penal.pdf.
4. *Milligan Ashlyn*. Targeting Cultural Property: The Role of International Law / Ashlyn Milligan // Electronic resource: <https://www.princeton.edu/jpia/past-issues-1/2008/5.pdf>.
5. Werner Von Truetschler. The evolution of “cultural heritage” in international law / Von Truetschler Werner // Electronic resource: <http://www.icomos.org/xian2005/papers/1-33.pdf>.
6. Archaeological heritage the council of europe initiatives and the valletta convention // Electronic resource: https://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/heritage/resources/Publications/Archaeolgoy_brochure_EN.pdf.
7. Cultural property protections in international criminal law // Electronic resource: <https://acontrarioicl.com/2013/08/09/proprietas-culturalis/>.
8. Protection of Cultural Heritage in Southeast Asia // Electronic resource: http://asef.org/images/docs/Hanoi_Proceedings_Digital_2010.pdf.
9. *Phelan Marilyn*. A Synopsis of the Laws Protecting Our Cultural Heritage/ Marilyn Phelan // Electronic resource: <http://repository.law.ttu.edu/bitstream/handle/10601/63/phelan7.pdf?sequence=1>.
10. Preservation of Historical Cemeteries in Selected Countries// Electronic resource: <https://www.loc.gov/law/help/historical-cemeteries/preservation-of-historical-cemeteries.pdf>.
11. The Constitution of Ukraine // Electronic resource: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show>.
12. Kyiv Initiative Regional Programme Pilot Project 2: “Rehabilitation of Cultural Heritage in Historic Towns” (PP2) // Electronic resource: https://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/cooperation/Kyiv/PP2/KI_2010_049-PP2UkraineHAR.pdf.
13. The Criminal Code of Ukraine // Electronic resource: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

Соловйова А.М., Соловйова А.Б. Історія становлення і розвитку кримінального законодавства у сфері охорони об’єктів археологічної та культурної спадщини в Україні і деяких зарубіжних країнах

У статті аналізується становлення та формування законодавства у сфері збереження археологічних і культурних пам’яток. Ефективне правове регулювання археологічної спадщини дозволить зберегти історію для наступних поколінь. Робиться висновок про взаємозалежність історичних процесів і кримінального законо-

давства у сфері охорони об'єктів археологічної і культурної спадщини в Україні та деяких зарубіжних країнах.

Ключові слова: археологічна спадщина, культурна спадщина, злочин, зарубіжне законодавство, кримінальне право.

Соловьева А.Н., Соловьева А.Б. История становления и развитие уголовного законодательства в сфере охраны объектов археологического и культурного наследия в Украине и некоторых зарубежных странах

В статье анализируется становление и формирование законодательства в сфере сохранения археологических и культурных памятников. Эффективное правовое регулирование археологического наследия позволит сохранить историю для следующих поколений. Делается вывод о взаимозависимости исторических процессов и уголовного законодательства в сфере охраны объектов археологического и культурного наследия в Украине и некоторых зарубежных странах.

Ключевые слова: археологическое наследие, культурное наследие, преступление, зарубежное законодательство, уголовное право.

Soloviova Alina, Soloviova Aliesia. History of formation and develop of criminal law in the field of protection of objects of archaeological and cultural heritage in Ukraine and some foreign countries

The article analyzes the development and formation of legislation in the sphere of preservation of the archaeological and cultural sites. The effective legal regulation of the archaeological heritage will preserve history for future generations. The article concludes the interdependence of historical processes, and criminal law in the field of protection of objects of archaeological and cultural heritage in Ukraine and some foreign countries.

Keywords: Archaeological heritage; Cultural heritage; Crime; Foreign legislation; Criminal law.

Стаття надійшла до редакції 10.04.2016.

УДК 343: 349,6 (477)

I. Khar

COMMITTER OF CRIMES AGAINST A PERSON'S LIFE: PROBLEMS OF THEORY AND PRACTICE

I.O. Харь

*кандидат юридичних наук, доцент,
здобувач кафедри кримінального права,
кримінології, цивільного та господарського права
ВНЗ «Національна академія управління»*

СУБ'ЄКТ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЖИТТЯ ОСОБИ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ

Постановка проблеми. Питання, що стосується суб'єкта злочинів проти життя особи, важливі для теорії та практики. Ця проблема потребує належного аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблеми суб'єкта злочинів проти життя особи присвятили свої праці такі вчені, як: В.В. Сташис, В.К. Матвійчук, М.І. Хавронюк, С.С. Яценко, В.С. Буняк та ін. Проте до цього часу ця проблема не знайшла свого належного вирішення.

Метою статті є дослідження суб'єкта злочинів проти життя особи.

Основні результати дослідження. Проблема суб'єкта злочину загалом, а також суб'єкта злочинів проти життя особи має певний теоретичний і практичний багаж у науці кримінального права [1, с. 137–147; 2, с. 18–20; 3, с. 58; 4, с. 20; 5, с. 3–4; 6, с. 1–260; 7, с. 130; 8, с. 1–318; 9, с. 1–36; 10, с. 1–304; 11, с. 82–86; 12, с. 130–141; 13, с. 1–140]. Питання про суб'єкт злочину протягом багатьох років було дискусійним у теорії кримінального права. Зазначимо, що і на сьогодні в ряді моментів, які характеризують цей елемент складу злочину, немає єдності поглядів серед теоретиків. Суб'єктом злочину кримінальне право визнає фізичну осудну особу (людину), яка досягла до моменту вчинення певного злочину віку, з якого особа, що вчинила суспільно небезпечне діяння, заборонене кримінальним законом, і здатна понести за нього кримінальну відповідальність [14, с. 348; 15, с. 74]. Існує й таке визначення суб'єкта злочину: «це фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до Кримінального кодексу може настати кримінальна відповідальність» [16, с. 86; 12, с. 130].

Нам більше імпонує визначення суб'єкта злочину, яке запропоноване В.Я. Таційом і В.К. Матвійчуком, оскільки з ньому більш чітко визначається вік кримінальної відповідальності.

Історичний аналіз законодавчого підходу до розуміння цього елемента складу злочину дає підстави стверджувати, що вітчизняний кримінальний

закон завжди визнавав суб'єктом злочину виключно людину, зокрема до 1 вересня 2014 року, коли вже і юридичну особу буде можна притягнути до кримінальної відповідальності за деякі кримінальні правопорушення [17, с.4]. Необхідно зазначити, що вперше в КК України 2001 р. у ч. 1 ст. 18 дається законодавче визначення суб'єкта злочину: «Суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого, відповідно до цього Кодексу, може настати кримінальна відповідальність» [18], а також сформульоване визначення спеціального суб'єкта у ч. 2 ст. 18 КК України: «Спеціальним суб'єктом злочину є фізично осудна особа, що вчинила злочин у віці, з якого може настати кримінальна відповідальність за злочин, суб'єктом якого може бути лише певна особа» [18]. Відсутність будь-якої ознаки загального, а для спеціального – ознак спеціального суб'єкта злочину виключає склад конкретного злочинного діяння й застосування до особи покарання. Ці вимоги стосуються і злочинів проти життя особи. Така значущість суб'єкта злочинів проти життя особи потребує значної уваги до його дослідження і, зокрема, до класифікації суб'єктів.

Аналіз юридичної, філософської, медичної і психологічної літератури окреслив основні теоретичні й методологічні проблеми вчення про суб'єкт злочину в науці кримінального права. З дослідження цієї літератури видно, що під методологією розуміють передусім звернення щодо принципів побудови, форм і способів науково-пізнавальної діяльності, вчення про структуру, логічну організацію, а також щодо методів і засобів цієї діяльності [19, с. 164]. Виходячи із зазначеного, слід погодитися з думкою В.Г. Павлова, що методологія дає змогу представити вчення про суб'єкт злочину взагалі, і, на нашу думку, про суб'єкт досліджуваних злочинів з історико-філософських, правових і теоретичних позицій, допомагає визначити найбільш перспективні напрями цього вчення, глибше пізнати логіку існуючих проблем, виявити і закріпити важливі пріоритети в їх дослідженні [8, с. 12]. Зважаючи на вищевикладене, у пропонованому дослідженні варто зупинитися на деяких теоретичних і методологічних положеннях суб'єкта злочину. Крім того, досконале вирішення проблеми суб'єкта злочинів, передбачених стст. 115–119, 120, 129 КК України, неможливе без осмислення теоретичних і методологічних проблем дослідження суб'єкта злочину та дискусійних питань вчення про суб'єкт злочину.

Насамперед на цьому шляху дослідження зазначимо ще раз, що під методологією розуміють: вчення щодо принципів побудови, форм і способів науково-пізнавальної діяльності; вчення про структуру логічної організації, а також щодо методів і засобів цієї діяльності [20, с. 164]. Термін «методологія» в літературі в широкому розумінні використовується як філософське вчення про методи пізнання [21, с. 365–367]. У вузькому розумінні під методологією розуміють сукупність пізнавальних засобів, розроблених на основі принципів загальної методології, що мають методологічне значення в конкретній сфері пізнання і практики [19, с. 13–14]. Крім того, під методологією розуміють систему принципів наукового дослідження, оскільки методологія визначає, якою

мірою зібрані факти можуть слугувати і відповідати об'єктивному знанню [22, с. 24].

Маючи достатньо аргументовані визначення та підходи і провівши аналіз юридичної, філософської, медичної і психологічної літератури, окреслимо основні теоретичні й методологічні проблеми вчення про суб'єкт злочину в науці кримінального права, а також ті, що стосуються і суб'єкта злочинів, передбачених стст. 115–119, 120, 129 КК України.

Виходячи з означеного вище, слід констатувати той факт, що формування цілої низки методологічних основ учення про суб'єкт злочину відносяться до теорій і правових поглядів І. Канта, Г.В.Ф. Гегеля, А. Фейєрбаха, І.Г. Фіхте та інших дослідників права, які мали великий вплив на розвиток правової думки в Україні. Так, у філософії І. Канта інтерес викликає: осмислення злочину і особи, що його вчинила; переконання, що злочин вчиняється за бажанням людини (за рішенням її волі); що суб'єкт злочину (як фізична особа) володіє свободою волі [23, с. 137]. Натомість за кримінально-правовою теорією Г.В.Ф. Гегеля: злочинець – це не просто об'єкт каральної влади держави, а суб'єкт права, воля і мислення якого являють собою щось єдине, тому що воля не що інше, як мислення, яке перетворює себе в наявне буття і при цьому наявність волі є загальною умовою інкримінування; осудність як властивість особи, що вчинила злочин, свідчить про те, що суб'єкт як мисляча істота, знав і хотів діяти певним чином [24, с. 89–165]. А. Фейєрбах вважав, що злочин вчиняється не з чуттєвих спонукань, а із свавілля вільної волі (як дія вільної волі злочинця) [25, с. 16–30]. І.Г. Фіхте наполягав на тому, що злочин залежить від свободи волі людини [26, с. 165].

Слід погодитися з дослідженнями А.А. Піонтковського, який вважає, що кримінально-правові погляди І. Канта на проблему суб'єкта злочину були ідеалістичними. Натомість це ж питання Г.В.Ф. Гегелем розглядалося по суті у сфері абстрактного права, а погляди А. Фейєрбаха були антиісторичними, тобто мали методологію критичної філософії [26, с. 17].

Багато питань, в тому числі ті, що стосуються суб'єкта злочину, відображені у філософії І. Канта, Г.В.Ф. Гегеля. І.Г. Фіхте, в подальшому розроблялися і досліджувалися різними правовими школами. Так, найвидатнішими теоретиками класичної школи кримінального права, що виникла в Європі у другій половині XVIII ст. – на початку XIX ст., поряд з А. Фейєрбахом, були К. Біндінг (Німеччина), Н. Россі, О. Гарро (Франція). В Україні такий напрямок виник у XIX–XX стст. в особі професора А.Ф. Кістяковського, в Росії представниками цього напрямку були М.С. Таганцев, Н.Д. Сергієвський. Ця школа кримінального права базувалася на метафізичній, ніким і нічим не обумовленій свободі волі особи і відсутності кримінальної відповідальності неосудних. Протилежних поглядів дотримувались представники антропологічної школи кримінального права, що виникла в кінці XIX ст. (засновники: Ч. Лоброзо, Р. Гарофало, Е. Феррі та ін.). Спираючись на методологію вульгарного матеріалізму і позитивізму, заперечуючи повністю вольову діяльність, ці дослідники обґрунтовували вчення про злочинну людину. Іншими словами, Ч. Лоброзо, Р. Гарофало, Е. Феррі та ін. стверджували, що злочини вчиняються

незалежно від суспільних умов і, як правило, природженими злочинцями. Представники соціологічної школи кримінального права (кінець XIX – початок XX ст.) А. Прінс, І.Я. Фойніцький та інші виступили проти визнання свободи волі злочинця, наполягаючи, що його дії обумовлені соціальними факторами злочинності [22, с. 30]. По суті, вони заперечували інститути кримінального права, вчення про склад злочину, не проводили різниці між поняттями «осудність» і «неосудність». Злочинне діяння розглядалось як вчинок розумної людини. Методологією цієї школи були філософія прагматизму і позитивізму. Представники соціологічної школи кримінального права вважали, що будь-який злочин вчиняється фізичною особою (людиною). Якщо розглядати проблеми дослідження суб'єкта злочину з позиції методології теоретичних концепцій в українському і російському кримінальному праві, то незважаючи на різне ставлення дореволюційних вітчизняних криміналістів до філософських і кримінально-правових теорій, у більшості своїй вони були єдині, що суб'єктом злочину може бути тільки фізична особа, і виступали проти кримінальної відповідальності юридичних осіб.

Проблема осудності й неосудності особи, яка вчинила злочин, що є однією з основних у теорій кримінального права у відношенні суб'єкта злочину, вирішувались представниками різних шкіл по-різному. Що ж стосується віку суб'єкта як однієї з його головних ознак, то дослідження зводилося до різних класифікацій злочинних елементів або до розгляду їх вікових особливостей з позицій особистих особливостей злочинця. Звичайно, що вивчення свободи волі, осудності, неосудності та інших питань, що пов'язані з поведінкою людини в суспільстві, неможливо обґрунтувати і вирішити окремо від проблеми суб'єкта злочину, з якою тісно пов'язані різні інститути кримінального права [27, 34–36].

В історичному аспекті представляє інтерес методологічний і теоретичний аналіз суб'єкта злочину в кримінальному праві й кримінальному законодавстві в радянський період розвитку СРСР і його складової Української РСР. Як, на наш погляд, вірно вважає Ю.А. Красіков, після жовтневої революції доктрина соціалістичного права увібрала в себе реакційні положення соціологічної школи права, спотворивши багато в чому класичний напрямок [27, с. 35]. У перші роки існування радянської держави увага до вивчення суб'єкта злочину юристами майже не приділяється. Це було пов'язано з тим, що кримінальне законодавство потребувало кардинальних змін [8, с. 18]. У цей період наука кримінального права з нових методологічних позицій стала вирішувати завдання з переосмисленням кримінально-правових теорій, у тому числі й тих, що стосуються суб'єкта злочину.

У радянській період значний внесок у розвиток теорій і методології з проблем суб'єкта злочину внесли Я.М. Брайнін, В.С. Орлов, А.А. Піонтковський, А.М. Трайнін, І.І. Карпець, В.М. Кудрявцев, Н.Ф. Кузнецова, Н.С. Лейкіна, Р.І. Міхеєв, В.Я. Тацій, С.С. Яценко, П.С. Матишевський, О.Я. Светлов та інші. Але, у зв'язку з відсутністю в теорії кримінального права послідовного, стрункого вчення про суб'єкт злочину, вченими допускалися методологічні помилки в характеристиці його ознак. Традиційно суб'єкт зло-

чину характеризувався у вигляді одного з елементів складу злочину [8, с. 18]. На думку О.Ф. Шишова, в підручнику з кримінального права 1938 р. був допущений ще один методологічний промахунок, який полягав у тому, що соціальна суть інституту вини розглядалася в розділі «Суб'єкт злочину» [22, с. 87].

Загальновизнаною думкою є та, що висвітлення питань методології в кримінально-правовій літературі цього ж напрямку щодо суб'єкта злочину обмежувалося лише вказівкою авторів на діалектичний матеріалізм як всезагальний метод наукового пізнання, а приватно – наукові методи були не на часі і потребували дослідження.

Важливе значення для розуміння теоретичних і методологічних проблем поняття «суб'єкт злочину» мало дослідження радянськими та сучасними фахівцями в галузі кримінального права філософського поняття свободи, волі в її матеріалістичному розумінні, а також ознак суб'єкта злочину (вік, осудність і неосудність).

У науці кримінального права, як зазначалося раніше, склад злочину є необхідною і достатньою підставою притягнення осудної особи, що вчинила злочин, з урахуванням встановленого законом віку до кримінальної відповідальності. Структурну основу складу злочину складає об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт і суб'єктивна сторона [28, с. 162]. В той же час А.М. Трайнін наполягав на тому, що суб'єкт злочину не може розглядатися в системі елементів складу злочину, тому що людина не є елементом вчиненого нею злочинного діяння [29, с. 191]. Позиція А.М. Трайніна не отримала широкого визнання серед теоретиків кримінального права. Було спірним у теорії кримінального права і твердження про те, що осудність і вік суб'єкта злочину не можна розглядати як ознаки, що відносяться до складу злочину (А.Н. Трайнін, Б.С. Никіфоров та ін.). На переконання Н.С. Лейкіної, включення осудності і віку до числа основних ознак суб'єкта не є перетворенням злочинця в елемент вчиненого ним злочинного діяння, існує можливість спробувати дати більшу об'єктивну і всебічну характеристику конкретного складу злочину [30, с. 229–234]. Проте, на думку В.Г. Павлова, з якою слід погодитися, така позиція Н.С. Лейкіної є сумнівною [8, с. 19].

Важливою теоретичною основою в дослідженні суб'єкта злочину є вік, встановлений у законі, як обставина, що визначає настання кримінальної відповідальності за вчинене. Така ознака суб'єкта злочину як вік вченими практично не вивчена. Складність цієї проблеми полягає в тому, що вона пов'язана не тільки з природними, біологічними, але й соціально-психологічними властивостями людини, які мають враховуватися законодавцем при встановленні вікових меж для притягнення до кримінальної відповідальності. На певних історичних етапах вік, з якого наступала кримінальна відповідальність, встановлювався законодавцем по-різному. Достатньо низькі межі настання кримінальної відповідальності зберігалися тривалий час.

Загальна кримінальна відповідальність за чинним КК України настає з 16 років, хоча на практиці і в теорії кримінального права це питання вирішується неоднозначно [18]. Справа в тому, що за деякі злочини, не обумовлені в законі, кримінальна відповідальність може наставати з 18 або з 25 років. Дане

положення реалізується, коли мова йде про спеціальний суб'єкт злочину. В цьому зв'язку виникає необхідність привести в кримінальному законі конкретний перелік норм, що передбачають настання кримінальної відповідальності з 18 або з 25 років. Від віку, на нашу думку, залежить і структура складу злочину.

Одним із аспектів дослідження суб'єкта в теорії кримінального права є його осудність, тобто такий психічний стан, коли особа, яка під час вчинення злочину могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними [14, с. 204].

Важливою особливістю дослідження суб'єкта злочину взагалі і, зокрема, суб'єкта злочинів, передбачених стст. 115–119, 120, 129 КК України, є вивчення такого складного питання в науці кримінального права і кримінології, як співвідношення понять «суб'єкт злочину» і «особистість злочинця», які іноді ототожнюються. Методологічною основою дослідження цієї проблеми є як поглиблене вивчення самого злочинного діяння на різних етапах розвитку нашої держави, так і вдосконалення кримінального законодавства з метою більш ефективної боротьби зі злочинністю, в тому числі і проти життя особи. Поняття «суб'єкт злочину» і «особистість злочинця» хоча і близькі, але не тотожні. Крім того, вони мають різний обсяг, тому що поняття «суб'єкта злочину» вужче, ніж поняття «особистість злочинця» [8, с. 23]. Поняття «суб'єкт злочину» ґрунтується на конкретних положеннях, сформульованих у кримінальному законі, і виходить із методологічних передумов філософських і кримінально-правових теорій [8, с. 23]. Суб'єкт злочину – це термін кримінально-правовий, який, швидше, визначає юридичну характеристику особи, що вчинила злочин, і відрізняється від кримінологічного поняття «особистість злочинця» [8, с. 23]. Натомість поняття «особистість злочинця» як більш об'ємне розкривається через соціальну суть особи, а також через складний комплекс ознак, властивостей, зв'язків, відносин, моральний і духовний світ, що характеризують її, взятих у взаємодії з індивідуальними особливостями і життєвими фактами, що лежать в основі злочинної поведінки [8, с. 23].

Крім того, стосовно суб'єкта злочину також існує проблема його класифікації. Адже, як відомо, в юридичній літературі існують різні погляди на класифікацію суб'єктів злочину. Деякі автори стверджують, що ними можуть бути як приватні, так і службові особи [31, с. 522; 12, с. 131–141], а також, що суб'єктами злочинів можуть бути будь-які особи [32, с. 9]. Існує думка, що суб'єктом злочину можуть бути як громадяни, так і службові особи [33, с. 42]. В теорії кримінального права суб'єкти злочинів також класифікуються на загальний і спеціальний [34, с. 830–899; 10, с. 120 та ін.].

Така суперечлива класифікація суб'єктів злочину, їх тлумачення в науці кримінального права та судовій практиці не може надати допомогу судам і правоохоронним органам у справі боротьби зі злочинними проявами. Положення, що склалося, викликає необхідність більш поглибленого дослідження суб'єкта злочину і, зокрема, суб'єкта злочину, передбаченого стст. 115–119, 120, 129 КК України. З цією метою передусім звернемося до термінології, що використовується авторами для позначення суб'єкта конкретного злочинного діяння. Так, В.Я. Тацій, А.А. Піонтковський та ін. при визначенні суб'єкта

злочину, що стосується злочинів проти життя особи, використовують термін «приватна особа». Автор підтримує позицію В.К. Матвійчука, що поняття «приватна особа» не зовсім точно відображає той зміст, який названі автори йому намагаються надати [35, с. 70]. Перш ніж зробити спробу пояснити свою точку зору про це поняття, слід відзначити, що в кримінальному праві зміст терміна «приватна особа» до цього часу не знайшов належного висвітлення. Автори існуючих підручників з кримінального права, курсів кримінального права, монографічної літератури, навчальних посібників і статей приватною особою називають суб'єктів злочинів, що стосуються злочинів проти життя особи. Про цьому не наводяться пояснення, на відміну від поняття «службова особа», якими ж ознаками повинна володіти приватна особа. Разом з тим, розробка ознак приватної особи має не тільки теоретичне, але й істотне практичне значення, на чому акцентував увагу В.К. Матвійчук [35, с. 70], що і ми спробуємо аргументувати при визначенні суб'єкта злочину, передбаченого стст. 115–119, 120, 129 КК України. Щоб отримати більш вичерпну відповідь на це питання, важливо дійсно дати тлумачення терміна «приватна особа», з'ясувати, який зміст в нього вкладається і що, власне, під ним треба розуміти, як його треба аргументувати. Згідно зі «Словарем російського мови» С. Ожегова слово «частний, -ое» означає «являющийся отдельной частью чего-либо, не общий, не типичный. Личный, не общественный, не государственный» [36, с. 717]. Близьке за значенням, хоча і більш вузьке тлумачення терміна «приватний» пропонує «Толковий словарь російського мови» В. Даля: «относящийся к части, общему, исключение» [37, с. 583]. Дещо схоже розуміння терміна «приватний» пропонується Великим тлумачним словником сучасної української мови: «Який належить окремії особі (особам); не державний, не суспільний. Який стосується окремої особи (осіб) особистий // перев., у сполуч. зі сл. життя. Не пов'язаний зі службовою або суспільною діяльністю, який не має офіційного значення... виконується поза державною службовою... який не перебував на державній службі... Приватним способом: а) неофіційно; б) для окремої особи або поза державною службою...» [38, с. 926].

З існуючих тлумачень терміна «приватний», наведених у словниках, досить складно визначити ознаки приватної особи. Для цієї мети додатково необхідно скористатися положеннями, наведеними в чинному кримінальному законодавстві (ст. 364 КК України), як це робить В.К. Матвійчук у своїх дослідженнях, а саме: ознаками службової особи, а також ознаками неслужбової особи, що даються в юридичній літературі. Порівнюючи зазначені ознаки й правові наслідки, що є на практиці, які відносяться як до службової особи, так і неслужбової, використовуючи для пояснення тлумачення терміна «приватний», що наводяться у словниках, спробуємо визначити ознаки суб'єкта приватної особи як суб'єкта злочину.

Найбільш прийнятими є визначення і обґрунтування ознак суб'єкта злочину через діяльність і функції суб'єкта [39, с. 70–71], тобто функціональну діяльність такої особи. Зазначена позиція В.К. Матвійчука потребує лише певного уточнення, яке повинне мати таке наповнення: «крім діяльності і функцій суб'єкта (функціональної діяльності такої особи) ще необхідно в зазначеній

динаміці врахування і відповідного статусу суб'єкта». Що ж стосується службових осіб, які дають вказівку на вчинення злочину або які його вчиняють особисто, то їхня діяльність згідно зі ст. 364 КК України відноситься до здійснення постійно чи тимчасово, чи за спеціальними повноваженнями функції представників влади або місцевого самоврядування, а також до того, що вони обіймають постійно чи тимчасово в органах державної влади, органах місцевого самоврядування на державних чи комунальних підприємствах в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій або виконують такі функції за спеціальними повноваженнями, якими особа наділяється повноваженим органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноваженим органом чи повноваженою особою підприємства, установи, організації, судом або законом тощо [40, с. 79].

Суть першої функції виражається в безпосередньому управлінні людьми, виробничими, виховними, організаційними або технологічними процесами [41, с. 30–31; 42, с. 491–495]. Друга – охоплює коло обов'язків, пов'язаних з розпорядженням і управлінням державним, колективним або приватним майном, засобами виробництва та ін. суб'єкта [43, с. 62–63; 42, с. 495]

У частини суб'єктів, як свідчить це дослідження, функції та статус службової особи відсутні. Слід погодитися з думкою, що неможливо дати всебічне і об'єктивне визначення суб'єкта злочину (в частині, що стосується неслужбової особи) без розкриття змісту виробничих і професійних функцій, а також статусу такої особи, які такий суб'єкт виконує під час вчинення злочину [43, с. 80].

Ними є: 1) виробничі функції, в процесі яких відбувається процес виробництва; 2) професійні функції – відносно-постійний вид трудової діяльності, яка передбачає певну сукупність теоретичних знань, практичного досвіду і трудових навичок; 3) коло обов'язків такого працівника регламентується трудовим договором, контрактом, службовою інструкцією або іншими нормативно-відомчими актами [43, с. 62–71].

Варто погодитися з позицією В.К. Матвійчука, що поняття «приватна особа» і «службова особа» відноситься до різних систем відліку і їх (ці поняття) не можна порівнювати і протиставляти, а тому методично вірно розглядати конкретні системи в конкретних умовах (тобто в системі досліджуваних суспільних відносин) [43, с. 63], а саме: які охороняються стст. 115–119, 120, 129 КК України. Отже, повнота поняття «суб'єкт злочину» виявляється в тому, що воно повинно мати повноту об'єму цього поняття (тобто варто наповнити це поняття конкретним змістом). З цього приводу слід погодитися з позицією В.К. Матвійчука і положеннями формальної логіки, що при поділі певного поняття, у даному випадку «суб'єкт злочину», сума об'ємів понять – дільників (службова, неслужбова і приватна особа) має дорівнювати об'єму (обсягу) діленого поняття [43, с. 64]. Таким чином, можна погодитися з таким визначенням приватної особи як суб'єкта злочину: це фізична осудна особа, якій виповнився до моменту вчинення злочину вік кримінальної відповідальності,

яка вчиняє злочин, не маючи функції та статусу службової та неслужбової особи, не знаходиться в трудових відносинах, діє як приватна особа не в інтересах суспільно корисної діяльності [43, с. 64].

Деяко іншу термінологію при визначенні суб'єкта злочину використовує В. Пакутін. Так, для позначення можливих суб'єктів конкретного злочину вчений вживає поняття «громадяни» поряд із службовими особами [33, с. 28]. Нам здається, що вірну позицію в цьому питанні займає В.К. Матвійчук, який зазначає що «використання терміна «громадянин» в поєднанні зі службовими особами як складових суб'єкта злочину неправомірне» [35, с. 93]. Дійсно, таке поєднання можливих суб'єктів окремого складу злочину призводить до відомої логічної помилки, тобто невідповідності членів поділу і їх перерізу, пересіченню, перетину [35, с. 93], а отже, спричиняє відторгнення їх один від одного, адже очевидно, що службові особи також є громадянами. Крім того, при такому поєднанні вбачається і друга логічна помилка – неповнота ділення [35, с. 93], що є, на наш погляд, істотною методологічною помилкою. Автори, виходячи з механізму логіки мислення, використовуючи поняття «громадяни», не включають як можливих суб'єктів злочину осіб без громадянства, громадян іноземної держави, неслужбових і приватних осіб. Це ще раз підтверджує нашу позицію щодо суб'єкта злочину.

Поділ суб'єктів на загальний і спеціальний, як вірно вказує С.Б. Гавриш, для злочинів проти життя особи дійсно недостатній, тому що не відображає соціального й правового статусу суб'єкта [44, с. 484]. Це справді так, оскільки цей термін є певною абстракцією, позбавленою соціального змісту, тобто реальності суб'єкта як такого.

Автор вважає, що теоретичне вирішення питання про суб'єкт злочину, передбаченого стст. 115–119, 120, 129 КК України, повинно передусім слугувати практиці боротьби з цими злочинами. Розробки в науці кримінального права можуть бути сприйняті практикою лише в тому випадку, якщо в достатній мірі конкретизовані і базуються на реальних умовах життя суспільства, мають правові та соціальні основи кримінального закону.

Таким чином, вищезазначені основні методологічні й теоретичні підходи до суб'єкта злочинів і, зокрема, щодо злочинів, передбачених стст. 115–119, 120, 129 КК України, надають можливість дослідити суть цього злочину.

Аналіз судової практики, проведений нами, свідчить, що суб'єктом злочинів, що посягають на відносини, які забезпечують життя, передбачених статтями 115–117 КК України, є фізична, осудна особа, яка досягла до моменту вчинення злочину 14 років, а щодо злочинів, передбачених стст. 118–120 КК України, – особи, які досягли до моменту вчинення злочину 16 років.

Вивчення вироків дало змогу встановити, що суб'єктом злочину, передбаченого ч. 1 ст. 115 КК України, була фізична, осудна особа, якій до моменту вчинення злочину виповнилося 14 років. Натомість, у разі «посереднього виконання» вбивства, коли особа, яка наділена ознаками суб'єкта вбивства, використовує для його вчинення неосудну, малолітню особу або особу, яка перебуває під впливом помилки (введена в оману), виконавцем вбивства визнавалася особа, наділена ознаками суб'єкта вбивства. Неосудна, малолітня

особа або особа, яка введена таким суб'єктом в оману, визнавалася знаряддям вчинення умисного вбивства. Так само належить кваліфікувати дії особи у разі залучення нею до заповідання смерті потерпілому звірів, свійських тварин тощо. Посереднє вчинення вбивства має місце і в разі протиправного позбавлення життя під безпосереднім впливом фізичного примусу, внаслідок якого особа, яка вчиняє таке діяння, не могла керувати своїми вчинками (непереможний фізичний примус – ч. 1 ст. 40). Виконавцем вбивства тут є суб'єкт, що застосував непереборний фізичний примус, а особа, яка діяла під впливом такого примусу, – знаряддям вчинення умисного вбивства.

Вивчення кримінальних справ стосовно вчинення вбивств через необережність, а також чинного кримінального законодавства дає підстави стверджувати, що суб'єктом злочину, передбаченого ст. 119 КК України, є фізична осудна особа, яка досягла загального віку кримінальної відповідальності (16 років). Це також підтверджується специфічними ознаками основного складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 119, якими є: а) вік суб'єкта злочину. Це осудна особа, якій до моменту позбавлення потерпілого життя виповнилось 16 років; б) зміст вини – психічне ставлення до смерті потерпілого може виражатись лише у формі необережності; в) відсутність відповідних ознак інших юридичних складів злочинів – тих, які передбачають смерть потерпілого як обов'язкову чи альтернативну ознаку своєї об'єктивної сторони.

Частина 2 ст. 115 КК України називає цілий ряд обставин, які свідчать про кваліфікуючі види вбивства. Класифікацію їх можна провести за елементами складу злочину, оскільки це відповідає дійсності. Вона виглядає таким чином: 1) кваліфікуючі обставини, що належать до об'єкта вбивства: вбивство двох або більше осіб; вбивство особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку; вбивство малолітньої дитини або жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності; вбивство заручника; 2) кваліфікуючі обставини, що належать до об'єктивної сторони вбивства: вбивство вчинене з особливою жорстокістю; вбивство вчинене способом, небезпечним для життя багатьох осіб; вбивство поєднане із звалтуванням або насильницьким задоволенням статевої пристрасті неприродним способом; 3) кваліфікуючі обставини, що належать до суб'єктивної сторони вбивства: вбивство з корисливих мотивів; вбивство з хуліганських мотивів; вбивство з метою приховати інший злочин або полегшити його вчинення; 4) кваліфікуючі обставини, що належать до суб'єкта вбивства: вбивство, вчинене особою, яка раніше вчинила вбивство; вбивство, вчинене за попередньою змовою групою осіб; вбивство, вчинене на замовлення; вбивство, вчинене особою, яка раніше вчинила умисне вбивство.

Аналіз судової практики, проведений нами, свідчить, що як умисне вбивство заручника здійснює суб'єкт злочинів, передбачених стст. 147, 349 КК України, наприклад, у зв'язку з висунутими вимогами до відповідних адресатів, з метою залякування інших заручників, при спробі заручника звільнитись тощо. Однак не виключені випадки, коли умисне вбивство заручника може здійснити й інша особа, наприклад, з наміром покласти відповідальність за

смерть заручника на суб'єкта злочинів, передбачених статтями 147, 349 КК України, чи з метою усунути підстави для виконання висунутих ним вимог.

Умисне вбивство заручника, вчинене суб'єктом злочинів, передбачених стст. 147, 349, необхідно кваліфікувати за п. 3 ч. 2 ст. 115 та ч. 1 ст. 147 (за ознакою спричинення тяжких наслідків) або ст. 349 (п. 7 відповідної постанови Пленуму Верховного Суду України).

Вивчення кримінальних справ стосовно вчинення умисного вбивства на замовлення свідчить, що замовник умисного вбивства залежно від конкретних обставин справи є або підбурювачем, або організатором злочину (якщо тільки він не є співвиконавцем цього вбивства). Його дії належить кваліфікувати за ч. 3 або 4 ст. 27 і п. 11 ч. 2 ст. 115 КК України. Дії замовника умисного вбивства, який був співвиконавцем цього злочину, кваліфікується за пунктами 11 і 12 ч. 2 ст. 115 КК України як умисне вбивство, вчинене на замовлення за попередньою змовою групою осіб, а за наявності підстав і за іншими пунктами цієї статті (п. 15 постанови ВСУ). Якщо ж замовник такого умисного вбивства, який не був співвиконавцем, має корисні мотиви, а виконавець керувався будь-якими іншими мотивами, то дії такого замовника потрібно кваліфікувати за ч. 3, 4 ст. 27 і п. 6 та 11 ч. 2 ст. 115 КК України. Натомість дії виконавця умисного вбивства на замовлення у тому разі, якщо він також вчинив цей злочин з корисливих мотивів, слід кваліфікувати за підпунктами 6 і 11 ч. 2 ст. 115 КК України. Проте варто зазначити, що не можна застосувати при кваліфікації п. 11 ч. 2 ст. 115 КК України, коли замовлене не умисне вбивство, а будь-який інший, у тому числі й насильницький злочин. Наприклад, якщо замовник доручив виконавцеві щодо потерпілого вчинити розбійний напад, а виконавець умисно вбив потерпілого, то замовник підлягає кримінальній відповідальності за співучасть у розбійному нападі (ст. 187 КК України), який він організував або до вчинення якого підбурював, а виконавець — за той злочин, який фактично вчинив.

Відповідно до ч. 3 ст. 29 КК України на кваліфікацію дій одного співучасника умисного вбивства на замовлення не повинні впливати обтяжуючі обставини, що стосуються особи іншого співучасника. Наприклад, якщо виконавець вбивства, що розглядається, раніше вчинив умисне вбивство (за винятком такого, яке було вчинене при пом'якшуючих обставинах), ця обтяжуюча обставина замовнику умисного вбивства чи його пособнику інкримінуватись не повинна, в тому числі й тоді, коли ними усвідомлювалася.

Умисне вбивство, вчинене за попередньою змовою групою осіб (п. 12 ч. 2 ст. 115 КК України). Умисне вбивство, вчинене за попередньою змовою групою осіб (п. 12 ч. 2 ст. 115), має місце тоді, коли в позбавленні потерпілого життя брали участь декілька осіб (дві і більше), які заздалегідь, тобто до початку злочину, домовилися про спільне його виконання.

Тобто таке вбивство слід вважати вчиненим групою осіб (простою, за попередньою змовою), якщо в цьому злочині брали участь дві або більше особи. Термін «брали участь» означає, що особи, усвідомлюючи характер вчинюваного злочину, безпосередньо брали участь у процесі позбавлення життя потерпілого. Участь може виразитися не тільки в нанесенні смертельних уда-

рів, даванні отрути тощо, а й в інших насильницьких діях, спрямованих на придушення волі потерпілого або на позбавлення його фактичної можливості вчинити протидію. Отже, за цей злочин несуть відповідальність і ті особи, які хоча і не вчинювали дій, якими безпосередньо була заподіяна смерть потерпілому, але, будучи об'єднаними з іншими співвиконавцями вбивства єдиним умислом, спрямованим на позбавлення потерпілого життя, виконали хоча б частину того обсягу дій, який група вважала необхідним для реалізації цього умислу.

Усі злочини, передбачені ч.2 ст. 115 КК України свідчать, що їх суб'єктом є фізична осудна особа, якій до моменту вчинення злочину виповнилося 14 років, тобто це мінімальний вік кримінальної відповідальності за ці злочини.

Умисне вбивство, вчинене у стані сильного душевного хвилювання (ст. 116 КК України). Диспозиція ст. 116 КК України має як описовий, так і відсилочний характер. Наприклад, в ній описуються найсуттєвіші ознаки злочину, а саме: розкривається зміст злочинних дій, спрямованих на позбавлення життя, які є реакцією на протизаконне насильство, систематичне знущання або тяжку образу з боку потерпілого. Крім того, тут описується вид умисної вини — умисе як обов'язкова ознака суб'єктивної сторони цього злочину. Крім того, у цьому складі злочину описується така ознака, яка належить до суб'єктивної сторони цього діяння, як обов'язкова, як емоційний стан (сильне душевне хвилювання).

Цей злочин може бути лише тоді, коли винний перебуває у стані сильного душевного хвилювання, що являє собою раптовий емоційний процес, викликаний поведінкою потерпілого, перебіг цього процесу швидкий і бурхливий, передбачає здатність особи усвідомлювати свої дії і керувати ними. Досить часто такий стан є коротким, триває декілька хвилин.

Суб'єктом злочину є осудна особа, яка досягла до його вчинення 14-річного віку (мінімальний вік кримінальної відповідальності) і перебувала під час вчинення злочину у стані сильного душевного хвилювання, що раптово виникло внаслідок протизаконного насильства, систематичного знущання або тяжкої образи з боку потерпілого.

Диспозиція ст. 117 КК України має як описовий, так і відсилочний характер. Так, зокрема, у ній описується найсуттєвіші ознаки, які відрізняють цей вид вбивства від інших складів умисного вбивства. Зокрема, розкривається зміст злочинних діянь, спрямованих на позбавлення життя матір'ю своєї новонародженої дитини, а також називаються такі обов'язкові ознаки цього складу злочину як час його вчинення: 1) під час пологів; 2) відразу після пологів. Також у диспозиції статті називається суб'єкт цього злочину — матір і суб'єктивна сторона злочину — умисел.

Виходячи з аналізу ст. 22 та ст. 117 КК і вивчення кримінальних справ, слід констатувати, що суб'єктом злочину може бути лише мати потерпілої дитини, яка є осудною і на момент вчинення злочину досягла 14-річного віку.

Умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця (ст. 118 КК України).

Диспозиція ст. 118 КК України має як описовий, так і відсилочний характер. Наприклад, у цій статті розкривається зміст двох самостійних злочинів, подібних між собою за об'єктом посягання й обставинами, що пом'якшують покарання. Враховуючи техніку побудови і спосіб описування ознак конкретного виду злочину в ст. 118 КК України та ознайомлення з кримінальними провадженнями цієї категорії справ, здійсненням аналізу стст. 22, 118 КК України, ми прийшли до висновку, що суб'єктом цього злочину є осудна особа, яка досягла 16-річного віку й перебуває у стані необхідної, уявної оборони або правомірного затримання особи, яка вчинила злочин.

Доведення до самогубства (ст. 120 КК України). Чинним кримінальним законодавством передбачено відповідальність за доведення особи до самогубства або до замаху на самогубство, що є наслідком жорстокого з нею поводження, шантажу, примусу до протиправних дій або систематичного приниження її людської гідності, а також це саме діяння, вчинене щодо особи, яка перебувала в матеріальній або іншій залежності від винуватого, або щодо двох чи більше осіб. Кримінально караними є ці діяння і тоді, коли вони вчинені щодо неповнолітнього.

Аналіз кримінальних справ цієї категорії злочинів та стст. 22, 120 КК України дає підстави стверджувати, що суб'єктом цього злочину є фізична осудна особа, яка досягла загального віку кримінальної відповідальності (16 років).

Вивчення існуючих публікацій і кримінальних справ стосовно погроз вбивством (ст. 129 КК України) надає можливість констатувати, що суб'єктом злочину може бути особа, яка досягла 16-річного віку. Сучасне кримінальне законодавство зарубіжних держав також передбачає кримінальну відповідальність за злочини проти життя особи. Так, проблеми суб'єкта злочину проти життя особи певною мірою відображені в кодексах таких країн: КК Республіки Польща [45], КК Республіки Болгарія [46], КК Швеції [47], КК Японії [48], КК Норвегії [49], КК Іспанії [50].

Висновки. На підставі проведеного дослідження можна зробити такі висновки:

- 1) найбільш прийнятним є визначення й обґрунтування суб'єкта злочину через їх діяльність і функції (функціональну діяльність такої особи);
- 2) суб'єктом злочинів, що посягають на відносини, які забезпечують умови з охорони життя іншої особи, передбачені стст. 115-117 КК України, є фізична осудна особа, яка досягла до моменту вчинення злочину мінімального 14-річного віку;
- 3) суб'єктом злочинів, передбачених стст. 118–120, 129 КК України є фізична осудна особа, яка до моменту вчинення злочину досягла мінімального 16-річного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Абдуразаков С.А., Ахмедов Г.А.* Суб'єкт преступлення по Уголовному кодексу Узбекской ССР/ С.А. Абдуразаков Г.А. Ахмедов // Вопросы совершенствования законодательства Узбекской ССР/ [ред. кол. Г.А. Ахмедов и др.]. – Ташкент, 1970. – С. 137–147.

2. *Абшилава Г.В.* Некоторые особенности производства допроса с участием переводчика / Г.В. Абшилава // Российский следователь. – 2004. – № 10. – С. 18–20.

3. *Бородин С.В.* К вопросу совершенствования законодательства об уголовной ответственности несовершеннолетних / С.В. Бородин, Н.А. Носков // Современные тенденции развития уголовной политики и уголовного законодательства. – М., 1994. – С. 57–59.

4. *Владимиров В.А.* Субъект преступления по советскому уголовному праву: [лекция] / В.А. Владимиров, Г.А. Левицкий. – М. : МООП РСФСР, 1964. – 59 с.

5. *Наумов А.В.* Предприятие на скамье подсудимых / А.В. Наумов // Советская юстиция. 1992. – № 17–18. – С. 3–4.

6. *Орлов В.С.* Субъект преступления по советскому уголовному праву / В.С. Орлов. – М. : Госюриздат, 1958. – 260 с.

7. *Орымбаев В.С.* Специальные субъекты преступления / Р. Орымбаев; отв. ред. Г.И. Баймурзин. – Алма-Ата : Наука Каз ССР, 1977. – 152 с.

8. *Павлов В.Г.* Субъект преступления / В.Г. Павлов. – СПб : Юридический центр Пресс, 2001. – 318 с.

9. *Розенко В.І, Матвійчук В.К.* Суб'єкт злочину / В.І. Розенко, В.К. Матвійчук // Лекція. – К. : Українська академія внутрішніх справ, 2004. – 36 с.

10. *Светлов А.Я.* Ответственность за должностные преступления / А.Я. Светлов. – К. : Наукова думка, 1978. – 304 с.

11. *Протченко Б.А.* Понятие невменяемости в советском уголовном праве / Б.А. Протченко // Изд. вузов. Правоведение. – 1987. – С. 82–86.

12. *Тацій В.Я.* Суб'єкт злочину / В.Я. Тацій // Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / [М. І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін]; за ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – К. – Х., 2001. – С. 130–141.

13. *Устименко В.В.* Субъект преступления (понятие и виды): Учеб. пособие / В.В. Устименко. – Х. : Харьк. юрид. ин.-т, 1989. – 140 с.

14. Полный курс уголовного права: В 5 т. / Под ред. докт. юрид. наук, проф., засл. деятеля науки РФ А.И. Коробеева. – СПб. : Р. Асланов, Юридический центр Пресс, 2008. – Т. 1: Преступление и наказание. – 2008. – 1133 с.

15. Кримінальне право України. Загальна частина: Практикум [Навч. посібник] / Костенко О.М., Козаченко І.П., Матвійчук В.К. та ін.; за заг. ред. В.К. Матвійчука. – К. : КНТ, 2006. – 432 с.

16. *Шем'яков О.П.* Суб'єкт злочину / О.П. Шем'яков // Кримінальне право України (Загальна частина) / Хохлова І.В., Шем'яков О.П.: [навч. посібник]. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – С. 86–95.

17. Кримінальна відповідальність юридичних осіб в Україні: pro et contra Юридична газета. № 24, 12 травня. – 2013. – 1.4 – 9.

18. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.

19. *Шабалин В.А.* Методологические вопросы правоведения. В связи с теорией и практикой социалистического управления / В.А. Шабалин. – Саратов : Сарат. ун-т, 1972. – 226 с.

20. Большая советская энциклопедия: В 30 т. – Т.9 / [гл. ред. А.М. Прохоров]. – 3-е изд. – М. : Сов. энциклопедия, 1970: ЕВКЛИД-ИБСЕН. – 1972. – 986 с.

21. Философский энциклопедический словарь / [гл. ред. : Л.Ф. Ильичев, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалев, В.Г. Панов]. – М. : Сов. энциклопедия, 1983. – 840 с.

22. *Шишов О.Ф.* Становление и развитие науки уголовного права в СССР: Пробл. общей части: Учеб. пособие (1915 – 1936 гг.) / О.Ф.Шишов: науч. ред. В.А. Владимирова. – М.: Б.и., 1981. – Вып. 1: 1917–1920 гг. – 1981. – 85 с.
23. *Кант И.* Сочинение в шести томах. – Т.4. – ч. 2 / И. Кант. – М., 1965. – С. 120–137.
24. *Гегель Г.В.Ф.* Философия права / Г.В.Ф. Гегель. – М.: Мысль, 1990. – 524 с.
25. *Фейербах А.* Уголовное право / А.Фейербах. – СПб.: Медицинская тип.; тип. Гос. комерц-коллегии; тип. имп. воспит. дома, 1810. – 616 с.
26. *Пионтковский А.А.* Уголовно-правовые воззрения И.Канта, А.Фейербаха, И. Фихте / А.А. Пионтковский. – М.: Профобразование, 1971. – 112 с.
27. *Красиков Ю.А.* Доктрина русского уголовного права: источники и тенденции развития / Ю.А. Красиков // Современные Тенденции развития уголовной политики и уголовного законодательства: тез. докл. науч. конф., (г. Москва, 27-28 января 1994 г.) / Под. ред. С.В. Бородина и др. – М., 1994. – С. 34–36.
28. *Брайнин Я.М.* Уголовная ответственность и ее основания в советском уголовном праве / Я.М. Брайнин. – М.: Госюриздат, 1963. – 281 с.
29. *Трайнин А.Н.* Общее учение о составе преступления / А.Н. Трайнин. – М.: Госюриздат, 1957. – 191 с.
30. Советское уголовное право. Часть Общая: Учеб. пособие / [Н.С. Алексеев, Н.А. Беляев, Н.П. Грабовская, С.А. Домахин, И.И. Карпец, Н.С. Лейкина и др.] – Л.: ЛГУ, 1960. – 587 с.
31. *Пионтковский А.А.* Преступление в области природных богатств / А.А. Пионтковский // Курс советского уголовного права: В 6 т. / [редкол.: А.А. Пионтковский и др.] – М.: 1971. – Т. 5. – С. 513–544.
32. *Писарев А.* Правовая охрана и защита лесов / А. Писарев // Советская юстиция, 1982 – С. 7–10.
33. *Пакутин В.Д.* Ответственность за незаконную порубку леса / В.Д. Пакутин // Социалистическая законность – 1978. – № 11. – С. 40–42.
34. *Баулін Ю.В.* Злочини у сфер обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення / Ю.В. Баулін // Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар / [Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін.]; за заг. ред. В.В.Сташиса, В.Я. Тація. – К., 2003. – С. 830–899.
35. *Матвійчук В.К.* Теоретичні та практичні проблеми кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища: [монографія] / В.К. Матвійчук. – К.: Національна академія управління, 2011. – 368 с.
36. *Ожегов С.И.* Словарь русского языка: ок. 5700 слов / Ожегов С.И.; под. ред. чл.-корр. АН СССР Н.Ю. Шведовой. – [19 изд., испр.]. – М.: Рус. Яз., 1987. – 846 с.
37. *Даль В.Д.* Толковый словарь живого великорусского языка: В 4 т./ В.И. Даль. – М.: Государственное издательство иностр. и национальных словарей, 1955. – Т. 4. – 1956. – 583 с.
38. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. – К.; Ірпінь: Перун, 2005. – 1728 с.
39. *Матвейчук В.К.* Уголовно-правовая борьба органов внутренних дел с преступным загрязнением водных объектов: Учеб. пособие / В.К. Матвейчук. – К.: НИ и РИО Украинской академии внутренних дел, 1992. – 79 с.
40. *Попов М.И., Харитонов С.О.* Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язані з наданням публічних послуг / М.І. Попов,

С.О. Харитонов// Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: У 2 т. / За заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. – 5-те вид. допов. – Х. : Право, 2013, т. 2 Особлива частина / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. – 2013. – С. 782–840.

41. *Здравомыслов Б.В.* Должностные преступления. Понятие и квалификация / Б.В. Здравомыслов. – М. : Юрид. лит., 1975. – 168 с.

42. *Мельник М.І.* Злочини у сфері службової діяльності / М.І. Мельник // Кримінальне право України. Особлива частина: Підруч. / [Ю.В. Александров, О.О. Дудоров, В.А. Клименко та ін.]; за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. – К., 2004. – С. 491–513.

43. *Матвейчук В.К.* Уточнение понятия субъекта экологических преступлений на современном этапе развития общества и государства / В.К. Матвейчук // Проблемы борьбы зі злочинністю в Україні: тези доповідей і повідомлень респ. наук. конф. / АН України. Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. – К., 1992. – С. 62–64.

44. *Гаврыш С.Б.* Уголовно-правовая охрана природной среды Украины. Проблемы теории и развития законодательства / С.Б. Гаврыш. – Харьков : Основа, 1994. – 640 с.

45. The Polish Penal Code / edited by candidate of law, assistant professor A I Lukashov, and D j, prof N F Kuznetsova introduction by candidate of law, assistant professor A I Lukashov and candidate of law E A Sarkisova, translated from Polish by D A Barilovitch. – St Petersburg «Yuridicheskyy Tsenty Press», 2001. – 234 p.

46. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. – St. Petersburg: «Yuridicheskyy Tsenty Press», 2001. – 298 p.

47. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova. – St Petersburg: «Yuridicheskyy Tsenty Press», 2002. – 366 p.

48. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. – St Petersburg: «Yuridicheskyy Tsenty Press», 2002. – 226 p.

49. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn. V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. – St. Petersburg: «Yuridicheskyy Tsenty Press», 2002. – 366 p.

50. Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal del Reino de España (Esta revisión vigente desde 01 de Julio de 2015) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://noticias.juridicas.com/base_datos/Penal/lo10-1995.html. – Заголовок з екрану.

REFERENCES

1. *Abdurazakov S.A., Ahmedov G.A.* Subekt prestupleniya po Ugolovnomu kodeksu Uzbekskoy SSR/ S.A. Abdurazakov G.A. Ahmedov// Voprosy sovershenstvovaniya zakonodatel'stva Uzbekskoy SSR/ [red. kol. G.A. Ahmedov i dr.]. – Tashkent, 1970. – S. 137–147.

2. *Abshilava G.V.* Nekotorye osobennosti proizvodstva doprosa s uchastiem perevodchika/ G.V. Abshilava// Rossijskij sledovatel'. – 2004. – № 10. – S. 18–20.

3. *Borodin S.V.* K voprosu sovershenstvovaniya zakonodatel'stva ob ugolovnoy otvetstvennosti nesovershennoletnih / S.V. Borodin, N.A. Noskov// Sovremennye

tendencii razvitiya ugovnoj politiki i ugovnogo zakonodatel'stva. – M., 1994. – S. 57–59.

4. *Vladimirov V.A.* Subekt prestupleniya po sovetскому ugovnomu pravu: [lekciiya] / V.A. Vladimirov, G.A. Levickij. – M. : MOOP RSFSR, 1964. – 59 s.

5. *Naumov A.V.* Predpriyatie na skam'e podsudimyh / A.V. Naumov // Sovetskaya yusticiya. 1992. – № 17–18. – S. 3–4.

6. *Orlov V.S.* Subekt prestupleniya po sovetскому ugovnomu pravu / V.S. Orlov. – M. : Gosyurizdat, 1958. – 260 s.

7. *Orymbaev V.S.* Special'nye subekty prestupleniya / R. Orymbaev; otv. red. G.I. Bajmurzin, – Alma-Ata : Nauka Kaz SSR, 1977. – 152s.

8. *Pavlov V.G.* Subekt prestupleniya / V.G. Pavlov. – SPb: YUridicheskij centr Press, 2001. – 318 s.

9. *Rozenko V.I., Matviichuk V.K.* Subiekt zlochynu / V.I. Rozenko, V.K. Matviichuk // Lektsiia. – K. : Ukrainska akademiia vnutrishnikh sprav, 2004. – 36 s.

10. *Svetlov A.YA.* Otvetstvennost' za dolzhnostnye prestupleniya / A.YA.Svetlov. – K. : Naukova dumka, 1978. – 304 s.

11. *Protchenko B.A.* Ponyatie nevmenyaemosti v sovetском ugovnom prave / B.A. Protchenko // Izd. Vuzov Pravovedenie. – 1987. – S. 82–86.

12. *Tatsii V.Ia.* Subiekt zlochynu / V.Ia. Tatsii // Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna: Pidruch. dlia stud. yuryd. spets. vyshch. zakl. Osvity / [M. I. Bazhanov, Yu.V. Baulin, V.I. Borysov ta in]; za red.. M.I. Bazhanova, V.V. Stashysa, V.Ia. Tatsiia. – K. – Kh., 2001. – S. 130–141.

13. *Ustimenko V.V.* Subekt prestupleniya (ponyatie i vidy): Ucheb. posobie / V.V. Ustimenko. – H. : Har'k. yurid. in.-t, 1989. – 140 s.

14. Polnyj kurs ugovnogo prava: V 5 t. / Pod red. dokt. yurid. nauk, prof., zasl. deyaelya nauki RF A.I. Korobeeva. – SPb.: R. Aslanov, YUridicheskij centr Press, 2008. – T. 1: Prestuplenie i nakazanie. – 2008. – 1133 s.

15. Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna: Praktykum [Navch. posibnyk] / Kostenko O.M., Kozachenko I.P., Matviichuk V.K. ta in.; za zah. red. V.K. Matviichuka. – K. : KNT, 2006. – 432 s.

16. *Shemiakov O.P.* Subiekt zlochynu / O.P. Shemiakov // Kryminalne pravo Ukrainy (Zahalna chastyna) / Khokhlova I.V., Shemiakov O.P.: [navch. posibnyk]. – K. : Tsentr navchalnoi literatury, 2006. – S. 86–95.

17. Kryminalna vidpovidalnist yurydychnykh osib v Ukraini: pro et contra Yurydychna hazeta. № 24, 12 travnia. – 2013. – 1.4 – 9.

18. Kryminalnyi kodeks Ukrainy vid 5 kvitnia 2001 r. // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 2001. – № 25–26. – St. 131.

19. *SHabalin V.A.* Metodologicheskie voprosy pravovedeniya. V svyazi s teoriej i praktikoj socialisticheskogo upravleniya / V.A. Shabalin. – Saratov : Sarat. un-t, 1972. – 226 s.

20. Bol'shaya Sovetskaya EHnciklopediya: V 30 t. – T.9 / [gl. red. A.M.Prohorov]. – 3-e izd. – M. : Sov. EHnciklopediya, 1970: EVKLID-IBSEN. – 1972. – 986 s.

21. Filosofskij ehnciklopedicheskij slovar' / [gl. red. : L.F. Il'ichev, P.N. Fedoseev, S.M. Kovalev, V.G. Panov]. – M. : Sov. Ehnciklopediya, 1983. – 840 s.

22. *Shishov O.F.* Stanovlenie i razvitie nauki ugovnogo prava v SSSR: Probl. Obshchej chasti: Ucheb. posobie (1915 – 1936 gg.) / O.F.Shishov: nauch. red. V.A. Vladimirova. – M. : B.i., 1981. – Vyp. 1 : 1917–1920 gg. – 1981. – 85 s.

23. *Kant I.* Sochinenie v shesti tomah. – T.4. – ch. 2 / I.Kant. – M., 1965. – S. 120–137.

24. *Gegel' G.V.F.* Filosofiya prava / G.V.F. Gegeľ'. – M. : Mysl', 1990. – 524 s.
25. *Fejerbah A.* Ugolovnoe pravo / A. Fejerbah. – SPb. : Medicinskaya tip.; tip. Gos. Komercc-kollegii; tip. Imp. Vospit. doma, 1810. – 616 s.
26. *Piontkovskij A.A.* Ugolovno-pravovye vozzreniya I. Kanta, A. Fejerbaha, I. Fihte / A.A. Piontkovskij. – M. : Profobrazovanie, 1971. – 112 s.
27. *Krasikov Yu.A.* Doktrina russkogo ugolovnogo prava : istochniki i tendencii razvitiya / Yu.A. Krasikov // *Sovremennye Tendencii razvitiya ugolovnoj politiki i ugolovnogo zakonodatel'stva : tez. dokl. nauch. konf., (g. Moskva, 27-28 yanvarya 1994 g.)* / Pod. red. S.V. Borodina i dr. – M., 1994. – S. 34-36.
28. *Brajnin Ya.M.* Ugolovnaya otvetstvennost' i ee osnovaniya v sovetskom ugolovnom prave / Ya.M. Brajnin. – M. : Gosyurizdat, 1963. – 281 s.
30. *Trajnin A.N.* Obshchee uchenie o sostave prestupleniya / A.N. Trajnin. – M. : Gosyurizdat, 1957. – 191 s.
31. *Sovetskoe ugolovnoe pravo. Chast' Obshchaya: Ucheb. posobie* / [N.S. Alekseev, N.A. Belyaev, N.P. Grabovskaya, S.A. Domahin, I.I. Karpec, N.S. Lejkina i dr.] – L. : LGU, 1960. – 587 s.
32. *Piontkovskij A.A.* Prestuplenie v oblasti prirodnyh bogatstv / A.A. Piontkovskij // *Kurs sovetskogo ugolovnogo prava: V 6 t.* / [redkol. : A.A. Piontkovskij i dr.] – M. : 1971. – T. 5. – S. 513-544.
33. *Pisarev A.* Pravovaya ohrana i zashchita lesov / A. Pisarev // *Sovetskaya yusticiya*, 1982 – S. 7-10.
34. *Pakutin V.D.* Otvetstvennost' za nezakonnuyu porubku lesa / V.D. Pakutin // *Socialisticheskaya zakonnost'*. – 1978. – № 11. – S. 40-42.
35. *Baulin Yu.V.* Zlochnyny u sfer obihu narkotychnykh zasobiv, psykhotropnykh rehovyn, yikh analohiv abo prekursoriv ta inshi zlochnyny proty zdorovia naselennia / Yu.V. Baulin // *Kryminalnyi kodeks Ukrainy: naukovo-praktychnyi komentar* / [Iu. V. Baulin, V.I. Borysov, S.B. Havrysh ta in..]; za zah. red. V.V. Stashysa, V.Ia. Tatsiia. – K., 2003. – S. 830-899.
36. *Matviichuk V.K.* Teoretychni ta praktychni problemy kryminalno-pravovoi okhorony navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshcha: [monohrafiia] / V.K. Matviichuk. – K. : Natsionalna akademiia upravlinnia, 2011. – 368 s.
37. *Ozhegov S.I.* Slovar' russkogo yazyka : ok. 5700slov / Ozhegov S.I.; pod. red. chl. –korr. AN SSSR N.YU. SHvedovoj. – [19 izd., ispr.]. – M. : Rus. YAz., 1987. – 846 s.
38. *Dal' V.D.* Tolkovyj slovar' zhivogo velikoruskogo yazyka: V 4 t./ V.I. Dal'. – M. : Gosudarstvennoe izdatel'stvo inostr. i nacional'nyh slovarej, 1955. – T. 4. – 1956. – 583 s.
39. *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (z dod. i dopov.)* / [uklad. i holov. red. V.T. Busel]. – K.; Irpin: Perun, 2005. – 1728 s.
40. *Matvejchuk V.K.* Ugolovno-pravovaya bor'ba organov vnutrennih del s prestupnym zagryazneniem vodnyh obektov: Ucheb. posobie / V.K. Matvejchuk. – K. : NI i RIO Ukrainskoj akademii vnutrennih del, 1992. – 79 s.
41. *Popov M.Y., Kharytonov S.O.* Zlochnyny u sferi sluzhbovoi diialnosti ta profesiinoi diialnosti, poviazani z nadanniam publicznykh posluh / M.I. Popov, S.O. Kharytonov // *Kryminalnyi kodeks Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar: U 2 t.* / Za zah. red. V.Ia. Tatsiia, V.P. Pshonky, V.I. Borysova, V.I. Tiutiuhina. – 5-te vyd. dopov. – Kh. : Pravo, 2013, t. 2 Osoblyva chastyna / Yu.V. Baulin, V.I. Borysov, V.I. Tiutiuhin ta in. – 2013. – S. 782-840.
42. *Zdravomyslov B.V.* Dolzhnostnye prestupleniya. Ponyatie i kvalifikaciya / B.V. Zdravomyslov. – M. : Yurid. lit., 1975. – 168 s.

43. *Melnyk M.I.* Zlochyny u sferi sluzhbovoi diialnosti / M.I. Melnyk // Kryminalne pravo Ukrainy. Osoblyva chastyna: Pidruch. / [Iu.V. Aleksandrov, O.O. Dudorov, V.A. Klymenko ta in.]; za red.. M.I. Melnyka, V.A. Klymenka. – K., 2004. – S. 491–513.

44. *Matvejchuk V.K.* Utochnenie ponyatiya sub"ekta ehkologicheskikh prestuplenij na sovremennom ehtape razvitiya obshchestva i gosudarstva / V.K. Matvejchuk // Problemi borot'bi zi zlochinnisty v Ukraïni: tezi dopovidej i povidomlen' resp. nauk. konf. / AN Ukraïni. Institut derzhavi i prava im. V.M. Korec'kogo. – K., 1992. – S. 62–64.

45. *Gavrysh S.B.* Ugolovno-pravovaya ohrana prirodnoj sredej Ukrainy. Problemy teorii i razvitiya zakonodatel'stva / S.B. Gavrysh. – Har'kov: Osnova, 1994. – 640 s.

46. The Polish Penal Code / edited by candidate of law, assistant professor A I Lukashov, and D j, prof N F Kuznetsova introduction by candidate of law, assistant professor A I Lukashov and candidate of law E A Sarkisova, translated from Polish by D A Barilovitch – St Petersburg «Yundicheskyy Centei Press», 2001 – 234 p.

47. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. – St. Petersburg: «Yuridicheskyy Center – Press», 2001. – 298 p.

48. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova; – St Petersburg: «Yuridicheskyy Center – Press», 2002. – 366 p.

49. The Japanese Penal Code / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. – St Petersburg: «Yuridicheskyy Center – Press», 2002. – 226 p.

50. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn. V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. – St. Petersburg: «Yuridicheskyy Center – Press», 2002. – 366 p.

51. Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal del Reino de España (Esta revisión vigente desde 01 de Julio de 2015) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://noticias.juridicas.com/base_datos/Penal/lo10-1995.html.

Харь І.О. Суб'єкт злочинів проти життя особи: проблеми теорії і практики

У статті досліджено теоретичні та прикладні проблеми суб'єкта злочинів проти життя особи. В історичному й методологічному плані з'ясовано суть вчення про суб'єкт злочину взагалі і, зокрема, здійснено вивчення судової практики та нормативної бази стосовно суб'єкта злочинів проти життя особи.

Ключові слова: суб'єкт злочину, аналіз судової практики, законодавство, злочини проти життя особи, класифікація суб'єктів злочину.

Харь И.А. Субъект преступлений против жизни человека: проблемы теории и практики

В статье исследуются теоретические и прикладные проблемы субъекта преступления против жизни человека. В историческом и методологическом плане выяснена суть учения о субъекте преступления вообще и, в частности, изучена судебная практика и нормативная база в отношении субъекта преступлений против жизни человека.

Ключевые слова: субъект преступления, анализ судебной практики, законодательство, преступления против жизни человека, классификация субъектов преступления.

Khar I. Committer of crimes against a person's life: problems of theory and practice

The article deals with theoretical and applied problems of the committer of crimes against the person's life. The author found in the historical and terms of methodology of teaching the committer of crimes in general and, in particular, made a study of jurisprudence and regulatory framework in relation to the committer of crimes against the person's life.

Keywords: *Committer of crimes; Analysis of judicial practice; Legislation; Crimes against a person's life; The classification of the crime.*

Стаття надійшла до редакції 07.04.2016.

УДК 347.965

М. Дячук

PROBLEMS AND PROSPECTS OF MEDIATION IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

М.И. Дячук

*к.ю.н., доцент кафедры гражданского права
и гражданского процесса
ВКГУ имени С. Аманжолова
г. Усть-Каменогорск, Казахстан*

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ МЕДИАЦИИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Постановка проблемы. На сегодняшний день общепризнанно, что медиация как альтернатива судебному разрешению правового спора наиболее эффективна. Это объясняется многими факторами, которые уже неоднократно описаны в литературе: это и ее относительная доступность, малозатратность по времени, добровольный характер, но, пожалуй, самое гласное, что придает медиации особую силу – это то, что данная процедура нацелена на разрешение спора, исходя из интересов спорящих сторон, а не из заявленных изначально позиций, а также, разумеется, это то, что процедура является конфиденциальной.

Но как правильно отмечено в настоящее время необходима более четкая и систематизированная разработка нормативно-правовой базы, а также конкретизация и более детальный подход к самой процедуре и ее субъектам.

Анализ последних исследований и публикаций. Проблемы и перспективы развития медиации изучались многими зарубежными и казахстанскими авторами, среди которых: Е.И. Носырева [1], К. Грефин фон Шлиффен [2], L.L. Riskin [3], F. Sander [4], И.Г. Черемных [11], Г. Давыденко [12], Ж. Пиепу [13], М.К. Сулейменов [14], С.К. Идрышева [15], И.Г. Медведев [16] Л.К. Щенникова [17]

Целью исследования является анализ проблем и перспектив развития медиации в Республике Казахстан.

Основные результаты исследования. Сегодня в Казахстане судебное разбирательство и иные юрисдикционные механизмы рассмотрения и разре-

шения гражданских (в широком смысле) дел являются основными способами защиты нарушенных прав, свобод и законных интересов. Однако нельзя отрицать, что в современных условиях становления и динамичного развития гражданского общества они зачастую оказываются недостаточно эффективными. Если некоторое время назад суды, медиаторы, органы исполнительной власти занимались не чем иным, как популяризацией процедуры, то на сегодняшний день на фоне последних изменений в законодательстве (вступление в силу Уголовного, Уголовно-процессуального кодекса РК, Гражданского процессуального кодекса РК) возникают проблемы сугубо практического характера, которые, несомненно, требуют своего разрешения.

Термин «медиация» происходит от латинского прилагательного *medius* (нейтральный) – занимать середину между двумя точками зрения либо сторонами, предлагать средний путь, держаться нейтрально, беспристрастно. В российской правовой теории и на практике сложилось взаимозаменяемое использование двух терминов для обозначения альтернативной процедуры, которая осуществляется с помощью посредника: «посредничество» и «медиация». Первый является исконно русским. В прямом толковании русского языка «посредник – третий, избранный двумя сторонами для соглашения; посредничать – быть сознательно посредником, хлопотать меж двух сторон, соглашая их [1, с. 512].

Процедура, впоследствии получившая название «медиация», давно применяется для разрешения конфликтов без использования силы и помощи третьего лица. Сущность медиации исследователи видят в сочетании двух, казалось бы, противоположных элементов – высокой степени автономии сторон и значительных гарантий по выработке общей позиции и достижению взаимовыгодного результата [2].

Современная концепция медиации оформилась в рамках движения по развитию способов альтернативного разрешения споров, начавшегося в США в 1960–1970 гг., распространившегося в Австралии в 80-е гг. и в большинстве европейских стран – в 90-е гг. XX века. В ее основе лежит «гарвардский метод» ведения переговоров, разработанный профессорами Р. Фишером и У. Юри. Ученые сформулировали базовые правила переговорного процесса [3, с. 111–114], следуя которым стороны в абсолютном большинстве случаев способны достигнуть разумного соглашения.

Суть этого метода заключается в том, что при урегулировании спора стороны совместно разрешают общую проблему, руководствуясь, с одной стороны, объективными стандартами, а с другой – собственными интересами и действительными потребностями. Медиация в ее современной форме использует данный подход. Так, в классической медиации [3, с. 111–114] основной задачей медиатора является содействие сторонам, не владеющим в совершенстве переговорными компетентностями, в выстраивании коммуникации по «гарвардскому методу».

Интересна позиция Ф. Сандера, который, исходя из того, что альтернатива означает возможность выбора «одного варианта из многих существующих», предлагает использовать общий для всех процедур термин «альтер-

нативные методы разрешения споров», охватывающий в том числе и судебное разбирательство [4, с. 26].

Для удобства анализа условно разделим нашу работу на пять частей:

– предложения в сфере популяризации процедуры медиации среди населения;

– проблемы организационного характера в области развития медиации в Республике Казахстан;

– проблемы применения досудебной или внесудебной медиации;

– проблемы применения медиации в гражданском процессе;

– проблемы применения медиации в уголовном процессе.

I. На базе ВКГУ им. С. Аманжолова был проведен социологический опрос среди населения г. Усть-Каменогорск, нацеленный на выявление уровня информированности населения о медиации.

Опрос показал следующее: из 100 студентов только 20% на вопрос о том, знают ли они что-нибудь о медиации, ответили «да», из 100 опрошенных случайных респондентов 26% слышали раньше о медиации. Вместе с тем, после разъяснения интервьюерами сущности медиации 75% из всех опрошенных ответили, что воспользовались бы услугами медиаторов при решении правовых споров.

Отсюда можно сделать вывод о том, что население недостаточно информировано о процедуре медиации, несмотря на ту работу, которая уже проведена на сегодняшний день в сфере популяризации процедуры медиации среди населения. В качестве положительного опыта можно назвать работы по популяризации процедуры медиации в Восточно-Казахстанской области за период с 2013 по 2016 годы:

1) практически во всех судах области в залах ожидания демонстрируются ролики о медиации, вывешены информационные стенды о медиации;

2) совместно из судами и местными исполнительными органами организуются встречи с населением городов, где профессиональные медиаторы разъясняют суть процедуры медиации, ее отличия от судебного процесса, разъясняется эффективность (примером может послужить встреча с населением, которая была организована председателем Риддерского городского суда, акимом г. Риддер и Представительством по ВКО ОО «Единый центр медиации и миротворчества «Медиация»»);

3) проведено ряд телепередач, преимущественно на местном областном телевидении;

4) было сделано ряд репортажей в периодических изданиях, на информационных сайтах;

5) организации медиаторов ведут свои сайты, имеют странички в социальных сетях, где у некоторых организаций количество подписчиков доходит до нескольких тысяч (примером может послужить ОО «Восточно-Казахстанский центр медиации и права «Альтернатива»»);

6) проведение круглых столов, семинаров на тему развития медиации в области (проводятся преимущественно в судах, при прокуратуре, в университетах). Работа нужная, однако, на подобных мероприятиях присутствует

узкий круг лиц, которые не только знают о медиации, но и работают в этой сфере, поэтому такие круглые столы, семинары интересны, как правило, именно специалистам в сфере разрешения правовых споров, но не широкому кругу лиц;

7) организации медиаторов ведут обучение профессиональных медиаторов;

8) распространение рекламной продукции (размещение рекламы в транспорте, размещение баннеров, размещение объявлений в бегущей строке, на рекламных щитах, раздача визиток, флаеров на улицах.

Однако, судя по данным социологического опроса, проводимой работы недостаточно. С целью развития работы в сфере популяризации необходимо сделать следующее:

1) привлечь местные исполнительные органы для изготовления и дальнейшего размещения баннеров с информацией о процедуре медиации в городах и районных центрах;

2) в рамках работы Центров медиации Ассамблеи народа Казахстана подготовить непрофессиональных медиаторов. На сегодняшний день в реестрах акиматов состоят в качестве непрофессиональных медиаторов лица, как минимум, мало представляющие, чем именно им необходимо заниматься, а в некоторых случаях, эти лица и вовсе не соответствуют требованиям закона, предъявляемым к медиаторам. Профессиональные же медиаторы сосредоточены в городах, в районах их нет, поэтому в районах основной груз работы в сфере медиации должен лечь на плечи непрофессиональных медиаторов. Именно по этой причине в рамках работы Школ медиации при Домах дружбы – центрах общественного согласия предлагается подготовить непрофессиональных медиаторов, отчасти возложив на них миссию популяризации медиации в районах;

3) с целью обеспечения беспрепятственного доступа к информации о работающих в городе, районе медиаторах формировать единый реестр медиаторов на сайте Министерства юстиции Республики Казахстан;

4) задействовать для демонстрации видеороликов о процедуре медиации не только залы ожидания в зданиях судов, но и те залы, где имеет место быть электронная очередь и залы для ожидания (банки, ЦОНЫ, ГЦВП, Казпочта, Казактелеком и т.д.);

5) снять цикл передач о медиации с демонстрацией на центральных каналах;

6) задействовать в сферу развития медиации систему образования РК, путем организации обучающих семинаров для школьников, студентов, педагогов, родителей. Во-первых, школьная, студенческая среда – это среда, где довольно быстро распространяется информация среди учеников, родителей и педагогов; во-вторых, школьная среда – эта среда, где имеет место быть большое количество конфликтов, которые нередко заканчиваются весьма плачевно. На наш взгляд, навыками медиативного разрешения конфликтов должны учиться обладать все: и ученики, и учителя, и родители. Безусловно, грамотность в сфере управления конфликтами приведет к их снижению в обществе,

что очень положительно скажется на многие сферы жизни, и, самое главное, будет способствовать снижению уровню конфликтности в обществе и развитию общественного согласия;

7) продолжить обучение навыкам медиативного разрешения конфликтов в системе здравоохранения;

8) вовлечь в сферу развития медиации Национальную палату предпринимателей «Атамекен» с тем, чтобы распространить информацию о медиации среди предпринимателей, ведь зачастую у предпринимателей возникает необходимость быстрого и эффективного разрешения споров, но на сегодняшний день, они попросту не обладают знаниями о возможностях, которые может представить процедура медиации. разумеется долгие затяжные споры в суде отражаются на экономической составляющей бизнеса, и, как следствие, государства;

9) на базе центров повышения квалификации при университетах, академиях организовать курсы повышения квалификации по применению примирительных процедур нотариусам, адвокатам, работникам государственных учреждений, а также коммерческих организаций.

II. Анализ института медиации в Республике Казахстан показал определенные группы проблем организационного характера, одна из которых связана с реализацией принципов медиации.

Так, принцип невмешательства в процедуру медиации имеет ограничения, но ограничения эти в законе прямо не указаны, что создает перспективы для расширительного толкования возможностей вмешательства в будущем, что, в свою очередь, ограничивает принцип конфиденциальности.

Сам принцип конфиденциальности, на наш взгляд, недостаточно защищен, так как за нарушение данного принципа предусмотрена административная ответственность в виде штрафа в размере до 20 месячных расчетных показателей ст. 85 Кодекса об административных правонарушениях [5]. Однако ущерб от разглашения сведений, ставших известными сторонам, может быть гораздо значительнее как в материальном, так и в моральном, нравственном плане., поэтому должна быть ужесточена ответственность как медиатора, так и участников медиации.

Дальнейшие проблемы организационного характера мы хотели бы показать в сравнении с Законом «О медиации» Республики Молдова [6], так как анализ законодательства регламентирующего процедуру медиации на постсоветском пространстве показал, что именно Закон Республики Молдова является наиболее детально разработанным.

Итак, что касается непосредственно организации деятельности медиаторов, Закон Республики Казахстан «О медиации» в отличие, например, от Закона Республики Молдова «О медиации», предусматривает возможность деятельности медиатора только в рамках деятельности организации медиаторов, не регламентируя возможность индивидуальной работы.

Для создания организации медиаторов в форме общественного объединения необходимо 10 учредителей, которые уже являются профессиональными медиаторами, и если в г. Алматы, г. Астана, в областных центрах –

это не проблема, то для районных центров задача нереальная, что препятствует развитию медиации в районах.

Ни Законом РК «О медиации», никаким иным нормативно-правовым актом, за исключением Кодекса об административных нарушениях в части ответственности за разглашение сведений, ставших известными в процессе медиации (ст. 85), а также Уголовного кодекса РК в части использования медиатором своих полномочий вопреки задачам своей деятельности и в целях извлечения выгод и преимуществ для себя или других лиц, или организаций либо нанесения вреда другим лицам или организациям, если это деяние причинило существенный вред правам и законным интересам граждан или организаций либо охраняемым законом интересам общества или государства (ст. 251), не урегулированы вопросы основания и виды ответственности медиатора.

В то же время требование об условиях, объеме и основаниях ответственности медиатора, в качестве существенных условий договора о проведении медиации выдвинуто в п. 8 ч. 2 ст. 21 Закона «О медиации». В свою очередь, ст. 393 Гражданского кодекса РК [7] определяет, что договор считается заключенным, когда между сторонами, в требуемой в подлежащих случаях форме, достигнуто соглашение по всем существенным его условиям.

При этом существенными являются условия о предмете договора, условия, которые признаны существенными законодательством или необходимы для договоров данного вида, а также все те условия, относительно которых по заявлению одной из сторон должно быть достигнуто соглашение.

В настоящее время практически во всех договорах о проведении медиации эту норму стараются обходить фразой, что «условия, объем и основания ответственности медиатора определяются законодательством», но, как мы уже отмечали, какой-либо иной прямой ответственности медиатора, за исключением ответственности за нарушение принципа конфиденциальности и злоупотребления своими полномочиями, повлекшее существенное существенный вред, законодательством не предусмотрено.

На наш взгляд, п. 8 ч. 2 ст. 21 Закона РК «О медиации» [8] необходимо либо исключить в качестве существенного условия договора о проведении медиации, либо конкретизировать, какую именно ответственность имеет ввиду законодатель и каковы ее основания.

Определенные проблемы имеются в области подготовки, аттестации и ведения реестров медиаторов.

В настоящее время в Казахстане подготовку медиаторов ведут несколько десятков организаций медиаторов, но сказать точно на каком качественном уровне ведется такая подготовка, никто не может. На наш взгляд, подготовки в рамках курсов в объеме 50 часов недостаточно. Это должна быть либо отдельная специальность (и это, в свою очередь, станет одним из толчков развития медиации), или создание специализации в рамках подготовки бакалавров и магистров права либо психологии.

Интересна система подготовки и аттестации медиаторов в Республике Молдова. Так, ст. 13 Закона РМ «О медиации» гласит: «Лицо, желающее

профессиональным образом осуществлять деятельность медиатора, обязано окончить курсы начальной подготовки медиаторов и должно быть аттестовано Советом по медиации.

Лицо, получившее статус медиатора за рубежом и желающее профессиональным образом осуществлять деятельность медиатора в Республике Молдова, освобождается от обязанности прохождения начальной подготовки, но подлежит аттестации».

В соответствии со ст. 14 Закона начальная и непрерывная подготовка медиаторов обеспечивается высшими учебными заведениями и Национальным институтом юстиции. Ст. 15 регламентирует аттестацию медиаторов. Лица, закончившие курсы начальной подготовки медиаторов, могут ходатайствовать о прохождении аттестации.

Аттестация медиаторов производится Советом по медиации при Министерстве юстиции в соответствии с утвержденным им Положением об аттестации медиаторов. Статус медиатора подтверждается аттестатом, дающим право на осуществление профессиональной деятельности медиатора, выданным на основании приказа министра юстиции. Образец аттестата утверждается министром юстиции.

По нашему мнению, подобный порядок аттестации необходим и в практике Республики Казахстан. Государственный и общественный контроль в столь важной сфере попросту необходим. Однако мы предлагаем создать советы по аттестации при центрах медиации Ассамблеи народа Казахстана.

В соответствии с законодательством Республики Молдова аттестованный медиатор может осуществлять свою деятельность через индивидуальное бюро медиатора или объединенное бюро медиаторов. В индивидуальном бюро медиатора осуществляет профессиональную деятельность один аттестованный медиатор (учредитель бюро). Индивидуальное бюро медиатора функционирует и выступает в правовых отношениях как физическое лицо.

Объединенное бюро медиаторов создается двумя или более аттестованными медиаторами (учредителями бюро), осуществляющими профессиональную деятельность самостоятельно. Объединенное бюро медиаторов имеет статус юридического лица. Эта норма также, на наш взгляд, позитивна, потому как предполагает выбор медиатора индивидуально ему работать либо в организации, в соответствии же с казахстанским законодательством медиатор может работать только в рамках организации медиаторов.

Согласно ст. 17 Закона РМ «О медиации» аттестованные медиаторы включаются в список медиаторов, составленный и обновляемый Советом по медиации. Список медиаторов и вносимые в него изменения утверждаются министром юстиции и размещается на web-странице Министерства юстиции. При этом Министерство юстиции обеспечивает ежегодное опубликование списка медиаторов в Официальном мониторе Республики Молдова не позднее 25 декабря.

Мы считаем, что ведение реестра медиаторов Министерством юстиции также позитивная практика. В Казахстане на сегодняшний день в соответствии с действующим законодательством реестр медиаторов каждая организа-

ция медиаторов ведет самостоятельно, в связи с чем информация о медиаторах разрозненная, в большинстве случаев неизвестная широкому кругу общества.

В Законе РМ «О медиации» детально регламентирована и оплата деятельности медиатора. Так, медиатор может запросить за свою деятельность гонорар, а также возмещение расходов, связанных с осуществлением медиации, в размере, установленном договором с обеими сторонами. Сумма гонорара медиатора не зависит от результатов медиации.

Также в отличие от Закона РК «О медиации» в законе Республики Молдова регламентирована ответственность медиатора. Так, ст. 19 установлены основания и объем дисциплинарной ответственности медиатора.

Мы считаем, что в целях развития института медиации в Республике Казахстан должен быть проанализирован позитивный зарубежный опыт с целью его внедрения в Казахстане в части решения проблем организационного характера.

III. Проблемы и перспективы развития досудебной медиации в Республике Казахстан.

С внедрением в Казахстане Закона «О медиации» основным «двигателем» развития медиации в государстве стал Верховный суд Республики Казахстан. Отсюда произошли некоторые, на наш взгляд, искажения в области применения медиации. В частности, анализ норм гражданского процессуального законодательства, а также норм, регламентирующих процедуру медиации показывает, что судебная медиация гораздо более детально регламентирована и имеет преимущественную силу перед медиацией досудебной или внесудебной.

Сама процедура внесудебной медиации урегулирована только Законом РК «О медиации», а также поскольку ч. 4 ст. 27 Закона РК «О медиации» определено, что соглашение об урегулировании спора, заключенное до рассмотрения гражданского дела в суде, представляет собой сделку, направленную на установление, изменение или прекращение гражданских прав и обязанностей сторон, на указанное соглашение распространяются нормы гражданского законодательства в части регулирования сделок.

Надо понимать, что соглашение об урегулировании спора в порядке медиации – это не просто сделка, это сделка, разрешающая правовой спор. А если имеется такая сделка, то насколько лицо, заключившее такую сделку может снова обращаться в суд за рассмотрением дела по существу?

Пунктами 2, 4 ст. 277 Гражданского процессуального кодекса Республики Казахстан установлены основания прекращения производства по делу:

1) имеется вступившее в законную силу, вынесенное по спору между теми же сторонами, о том же предмете и по тем же основаниям решение суда или определение суда о прекращении производства по делу в связи с отказом истца от иска или утверждением мирового соглашения сторон, соглашения сторон об урегулировании спора (конфликта) в порядке медиации, соглашения об урегулировании спора в порядке партисипативной процедуры;

2) стороны заключили соглашение об урегулировании спора (конфликта) в порядке медиации, соглашение об урегулировании спора в порядке пар-

тисипативной процедуры и они утверждены судом. То есть дело может быть прекращено, если ранее было вынесено определение суда об утверждении соглашения сторон об урегулировании спора (конфликта) в порядке медиации либо в данном процессе стороны заключили соглашение об урегулировании спора (конфликта) в порядке медиации, и оно утверждено судом.

Здесь надо отметить, что ч. 2 ст. 153 ранее действовавшего Гражданского процессуального кодекса в части оснований отказа в принятии искового заявления содержала следующее: имеется вступившее в законную силу, вынесенное по спору между теми же сторонами, о том же предмете и по тем же основаниям решение суда или определение суда о прекращении производства по делу в связи с отказом истца от иска или об утверждении мирового соглашения сторон или соглашение об урегулировании спора (конфликта) в порядке медиации. Из смысла нормы следует, что отказ в принятии искового заявления мог последовать, если имеется соглашение об урегулировании спора (конфликта) в порядке медиации. Сейчас эта норма упразднена. Ч. 1 ст. 151 действующего Гражданского процессуального кодекса в качестве оснований отказа в принятии искового заявления называет следующие:

1) заявление не подлежит рассмотрению и разрешению в порядке гражданского судопроизводства;

2) имеется вступившее в законную силу решение суда или определение суда о прекращении производства по делу по основаниям, предусмотренным настоящим Кодексом, вынесенное по спору между теми же сторонами, о том же предмете и по тем же основаниям;

3) имеется принятое по спору между теми же сторонами, о том же предмете и по тем же основаниям решение арбитража и об этом стало известно суду.

По какой причине законодатель изъял соглашение об урегулировании спора (конфликта) в порядке медиации из оснований для отказа в принятии искового заявления – непонятно.

Многие оппоненты из судебной системы заявляют о том, что Конституцией Республики Казахстан ч. 2 ст. 13 каждому гарантировано право на судебную защиту своих прав и свобод [9]. Но наш взгляд, при заключении соглашения об урегулировании спора (конфликта) в порядке медиации без права дальнейшего обращения в суд по существу дела не умаляет право лица на судебную защиту. Ведь, как уже было сказано, согласно Закону РК «О медиации» соглашение об урегулировании спора, заключенное до рассмотрения гражданского дела в суде, представляет собой сделку. Но к этой сделке предъявляются совершенно определенные требования, и главное из них – это требование законности. То есть, если соглашение незаконно, его всегда можно оспорить в суде, тем самым осуществив свое право на судебную защиту своих прав и свобод.

Ввиду такого умаления внесудебной медиации складывается парадоксальная ситуация. Стороны заключают между собой соглашение по правовому спору, но у них остается право «еще раз» решить этот спор в суде. Например, при решении правового спора по договору займа стороны приходят к обоюд-

ному решению о том, что должник будет выплачивать долг ежемесячно по определенной сумме денег; несмотря на это соглашение, кредитор может обратиться в суд, предъявив исковые требования о взыскании суммы долга единовременно по договору займа.

При этом должник может в это же самое время обратиться в суд в порядке упрощенного (письменного) производства за исполнением указанного соглашения об урегулировании спора (конфликта) в порядке медиации (в таких соглашениях, если должник обязуется платить ежемесячно определенную сумму, то соответственно устанавливается обязанность кредитора принимать эту сумму и не уклоняться от этого).

Получается, что два этих процесса могут идти параллельно и в итоге могут быть приняты разные взаимоисключающие решения. И при этом, если бы аналогичное соглашение об урегулировании спора (конфликта) в порядке медиации было принято в суде и соответственно утверждено, ни одна из сторон уже не могла бы обратиться в суд за разрешением спора по существу.

Но самое главное не в этом. Самое главное в том, что основной целью развития медиации в Республике Казахстан является снижение уровня конфликтности в обществе и повышение качества отправления правосудия путем снижения нагрузки на суды.

Но каким образом можно этого добиться, если мы умаляем значимость внесудебной медиации? Получается, если стороны хотят добиться действительно юридически сильного соглашения, они будут вынуждены обращаться в суд, потому как соглашение, заключенное во внесудебном порядке такой юридической силы, как соглашение, заключенное в суде, к сожалению, не имеет. Мы настаиваем на том, что соглашение об урегулировании правового спора (конфликта), заключенное в порядке внесудебной медиации, должно быть одинаково по значению с соглашением об урегулировании спора (конфликта) в порядке медиации, заключенному в суде и утвержденному судом.

Еще одна проблема, имеющая место в области внесудебной медиации связана с осуществлением нотариальной деятельности. В частности, Законом Республики Казахстан от 31 октября 2015 года № 378-V ЗРК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам совершенствования системы отправления правосудия» в Закон РК «О нотариате» [10] были внесены изменения в части того, что отныне нотариусы, согласно п. 8 ст. 17, имеют право проводить примирительные процедуры.

Фраза «проводить примирительные процедуры» – единственное изменение, внесенное в этой части. Известно, что деятельность нотариуса четко регламентирована вплоть до сумм, взимаемых нотариусом за свои услуги.

На сегодняшний день остается непонятно, каков статус нотариуса в качестве примирителя (подчиняется ли он закону РК «О медиации» при осуществлении деятельности примирителя? должен ли обучиться в качестве профессионального медиатора?), непонятными остаются множество вопросов, касаемо фиксации соглашения о примирении, регистрации таких соглашений

в качестве нотариального действия, их юридической силы и т.д. Из-за неурегулированности данного вопроса норма остается мертвой.

Анализ мирового опыта показывает, что нотариат, являющийся органом бесспорной юрисдикции, вполне способен взять на себя определенные функции, направленные на снижение конфликтности как минимум в сфере гражданских и семейных отношений. Решение этого вопроса представляется в формировании системы комплексного оказания юридической помощи, включающей наряду с уже известными формами нотариальной деятельности и новые технологии, позволяющие нотариусам как уменьшить поток идущих в суды правовых споров, так и обеспечить наиболее полную реализацию задач нотариальной деятельности. К таким новым технологиям относится медиация – примирительная процедура, позволяющая участникам спора при помощи нейтрального лица урегулировать свои разногласия и достичь взаимоприемлемого соглашения.

Нотариат развитых государств в последние десятилетия активно внедряет применение примирительных процедур, выполняемых нотариусами. Участие нотариуса в примирительной процедуре в той или иной форме допускает законодательство многих европейских государств.

В странах латинского нотариата нотариус должен помочь сторонам в выработке соглашения, примиряя, насколько это возможно, позиции сторон там, где они расходятся, обеспечивая уравновешенность соглашения, значит, его справедливость, следя за тем, чтобы участники сделки из-за отсутствия у них достаточного опыта и компетентности не оказались в неблагоприятном положении. Медиация – это альтернативный способ разрешения конфликта, при помощи которого третье, беспристрастное и незаинтересованное лицо (в данном случае – нотариус) помогает сторонам найти наилучшее решение их разногласиям. Поэтому в некоторых развитых странах нотариус на практике выполняет функции медиатора на стадии, предшествующей обращению сторон в суд за разрешением спора о праве. Кроме того, к нотариусу нередко обращаются как к арбитру в тех сферах, в которых он является специалистом. Как говорит И.Г. Черемных, в нотариальной практике иногда бывают случаи, когда стороны при обращении к нотариусу не пришли еще к единому мнению по отдельным условиям сделки либо в силу правовой неосведомленности не знали о необходимости разрешения какого-либо вопроса. И здесь сторонам приходится договариваться в кабинете нотариуса и с его помощью. В силу публичного характера своей деятельности нотариус не может оказывать предпочтение ни одной из сторон и должен соблюдать и обеспечивать баланс интересов не только самих сторон, но и третьих лиц [11, с. 105].

Основополагающими принципами медиации являются: добровольность; добросовестность и беспристрастность посредника; полный контроль сторон за результатами процедуры; неконфронтационный характер процедуры; конфиденциальность; обширный круг возможных взаимоприемлемых решений спора [12 с. 107]. Эти принципы и такие характерные для медиации и медиатора черты, как соблюдение абсолютного нейтралитета и беспристраст-

ности, независимость от других лиц, повышенная ответственность за свои действия, органически присущи нотариальной деятельности.

От функции представителя сторон четко отграничивается функция нотариуса по примирению противоположных интересов доктриной французского нотариального права. Так, до того, как условия акта полностью установлены и одобрены сторонами, нотариус сближает точки зрения, подсказывает наиболее справедливое и соответствующее интересам каждого участника решение. Он стремится добиться согласования воли сторон, которое в дальнейшем воплощается в нотариальном акте [13, с. 155].

К сожалению, нотариальное сообщество Казахстана на данном этапе не готово к осуществлению медиации и говорить о конкретных проблемах нотариальной медиации в Казахстане, на наш взгляд, пока еще нет оснований. По мнению М.К. Сулейменова, медиация в Казахстане в настоящее время практически отсутствует [14, с. 19], поэтому можно говорить лишь о перспективах введения медиации в сфере нотариата.

Публично-правовой характер деятельности нотариусов, их специфические функции по обеспечению юридической безопасности частных соглашений и учета в них публичного интереса позволяют нотариусам плодотворно участвовать на стадиях урегулирования конфликта в качестве особого рода легального посредника. Нотариус, который в силу своих профессиональных обязанностей должен приводить зачастую различные интересы сторон к одному знаменателю, может эффективно участвовать в примирительных процедурах. Его возможное участие тем предпочтительнее, учитывая, что оформление результатов достигнутых соглашений нотариусом придает им дополнительную устойчивость и неоспоримость, обеспечивая одновременно необходимую конфиденциальность внесудебным контактам сторон [15, с. 151].

Преимущества нотариуса как медиатора. Самые различные аспекты медиации показывают, что все характерные для медиации и медиатора черты (соблюдение абсолютного нейтралитета и беспристрастности, независимость от других лиц, повышенная ответственность за свои действия и др.) органически присущи нотариальной деятельности. В этой связи в решениях XXIII Конгресса Международного союза Латинского нотариата (Афины, 2001 г.) справедливо отмечалось, что нотариус, который в силу своих профессиональных обязанностей должен приводить зачастую различные интересы сторон к одному знаменателю, более представителей других юридических профессий предназначен быть медиатором [16, с. 107].

В настоящее время заинтересованность нотариального сообщества в увеличении обязательных нотариальных сделок имеет явный имущественный характер, и это настораживает, о чем говорят и известные ученые, например, Л.В. Щенникова. В качестве противоположного положительного примера приводится опыт Франции, где всего несколько сделок предусмотрены в обязательной нотариальной форме, однако нотариусы не борются за расширение их перечня, а помогают гражданам в создании любого договора, а помимо удостоверения сделок на французских нотариусов возлагаются функции советни-

ков сторон, медиации, ведения переговоров и т.п. За счет этого они и получают доходы [17, с. 23].

Нотариусы Восточно-Казахстанской области в большей своей части прошли «Общий курс медиации» в соответствии с Постановлением Правительства Республики Казахстан от 3 июля 2011 года № 770 «Об утверждении Правил прохождения обучения по программе подготовки медиаторов», но пока не могут применять свои знания на практике. На наш взгляд, профессиональную подготовку в сфере применения примирительных процедур должен получить каждый, кто на профессиональной основе собирается этим заниматься, будь то нотариус или судья-примиритель.

Разумеется и нотариус, и судья обладают глубокими профессиональными знаниями в области юриспруденции, права, но и то, как правило, в узко специализированной сфере, в то время как примиритель должен обладать знаниями в области конфликтологии, в области переговорного процесса, вербального и невербального общения и многими другими сугубо профессиональными знаниями и навыками, коими ни судья ни нотариус, без должной профессиональной подготовки, к сожалению не обладают.

IV. Проблемы применения медиации в гражданском процессе.

На сегодняшний день основная проблема медиации в гражданском процессе – низкий уровень ее применения при разрешении правовых споров в судах. Несмотря на то, что ежегодно количество дел, законченных путем применения процедуры медиации растет (а Восточно-Казахстанская область в этом плане среди лидеров), все же общее количество дел, законченных путем утверждения соглашения об урегулировании правового спора (конфликта) в порядке медиации, не превышает 2 %.

Надо сказать, что в бытность реализации пилотного проекта по работе судьи-примирителя в Восточно-Казахстанской области профессиональных и непрофессиональных медиаторов в судах практически не привлекали к работе.

В период, когда пилотный проект закончился, а новый Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан [18] еще не был принят и не вступил в силу (в период 2015 г.) профессиональных медиаторов пригласили в суды. Были открыты кабинеты медиаторов, где медиаторы организовали дежурство, и всегда были готовы принять граждан для разрешения возникшего правового спора как на возмездной, так и на безвозмездной основе.

Со вступлением в силу нового Гражданского процессуального кодекса Республики Казахстан, с внедрением института судьи-примирителя на законодательной основе профессиональных медиаторов в суды приглашать перестали, ограничиваясь только деятельностью судей-примирителей. Разумеется, люди, видя демонстрацию видеороликов о медиации в зале ожидания, читая информационные стенды о медиации, после предложения судьи о применении медиации с участием судьи-примирителя ассоциируют процедуру медиацию только с судом и с судьей-примирителем.

И снова мы задаемся вопросом: каким образом разгружаются суды путем применения медиации, если судьи, помимо своих непосредственных обязанностей по разрешению правовых споров, теперь дополнительно

выступают судьями-примирителями? Также возникает вопрос относительно профессионализма судей в качестве примирителей. Разумеется, судьи обладают глубоким обширным судебским опытом, но опыта и знаний в качестве примирителей у судей явно недостаточно.

Процедура медиации состоит из таких этапов, как:

1) знакомство со сторонами, разъяснение сущности и принципов медиации;

2) определение сути спора;

3) установление атмосферы доверия со сторонами;

4) выявление истинных (подчас скрытых) интересов сторон;

5) расчет рисков сторон на случай негативного разрешения конфликтов;

6) разработка возможных вариантов решения;

7) анализ выявленных вариантов;

8) анализ реалистичности выработанного решения.

Если процедура проходит по всем правилам, то занимает довольно много времени, которого у судей, как мы знаем, особенно в гражданском процессе, недостаточно. Не повлечет ли нагрузка на судей-примирителей не только отправления некачественного правосудия, но и отправления некачественной процедуры медиации?

Кроме того, при расчете рисков сторон, если судья с позиции своего судебского опыта, знаний заявляет какой бы то ни было из сторон, что у нее недостаточно доказательств для отстаивания своей позиции в суде либо недостаточно оснований, не воспримет ли это сторона как свое заведомое поражение, и не пойдет ли на заведомо невыгодное для себя решение? Вопросы, к сожалению, на сегодняшний день не имеют ответов.

На наш взгляд, фигура судьи-примирителя в суде далеко не лишняя. Но этот судья, во-первых, должен заниматься только процедурой медиации (то есть должен быть освобожденным от отправления правосудия), и, разумеется, должен обладать профессиональными знаниями в области примирения, применения медиации как способа урегулирования правового спора (конфликта).

V. Проблемы применения медиации в уголовном процессе.

Мы считаем, что перспективы развития медиации в уголовно-правовой сфере весьма широкие. Применение медиации по уголовным делам может переходить в осуществление функции пробации, функции ресоциализации лиц, привлеченных к уголовной ответственности.

Уже имеются прецеденты в практике медиаторов, когда обвиняемые в ходе проведенной медиации брали на себя обязательства, не связанные с возмещением ущерба, нанесенного преступлением либо заглаживанием вреда. Так, по делу Е. обвиняемый взял на себя обязательство лечения от наркомании и вскоре после освобождения впервые за все время наркотической зависимости добровольно обратился за помощью к врачам и в настоящее время находится на излечении в одном из реабилитационных центров. По делу М. потерпевший по делу Б. предложил подсудимому М. работу у себя на предприятии. Подсудимый предложение принял и до сих пор работает именно в этом месте.

В казахстанском законодательстве приостановление по делу в случае обращения сторон к медиации предусмотрено лишь в гражданском процессе. В уголовном процессе сроки производства, как уже было сказано выше, не приостанавливаются, и это вызывает определенного рода проблемы на фоне того, что Законом РК «О медиации» предусмотрены сроки медиации до 30 суток.

Дело в том, что на досудебной стадии к медиаторам обращаются редко. На стадии разбирательства дела в суде зачастую обращаются на последних стадиях процесса, времени для разрешения дела остается катастрофически мало. А надо сказать, что в уголовном процессе медиация требует особенно вдумчивого и серьезного отношения, потому что приходится работать с психикой обвиняемого, потерпевшего, отсюда и затраты времени тоже бывают серьезными.

Программа максимум для хорошего медиатора в уголовно-правовой сфере – это результат, при котором ущерб, нанесенный потерпевшему, будет возмещен, вред заглажен, а подсудимый осознает корень своих проблем и действительно встанет на путь исправления без применения к нему уголовного наказания.

Кроме того, проблема заключается в том, что в соответствии со ст. 68 Уголовного кодекса РК вред должен быть заглажен, а ущерб возмещен, и только после этого возможно освобождение лица от уголовной ответственности в связи с примирением сторон.

Иногда условия примирения могут иметь долгосрочный характер. Например, в случае с выше упомянутыми М. и Б. подсудимый мог отработать тот ущерб, который нанес, тем самым загладив причиненный вред, и потерпевший был не против, но закон, к сожалению, этого не позволяет. Подсудимому пришлось искать денег взаймы, чтобы выплатить ущерб до вынесения постановления суда, а если бы он не нашел, что происходит довольно часто, иных способов возмещения ущерба законодатель не предлагает.

Надо сказать, что после вступления закона РК «О медиации» судебная практика по уголовным делам Усть-Каменогорского городского суда пошла по пути утверждения соглашений об урегулировании правового спора, условиями которого предусматривалось возмещение нанесенного ущерба в рассрочку.

Ни ранее действовавшее уголовное законодательство, ни ныне действующее уголовное законодательство этого не позволяет, на основании чего были внесены ряд протестов прокуроров на подобные постановления судов об освобождении от уголовной ответственности, хотя теоретически это возможно. Для этого необходимо изменить законодательство и позволить сторонам договариваться об условиях примирения, пусть и реализация этих условий займет какое то время, а гарантией выполнения условий соглашения может стать рассмотрение об исполнении условий соглашения в рамках письменного упрощенного производства в рамках гражданского процесса (гл. 13 ГПК РК) либо отмена постановления об освобождении лица от уголовной ответственности в связи с примирением сторон, которое должно производиться не судом

вышестоящей инстанции, а судом первой инстанции по заявлению потерпевшей стороны.

Имеется противоречие между действующим Уголовным кодексом РК и Законом РК «О медиации» в части применения медиации в уголовно-правовой сфере.

Так, согласно ст. 68 Уголовного кодекса РК медиация применяется по уголовным проступкам, преступлениям небольшой и средней тяжести, а также по тяжким преступлениям, если они не связаны с причинением смерти или тяжкого вреда здоровью человека и совершены несовершеннолетними, беременными женщинами, женщинами, имеющими малолетних детей, мужчинами, воспитывающими в одиночку малолетних детей, женщинами в возрасте пятидесяти восьми и свыше лет, мужчинами в возрасте шестидесяти трех и свыше лет, впервые совершившими тяжкое преступление.

Кроме того, п. 5 ст. 170 Уголовно-процессуального РК [19] регламентирует, что по итогам рассмотрения гражданского иска в уголовном деле суд выносит одно из следующих решений: об утверждении мирового соглашения либо соглашения об урегулировании спора в порядке медиации по гражданскому иску и прекращении производства по нему. То есть отсюда следует, что в части рассмотрения гражданского иска медиация может быть применена по любой категории дела, не касаясь вопросов назначения наказания или освобождения от него.

Сравнивая законодательство Республики Казахстан, в этой части в законодательством Республики Молдова, следует отметить, что закон РМ «О медиации» не ограничивает применение процедуры медиации в зависимости от тяжести преступлений. Согласно этому же закону в медиации по уголовным делам может участвовать только аттестованный медиатор, включенный в список медиаторов. В Законе РК «О медиации» такого ограничения нет, что и вызывает определенные трудности на практике. Речь идет о непрофессиональных медиаторах, которые, как правило, не знают нюансов проведения медиации, не обладают должным объемом именно юридических знаний.

Закон Республики Молдова оговаривает, что в случае осуществления медиации по уголовным делам, в которых примирение сторон ведет к устранению уголовной ответственности, стороны имеют право воспользоваться услугами медиатора, оплаченного государством, на условиях, установленных правительством. То есть Республика Молдова фактически признает медиацию в уголовно-правовой сфере восстановительной и, понимая, что здесь для должного качественного эффекта необходимо субсидировать деятельность медиаторов, предлагает услуги медиаторов бесплатно.

Действительно, в уголовно-правовой сфере далеко не каждый обвиняемый может себе позволить оплатить услуги медиаторов, и в этой связи было бы целесообразно субсидировать деятельность медиаторов в уголовно-правовой сфере по уголовным проступкам, преступлениям небольшой и средней тяжести, а также по правовым спорам с участием несовершеннолетних.

В уголовном процессе медиация возможна как на стадии дознания, предварительного следствия, так и в ходе судебного процесса:

– подозреваемый /обвиняемый имеет право примириться с потерпевшим в порядке медиации (п. 15 ч. 9 ст. 64 УПК РК).

– потерпевший, соответственно, имеет право в порядке медиации примириться с подозреваемым и обвиняемым (п. 8 ч. 6 ст. 71 УПК).

В то же время, если в соответствии со ст. 358 УПК РК председательствующий разъясняет подсудимому его права в главном судебном разбирательстве, предусмотренные ст. 65 УПК РК, а также право на заключение процессуального соглашения, примирение с потерпевшим в предусмотренных законом случаях, в том числе в порядке медиации, то на стадии дознания и предварительного следствия обязанность такого разъяснения лицу, ведущему уголовный процесс, не вменяется.

Более того, следствие и дознание не заинтересованы в том, что дело было прекращено по ст. 68 УК РК ввиду примирения сторон, так как в этом случае «страдает» статистика раскрываемости уголовных правонарушений, а этот факт уже лично отражается на следователе или дознавателе.

Отсюда органы дознания и следствия крайне неохотно принимают уже имеющиеся по делу соглашения об урегулировании правового спора (конфликта) в порядке медиации, а о разъяснении сторонам права на примирение с потерпевшим в предусмотренных законом случаях, в том числе в порядке медиации и речи быть не может.

Выводы. В целях развития применения медиации на досудебных стадиях, что повлечет экономию бюджетных средств, так как работа по привлечению лица находится в самом начале и в ней задействовано минимум средств и сил, предлагаем ввести статистическую отчетность для органов досудебного расследования относительно количества дел, прекращенных путем примирения, в том числе в порядке медиации, условно отнеся эти дела к категории «раскрытых» дел, учитывая, что фактически обвиняемый признает свою вину, возмещая потерпевшему ущерб и заглаживая причиненный вред.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. *Носырева Е.И.* Методические и теоретические основы преподавания курса «Посредничество (медиация)» / Е.И. Носырева // Хрестоматия альтернативного разрешения споров: Учебно-методические материалы и практические рекомендации / Сост. Севастьянов. – СПб. : АНО «Редакция журнала «Третейский суд», 2009. – С. 388. – (Библиотека журнала «Третейский суд». Вып. 3 «Хрестоматия альтернативного разрешения споров»).

2. *Грефин фон Шлиффен К.* Медиация в системе внесудебных форм разрешения споров / Грефин фон Шлиффен К. // Медиация в нотариальной практике (Альтернативные способы разрешения конфликтов): Пер. с нем. – М. : Волтерс Клувер, 2005. – С. 4.

3. *Riskin L.L.* Mediation orientations, strategies and techniques/ L.L. Riskin // 12 Alternatives to high cost litig. – 1994. – P. 111–114.

4. *Sander F.* Dispute Resolution Within and Outside the Courts: an Overview of the U.S. Experience / F. Sander // Attorneys General and New Methods of Dispute Resolution. National Association of Attorneys General and ABA. – 1990. – P. 26.

5. Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях от 5 июля 2014 года № 235-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 21.04.2016) // «Казахстанская правда» от 12.07.2014 № 135 (27756); «Егемен Қазақстан» 12.07.2014 № 135 (28359).

6. О медиации: Закон Республики Молдова от 3 июля 2015 года №137 // Опубликован : 21.08.2015 в Monitorul Oficial Nr. 224-233, статья № 445.

7. Гражданский кодекс Республики Казахстан от 1 июля 1999 года № 409-I (Особенная часть) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 09.04.2016) Введен в действие Постановлением Верховного Совета Республики Казахстан от 27 декабря 1994 года // Ведомости Верховного Совета Республики Казахстан. – 1994. – № 23–24.

8. О медиации: Закон Республики Казахстан от 28 января 2011 года № 401-IV (с изменениями и дополнениями по состоянию на 31.10.2015г.) /Ведомости Парламента Республики Казахстан. – 2011. – №2. – Ст. 27.

9. Конституция Республики Казахстан. Принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года // Ведомости Парламента Республики Казахстан. – 1996. – № 4. – Ст. 217.

10. О нотариате: Закон Республики Казахстан от 14 июля 1997 года № 155-I (с изменениями и дополнениями по состоянию на 29.03.2016) // Ведомости Парламента РК. – 1997. – № 13–14. – Ст. 206.

11. *Черемных И.Г.* Перспективы участия нотариусов в процедурах медиации // И.Г. Черемных // Право и политика. – 2007. – № 3.– С. 103–108.

12. *Давыденко Д.* Медиация как примирительная процедура в коммерческих спорах: сущность, принципы, применимость / Д. Давыденко // Хоз-во и право. 2005. – № 5. – С. 107, 108–109.

13. *Пиепу Ж.-Ф., Ягр Ж.* Профессиональное нотариальное право / Ж.-Ф. Пиепу, Ж. Ягр. – М., 2001. – С. 155.

14. *Сулейменов М.К.* Медиация в Республике Казахстан: современное состояние и перспективы развития // Юрист. – 2009. – № 12. – С. 1–12.

15. *Идрышева С.К.* Медиация в сфере нотариальной деятельности. Материалы международной научно-практической конференции «Состояние и перспективы развития института медиации в Условиях социальной модернизации Казахстана»/ С.К. Идрышева // Опубликовано на Министерство юстиции Республики Казахстан, Институт законодательства Республики Казахстан (<http://www.adilet.gov.kz>) г. Астана 19 октября 2012 года. – 151 с.

16. *Медведев И.Г.* Аналитический обзор по материалам работы последних конгрессов Международного союза латинского нотариата / И.Г. Медведев // Центр нотариальных исследований: материалы и статьи. Выпуск первый. – Екатеринбург, 2003. – С. 107.

17. *Щенникова Л.В.* Гражданское законодательство и нотариат в России: проблема соответствия / Л.В. Щенникова // Законодательство. – 2002. – №11. – С. 17–24

18. Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан от 31 октября 2015 года № 377-V ЗРК // Ведомости Парламента РК. – 2015. – № 20-VI. – Ст. 114.

19. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года № 231-V // «Казахстанская правда» от 10.07.2014 № 133 (27754); «Егемен Қазақстан» 10.07.2014 ж. № 133 (28357). – Ст. 674.

REFERENCES

1. *Nosyreva Ye.I.* Metodicheskiye i teoreticheskiye osnovy prepodavaniya kursa «Posrednichestvo (mediatsiya)» / Ye.I. Nosyreva // Khrestomatiya al'ternativnogo razresheniya sporov: Uchebno-metodicheskiye materialy i prakticheskiye rekomendatsii / Sost. Sevast'yanov. – SPb.: ANO «Redaktsiya zhurnala «Treteyskiy sud», 2009. – S. 388. – (Biblioteka zhurnala «Treteyskiy sud». Vyp. 3 «Khrestomatiya al'ternativnogo razresheniya sporov»).
2. *Grefin fon Shliffen K.* Mediatziya v sisteme vnesudebnykh form razresheniya sporov / Grefin fon Shliffen K. // Mediatziya v notarial'noy praktike (Al'ternativnyye sposoby razresheniya konfliktov): Per. s nem. – M.: Volters Kluver, 2005. – S. 4.
3. *Riskin L.L.* Mediation orientations, strategies and techniques/ L.L. Riskin // 12 Alternatives to high cost litig. – 1994. – P. 111–114.
4. *Sander F.* Dispute Resolution Within and Outside the Courts: an Overview of the U.S. Experience / F. Sander // Attorneys General and New Methods of Dispute Resolution. National Association of Attorneys General and ABA. – 1990. – P. 26.
5. Kodeks Respubliki Kazakhstan ob administrativnykh pravonarusheniyakh ot 5 iyulya 2014 goda № 235-V (s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 21.04.2016) // «Kazakhstanskaya pravda» ot 12.07.2014 № 135 (27756); «Yegemen K?azak?stan» 12.07.2014 № 135 (28359).
6. O mediatzii: Zakon Respubliki Moldova ot 3 iyulya 2015 goda № 137 // Opublikovan : 21.08.2015 v Monitorul Oficial Nr. 224-233, stat'ya № 445.
7. Grazhdanskiy kodeks Respubliki Kazakhstan ot 1 iyulya 1999 goda № 409-I (Osobennaya chast') (s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 09.04.2016 g.) Vveden v deystviye Postanovleniyem Verkhovnogo Soveta Respubliki Kazakhstan ot 27 dekabrya 1994 goda // Vedomosti Verkhovnogo Soveta Respubliki Kazakhstan. – 1994. – № 23–24.
8. O mediatzii: Zakon Respubliki Kazakhstan ot 28 yanvarya 2011 goda № 401-IV (s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 31.10.2015 g.) // Vedomosti Parlamenta Respubliki Kazakhstan. – 2011. – № 2. – St. 27.
9. Konstitutsiya Respubliki Kazakhstan. Prinyata na respublikanskom referendumе 30 avgusta 1995 goda // Vedomosti Parlamenta Respubliki Kazakhstan. – 1996. – № 4. – St. 217.
10. O notariate: Zakon Respubliki Kazakhstan ot 14 iyulya 1997 goda № 155-I (s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 29.03.2016) // Vedomosti Parlamenta RK. – 1997. – № 13–14. – St. 206.
11. *Cheremnykh I.G.* Perspektivy uchastiya notariusov v protsedurakh mediatzii / I.G. Cheremnykh // Pravo i politika. – 2007. – № 3. – S. 103–108.
12. *Davydenko D.* Mediatziya kak primiritel'naya protsedura v kommercheskikh sporakh: sushchnost', printsipy, primenimost' / D. Davydenko // Khoz-vo i pravo. 2005. – № 5. – S. 107, 108–109.
13. *Piyepu ZH.-F., Yagr ZH.* Professional'noye notarial'noye pravo / ZH.-F. Piyepu, ZH. Yagr. – M., 2001. – S. 155.
14. *Suleymenov M.K.* Mediatziya v Respublike Kazakhstan: sovremennoye sostoyaniye i perspektivy razvitiya // Yurist. – 2009. – № 12. – S. 1–12.
15. *Idrysheva S.K.* Mediatziya v sfere notarial'noy deyatel'nosti. Materialy mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii «Sostoyaniye i perspektivy razvitiya instituta mediatzii v Usloviyakh sotsial'noy modernizatsii Kazakhstana»/ S.K. Idrysheva // Opublikovano na Ministerstvo yustitsii Respubliki Kazakhstan,

Institut zakonodatel'stva Respubliki Kazakhstan (<http://www.adilet.gov.kz>) g. Astana 19 oktyabrya 2012 goda.– 151 s.

16. *Medvedev I.G.* Analiticheskiy obzor po materialam raboty poslednikh kongressov Mezhdunarodnogo soyuza latinskogo notariata / I.G. Medvedev // Tsentri notarial'nykh issledovaniy: materialy i stat'i. Vypusk pervyy. – Yekaterinburg, 2003. – S. 107.

17. *Shchennikova L.V.* Grazhdanskoye zakonodatel'stvo i notariat v Rossii: problema sootvetstviya / L.V. Shchennikova // Zakonodatel'stvo. – 2002. – №11. – S. 17-24

18. Grazhdanskiy protsessual'nyy kodeks Respubliki Kazakhstan ot 31 oktyabrya 2015 goda № 377-V ZRK // Vedomosti Parlamenta RK. – 2015. – № 20-VI. – St. 114.

19. Ugolovno-protsessual'nyy kodeks Respubliki Kazakhstan ot 4 iyulya 2014 goda № 231-V // «Kazakhstanskaya pravda» ot 10.07.2014 № 133 (27754); «Yegemen Kazakstan» 10.07.2014 zh. № 133 (28357). – St. 674.

Дячук М.І. Проблеми і перспективи розвитку медіації в Республіці Казахстан

У статті розглянуто питання, що стосуються проблем і перспектив розвитку медіації в Республіці Казахстан.

Ключові слова: цивільний процес, кримінальний процес, сторони, медіація, закон, застосування медіації на досудових стадіях, органи досудового розслідування, припинення шляхом примирення, відшкодування шкоди.

Дячук М.И. Проблемы и перспективы развития медиации в Республике Казахстан

В статье раскрываются вопросы, касающиеся проблем и перспектив развития медиации в Республике Казахстан.

Ключевые слова: гражданский процесс, уголовный процесс, стороны, медиация, закон, применение медиации на досудебных стадиях, органы предварительного расследования, прекращение путем примирения, возмещение ущерба.

Dyachuk M. Problems and prospects of the mediation development in the Republic of Kazakhstan

In the article questions, problems and prospects of the mediation development in the Republic of Kazakhstan are going to be discussed.

Keywords: Civil procedure; Criminal procedure; Parties; Mediation law; The use of mediation in the pretrial stages; Pretrial investigation bodies; Termination by reconciliation; Paying damages.

Стаття надійшла до редакції 01.04.2016.

УДК 343.13

М. Карпенко, Д. Коковін

INVESTIGATION OF MEANINGS AND CLAUSES OF EXTRADITION ON THE BASIS OF INTERNATIONAL LEGISLATION'S ANALYZING

М.І. Карпенко

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та процесу
ВНЗ «Національна академія управління»*

Д.І. Коковін

*студент 4-го курсу
ВНЗ «Національна академія управління»*

ДОСЛІДЖЕННЯ ПОНЯТТЯ ТА УМОВ ЕКСТРАДИЦІЇ ШЛЯХОМ АНАЛІЗУ МІЖНАРОДНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Постановка проблеми. Однією з проблем людства є проблема злочинності. Проблема стоїть досить гостро, оскільки кількість вчинених злочинів з кожних роком тільки зростає та набуває глобального характеру. Саме тому міжнародне співробітництво в сфері боротьби зі злочинністю відіграє важливу роль у безпеці людства.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Поняття екстрадиції й міжнародного співробітництва у боротьбі зі злочинністю досліджують українські та зарубіжні вчені, серед яких О.М. Бандурка, Ю. В. Баулін, В.Г. Буткевич, А.А. Вознюк, Г.О. Душейко, Г.В. Єпур, С.Є. Житняк, Д.О. Компанієць, С.П. Кучевська, С.Я. Лихова, Л.В. Максимів, А.С. Мацко, В.Я. Мацюк, В.С. Овчинський, Ю. А. Пономаренко, М. П. Свистуленко, В.Б. Смелік, В.Д. Сущенко, Л.Д. Тимченко, М.І. Хавронюк, С.С. Беляєв, О.І. Бойцов, Р.М. Валеєв, М.І. Костенко, І.І. Лукашук, А.В. Наумов, Н.А. Сафаров, І.А. Ширер та інші.

Метою статті є дослідження питань міжнародного співробітництва в боротьбі зі злочинністю, а саме: поняття екстрадиції та її умов.

Основні результати дослідження. Конституція України є Основним законом України, наділеним вищою юридичною силою, покликаний захищати права людини й громадянина. Аналізуючи Конституцію України, зокрема ст. 3, яка передбачає, що людина, її життя, здоров'я, честь, гідність, недоторканність є найвищою соціальною цінністю, що саме держава покликана захищати права і свободи людини, це є її головним обов'язком.

Ст. 22 Конституції України визначає, що права і свободи людини й громадянина не є вичерпними, тобто дозволено все, що не заборонено законом [3].

Саме Кримінальний кодекс України містить перелік дій і бездіяльності, що визнаються злочинами з боку держави. Так, у ст. 11 КК зазначається, що злочином є передбачена Кримінальним кодексом суспільно небезпечна дія чи бездіяльність, що вчинена суб'єктом злочину. Часто буває, що особа, вчинивши злочин, має на меті приховати його, уникнути відповідальності шляхом зміни місця свого перебування за межами країни. Однак, згідно зі ст. 6 Кримінального кодексу України, якщо злочин було вчинено, продовжено або закінчено на території України, то особа має відповідати за цим Кодексом [4].

Темою цього дослідження є екстрадиція. Коментований Кримінальний процесуальний кодекс України визначає екстрадицію як передачу підозрюваних, обвинувачених чи підсудних осіб державою, на території якої вони перебувають, іншій державі на вимогу для притягнення їх до кримінальної відповідальності та покарання [1]. Розрізняють три види екстрадиції: 1) видача осіб, підозрюваних у злочинах, для притягнення до кримінальної відповідальності; 2) видача вже засуджених злочинців для виконання вироку; 3) видача на час (як правило, для участі у слідчих і судових процедурах).

Екстрадиція є важливою складовою частиною міжнародної співпраці в сфері кримінального провадження. Відповідні злочини і злочинність часто є національними проблемами, оскільки багато в чому залежать від соціальної структури, рівня соціально-економічного розвитку і культури конкретної держави. Переростання національної злочинності в міжнародну вимагає об'єднання зусиль міжнародного співтовариства в боротьбі з цим небезпечним соціальним явищем.

Сутність видачі особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (екстрадиція), виходить із змісту й обсягу такого напряму співробітництва, що визначається міжнародними зобов'язаннями України. Основою цього є положення двох основних багатосторонніх договорів України: Європейської конвенції про видачу правопорушників від 13 грудня 1957 року, а також Додаткового протоколу від 15 жовтня 1975 року та Другого додаткового протоколу від 17 березня 1978 року до цієї Конвенції; Конвенції про правову допомогу і правові відносини в цивільних, сімейних і кримінальних справах від 22 січня 1993 року та Протоколу від 29 березня 1997 року до цієї Конвенції, а також двосторонніх міжнародних договорів України, зокрема: Договір між Україною та Китайською Народною Республікою про екстрадицію від 10 грудня 1998 року; Договір між Україною та Республікою Індія про видачу правопорушників від 3 жовтня 2002 року; Договір між Україною та Федеративною Республікою Бразилія про видачу правопорушників від 21 жовтня 2003 року; Договір між Україною та Республікою Панама про видачу правопорушників від 4 листопада 2003 року; Договір між Україною та Ісламською Республікою Іран про видачу правопорушників від 11 травня 2004 року тощо [16].

Центральним органом України щодо видачі особи (екстрадиції), якщо інше не передбачено міжнародним договором України, є, відповідно, Генеральна прокуратура України та Міністерство юстиції України. Генеральна прокуратура є центральним органом України щодо видачі (екстрадиції) підозрюваних, обвинувачених у кримінальних провадженнях під час досудового розслідуван-

ня. У свою чергу, Міністерство юстиції України є центральним органом України щодо видачі (екстрадиції) підсудних, засуджених у кримінальних провадженнях під час судового провадження або виконання вироку (ст. 574 КПК) [13, с. 750].

Відповідно до ст. 574 Кримінального процесуального кодексу України, центральні органи України щодо видачі особи (екстрадиції) здійснюють такі заходи:

- 1) звертаються до компетентних органів іноземних держав із запитом про видачу особи (екстрадицію), тимчасову видачу або транзитне перевезення;
- 2) розглядають запити компетентних органів іноземних держав про видачу особи (екстрадицію), тимчасову видачу або транзитне перевезення та приймають рішення щодо них;
- 3) організують проведення екстрадиційної перевірки;
- 4) організують прийом-передачу осіб, щодо яких прийнято рішення про видачу (екстрадицію), тимчасову видачу чи транзитне перевезення;
- 5) здійснюють інші повноваження, визначені цим розділом або міжнародним договором про видачу особи (екстрадицію).

Європейським співтовариством слушно у сфері правосуддя запроваджується принцип «або видай, або суди». Європейська конвенція про видачу правопорушників 1957 р., ратифікована Верховною Радою України 16 січня 1998 р. (далі — Конвенція про видачу правопорушників), передбачає видачу однією державою іншій всіх осіб, щодо яких компетентні органи держави, що запитується, ведуть кримінальне переслідування у зв'язку з будь-яким злочинним або які розшуковуються зазначеними органами для приведення у виконання вироку чи постанови про затримання [2].

У ч. 2 ст. 25 Конституції України закріплено, що громадянин України не може бути вигнаний за межі України або виданий іншій державі [3].

Аналогічні положення містяться в Конституції Федеративної Республіки Німеччина (1949 р.), зокрема у ч. 2 ст. 16 закріплено положення про те, що жоден німець не може бути виданий іноземній державі [5].

Конституція Італійської Республіки (1947 р.) передбачає, що видача громадянина може відбутися тільки у випадках, прямо передбачених міжнародними угодами (ч. 1 ст. 26). В жодному разі не допускається видача громадян і іноземців за політичні злочини (ч. 4 ст. 10, ч. 2 ст. 26) [6].

Конституція Португальської Республіки передбачає видачу португальських громадян тільки на умовах взаємності з боку відповідної держави, закріплених міжнародним договором, у випадках тероризму і злочинів, організованих на міжнародному рівні, якщо держава, що вимагає видачі, гарантує проведення належного і справедливого процесу (ч. 3 ст. 33) [7].

Ст. 6 Конвенції про видачу правопорушників передбачає, що держава має право відмовити у видачі своїх громадян, але якщо держава, яка запитується, не видає свого громадянина, вона на прохання держави, яка запитує, передає справу своїм компетентним органам для порушення кримінального переслідування, якщо воно буде необхідним. Таким чином, Конвенція про видачу правопорушників передбачає принцип *aut dedere aut judicare*, що означає

«видай або суди». Водночас, національне законодавство не містить фактичних і юридичних підстав і порядку видачі або кримінального переслідування зазначених осіб [2]. Продовжуючи тему принципів екстрадиції особи, слід також звернути увагу на принципи конкретності, подвійної кримінальності (doublejeopardy). Згідно з принципами, особа, що вчинила злочин, не може двічі нести за нього відповідальність (відмови у видачі власних громадян, відмови у видачі за політичні злочини та ін.).

Слід зазначити, що у Європейській конвенції чітко не визначено процесуальний статус особи, яка підлягає екстрадиції [15, с. 511].

Відповідно до Кримінально процесуального кодексу України, процедура екстрадиції включає такі етапи:

– офіційне звернення про встановлення місця перебування на території запитуваної держави особи, яку необхідно видати;

перевірку обставин, що можуть перешкоджати видачі (екстрадиційну перевірку);

– прийняття рішення за запитом;

– фактичну передачу такої особи під юрисдикцію запитуючої держави [1; 13, с. 749].

Європейська конвенція про видачу правопорушників також передбачає, що видача правопорушників не може ґрунтуватися на політичній переслідуваності особи, тобто має політичне забарвлення.

В.С. Березняк, досліджуючи питання екстрадиції, підкреслював важливість дослідження певного переліку питань перевірки, а саме:

1) яка держава направила запит про екстрадицію особи;

2) чи існують в державі тортури, катування або жорстокі та нелюдські поведіння з людиною чи покарання, а також покарання у вигляді смертної кари;

3) чи існують на території цієї держави міжнародні правозахисні організації;

4) чи існують між державами укладені двосторонні міжнародні договори про правову взаємодопомогу;

5) вивчення світової практики співпраці з даними державами [8].

Аналізуючи положення чинного Кримінально процесуального кодексу України, слід зазначити, що екстрадиційною перевіркою є діяльність визначених законом органів щодо встановлення та дослідження передбачених міжнародним договором України, іншими актами законодавства України обставин, що можуть перешкоджати видачі особи, яка вчинила злочин (п. 8 ч. 1 ст. 541 КПК). Така перевірка здійснюється протягом 60 днів. Цей строк може бути продовжено відповідним центральним органом України (ст. 587 КПК) [13, с. 751].

Підставами для екстрадиції, відповідно до Кримінально процесуального кодексу України, є розшук особи правоохоронними органами інших держав.

Обов'язковою правовою підставою для видачі особи з України є наявність міжнародного договору про видачу, укладеного з відповідною державою, а фактичною підставою – перебування особи, яка обвинувачується або засу-

джена за вчинення екстрадиційного злочину, на території запитуваної держави. Єдиним приводом екстрадиції особи є клопотання (вимога) про її видачу, хоча окремі етапи екстрадиційного процесу можуть здійснюватися за наявності інших приводів (наприклад, її затримання або тимчасовий арешт). Екстрадиційний процес розпочинається з оголошення міжнародного розшуку, вжиття тимчасових заходів при встановленні її місцезнаходження за кордоном, підготовки запиту про видачу, направлення запиту про видачу. Завершується екстрадиційний процес виконанням рішення про видачу запитуваною стороною, яке охоплює доручення прокурора області з організації видачі особи, звернення до суду про вжиття тимчасових заходів або затримання особи (арешту) з метою її видачі іноземній державі, етапування особи до державного кордону та передачу-отримання виданої особи на кордоні з її етапуванням до місця провадження у кримінальній справі [14, с. 795].

При цьому процедура затримання повинна відбуватися виключно в межах чинного законодавства України. Відповідно до ст. 208 КПК України, уповноважена службова особа, що здійснила затримання особи, повинна негайно повідомити затриманому зрозумілою для нього мовою підстави затримання та у вчиненні якого злочину він підозрюється. Особливу увагу необхідно звертати на роз'яснення прав такій особі, причому у такому разі слід виконувати як загальні вимоги, передбачені ч. 4 ст. 208 КПК України, так і вимоги ст. 581 КПК України, відповідно до яких затримана особа має такі права:

- 1) мати захисника і побачення з ним за умов, що забезпечують конфіденційність спілкування, на присутність захисника під час допитів;
- 2) отримувати медичну допомогу;
- 3) давати пояснення, показання або не говорити нічого з приводу підозри проти нього;
- 4) негайно повідомити інших осіб (близьких родичів, членів сім'ї чи інших осіб за вибором цієї особи) про його затримання і місце перебування відповідно до положень ст. 213 КПК України;
- 5) вимагати перевірку обґрунтованості затримання;
- 6) знати, у зв'язку з яким кримінальним правопорушенням надійшов запит про її видачу;
- 7) брати участь у розгляді судом питань, пов'язаних з її триманням під вартою і запитом про її видачу;
- 8) ознайомлюватися із запитом про видачу або одержати його копію;
- 9) оскаржувати рішення про тримання під вартою, про задоволення запиту про видачу;
- 10) висловлювати в судовому засіданні власну думку щодо запиту про видачу;
- 11) звертатися з проханням про застосування спрощеної процедури видачі.

Водночас особі, стосовно якої розглядається питання про видачу і яка не володіє державною мовою, забезпечується право робити заяви, заявляти клопотання, виступати в суді мовою, якою вона володіє, користуватися послугами перекладача, а також отримати переклад судового рішення та рішення центрального органу України мовою, якою вона користувалася під час розгляду. Якщо особа, стосовно якої розглядається питання про видачу, є іноземцем і тримається під вартою, то вона має право на зустрічі з представником дипломатичної чи консульської установи своєї держави [3].

Про затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, складається протокол, в якому, крім відомостей, передбачених ст. 104 КПК України, зазначаються: місце, дата і точний час (година і хвилини) затримання відповідно до

положень ст. 209 КПК України; підстави затримання; результати особистого обшуку; клопотання, заяви чи скарги затриманого, якщо такі надходили; повний перелік процесуальних прав та обов'язків затриманого. Протокол про затримання підписують особа, яка його склала, і затриманий. Копія протоколу негайно під розпис вручається затриманому, а також надсилається прокурору, який здійснює нагляд за додержанням законів органом, що здійснив затримання. Повідомлення прокурору, до якого додається копія протоколу затримання, повинно містити докладну інформацію щодо підстав і мотивів затримання.

До особи, щодо якої надійшов запит про її видачу відповідно до ст. 588 КПК, може бути застосовано спрощений порядок видачі. Безумовно, рішення про видачу особи може бути оскаржене (ст. 591 КПК) [15, с. 516].

Також слід зазначити, що відповідно до розділу 3 ст. 344 Кодексу міжнародного приватного права (Кодексу Бустаманте від 20.02.1928), для забезпечення ефективної міжнародної судової компетенції з кримінальних справ кожна держава, що домовляється, буде ухвалювати клопотання інших держав про видачу осіб, які обвинувачуються або переслідуються за скоєні злочини. У ст. 345 зазначається, що держава не зобов'язана видавати своїх громадян, але тоді вона має їх судити. Якщо декілька держав клопочуться про видачу особи за один і той же злочин, то особа видається тій державі, на території якої злочин був вчинений (ст. 347). Якщо особа вчинила більше одного злочину, але різної тяжкості, то особа видається тій державі, на території якої було вчинено більш тяжкий злочин (ст. 348). Видача особи має місце лише тоді, коли особа є виконавцем, співучасником або підбурювачем злочину (ст. 352). Видача осіб, які переслідуються з політичних мотивів, виключається (ст. 356). Видача також виключається, коли особа вже відбула покарання або строк давності для притягнення особи до відповідальності закінчився (стст. 358, 359). Також зазначається перелік документів, що мають бути додані з вимогою про видачу особи, а саме: 1) вирок чи ордер, або наказ на арешт особи, або документ такого ж значення; 2) документи про походження особи, або дані, що можуть слугувати для його ідентифікації; 3) завершені копії положень, що дають правову кваліфікацію діянь особи, на яких базується вимога про видачу особи (ст. 365). У жодному разі не може бути покаранням смертна кара (ст. 378). Також зазначається, що коли у видачі особи державі було відмовлено, повторний запит про видачу особи з цього ж самого злочину неможливий (ст. 381) [9].

Варто зазначити, що екстрадиція в США, як правило, містить три положення про громадянство. Перше не стосується саме конкретного громадянства, але надається згода на видачу всіх осіб. Згідно із судовим тлумаченням та адміністративними інтерпретаціями положень, слово «особи» включає в себе громадян, а тому відмова видати втікача тому, що він є громадянином, не може бути виправдане. Другий і найбільш поширений тип договору передбачає, що «жодна з договірних сторін не зобов'язана передавати своїх власних громадян або суб'єктів ...» (Конгрес прийняв законодавство для подолання судової системи, яка позбавляє Сполучені Штати права не видавати американців згідно з цим положенням). Третій тип договірної положення свідчить, що «жодна із сторін не зобов'язана передавати своїх власних громадян відповідно до поло-

жень цієї Конвенції, але виконавча влада кожної з них має право видавати їх, якщо на їхній розсуд це буде необхідно зробити» [17, с. 16].

Римський статут Міжнародного кримінального суду визначає умови екстрадиції особи, але має місце принцип «*ne bis in idem*», який означає, що особа не може бути покарана за одне й те саме діяння двічі (ч. 2 ст. 89). Відповідно до ст. 87 суд має право звертатись до держав-учасників з проханням про співпрацю. Також суд має право запропонувати будь-якій іншій державі, що не є учасником, проявити допомогу на основі спеціальної домовленості або на будь-якій іншій відповідній основі. Прохання про арешт та надання у розпорядження направляються у письмовому вигляді.

Римський статут також має певний перелік документів, що потрібні для прохання про арешт особи та надання у розпорядження, це: 1) згода держави-учасника на транспортування особи через свою територію. Ця згода має містити: інформацію про особу, що транспортується, коротко викладені обставини справи та їх правову кваліфікацію, ордер на арешт та передачу особи. При транспортуванні особа знаходиться під вартою; 2) інформація про особу, що є достатньою для ідентифікації особи, та інформацію про місцезнаходження особи; 3) копія ордеру на арешт. Якщо особа вже визнана винною, то: 1) копія ордеру на арешт особи; 2) рішення про визнання особи винною; 3) інформація про те, що особа є тією самою, про кого йде мова у судовому рішенні. Якщо вирок вже винесений особі, то копія вироку є також обов'язковою у наданні, а у разі вироку з позбавленням волі особи із заявою про те, який строк особа вже відбула та скільки ще залишилось відбути [10].

Деякі конвенції включають в себе конкретні положення, що стосуються процесу видачі. Наприклад, Женевські конвенції вказують, що варіант видачі обвинуваченого іншій державі можливий за умови, що ця держава розгледіла в справі переконливі докази. У переважній більшості конвенцій зазначається, що злочини повинні розглядатися для цілей видачі між державами-учасниками, якщо б вони були вчинені не тільки в тому місці, в якому вони мали місце, але і на території держав, які зобов'язані встановити їх юрисдикцію, що надається такими Конвенціями. Женевськими конвенціями та проектом Кодексу 1996 р. рекомендується, що особливу увагу слід приділяти проханням держави, на території якої стався злочин [18, с. 11].

Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин також передбачає видачу особи та взаємну юридичну допомогу. Стаття 3 містить широкий перелік дій або бездіяльності, пов'язаних з виробництвом, виготовленням, екстрагуванням, приготуванням, пропозицією, пропозицією з метою продажу, розповсюдженням, продажу, постачання на будь-яких умовах, посередництвом, переправленням, транзитним переправленням, транспортуванням, імпортом або експортом будь-якого наркотичного засобу чи будь-якої психотропної речовини на порушення положень Конвенції 1961 р., цієї Конвенції з поправками або Конвенції 1971 року.

Стаття 6 цієї Конвенції передбачає, що кожне з правопорушень, до яких застосовується ця стаття, вважається таким, що підлягає включенню в будь-

який існуючий між сторонами договір про видачу як правопорушення, що може потягти видачу. Сторони зобов'язуються включати такі правопорушення як правопорушення, що можуть передбачати видачу, в будь-який договір про видачу, що буде укладений між ними. Видача здійснюється відповідно до умов, передбачених законодавством запитованої сторони або застосовуваними договорами про видачу, включаючи підстави, за якими запитована сторона може відмовити у видачі. Сторони прагнуть укласти двосторонні і багатосторонні угоди з метою здійснення або підвищення ефективності видачі [11].

Міжнародна конвенція про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчання найманців містить положення щодо видачі осіб, які вчинили злочин, а саме: держава-учасниця цієї конвенції, на території якої перебуває злочинець, відповідно до своїх законів бере його під варту або здійснює інші заходи, що забезпечують його присутність до того часу, поки це необхідно для того, щоб порушити кримінальне провадження або вдатися до дій по цій видачі. Також ця держава негайно здійснює попереднє розслідування фактів. Стаття 12 відповідно до принципу «видай або суди» визначає, що держава, яка не видає особу, зобов'язана без яких-небудь винятків і незалежно від того, вчинено злочин на її території або ні, передати справу своїм компетентним органам для цілей кримінального переслідування шляхом здійснення судового розгляду відповідно до законодавства цієї держави. Держави-учасниці видають осіб на підставі будь-якого договору про видачу, який укладається між ними [12].

Висновки. Отже, екстрадиція – це процесуальна дія, що полягає в передачі особи державою, на території якої вона перебуває, іншій державі (на її вимогу) з метою притягнення такої особи до кримінальної відповідальності або для виконання обвинувального судового вироку. Як правило, видача здійснюється на підставі договору між відповідними державами. Це може бути або двосторонній договір, або багатостороння конвенція, учасниками якої повинні бути як запитуюча, так і запитована держава. Прикладом такої конвенції є Європейська конвенція про видачу 1957 року.

Видача може здійснюватися і без договору, якщо це передбачається законодавством запитованої сторони. Видача може здійснюватися лише щодо певних злочинів. Як правило, їх список або критерії їх визначення (тяжкість покарання тощо) встановлюється в договорі. Традиційно слід дотримуватися правила подвійної підсудності, тобто злочин, за здійснення якого запитується видача, повинен визнаватися таким у законодавстві як запитуючої, так і запитованої сторони.

При цьому видачі можуть перешкодити такі обставини: відсутність міжнародно-правової норми, яка б зобов'язувала запитовану сторону здійснити видачу; перебування особи в громадянстві (підданстві) запитованої сторони; надання особі статусу біженця, політичного притулку; відсутність у законодавстві запитованої сторони кримінального покарання за відповідні діяння або вийшов термін давності; тяжка хвороба особи; інші моменти. Усі країни ЄС мають між собою правові угоди, що дозволяють видачу своїх громадян. Велика Британія, згідно з Актом про екстрадицію 2003 р., зобов'язана видавати у тому

числі і своїх громадян у країні, з якими вона має відповідні міждержавні угоди. Аналогічна ситуація в США.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651%D0%B0-17>.
2. Європейська конвенція про видачу правопорушників. Париж, 13 грудня 1957 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_033.
3. Конституція України від 28.06.1996 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
4. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
5. Grundgesetz für die Bundes Republik Deutschland (1949) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bundestag.de/grundgesetz>.
6. Costituzione della Repubblica Italiana (1947) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.comune.poviglio.re.it/allegati/costituzione%20Italiana.pdf>.
7. Constituição da República Portuguesa (1976): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.parlamento.pt/Legislacao/Paginas/ConstituicaoRepublicaPortuguesa.aspx>.
8. Екстрадиція як інститут кримінально-процесуального права України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.09 [Електронний ресурс] / В.С. Березняк; Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. – Д., 2009. – 20 с. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/ard/2009/09bvspu.zip>.
9. Кодекс міжнародного приватного права (Кодекс Бустаманте) США; Кодекс, Міжнародний документ від 20.02.1928 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_419/page2.
10. Римський статут Міжнародного кримінального суду. Міжнародні суди ООН; Статут, Міжнародний документ від 17.07.1998 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_588/page4.
11. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин. Конвенція, Міжнародний документ від 20.12.1988 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_096.
12. Міжнародна конвенція про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчання найманців. Конвенція, Міжнародний документ від 04.12.1989 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_103.
13. Кримінальний процес : підручник / Ю.М. Грошевий, В.Я. Тацій, В.П. Пшонка та ін. / За ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки. – Х. : Право, 2013 – 824 с.
14. Кримінально процесуальне право України: Підручник / За загальною редакцією Ю.П. Аленіна. – Х. : ТОВ «Одіссей», 2009. – 816 с.
15. Кримінальний процес: підручник. / за заг. ред. В.В. Коваленка, Л.Д. Удалової, Д.П. Письменного. – К. : «Центр учбової літератури», 2013. – 544 с.
16. Актуальні питання кримінального процесу України [текст]: навч. посіб. / [Є.М. Блажівський, Козьяков, О.М. Толочко, С.С. Мірошніченко, Г.П. Власова та ін.]; за заг. ред. Є.М. Блажівського. – К.: Національна академія прокуратури України; Центр учбової літератури, 2013. – 304 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://pidruchniki.com/1679042261708/pravo/vidacha_osib_yaki_vchinili_kriminalne_pravoporushennya_ekstraditsiya.

17. Extradition To and From the United States: Overview of the Law and Recent Treaties Michael John Garcia (Legislative Attorney) Charles Doyle (Senior Specialist in American Public Law) March 17, 2010.

18. International Criminals: Extradite or Prosecute? Miša Zgonec-Rožej and Joanne Foakes International Law | July 2013 | IL BP 2013/01.

REFERENCES

1. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy vid 13.04.2012 roku: [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651%D0%B0-17>

2. Yevropeiska konventsiiia pro vydachu pravoporushnykiv. Paryzh, 13 hrudnia 1957 roku: [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_033

3. Konstytutsiia Ukrainy vid 28.06.1996 : [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

4. Kryminalnyi kodeks Ukrainy vid 05.04.2001 : [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

5. Grundgesetz für die Bundes Republik Deutschland (1949) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bundestag.de/grundgesetz>.

6. Costituzione della Repubblica Italiana (1947) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.comune.poviglio.re.it/allegati/costituzione%20Italiana.pdf>

7. Constituição da República Portuguesa (1976): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.parlamento.pt/Legislacao/Paginas/ConstituicaoRepublicaPortuguesa.aspx>.

8. Ekstradytsiia yak instytut kryminalno-protsesualnogo prava Ukrainy: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. yuryd. nauk: 12.00.09 [Elektronnyi resurs] / V.S. Berezniak; Dnipropetr. derzh. un-t vnutr. sprav. – D., 2009. – 20 s. – ukp. Rezhym dostupu: <http://www.nbu.gov.ua/ard/2009/09bvspu.zip>.

9. Kodeks mizhnarodnogo pryvatnogo prava (Kodeks Bustamante) SShA; Kodeks, Mizhnarodnyi dokument vid 20.02.1928: [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_419/page2.

10. Rymskyi statut Mizhnarodnogo kryminalnogo sudu. Mizhnarodni sudy OON; Statut, Mizhnarodnyi dokument vid 17.07.1998: [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_588/page4.

11. Konventsiiia Orhanizatsii Obiednanykh Natsii pro borotbu proty nezakonnoho obihu narkotychnykh zasobiv i psykhotropnykh rehovyn. Konventsiiia, Mizhnarodnyi dokument vid 20.12.1988 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_096.

12. Mizhnarodna konventsiiia pro borotbu z verbuvanniam, vykorystanniam, finansuvanniam i navchanniam naimantsiv. Konventsiiia, Mizhnarodnyi dokument vid 04.12.1989 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_103.

13. Kryminalnyi protses : pidruchnyk / Yu.M. Hroshevyi, V.Ia. Tatsii, V.P. Pshonka ta in. za red. V.Ia. Tatsiia, V.P. Pshonky. – Kh. : Pravo, 2013 – 824 s.

14. Kryminalno protsesualne pravo Ukrainy: Pidruchnyk / Za zahalnoiu redaktsiieiu Yu.P. Alenina. – Kh. : TOV «Odyssey», 2009. – 816 s.

15. Kryminalnyi protses: pidruchnyk. / za zah. red. V.V. Kovalenka, L.D. Udalovoi, D.P. Pysmennoho. – K. : «Tsentr uchbovoi literatury», 2013. – 544 s.

16. Aktualni pytannia kryminalnoho protsesu Ukrainy [tekst]: navch. posib. / [Ye.M. Blazhivskiyi, Koziakov, O.M. Tolochko, S.S. Miroshnychenko, H.P. Vlasova ta in.]; za zah. red. Ye.M. Blazhivskoho. -K.: Natsionalna akademiia prokuratury Ukrainy; Tsentr uchbovoi literatury, 2013. - 304 s. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://pidruchniki.com/1679042261708/pravo/vidacha_osib_yaki_vchinili_kryminalne_pravoporushennya_ekstraditsiya.

17. Extradition To and From the United States: Overview of the Law and Recent Treaties Michael John Garcia (Legislative Attorney) Charles Doyle (Senior Specialist in American Public Law) March 17, 2010.

18. International Criminals: Extradite or Prosecute? Miša Zgonec-Rožej and Joanne Foakes International Law | July 2013 | IL BP 2013/01.

Карпенко М.І., Коковін Д.І. Дослідження поняття та умов екстрадиції шляхом аналізу міжнародного законодавства

Стаття присвячена дослідженню міжнародного співробітництва, а саме: видачі особи, що переходить за межами держави, де вчинено злочин, з метою захисту порушених прав і притягнення винних осіб до відповідальності. У статті проаналізовано такі питання: захист порушених прав; захист прав особи, що видається; поняття та умови видачі особи за різними міжнародними договорами; загальноприйняті міжнародною спільнотою принципи, згідно з якими здійснюється видача особи; шляхи міжнародної співпраці щодо протидії злочинності. Дослідження проведено на основі аналізу чинного законодавства України та міжнародних угод, договорів, статутів різних організацій.

Ключові слова: видача особи, екстрадиція, захист прав, міжнародне законодавство, міжнародне співробітництво, притягнення до відповідальності, боротьба зі злочинністю.

Карпенко Н.И., Коковин Д.И. Исследование понятия и условий экстрадиции путём анализа международного законодательства.

Статья посвящена исследованию международного сотрудничества, а именно: выдачи человека, который скрывается за пределами государства, где совершено преступление, с целью защиты нарушенных прав человека и привлечение к ответственности виновного. В статье описываются следующие вопросы: защита нарушенных прав, защита прав человека, который подлежит выдаче, понятие и условия выдачи за разными международными договорами, общепринятые международным обществом принципы, согласно с которыми совершается выдача человека, пути международного сотрудничества противодействия преступности. Исследование проведено на основании анализа действующего законодательства Украины и международных соглашений, договоров, статутів разных организаций.

Ключевые слова: выдача человека, экстрадиция, защита прав, международное законодательство, международное сотрудничество, привлечение к ответственности, борьба с преступностью.

Karpenko M., Kokovin D. Investigation of meanings and clauses of extradition on the basis of international legislation's analyzing

The article devotes to the investigation of the international co-operating, exactly people extradition that is at large overseas, where perpetrated a crime with intent of

protection defence of violated rights and prosecution of guilty. In the article describes the next issues: defence of violated rights, defence of human rights who should be rendered, meaning and clauses of extradition on the basis of international conventions, international generally accepted principals, according to which realizes extradition, ways of international co-operation crime prevention. The study was conducted on the analysis of the current legislation of Ukraine and international agreements, treaties, charters of the various organizations.

Keywords: *Extradition; Defense of right; International law; International co-operating; Prosecution of guilty; Crime prevention.*

Стаття надійшла до редакції 05.04.2016.

УДК 343

I. Servetskyu

THE CONCEPT OF OLIGARCHI AND ITS PUBLIC DANGER

I.В. Сервецький

доктор юридичних наук, доцент,

професор кафедри СК

Національної академії Служби безпеки України

ПОНЯТТЯ ОЛІГАРХІЇ ТА ЇЇ СУСПІЛЬНА НЕБЕЗПЕКА

Постановка проблеми. Олігархічні тенденції мали місце в усіх постсоціалістичних країнах, їх виникнення спричинив різкий перехід від планового до ринкового господарства, а політична, правова й економічна системи пройшли складні процеси трансформації від авторитаризму до демократії. На цьому шляху суспільству протидіють як зовнішні, так і внутрішні сили. Найбільш небезпечними для розвитку громадського суспільства є олігархи, які розтлівають суспільство із середини, паразитують на людській свідомості, сприяють зубожінню населення, нещадно експлуатують людські, природні й енергетичні ресурси країни, вбивають віру людей у справедливість, нівелюють закон, сіють у суспільстві ворожнечу, підкреслюють свою винятковість і могутність, підпорядковують правоохоронні органи, суди та прокуратуру, впливають на органи влади й управління.

Наявність олігархії в тій чи іншій державі вказує на корпоративний характер суспільства [1], що означає замкненість, відокремленість. Олігархія в суспільстві має місце там і тоді, коли суспільство дозволяє людям бізнесу накопичувати свої статки, порушуючи економічні процедури та правила, ухилятися від сплати податків, діяти поза законом та нехтувати економічними інтересами суспільства й держави.

Найважливішим заходом контролю за політичною, правовою й економічними системами є суспільний контроль. Другим стримуючим фактором є успішна діяльність спеціальних служб, що забезпечує вільне волевиявлення людей, дозволяє успішно функціонувати правоохоронним ті судовим органам, позитивно впливати на розвиток бізнесу та підприємництва.

Держава повинна встановити межі та правила функціонування політичних партій і рухів, забезпечити життєдіяльність усіх суб'єктів суспільного життя, сприяти розвитку національних інтересів, втілювати гуманні принципи співпраці державних інституцій. Цим процесам активно чинять опір олігархи в усіх сферах суспільного життя, починаючи від державних інституцій, політичних партій, громадських організацій та бізнесу.

Зважаючи на вищевикладене, предметом нашого дослідження є розвиток олігархічних тенденцій у нашому суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми зародження, розвитку та суспільної небезпеки поширення олігархії в усі сферах суспільного життя висвітлені у працях таких учених, як А.И. Асеєвський, В. Бадрак, В.М. Бебик, И. Бороган, К. Брожек, А. Даллес, В.Б. Кассис, Ю.Я. Киршин, В.Є. Куріло, В.Н. Любов, В. Плетт, Ю.І. Аверьянов, Г.Г. Почепцов, Г. Рогозин, Р. Ронин, П.А. Судоплатов, Г. Томас, Е.Б. Черняк, К. Ендрю та інші.

Мета статті полягає в узагальненні теоретичних проблем зародження, розвитку та суспільної небезпеки поширення олігархії в усі сферах суспільного життя.

Основні результати дослідження. Ще Аристотель писав, що олігархія є результатом викривлення такої форми правління, як аристократія. Саме етичне вчення про чесноти громадянина поліса дозволило Аристотелю обґрунтувати концепцію «правильних» форм правління та концепцію громадянина [3].

Тому постає питання про правильні форми державного устрою, які реалізують благо громадян та виховують їх відповідно до чеснот. Аристотель розрізняв шість форм державного устрою: три правильні і три неправильні, спотворені. Відокремлення правильних форм державного устрою здійснювались на підставі етичного критерію блага. Правильні політичні устрої – *монархія, аристократія* та політика служать спільному благу громадян, а неправильні – *тиранія, олігархія, демократія* характеризуються правлінням на користь інтересам можновладців. На відміну від демократії як влади народу, що дбає про свої інтереси, політика є владою добродесних громадян, які обираються на основі середнього майнового цензу та керуються благом усіх. В умовах важкої кризи поліса Аристотель в останніх двох книгах «Політики» намагається накреслити проект найкращого державного устрою, який ґрунтується на організації землеробства, що повинне забезпечити громадянам середній дохід, який дозволяє надавати свою власність у користування друзям, необхідності участі громадянам у спільних трапезах – сиситіях, розподілі всієї землі на суспільну, що забезпечуватиме кошти на релігійні культи та сиситії, та приватну власність громадянина, виключення з числа громадян не тільки рабів і варварів, а й ремісників і торговців через те, що їхній спосіб життя не сприяє вихованню чеснот тощо. У сучасній політичній думці ідеї Аристотеля постійно актуалізуються для вирішення проблем розуміння та впровадження такої політичної форми, яка б сприяла ціннісній інтеграції суспільства і виключала політичний абсентеїзм, індивідуалізм та появу «опікунської влади» [3].

Ще на початку ХХ ст. явище олігархії в контексті розвитку і панування політичних партій знайшло своє втілення в теоретичних підходах

М. Острогорського, а також німецького мислителя Р. Міхельса (1876–1936), який розглядав олігархію як невіддільну форму управління соціальними організаціями і вивів так званий «залізний закон олігархії» — закономірної і стійкої тенденції переходу від демократичного до ієрархічного устрою, виокремлення особливого професійного прошарку, що концентрує у своїх руках владу й управління.

Видатний грецький історик і політичний діяч Полібій (210–128 рр. до н.е.), стверджував, що після олігархії в країні обов'язково встановлюється демократія: «Народ, незадоволений розкошуванням олігархії, скидає її і встановлює своє правління — демократію». Однак після демократії, яка з часом руйнує саму себе, обов'язково встановлюється тиранія — за сучасною термінологією «диктатура».

Згідно з Полібієм, є шість основних форм держави, які в порядку їхнього природного виникнення і зміни займають такі місця в межах їхнього повного циклу: царство (царська влада), тиранія, аристократія, олігархія, демократія, охлократія.

Початковий вождь-самодержець непомітно і природно перетворюється, за концепцією Полібія, в царя в тій мірі, в якій «царство розуму змінює собою панування відваги і сили». Царська влада наділяє кожного за заслугами, а піддані підпорядковуються їй не стільки від страху насильства, скільки за велінням розуму і по добрій волі. З часом царська влада стає спадковою. Царі змінюють попередній спосіб життя з його простотою і турботою про підданих і починають понад міру віддаватись розкошам. Унаслідок викликаних цим заздрості, ненависті, незадоволення і гніву підданих «царство перетворилося в тиранію». Цей стан і форму держави Полібій характеризує, як початок занепаду влади.

Тиранія — час змов проти володарів. Але ці змови походять від людей шляхетних і відважних, які не бажають переносити свавілля тирана. При підтримці народу ці шляхетні люди скидають тирана й утверджують аристократію. Цю форму держави Полібій характеризує, як таке правління меншості, яке встановлюється за згодою народу і при якому ті, хто править, є «найсправедливіші і найбільш розсудливі за вибором».

На перших порах аристократичні правителі керуються у всіх справах турботою про «спільне благо». Коли ж влада в аристократії стає спадковою і опиняється в руках людей «абсолютно незнайомих з вимогами суспільної рівності і свободи», тоді аристократія перетворюється в олігархію, де панують зловживання владою, користолюбство та беззаконня. Виступ народу проти олігархії супроводжується вбивством одних і вигнанням інших. Не довіряючи попереднім формам правління, народ встановлює демократію і бере на себе турботу про державу.

Демократією Полібій вважає такий устрій, при якому вирішальна сила належить рішенням більшості народу, панує підпорядкування законові та традиційна пошана до богів, батьків і старших. Але, поступово відходячи від цих цінностей, натовп вибирає собі вождем відважного честолюбця (демагога), а сам усувається від державних справ. Таким чином, демократія перетворюється

в охлократію. Цей процес Полібій характеризує так: «Коли розгніваний народ, слухаючи тільки голос власного гніву, відмовляє владі у підпорядкуванні, не визнаючи її навіть рівноправною з собою, і всі справи бажає вирішувати сам. Після цього держава прикрасить себе найблагороднішим іменем вільного народного правління, а насправді стане найгіршою з держав — охлократією» [4].

Визначаючи охлократію як лад насильства і беззаконня, Полібій відзначав, що з точки зору кругообігу державних форм охлократія є не тільки гіршою, але й останньою у зміні форм. Кінцевий момент розвитку держави збігається з початковим. «Такий, — підкреслює Полібій, — кругообіг державного співжиття, такий порядок природи, згідно з яким форми правління змінюються, переходять одна в одну і знову повертаються».

З наведеного аналізу кругообігу державних форм Полібій зробив висновок, що нестійкість притаманна кожній формі тому, що вона уособлює тільки одне начало, яке неодмінно виродиться у свою протилежність. Мислитель зазначав, що «без сумніву, найдосконалішою формою належить визнати таку, в якій поєднуються особливості всіх форм, перерахованих вище», тобто царської влади, аристократії та демократії. Головна перевага такої змішаної форми полягає у забезпеченні належної стабільності держави, що запобігає її переходу до спотворених форм правління.

По суті, ця антична концепція поєднання принципів різних форм правління має той же зміст і розрахована на той же ефект, що й теорія розподілу влади в наш час: у «змішаній» формі держави повноваження представників різних форм правління не об'єднуються в одне начало, а, будучи розділеними, поєднуються і співіснують, взаємно стримуючи і врівноважуючи одне одного, чим стабілізують увесь державний лад.

При всіх відмінностях, ідея «змішаного» правління і теорія розподілу влади має певну концептуальну спільність: і в тому, і в іншому випадку йдеться про таку конструкцію державної влади, при якій повноваження правління не зосереджені в одному центрі (началі), а розподілені між різними, взаємозрівноважуючими та взаємостримуючими началами (складовими частинами держави).

Мислителі Давньої Греції зробили суттєвий внесок у розвиток політико-правових уявлень, у теоретичну розробку проблем держави і права. Всесвітньо-історичне значення духовної спадщини античної Греції, складовою частиною якої є політичні та правові вчення, обумовлене тим, що давньогрецькі мислителі були першовідкривачами в багатьох галузях людського пізнання. Йдеться не про ординарний внесок античних греків в історію філософської, політичної та правової думки, а про створення ними фундаменту і формування ідей та концепцій у різноманітних сферах теорії й практики. Частково безпосередньо, частково через римських авторів головні політичні та правові ідеї, концепції і поняття давньогрецької теорії стали основою всієї європейської політичної та правової думки[5].

Завдання українців полягає в тому, щоб з'ясувати, яка форма правління зараз існує – олігархія чи демократія і якою буде майбутня диктатура – національною українською чи російською?

За влади Л.М. Кравчука ми бачили впровадження гуманних принципів посткомуністичної ідеології. Рання номенклатура періоду Леоніда Кравчука зналася в роботі державної системи, мала досвід керування підприємствами та користувалася широкими інтелектуальними мережами, що були вибудовані за часів комуністичного режиму. Крім можливості розбудовувати молоду державу, державні мужі скерували всі потуги на власне економічне збагачення.

Після перемоги Леоніда Кучми на дострокових виборах 1994 р., змінилися принципи циркуляції еліт, а їхній курс на олігархізацію став ще більш очевидним. З тих пір в Україні почали формуватися потужні регіональні еліти, які були підкріплені великими фінансовими ресурсами й політичними амбіціями. Найпотужнішими серед них була донецька група, харківська та київська групи, а також дніпропетровський конгломерат. Кожне із цих об'єднань мало депутатські групи та фракції в парламенті, що лобіювали свої бізнесові інтереси та боролися за можливість впливу.

Процес творення олігархії в Україні розпочався при Л. Кучмі, за президенства якого олігархи сформувалися як домінуючий клас суспільства, який прагне, а частково уже реалізував свої прагнення до встановлення олігархії як типу політичного режиму [6]¹. Отже, ще в 1990-х роках в Україні склалася й міцно утвердилася олігархічна практика інструментального ставлення до закону і правоохоронних інституцій. За словами американського політолога-українознавця Пола Д'Анієрі, президент Л. Кучма та його оточення здійснювали правління не «відповідно до закону», а «за допомогою закону», використовуючи закон вибірково проти своїх ворогів [7]. Така форма правління сформувалася внаслідок специфічної української приватизації, яка за своїми ознаками була наскрізь шахрайською, клановою й антисоціальною. Її шахрайський характер підтверджує те, що вона здійснювалася здебільшого двома шляхами: через штучне доведення підприємств до банкрутства чи нерентабельності та через передачу державних пакетів акцій у власність певним особам. Переважна більшість підприємств була приватизована поза законом і за безцінь. Кошти, що були сплачені за них, у десятки, а то й сотні разів були менші, ніж їхня реальна вартість.

Отже, під прикриттям так званих ринкових реформ в Україні відбулося небачене в історії великомасштабне пограбування цілого народу, і ми прийшли від номенклатурного радянського соціалізму до олігархічного капіталізму, який за своєю суттю виявився не кращим за свого попередника, а в багатьох випадках ще й гіршим, – йдеться про соціально-економічну сферу.

¹ Колодій Антоніна «Олігархи» й «олігархія»: зміст понять та українська політична дійсність // Наукові записки НаУКМА. Політичні науки. – 2001. – Вип. 19. – С. 31–35 (також: <http://www.political-studies.com/democracy/oligarchy.html>).

Політичний режим В.А. Ющенко характеризується як режим очікування мрій, закінчився розчаруванням, для подолання якого знадобляться десятиріччя.

Режим Януковича, що закінчився Євромайданом, характеризується як кримінальний.

Обрання президентом П.О. Порошенко характеризується вимогою Майдану рішучих дій значної частини суспільства.

В умовах продовження існуючої політики влади, збереження корупції, непритягнення до кримінальної відповідальності встановлених зрадників у військовому керівництві та саботажу невикритих агентів Російської Федерації державні інституції можуть очікувати серйозні потрясіння.

Політичний режим визначається способом і характером формування представницьких установ, органів влади, співвідношенням законодавчої, виконавчої і судової влади, центральних і місцевих органів, становищем, роллю й умовами діяльності громадських організацій, рухів, партій, правовим статусом особи, ступенем розвитку демократичних свобод [8].

Як свідчить історія та політична практика багатьох держав, формою правління у такому випадку зазвичай запроваджується диктатура, яка здатна швидко й ефективно, без зайвої парламентської тяганини прийняти військовий бюджет, арештувати агентів спецслужб, що є серед депутатів і вищих посадовців, покарати корупціонерів і хабарників. Більшість населення такі реформи вітатиме. Звісно, диктатура зможе більш ефективно, ніж теперішня влада організувати оборону країни від російського вторгнення, однак це негативно позначиться на обсягах прав і свобод громадян та на відносинах із Заходом, який не кожну диктатуру олігархів схильний підтримувати фінансово.

Отже, олігархія – це форма владарювання, тип політичного режиму. Так само як мон(о)-архія – влада одного, полі-архія – влада багатьох (форма розосередженого правління, що забезпечує панування принципів плюралістичної демократії), оліг(о)-архія – це влада кількох, небагатьох [9].

Олігархія (грецьк. oligarchia, від oligos – нечисленний і arche – влада; влада небагатьох) – недемократичний різновид правління, що забезпечує панування вузького кола найбагатших осіб, а також владна еліта, яка репрезентує й очолює олігархічне правління [9].

В усіх цих термінах наявне вказування на кількість володарів (один, багато, кілька) та саме слово владарювання (старогрецьке *archein*). Це означає, що без політичного панування олігархів не буває, тому не слід їх плутати з багатими бізнесменами чи просто підприємливими людьми. Тільки ті багатії, які намагаються встановити «диктатуру небагатьох» (явну чи позалаштункову), є олігархами. Олігарх – це не просто багата людина, а один із небагатьох можновладців, що правлять у своїх приватно-групових інтересах, причому в основному або виключно силовими методами. Отже, можна зробити висновок, що не всі багаті люди є олігархами, але всі олігархи є багатими людьми.

Олігарх – особа, що володіє великою власністю в країні та має вагомий вплив на державні органи влади [9].

З політологічної точки зору олігархи — це можновладці, які використовують монополізовані ними сектори економіки для концентрації у своїх руках політичної влади, а політичну владу — для збільшення власних капіталів [9].

Сучасні олігархи володіють багатоманітними суспільними ресурсами: економічними (промислові та фінансові підприємства й установи), інформаційними (друковані та електронні ЗМІ), політичними (партії, парламентські групи й фракції, важливі державні посади, вплив на перших осіб у державі) [6].

Концентрація виробництва сприяла концентрації банківського капіталу та виникненню банківських монополій. Справа в тому, що великі промислові підприємства потребували великих, як правило, довгострокових кредитів, забезпечити які могли тільки великі банки. І ця обставина прискорила об'єднання багатьох банків, тобто централізацію їх капіталів та виникнення банківських монополій. Банківські монополії зосередили у своїх руках основну масу вільних грошових коштів суспільства, а отже, монополізували кредит. Це примушувало промислові монополії зміцнювати зв'язки з великими банками шляхом купівлі їх акцій і придбання таким чином місць у правліннях банківських монополій. Проникнувши у сферу кредиту і кредитних монополій, промислові капіталісти почали вкладати туди свої капітали й визначати політику великих банків. Поряд з цим відбувався і зворотній процес — проникнення капіталу банківських монополій в промислові монополії. Банківські монополії, надаючи великі кошти промисловим монополіям, намагалися забезпечити себе від можливих втрат шляхом безпосереднього впливу на діяльність промислових монополій. З метою присвоєння частини монопольно-високого промислового прибутку вони скуповували акції промислових монополій і ставали їх співвласниками й співкерівниками. Поряд з цим великі банки брали участь в організації нових промислових корпорацій і одержували великі прибутки від засновництва. Отже, мало місце взаємне проникнення, злиття і зрощення монополістичного банківського капіталу з монополістичним промисловим капіталом і утворення фінансового капіталу.

Організаційною формою панування фінансового капіталу є фінансово-промислова група, яка становить собою сукупність промислових, банківських, кредитних, страхових, транспортних, торговельних та інших компаній, які перебувають під контролем одного або кількох взаємозв'язаних найбільших власників капіталу. В центрі фінансово-промислової групи перебуває головне підприємство, в ролі якого може бути великий банк, промисловий трест, страхова компанія тощо. Більшість підприємств, що входять до фінансово-промислової групи, не є індивідуальною власністю того чи іншого капіталіста, який очолює групу [10]. Створення фінансово-промислових груп здійснюється кількома способами:

Холдинг-компанія — організація, яка застосовує свій капітал для придбання контрольних пакетів кількох акціонерних товариств з метою управління ними, створюється найчастіше для проведення єдиної політики та здійснення єдиного контролю за дотриманням загальних інтересів великих компаній у масштабі однієї або декількох галузей [11].

Зрошення влади і великого капіталу почалося у 1998 році. Хрещеним батьком олігархії в Україні став Л. Кучма, який, усупереч Основному Закону, в якому в ст. 1 визначено, що Україна — демократична, правова, соціальна держава, побудував олігархічну, яка є найбільш несправедливим видом державно-господарського устрою. І саме олігархія є головним джерелом усіх бід сучасної України.

На думку В. Ланового, першочерговим напрямом змін має бути позбавлення бізнес-імперій політичного впливу на владу та суспільство:

- запровадження кримінальної відповідальності за парламентську корупцію (хабарі за депутатське голосування, призначення голів комітетів Верховної Ради, міністрів, суддів тощо);

- встановлення кількісних обмежень щодо внесків у фонди передвиборчих кампаній, отриманих від однієї особи; їх порушення має підлягати вагомому правому покаранню;

- поширення кримінальної відповідальності на партійних функціонерів та окремих кандидатів за нелегальне фінансування передвиборчих кампаній;

- заборона призначати на урядові та інші владні посади крупних капіталістів (або введення обмеження на майнові статки претендентів на них);

- модернізація системи державного управління за такими напрямами, як заборона втручання чиновників у господарські процеси та діяльність компаній будь-яких форм власності;

- децентралізація фінансово-інвестиційних і фіскально-бюджетних потоків;

- скасування жандармських методів роботи податкової служби й забезпечення рівності прав платників податків і митарів;

- державний захист покупців тощо;

- посилення кримінальної відповідальності державних службовців, правоохоронців, працівників СБУ, прокуратури, суддів, податківців, митників тощо за корупційні вчинки;

- заборона права власності однієї особи на більш ніж один національний телеканал та медіа-групу;

- інституювання прямого громадянського контролю за діями чиновників.

Другим напрямом змін має бути позбавлення матеріальної основи функціонування корупційно-олігархічного бізнесу:

- перехід до розробки урядових програм і планів, виходячи з інтересів розвитку всієї національної економіки, а не окремих лобістських груп та їхніх проєктів;

- відновлення прозорості приватизаційних конкурсів;

- обмеження розміру пакета акцій (не більше, ніж 10–15 %), який може отримати одна особа під час приватизації державних підприємств;

- недопущення посередництва приватних фірм у торговельно-фінансових операціях державних компаній та установ;

- введення кримінального покарання за рейдерське захоплення підприємств і судове сприяння рейдерам;

– запровадження виключно конкурентних форм надання ліцензій на видобуток корисних копалин, використання радіочастот, а також розміщення державних замовлень, укладання будівельних договорів тощо;

– заборона купівлі приватними компаніями підприємств у рахунок погашення заборгованостей останніх, що утворилися внаслідок навмисного завищення цін і тарифів постачальниками сировини та послуг;

– запровадження системи ринкового – неадресного і невиключного – монетарного рефінансування економіки з боку НБУ [12].

Змінюються уряди й президенти, але в житті країни і людей все залишається незмінним. І це тому, що за одним кланом приходять інші, у яких одна мета – збагачення. Українські олігархи продовжують зберігати тотальний вплив на ключові рішення та процеси в Україні [13]. При цьому не мають жодного значення прізвища прем'єр-міністрів, президентів, оскільки вони виконують і віддзеркалюють волю свого оточення, що їх фінансує й годує. І доки в країні пануватиме олігархія, доти Україна буде економічно відсталою, соціально бідною, псевдодемократичною й аморальною державою. Про її цивілізований поступ можна лише мріяти. Це переконливо доводить світовий досвід інших країн, які мали чи мають олігархічні режими, тому відокремлення бізнесу від влади й знищення олігархії є найактуальнішими і найважливішими завданнями, які стоять перед українським суспільством на сучасному етапі.

Як вже відзначалося, різні складові неконтрольованого сектору економіки неоднозначно впливають на економічне і суспільне життя держави. Найбільш небезпечними є тіньовий і кримінальний. Незважаючи на втрату певної частини території, роль деяких українських олігархів у підтримці російської агресії очевидна. Інакше кажучи – олігархія це питання політичне, і воно має бути вирішене політичним чином. У цьому сенсі позиція Президента є вирішальною.

Політичне вирішення проблем з олігархами в процесі парламентських виборів ускладнюється тим, що безліч олігархічних ставлеників йдуть саме по мажоритарних виборчих округах. Якщо партійні списки українська громада ще хоч якось може проконтролювати, то мажоритарні кандидати підлягають набагато меншому контролю. Це означає, що одним з елементів боротьби з олігархічним впливом на владу є зміна виборчого законодавства.

Послідовність вирішення проблеми олігархії в Україні супроводжується такими проблемами, а саме:

перша група бізнесменів, які власне не є олігархами за всією сукупністю ознак, хоча дуже впливові в економіці України. Це бізнесмени з незовсім чесним походженням своїх статків, вплив яких ґрунтується на «вмінні» поєднувати політичні, кримінальні та інші зв'язки;

друга група олігархів – це група проукраїнських бізнесменів (групи Живаго, Коломойського, Косюка – Пінчука та ін.), які впливають на політичне життя українського народу, мають великі статки, партії, сотні тисяч бійців «охоронників», що готові захищати олігарха;

третья група олігархів – антиукраїнські налаштовані олігархічні сили (група Фірташа, Ахметова, Хорошковського, Тігіпка, Труханова, Львовчкіна,

Бойко та ін.). Саме ці групи проросійських олігархів продовжують впливати на українську владу і становлять найбільшу загрозу для національної безпеки.

Отже, суспільна небезпека олігархії полягає у зовнішніх і внутрішніх чинниках.

Зовнішні чинники:

— сприяють створенню негативної думки про Україну як корумповану державу, в якій діють закони олігархів;

— унеможливають організовувати чесний бізнес та розвивати необхідні для суспільства галузі економіки;

— відлякують інвесторів від України, утверджують думку про панування беззаконня, корупції;

— блокують вільний розвиток підприємництва та міждержавні стосунки.

Внутрішні чинники:

— порушується принцип соціальної справедливості;

— створюються протиріччя між бідними та багатими членам суспільства;

— породжується ненависть до осіб, які займаються бізнесом, підприємництвом;

— відбувається нерівномірний розподіл матеріальних благ;

— запроваджується кланова приватизація найбільш привабливих підприємств, галузей економіки тощо;

— стверджується принцип нахабності, безкарності.

Деолігархізація є одним із завдань Револуції Гідності. Вона має бути неодмінно здійснена, причому здійснити її потрібно цивілізовано. Вирішальну роль у цьому процесі повинні відіграти суспільство та спеціальні служби.

Висновки. Отже, сьогодні олігархи, якщо їх не зупинити, здатні підірвати основи національної безпеки, уповільнити або змінити курс розвитку держави на демократичні перетворення. З метою деолігархізації необхідно:

— встановити єдині правила й процедури у сфері бізнесу та підприємництва;

— ліквідувати монополістичні взаємовідносини у сфері виробництва, розподілу власності та природних ресурсів;

— прийняти необхідні закони, що забезпечить вільний розвиток малого та середнього виробництва, справедливий розподіл земельних ресурсів, газу, енергетичних складових тощо;

— встановити кримінальну відповідальність за незаконний видобуток, перерозподіл і використання природних ресурсів держави;

— проти проросійських олігархів розпочати судові цивільні процесі з метою перевірки та позбавлення їх власності, нажитої переважно незаконним шляхом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Медушевский А.Н.* Демократия и тирания в новое и новейшее время // Вопросы философии. — 1993. — № 10.

2. *Острогорский М. Я.* Демократия и политические партии. — М., 1997.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В.Г. Бусел]. — К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. — С.457. — 1440 с.
4. *Аристотель.* Поетика / Пер. Б. Тена; вступ. ст. і коментарі Й. Кобова. — К.: Мистецтво, 1967. — 136 с.
5. *Nippel W.* Politische Theoriender griechisch-römischen Antike, в кн.: Politische Theorien von der Antike bis zur Gegenwart. ВРВ. — Bonn, 1993. — Р. 17–46.
6. Аристотель. Політика / Пер. з давньогрецької, авт. передм. О. Кислюк. — К.: Основи, 2000. — 239 с.; — 2 вид. — К.: Основи, 2003. — 239 с.; — 3 вид. — К.: Основи, 2005. — 239 с.
7. *Колодій Антоніна.* «Олігархи» й «олігархія»: зміст понять та українська політична дійсність // Наукові записки НаУКМА. Політичні науки. — Вип. 19. — 2001. — С. 31–35. Режим доступу: <http://www.political-studies.com/democracy/oligarchy.html>.
8. *D'Amieri, Paul J.* Understanding Ukrainian Politics/ Power, Politics and Institutional Design. — Armonk (New York); London (England): М.Е.Shapre. — 2007. — 297 р.
9. *Онан Э.С.* Понятие и классификация политического режима в развивающихся странах. — Право и политика в развивающихся странах. Сборник обзоров. — М., 1991. — С.10.
10. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І.К. Білодіда. — К.: Наукова думка, 1970–1980. — Т. 5. — С. 689.
11. Slovo.dn.ua . business.ua < . 7.polkaknig.narod.ru . kredit-moskva.ru < . 9. bin.com.ua . denga.com.ua < . sprava.civicua.org. 12. promved.ru slovo.dn.ua business.ua 7. polkaknig.narod.ru.
12. *Білоченко А.М.* Фінансовий капітал в Україні: Особливості формування та перспективи розвитку // Фінанси України. — № 3 (2008). — С. 94–101.
13. *Лановий В.* Український бізнес – афера століття. Олігархат VS вільне підприємство. Тиждень @tyzhdenUA. 24 грудня 2012.tyzhden.ua/Economics/66366
14. Експерт: В Україні влада в олігархів. Скоро це закінчиться ... Режим доступу: www.pravda.com.ua/news/2016/02/18/7099448/.

REFERENCES

1. *Medushevskij A.N.* Demokratiya i tiraniya v novoe i novejshee vremya // Voprosy filosofii. — 1993. — № 10; Ostrogorskij M. YA. Demokratiya i politicheskie partii. — М., 1997.
2. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy / [uklad. i holov. red. V.H. Busel]. — К.; Ірпін: VTF «Perun», 2003. — S. 457.
3. *Aristotel.* Poetyka / Per. B. Tena; vstup. st. i komentari Y. Kobova. — К.: Mystetstvo, 1967. — 136 s.
4. *Nippel W.* Politische Theorien der griechisch-römischen Antike, в кн.: Politische Theorien von der Antike bis zur Gegenwart. ВРВ, Bonn 1993, S. 17–46, 30. ISBN 3-89331-167-X.
5. *Aristotel.* Polityka / Per. z davnohretskoi, avt. peredm. O. Kysliuk. — К.: Osnovy, 2000. — 239 s.; — 2 vyd. — К.: Osnovy, 2003. — 239 s.; — 3 vyd. — К.: Osnovy, 2005. — 239 s.
6. Kolodii Antonina . «Oliharkhy» y «oliharkhiia»: zmist poniat ta ukrainska politychna diisnist // Naukovi zapysky NaUKMA. Politychni nauky. — Vyp. 19. — 2001. — S. 31–35 (takozh: <http://www.political-studies.com/democracy/oligarchy.html>).

7. D'Anieri, Paul J. Understanding Ukrainian Politics/ Power, Politics and institutional Design. – Armonk (New York); London (England): M.E. Shapre. – 2007. – 297 p. (p. 12).

8. Onan E.H. S. Ponyatie i klassifikaciya politicheskogo rezhima v razvivayushchihsya stranah. – Pravo i politika v razvivayushchihsya stranah. Sbornik obzorov. – M., 1991. – s. 10.

9. Slovnyk ukrainskoi movy: v 11 tt. / AN URSS. Instytut movoznavstva; za red. I. K. Bilodida. – K. : Naukova dumka, 1970–1980. – T. 5. – S. 689.

10. Slovo.dn.ua . business.ua <. 7. polkknig.narod.ru . kredit-moskva.ru <. 9.bin.com.ua . denga.com.ua < . sprava.civicua.org. 12.promved.ru slovo.dn.ua business.ua 7. polkknig.narod.ru.

11. Bilochenko A.M. Finansovyi kapital v Ukraini: Osoblyvosti Formuvannia ta perspektvyv rozvitku// Finansy Ukrainy. – № 3 (2008). – S. 94–101.

12. Lanovyi V. Ukrainskyi biznes – afera stolittia. Oliharkhat VS vilne pidpriemnytstvo. Tyzhden@tyzhden UA. 24 hrudnia 2012. tyzhden.ua/Economics/66366

13. Ekspert: V Ukraini vlada v oliharkhiv. Ckoro tse zakinchytisia www.pravda.com.ua/news/2016/02/18/7099448/.

Сервецький І.В. Поняття олігархії та її суспільна небезпека

У статті досліджено актуальні проблеми сутності та змісту олігархії, доведено її небезпеку для суспільства. Розглянуто процес розвитку, становлення та поширення олігархії в Україні, визначено три складових олігархічного процесу, показано зовнішні й внутрішні чинники олігархії.

Ключові слова: олігархія, класифікація, чинники, суспільна небезпека.

Сервецький И.В. Понятие олигархии и ее общественная опасность

В статье исследуются актуальные проблемы сущности и содержания олигархии, доказана ее опасность для общества. Рассмотрен процесс развития, становления и распространения олигархии в Украине, определены три составляющие олигархического процесса, показаны внешние и внутренние факторы олигархии.

Ключевые слова: олигархия, классификация, факторы, общественная опасность.

Servetskyy I. The concept of oligarchy and its public danger

This article is devoted to actual problems of the nature and content of the oligarchy and its danger to society. The article studies the process of development, establishment and spread of the oligarchy in Ukraine, proposed three components oligarchic process shown internal and external factors of oligarchy.

Keywords: Oligarchy; Classification; Factors; Public danger.

Стаття надійшла до редакції 05.04.2016.

ЮРИДИЧНА НАУКА

JURIDICAL SCIENCE

НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ

ЗАПРОШУЄМО ДО СПІВРОБІТНИЦТВА

Вищий навчальний заклад «Національна академія управління» видає з 2010 року періодичний науковий юридичний журнал «Юридична наука». Журнал внесено в оновлений перелік фахових видань з юридичних наук постановою Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України № 153 від 14.02.2014, крім того, журнал 20 квітня 2011 року зареєстровано в Міжнародному центрі періодичних видань (ISSN International Centre м. Париж); журнал зареєстровано та проіндексовано у таких міжнародних наукометричних каталогах і базах даних: Index Copernicus – з 1 січня 2014 року.

З моменту свого заснування журнал став сполучною ланкою між науковцями і практиками, які працюють у науково-дослідних закладах, вищій школі, юриспруденції, державних установах України і зарубіжжя, між усіма тими, хто переймається проблемами розвитку юридичної науки, європейськими інтеграційними прагненнями. Журнал має на меті пропагувати публікації авторів як всередині держави Україна, так і за кордоном, а тому в списку поданих джерел має бути не менше п'яти англомовних посилань. Активна участь у наукових публікаціях на шпальтах журналу сприяє розвитку фундаментальних і прикладних досліджень з усіх напрямків юридичних наук, посиленню впливу права на вирішення правових, політичних, соціальних, екологічних, організаційних та інших проблем розвитку суспільства, держави, входженню України в європейський і світовий простір.

Журнал є дуже цікавим для науковців, докторантів, аспірантів, здобувачів, студентів, національного господарства, працівників правоохоронних органів, суддів, державних службовців та всіх тих, хто цікавиться правом.

РУБРИКИ ЖУРНАЛУ «ЮРИДИЧНА НАУКА»

- Загальні проблеми розвитку юридичної науки
- Методологія сучасної юридичної науки
- Питання теорії прав людини та правої держави
- Теорія та історія держави і права
- Філософія та соціологія права
- Міжнародне право. Право Європейського Союзу та порівняльне правознавство
- Конституційне право
- Адміністративне, фінансове, податкове право та адміністративне судочинство
- Цивільне, сімейне, міжнародне приватне право та цивільне процесуальне право
- Національна безпека та військово-правове право
- Кримінальне право, кримінологія, кримінально-виконавче право; кримінальне процесуальне право та криміналістика
- Судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність
- Господарське та господарське процесуальне право
- Земельне, аграрне та екологічне право
- Трудове право та право соціального захисту

Періодичність видання — 12 разів на рік. Журнал видається українською, російською, англійською мовами, анотації — українською, російською й англійською мовами. Матеріали, що надходять для публікації в журналі, проходять рецензування членами редакційної колегії, розглядаються та рекомендуються Вченою радою ВНЗ «Національна академія управління».

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

Україна, 03151, Київ, вул. Вінницька, 10, к. 317, e-mail: tanya_saven@ukr.net
<http://legal.nam.edu.ua/about.html>

JURIDICAL SCIENCE

SCIENTIFIC JOURNAL OF LAW

WELCOME TO COOPERATE

Higher education institution «National Academy of Management» issues since 2010 periodic research legal journal «Juridical science».

The journal is included in the updated list of professional publications on legal sciences Resolution Certifying Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine №153 from 02.14.2014.

Since its inception, the magazine has become a link between academics and practitioners who work in research institutions, higher education, jurisprudence, public institutions in Ukraine and abroad, between all those involved in the development of legal science, European integration aspirations. The magazine aims to promote the publication of authors both within the State of Ukraine and abroad, and so the list provided by the source must be at least five English-language references.

Active participation in scientific publications in the journal promotes the development of basic and applied research in all areas of juridical sciences, strengthening the influence of the right to address the legal, political, social, environmental, organizational and other problems of society, the state, the entry of Ukraine into the European and world space.

The magazine is very interesting for scientists, doctoral students, graduate students, applicants, law enforcement officials, judges, civil servants and all those who are interested in law.

JOURNAL HEADLINES:

- Common problems of development juridical science
- The methodology of modern juridical science
- Problems in the theory of human rights and law-governed state
- Theory and History of State and Law
- Philosophy and Sociology of Law
- International law. European Union Law and comparative jurisprudence
- Constitution Law
- Administrative, financial, tax law and administrative proceedings
- Civil, family, private international law and civil procedure law
- National security and military law
- Criminal law, Criminology, Criminal Executive Law, Criminal Procedural Law and Criminalistics
 - Forensic examination; operatively-search activity
 - Commercial law and Commercial procedure law
 - Statewide, agricultural and environmental law
 - Labor Law and Social Security Law

Periodicity – 12 times a year. The magazine is published in Ukrainian, Russian, English languages, annotations – Ukrainian, Russian and English.

Materials submitted for publication in the journal are reviewed by members of the editorial board, reviewed and recommended by the Academic Council of the University of «National Academy of Management».

<http://legal.nam.edu.ua/about.html>

НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ «ЮРИДИЧНА НАУКА»

УДК 34

Заснований 28.02.2011. Виходить щомісяця.

Свідоцтво про реєстрацію: серія KB № 20692-10492 ПР від 28.04.2014.

ISSN 2222-5374

Журнал 20 квітня 2011 року зареєстровано в Міжнародному центрі періодичних видань (ISSN International Centre, м. Париж), також журнал зареєстровано та проіндексовано у таких міжнародних наукометричних каталогах і базах даних: Index Copernicus – з 01 січня 2014 року.

Наказом Міністерства освіти і науки № 153 від 14.02.2014 «Про затвердження рішень Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки щодо діяльності спеціалізованих вчених рад від 14 лютого 2014 року», відповідно до підпунктів 35 і 36 пункту 4 Положення про Міністерство освіти і науки України, затвердженого Указом Президента України від 25 квітня 2013 року № 240, Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, Положення про спеціалізовану вчену раду, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 14 вересня 2011 року № 1059, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України від 10 жовтня 2011 року за № 1170/19908, Положення про атестаційну колегію Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 14 вересня 2011 року № 1059, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України від 10 жовтня 2011 року за № 1169/19907, Порядку формування Переліку наукових фахових видань України, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 17 жовтня 2012 року № 1111, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України від 02 листопада 2012 року за № 1850/22162, та на підставі рішення Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України №153 від 14 лютого 2014 року науковий юридичний журнал «ЮРИДИЧНА НАУКА» включений до Переліку наукових фахових видань України згідно зі списком.

ЗАСНОВНИК І ВИДАВЕЦЬ:

Вищий навчальний заклад «Національна академія управління»
Україна, 03151, Київ, вул. Вінницька, 10.

Голова редакційно-видавничої ради С.А. Єрохін.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4714 від 23.04.2014.

Головний редактор: Матвійчук Валерій Костянтинович,

доктор юридичних наук, професор, заслужений працівник народної освіти України,
перший проректор ВНЗ «Національна академія управління».

Заступник головного редактора: Харь Інна Олексіївна,

кандидат юридичних наук, доцент, заступник завідувача кафедри цивільного та господарського права ВНЗ «Національна академія управління».

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

Україна, 03151, м. Київ, вул. Вінницька, 10, к. 317.

Тел.: 246-24-34. Факс: (044) 246-24-34.

**З приводу публікації статей авторам необхідно зв'язуватися
із секретарем журналу**

Савенковою Тетяною Гарієвною

Т.: (044) 246-24-34 E-mail: tanya_saven@ukr.net

E-mail: tanya_saven@ukr.net ; har_2008@ukr.net

www.legal.nam.edu.ua.

ВИМОГИ ДО НАУКОВИХ ПУБЛІКАЦІЙ

Відповідно до постанови президії Вищої атестаційної комісії України №7D05/1 від 15 січня 2003 року «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» наукова стаття повинна бути актуальною, з виразно окресленою проблематикою, містити наукові положення, розроблені особисто автором, висновки про наукове та практичне значення наукової розробки.

Стаття має включати такі необхідні елементи:

1. Визначення УДК (вказати назву галузі права).
2. Назва статті (англійською, українською та російською мовами).
3. Ініціали і прізвища авторів англійською, українською та російською мовами.
4. Анотацію англійською, українською та російською мовами.
5. Ключові слова (5–6 слів/ключових словосполучень англійською, українською та російською мовами).

6. Структура текстової частини:

- постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими практичними завданнями;
 - визначення окремих питань, що не вирішені в обраній для дослідження проблемі;
 - аналіз останніх досліджень і публікацій, на які спирається автор;
 - формулювання цілей статті;
 - виклад основних обґрунтованих результатів дослідження;
 - висновки з даного дослідження;
 - внутрішню структуру статті – розділи з назвами або виділені частини.
- У статті повинно бути не менше 15 посилань. Посилання на ту чи іншу роботу у тексті повинні позначатися в дужках за порядковим номером цієї роботи в списку використаних джерел з вказівкою на відповідну сторінку (ІЗ, с. 12)].

• Список використаних джерел у кінці статті складається відповідно до вимог державного стандарту України ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання». Крім того, у списку джерел має бути не менше 5 англомовних посилань.

• Після списку використаних джерел подаються анотації та ключові слова трьома мовами (українська, російська, англійська).

• Анотації мають містити: прізвище та ім'я автора, назву статті відповідними мовами. Крім того, звертаємо увагу авторів на те, що обов'язково повинна бути анотація англійською мовою на півтори сторінки А-4 (окремим файлом).

• Англійський текст повинен бути оформлений на фаховому рівні володіння мовою. У разі подання тексту, перекладеного, наприклад, через Інтернет-перекладач (Google тощо), або нефахово, стаття не буде прийнята до публікації.

• Файл зі статтею та анотацією англійською мовою до статті пересилати у такому форматі:

- а) на початку імені ставиться номер журналу (11, 4, 7 і т.ін.);
- б) через крапку після номера ставиться скорочення року (14, 15 тощо);
- в) нижнє підкреслення (_) потім тип документа **note** – анотація або **topic** – стаття;
- г) після цього нижнє підкреслення (яке розділяє шифр з ім'ям автора), потім прізвище автора та ініціали англійською мовою.

Приклад: **11.14_note_Olenenko A.doc** (де «note» – позначення анотації) або **11.14_topic_Olenenko A.doc**. (де **topic** – позначення статті).

• Загальний обсяг публікації (назва статті, відомості про автора, текст статті, використані матеріали, анотація, ключові слова) не повинен перевищувати 20–30 тис. знаків, як виняток, не більше 40 тис. знаків.

До наукової статті необхідно додавати:

- електронний варіант статті у форматі MS Word (docx або doc);
- інформаційну довідку про автора українською та англійською мовами: прізвище, ім'я, по батькові (повністю), науковий ступінь, вчене звання, місце роботи і посада, поштова адреса, контактний телефон;
- заява з підписами автора (-ів) про те, що надіслана стаття не друкувалася і не подана до будь-яких інших видань;
- фото автора (-ів) у форматі jpg, tif;
- якісні ілюстративні матеріали з назвою та нумерацією, придатні для сканування;
- витяг з протоколу засідання кафедри про рекомендацію статті до друку, засвідчений належним чином (до статей кандидатів наук, аспірантів, ад'юнктів і здобувачів наукового ступеня).
- Стаття, подана до редакції без дотримання зазначених вимог, опублікованню не підлягає.
- До уваги авторів: при поданні статті обов'язково вказувати коротко відомості про автора, телефон та власний e-mail для зручності зв'язку з авторами.

Редакція залишає за собою право на рецензування, редагування, скорочення і відхилення статей. За достовірність поданої інформації відповідальність несе автор.

Гонорар за публікацію не сплачується.

Передрук опублікованих матеріалів журналу здійснюється тільки з дозволу автора і редакції.

Надані матеріали не повертаються.

**ВНЗ «НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ»
НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ «ЮРИДИЧНА НАУКА»**

03151, м. Київ, вул. Вінницька, 10

Тел. (044)246-24-34

НАУЧНЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ «ЮРИДИЧЕСКАЯ НАУКА»

УДК 34

Основан 28.02.2011. Выходит ежемесячно.

Свидетельство о регистрации: серия КВ № 20692-10492 ПР от 28.04.2014.
ISSN 2222-5374

Журнал 20 апреля 2011 зарегистрирован в Международном центре периодических изданий (ISSN International Centre, г. Париж), также журнал зарегистрирован и проиндексирован в таких международных наукометрических каталогах и базах данных:

Index Copernicus – с 1 января 2014 года.

Приказом Министерства образования и науки № 153 от 14.02.2014 «Об утверждении решений Аттестационной коллегии Министерства образования и науки относительно деятельности специализированных ученых советов от 14 февраля 2014 года», в соответствии с подпунктами 35 и 36 пункта 4 Положения о Министерстве образования и науки Украины, утвержденного Указом Президента Украины от 25 апреля 2013 года № 240, Порядка присуждения научных степеней и присвоения ученого звания старшего научного сотрудника, утвержденного постановлением Кабинета Министров Украины от 24 июля 2013 года № 567, Положения о специализированном ученом совете, утвержденного приказом Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины от 14 сентября 2011 года № 1059, зарегистрированного в Министерстве юстиции Украины от 10 октября 2011 года под № 1170/19908, Положения об аттестационной коллегии Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины, утвержденного приказом Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины от 14 сентября 2011 № 1059, зарегистрированного в Министерстве юстиции Украины от 10 октября 2011 года под № 1169/19907, Порядком формирования Перечня научных профессиональных изданий Украины, утвержденного приказом Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины от 17 октября 2012 года № 1111, зарегистрированного в Министерстве юстиции Украины от 2 ноября 2012 под № 1850/22162, и на основании решения Аттестационной коллегии Министерства образования и науки Украины № 153 от 14 февраля 2014 года научный юридический журнал «ЮРИДИЧЕСКАЯ НАУКА» включен в Перечень научных профессиональных изданий Украины согласно списку.

УЧРЕДИТЕЛЬ И ИЗДАТЕЛЬ:

Высшее учебное заведение «Национальная академия управления»
Украина, 03151, Киев, ул. Винницкая, 10.

Председатель редакционно-издательского совета С.А. Ерохин.

Свидетельство субъекта издательского дела ДК № 4714 от 23.04.2014.

Главный редактор: Матвейчук Валерий Константинович,

доктор юридических наук, профессор, заслуженный работник народного образования Украины, первый проректор ВНЗ «Национальная академия управления».

Заместитель главного редактора: Харь Инна Алексеевна,

кандидат юридических наук, доцент, заместитель заведующего кафедрой гражданского и хозяйственного права ВУЗ «Национальная академия управления».

АДРЕС РЕДАКЦИИ:

Украина, 03151, Киев, ул. Винницкая, 10, к. 317

Тел.: (044) 246-24-34

Факс: (044) 246-24-34

**По поводу публикации статей авторам необходимо связываться
с секретарем журнала**

Савенковой Татьяной Гариевной

T.: (044) 246-24-34 E-mail: tanya_saven@ukr.net

E-mail: tanya_saven@ukr.net; har_2008@ukr.net

www.legal.nam.edu.ua

ТРЕБОВАНИЯ К НАУЧНЫМ ПУБЛИКАЦИЯМ

В соответствии с постановлением президиума Высшей аттестационной комиссии Украины № 7D05/1 от 15 января 2003 года «О повышении требований к профессиональным изданиям, внесенных в перечень ВАК Украины» научная статья должна быть актуальной, с отчетливо очерченной проблематикой, содержать научные положения, разработанные лично автором, выводы о научном и практическом значении научной разработки.

Статья должна включать следующие необходимые элементы:

1. Определение УДК (указать название отрасли права).
2. Название статьи (на английском, украинском и русском языках).
3. Инициалы и фамилии авторов на английском, украинском и русском языках.
4. Аннотация на английском, украинском и русском языках.
5. Ключевые слова (5–6 слов / ключевых словосочетаний на английском, украинском и русском языках).

6. Структура текстовой части:

- постановка проблемы в общем виде и ее связь с важными практическими задачами;
 - определение отдельных вопросов, не решенных в выбранной для исследования проблеме;
 - анализ последних исследований и публикаций по рассматриваемой проблеме;
 - формулировка целей статьи;
 - изложение основных обоснованных результатов исследования;
 - выводы из данного исследования;
 - внутреннюю структуризацию – разделы с названиями или выделенные части.
- В статье должно быть не менее 15 ссылок. Ссылки на ту или иную работу в тексте должны обозначаться в скобках за порядковым номером этой работы в списке литературы с указанием на соответствующую страницу ([3, с. 12]).

• Список использованных источников в конце статьи составляется в соответствии с требованиями государственного стандарта Украины ДСТУ ГОСТ 7.1: 2006 «Система стандартов по информации, библиотечному и издательскому делу. Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления». Кроме того, в списке источников должно быть не менее пяти англоязычных ссылок.

• После списка литературы подаются аннотации и ключевые слова на трех языках (украинский, русский, английский).

• Аннотации должны содержать: фамилию и имя автора, название статьи на соответствующих языках. Кроме того, обращаем внимание авторов на то, что обязательно должна быть аннотация на английском языке на полторы страницы А-4 (отдельным файлом).

• Английский текст должен быть оформлен на профессиональном уровне владения языком. В случае подачи текста, переведенного, например, через Интернет-переводчик (Google и т.п.), либо непрофессионально, статья не будет принята к публикации.

• Файл статьи и аннотации на английском языке со статьей пересылать в таком формате:

- а) в начале имени ставится номер журнала (11, 4, 7 и т.д.);
- б) через точку после номера ставится сокращение года (14, 15 и т.д.);
- в) нижнее подчеркивание (_) затем тип документа note – аннотация или topic – статья;
- г) после нижнее подчеркивание (которое разделяет шифр с именем автора), затем фамилия автора и инициалы на английском языке.

Пример: 11.14_note_Olenenko A.doc (где «note» – обозначение аннотации) или 11.14_topic_Olenenko A.doc. (где topic – обозначение статьи).

• Общий объем публикации (название статьи, сведения об авторе, текст статьи, использованные материалы, аннотации, ключевые слова) не должен превышать 20–30 тыс. знаков, в порядке исключения, не более 40 тыс. знаков.

К научной статье необходимо предоставить:

- электронный вариант статьи в формате MS Word (docx или doc);
- информационную справку об авторе на украинском и английском языках;
- фамилия, имя, отчество (полностью), научная степень, ученое звание, место работы и должность, почтовый адрес, контактный телефон;
- заявление с подписями автора (ов) о том, что присланная статья не публиковалась и не подана в любые другие издания;
- фото автора (ов) в формате jpg, tif;
- качественные иллюстративные материалы с названием и нумерацией, пригодные для сканирования;
- выписку из протокола заседания кафедры о рекомендации статьи к печати, заверенную надлежащим образом (со статьями кандидатов наук, аспирантов, адъюнктов и соискателей ученой степени).
- Статья, представленная в редакцию без соблюдения указанных требований, опубликована не будет.
- При подаче статьи обязательно указывать кратко сведения об авторе, телефон и собственный e-mail для удобства связи с авторами.

Редакция оставляет за собой право на рецензирование, редактирование, сокращение и отклонение статей.

За достоверность представленной информации ответственность несет автор.

Гонорар за публикацию не оплачивается.

Перепечатка публикуемых материалов журнала осуществляется только с разрешения автора и редакции.

Предоставленные материалы не возвращаются.

**ВУЗ «НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ УПРАВЛЕНИЯ»
НАУЧНЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ «ЮРИДИЧЕСКАЯ НАУКА»
03151, г. Киев, ул. Винницкая, 10
Тел. (044) 246-24-34**

SCIENTIFIC JOURNAL OF LAW
«JURIDICAL SCIENCE»

UDC 34

Founded in 28.02.2011. Goes out every month.

Certificate of Registration: KB № 20692-10492 series of PR 28.04.2014 r.

ISSN 2222-5374

Journal April 20, 2011 recorded in the International Center of Periodicals (ISSN International Centre, m. Paris), the magazine recorded and indexed in such international scientometric directories and databases:

Index Copernicus – from 1 January 2014.

Ministry of Education and Science № 153 from 02.14.2014. «On approval of Attestation Collegium of the Ministry of Education decisions on the activities of specialized academic councils on February 14, 2014.», according to points 35 and 36, paragraph 4 of the Ministry of Education and Science of Ukraine approved by the Decree of the President of Ukraine on April 25, 2013 № 240 Procedure for awarding academic degrees and awarding academic ranks of Senior Scientist, approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine of 24 July 2013 p. № 567, Regulations on specialized academic council, approved by the Ministry of Education and Science, Youth and Sports of Ukraine on September 14, 2011 № 1059, registered in the Attestation Collegium of the Ministry of Justice of Ukraine October 10, 2011 by № 1170/19908, Regulation of the Certifying Board of the Ministry of Education, Youth and Sports of Ukraine, approved by the Ministry of Education, Youth and Sports of Ukraine from September 14, 2011 № 1059, registered with the decree of the Ministry of Justice of Ukraine on October 10, 2011 by № 1169/19907, procedure for formation of the list of scientific professional editions of Ukraine, approved by the Ministry of Education, Youth and Sports of Ukraine on October 17, 2012 year number 1111, registered with the Ministry of Justice of Ukraine November 2, 2012 by № 1850/22162, and based on the decision of the Attestation Collegium of the Ministry of Education on February 14, 2014 – № 153.

Scientific Law Journal «Juridical science» is included into the list of scientific professional editions of Ukraine according to the list.

Founder and Publisher:

Higher Educational Institution «National Academy of Management»
03151, Kyiv, Vinnytska street, 10 Kyiv, Ukraine

Chairman of the Editorial and Publishing Council of SA Erokhin
subject of publishing certificate № 4714 of 23/04/2014 p.

Editor: Valery K., Matviychuk

Doctor of Law, Professor, Honored Worker of Education of Ukraine,
Vice-Chancellor of the University «National Academy of Management»

Deputy Editor: Inna A., Khar

Doctor of Law, Associate Professor, Deputy Head of the Department
of Civil and Commercial Law University National Academy of Management

EDITORIAL OFFICE ADDRESS:

03151, Kyiv, Vinnytska street, 10, ap. 317 Kyiv, Ukraine

Tel.: 246-24-34. Fax: (044) 246-24-34

Regarding the publication of their article, the authors need to communicate
with the secretary of the journal

Savenkova Tatiana

T.: (044) 246-24-34 E-mail: tanya_saven@ukr.net

www.legal.nam.edu.ua

INSTRUCTIONS TO AUTHORS OF THE «JURIDICAL SCIENCE» JOURNAL NEW REQUIREMENTS FOR ARTICLES

Articles sent to the Editor of «Juridical science», according to the Presidium of the Higher Attestation Commission of Ukraine decree №7D05/1 dated January 15, 2003 «On increasing demands for specialized issues listed in HAC of Ukraine» should include the following:

- A scientific article should be relevant, with clearly defined problematic issues, include scientific positions developed by the author, the conclusions of scientific and practical importance of scientific work; including determination of UDC.

- The paper should include the following elements:
 - a problem and its relation to important scientific and practical tasks;
 - analysis of recent researches and publications on the issue to be considered;
 - definition of specific issues that are not solved in the problem for research chosen;
 - formulation of the objectives of the article;
 - summary of the main conclusions of the study;
 - conclusions of this study;
 - in the article should be no less than 15 references;
 - internal structure – sections with names or selected parts.
- Name, surname and title of the article in addition to the Ukrainian language should be also in English.

- References to this or that research should be placed in brackets according to the number of mentioning in the list of references with indication of appropriate page ([3, p. 12]).

A list of sources at the end of the article are compiled in accordance with International Standard of Ukraine DSTU GOST 7.1:2006 «A System of Standards on Information, Librarianship and publishing. A Bibliographic Notation. A Bibliographic Description. General Requirements and Rules of Composition». Also in the source list has to be at least 5 English language references.

- After he references are added abstracts and keywords in three languages (Ukrainian, Russian and English).

- Abstracts should include: an author's name, a title of the article in (Ukrainian, Russian and English) languages. The authors should pay attention that there should be an abstract in English and half a page A-4 (in a separate file).

- The English text should be executed at the professional level of language proficiency. In the case of a text translated, for example, through the Internet Translator (Google, etc.), or unprofessional, the article will not be accepted for publication.

The article and the abstract should be named:

1. issue number should be placed before the name (11, 4, 7, etc.);
2. dot after the number of issue you should place 2 last figures of the year (14, 15, etc.);
3. underscores (_), then the type of document note – abstract topic – Article;
4. after the title of the articles, underscores (which separate code with the author's name) you should place the author's last name, name in English and initials.

Example: 11.14_note_Olenenko A.doc (where «note» – markS annotations) or 11.14_ topic _ Olenenko A.doc. (Where the topic – refer to the article).

- Publication (title, information about author, text, references, abstract, and keywords) should not exceed 20-30 000 signs.

Additions to the scientific article:

- An electronic version of the article in a format MS Word (docx or doc);
- Information about the author in Ukrainian and English (surname, first name, middle name (in full), academic degree, academic status, place of work and position, mailing address, telephone number);
- A statement signed by the author (s) that sent the article is had been not printed and have not given to any other editions;

- a photo of the author (s) in the format jpg, tif;

- Qualitative illustrative materials supplied by a name and number suitable for scanning;
- Extract from the minutes of the Department with recommendation of the article for publication, duly certified (for the Articles of Ph.D., graduate students and adjunct academic degree).

- An article submitted to the editor without complying with these requirements shall not be published.

- All the authors to note: when supplying article necessarily indicate a brief information about the author, telephone and your own e-mail to ease communication with authors.

Editors reserve the right to review, edit, and reduce decline articles.

For authenticity of the article the author is responsible for.

The royalties are not paid for the publication.

Reprints of published materials in the journal are made only with the permission of the author and the publisher.

Available materials are not returned.

Higher education institution «National Academy of Management»

SCIENTIFIC JOURNAL OF LAW

«Juridical science»

03151, Kyiv, Vinnytska street, 10

Тел. (044)246-24-34